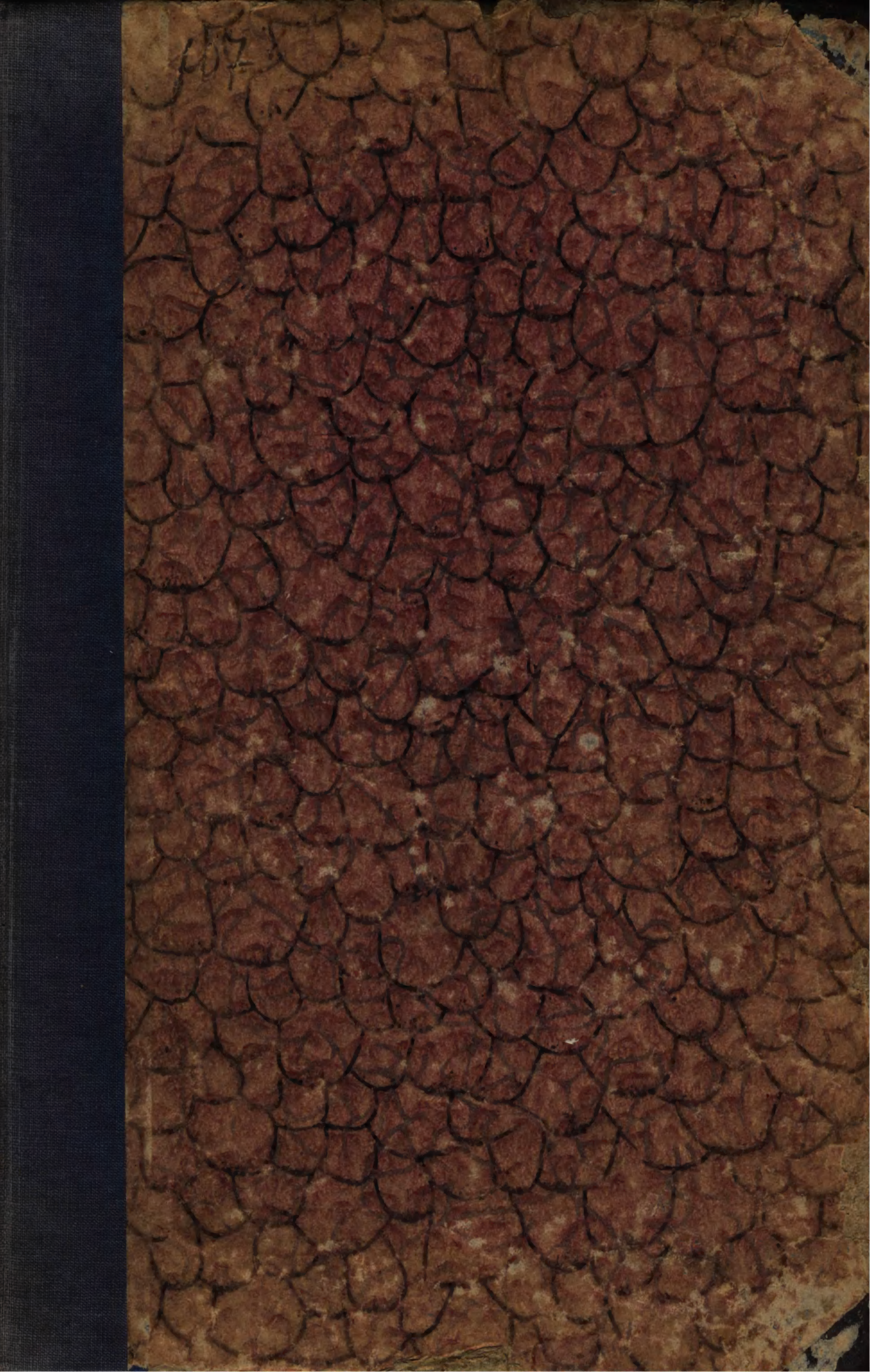


Т. CVII. Р. 1912, кн. І. Рік XXI.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.



MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. CVII. 1912, I B. XXI Jahrgang.



Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

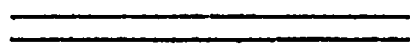


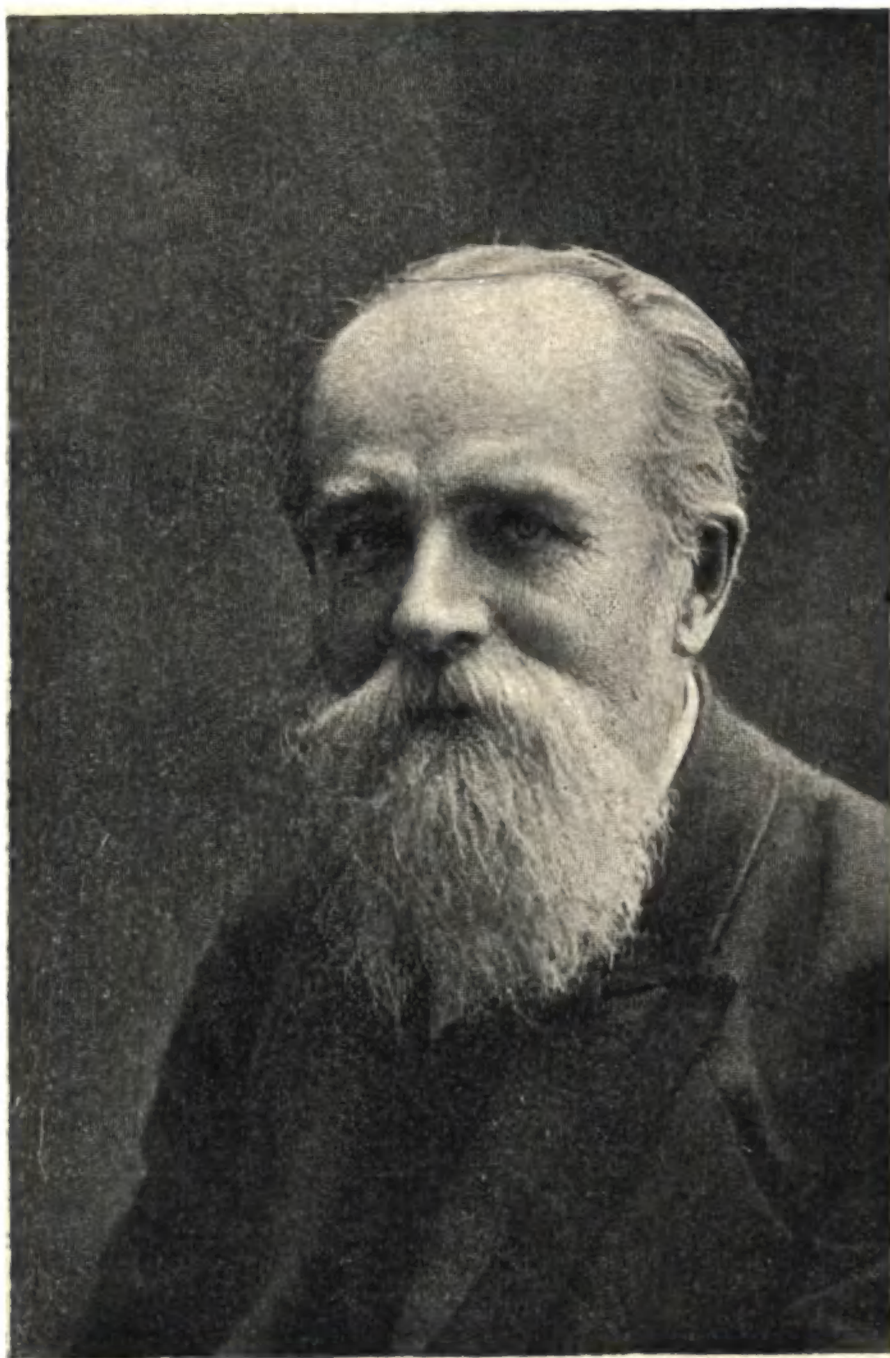
З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

Закінчено 14/IV с. с. 1912.

Зміст CVII тому.

Inhalt des CVII Bandes.





Яков Шульгин

Памяти Якова Шульгина.

Подав **Мих. Грушевський.**



Дня 14 (27) падолиста 1911 р. відійшов від нас дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка і київського Українського наукового товариства Яков Шульгин, оден з характеристичнійших представників українського житя 1870-х рр., визначний український історик і чоловік памятний ідеалістичним настроєм і чистотою свого характера.

Потомок щирого українського роду, в якім живо заховували ся етноґрафічні й українофільські традиції, Яков Миколаєвич Шульгин, рано стративши батька, мав щастє виховувати ся в домі свого дядька — одного з найвизначнійших представників тодішніх київських наукових, поступових кругів професора київського університету Віталія Яковлевича Шульгина. Не маючи власної родини Віт. Шульгин щиро займав ся сімєю свого брата і дуже дбав про розвій та освіту свого племенника. Початки свідомости малого Якова (родженого р. 1851) припали на памятні часи загального суспільного розбудження Росії по кримській війні, і дім його дядька відбивав в собі дуже живо тодішні хвилї загального піднесення. Вчити ся йому довело ся в найбільш поступовій з київських ґімназій, другій, — котрою кермував оден з ініціаторів київських недільних шкіл Слепушкін, а вчило там немало визначних потім учених й педаґоґів (між иньшими Драгоманів і Житецький). Під впливами дядька інтереси Якова Ш. рано звернули ся до історичних наук, і потім вони були підтримані як ґімназичною, так і університетською наукою: вступивши до київського університету, Яков Ш. працював

Принято на засїданню історичної секції 27 лютого 1912 р.

під проводом Антоновича і Драгоманова; заразом одначе пильно віддавав ся також педаґоґічній роботї, вважаючи її завданнєм свого житя, й багато працював по ріжних початкових школах. Одержавши в тім часї невеликий спадок, він віддїлив з своєї частки тільки деяку суму на довершеннє своєї освіти, з решти ж утворив невеличкий фонд, що мав служити на заснованнє українських народнїх шкіл, скоро тільки буде на те спромога. Сам же покійник, скінчивши 1874 р. унїверситет, виїхав у довшу подорож за кордон; розширяв свої наукові відомости, слухаючи виклади по ріжних унїверситетах, і приглядав ся до суспільно-полїтичних відносин (з подорожи сеї посилав і кореспонденції до ріжних ґазет). Між иньшим зблизивши ся до українських еміґрантів, що осїдали тодї в Женеві з Драгомановим на чолї, Ш. став брати участь в їх виданнях, і пізнїйше на сї женевські українські видання був обернений шкільний фонд Як. Шульгина, з огляду що на відкритє українських шкіл не було близької надії.

Вернувши ся з подорожи, покійний почав шукати собі занять по серцю — дїлив свій час між педаґоґічною роботою і ґазетною, з початку в Київі, потім в Одесї; але перше ніж наладило ся його житє, спала на нього пригода, яка розбила всї його пляни: 1879 р. його вислано „адмінїстративним порядком" з Одеси на Сибір і там протримано без усякої причини чотири роки! Се тяжке засланнє сильно підірвало і без того не сильне здоровє покійника, а крім того, коли його нарештї повернено — закрило йому дорогу до школи, яко неблагонадьожному. Одначе ся неможливість віддати ся педаґоґічній роботї з тим більшою силою звернула покійного до занять наукових, історичних. Приїхавши з заслання до Київа і займаючи ся тут приватними лекціями, він заняв ся студіями над історією України XVII—XVIII в., і власне що зроблено було ним на історичнім полї, зроблено в сїм часї, від повороту з заслання до виїзду з Київа на службу до Єлисаветграду. Я. Ш. зайняв ся близше т. зв. „Коденською книгою" — протоколами военно-судної комісії, що судила в м. Коднї людей замішаних в гайдамацтві в рр. 1769—71 і при загальній бідности документального матеріялу для історії Колїївщини становить дуже важне джерело для пізнання її. Заразом вияснюючи собі неясне становище Росії в сїй історії, Я. Ш. спинив ся взагалї над траґічним конфлїктом українського громадянства з полїтикою росийського правительства: контрастом великої віри Українцїв в прихильність

московського царя і надій, які покладали вони, особливо народні маси, на поміч московського правительства, — і тих гірких розчаровань, які їм ся політика принесла. Як довідуємо ся від близьких приятелів покійного[1]), він представляв собі плян своєї праці в трох частинах: а) відносини російського правительства до Гетьманщини після р. 1654, б) відносини російського правительства до правобережних Українців, що зістали ся під Польщею; в) „непорозуміннє 1768 р.". Таким чином се кріваве „непорозуміннє", коли український нарід підіймав ся в тім переконанню, що чинить волю російського правительства і дістане від нього поміч для визволення від Польщі, і був за те кріваво приборканий російським правительством на спілку з польським, — в обробленню покійного мало являти ся завершеннєм цілого ланцюха таких „непорозумінь", які почали виникати зараз же після 1654 р.

З задуманої таким чином трильоґії покійний насамперед обробив огляд відносин, чи конфліктів російського правительства до Гетьманщини, на ґрунті політичнім і соціяльнім. Але хоч огляд сей написано дуже лагідно й обережно, все таки він не побачив світу в Росії (тодїшня „Кіевская Старина" Ф. Лебединцева його не прийняла, і надрукований з сеї праці був тільки оден розділ в часоп. Сѣверный Вѣстникъ 1887). Праця ся вийшла згодом уже, в 1899 р. в наших „Записках" (т. XXIX і XXX). Друга частина, де автор, очевидно, мав між иньшим спинити ся на відносинах російського правительства до Паліївої козаччини і до гайдамаччини 1734 р., що дає такі сильні аналоґії до Коліївщини, — зістала ся ненаписаною. Покійний взяв ся просто до оброблення історії коліївщини для нової „Кіевскої Старини", веденої старою громадою, до котрої він стояв дуже близько. В 1890 р. тут і появила ся головна праця покійного: „Очеркъ Коливщины по неизданнымъ и изданнымъ документамъ 1768 и ближайшихъ годовъ" (вийшла тогож року осібно, потім переложена і по українськи в XX т. „Історичної бібліотеки").

Праця ся оперта головно на студіованню коденської книги; мемуарну польську літературу Коліївщини покійний, зовсім справедливо, цінив дуже не високо і відсунув на другий плян. На підставі зібраного матеріалу покійний історик насамперед

[1]) Спомини В. Ів. Щербини — виходять в X кн. Записок київського наукового товариства.

подає відомости про ватажків і військову орґанізацію гайдамаків, стараючи ся виясиити одноцільність і орґанізованість руху, далї спиняєть ся над участю ріжних народнїх елементів в нїм: селян місцевих, Гетьманців, Запорожцїв; описує репресії польські і вкінцї — відносини до коліївщини российського правительства і ріжних российських діячів; ся остання глава має вповнї відмінний характер і власне входить в той загальний плян україньско-российських непорозумінь, задуманий автором. Перетяженнє документальними подробицями, які автор — не маючи змоги видати свого актового матеріалу осібно, вводив до тексту, і деякий брак суцільности і прозорости викладу були причиною, що ся праця покійного автора не знайшла ширшого розповсюднення, але в наукових кругах була прийнята прихильно і зістала ся досї головною працею з історії Коліївщини. Тільки з боку польських істориків погляд на Коліївщину, як прояв соціяльного і національного протесту — безпосереднє продовженнє козаччини, проведений покійним у сїй працї, викликав гострі атаки, на котрі відповідав і автор, і редакція „К. Старини" (властиво Антонович).

Для характеристики історичних поглядів покійного характеристична також невеличка його статейка про П. Полуботка в Кіев. Старинї 1890 р. Вона мала служити певною поправкою до різкого осуду діяльности Полуботка, даного Лазаревським в супереч традиційним поглядам на нього, підтриманих Костомаровим. Признаючи Полуботка сином свого часу, так що його господарство було тільки типовим тодішнїм старшинським господарством тих часів, покійний висував ідейні мотиви суспільної діяльности Полуботка і хоч кінець кінцем не важив ся зняти з нього обвинувачень за його приватну діяльність і зіставив його людиною негарною, „гріховним сином свого часу", але все таки, хоч і в дуже обережній формі старав ся зрівноважити сей осуд признаннєм безкористних, патріотичних побудок в його полїтичних виступах.

Ся цїнна і дуже сильна як на неприхильні обставини наукова робота покійного урвала ся з початком 1890-х рр. З приватних лекцій трудно було прогодувати родину, а взявши посаду в елисаветградськім відділї державного банку, покійний не міг в сїй глухій провінції вести далї своїх наукових занять. Аж 1899 р. він покинув сю службу і вернув ся до Київа: його неблагонадьожність була нарештї забута і він міг почати педаґоґічну діяльність — рівно через 25 лїт по скінченню універ-

ситета, коли його товариші вже вислужували пенсію. З початку він вчив в одній з приватних ґімназій, потім дістав посаду в державній, „першій“ ґімназії, де вчив до самої смерти. На сей час припадає його участь в наших виданнях: він надрукував тоді в „Записках“ згадану свою давнійшу працю „Україна після 1654 року“ (1899), статю про свого єлисаветградського приятеля В. Ястребова, з нагоди його смерти (ibid. XXX, 1899), і ширше справозданнє з книги Еварницького „По слѣдамъ Запорожцевъ“ (т. XXXIV, 1900) — все підписане буквами *Л. Ч.*). Пізнійше педаґоґічна робота забрала всю енерґію покійного — та й сили вже були не ті, підірвані всякими негодами. Покійний близько стояв до українського житя, інтересував ся ним живо, був одним з близших участників заснування „Українського наукового товариства“ в Київі, засідав в його раді, — але працювати науково не мав уже сил.

Про те ніхто не думав, що кінець його такий близький. Нагло на лекції в ґімназії дістав він серцеву атаку, потім іще в додаток, коли його відвозили до дому з ґімназіяльного шпиталя трамваєм (!), сильно перестудив ся, і за кілька день його не стало.

Честь його памяти!...

„Жарт непотребний“.

Історична вірша з р. 1702 на історичнім тлі.

Подав *Іван Франко.*

Бувають часи занепаду суспільного та етичного почутя, коли наслідком ріжнородних подій та історичних процесів люди починають легковажити своє й чуже житє, забувають про всякі норми та основи суспільного порядку крім одного хиба Горацієвого „Carpe diem!“ і живучи з дня на день по змозї весело та шумно не дбають про те, що принесе завтра і що по собі полишать потомству. Вони люблять жартувати з усім, що у нормального чоловіка дороге й святе, і не відкидаючи формальної релїґійности живуть у повні еґоїстичним та неморальним житєм. У них затрачує ся „мѣрило праведное“ для оцінки своїх і чужих поступків, і вони часто вважають дозволеним для себе те, чого ніяк не можуть простити иншим. Для жарту, для пяної втїхи або приватної пімсти вони готові занапащувати житє та добро цїлих родин, цїлих осель і навіть цїлого народа. Своє високе суспільне становище, здобуте звичайно протекцією, лизунством або підкупом, вони вважають не одвічальною службою суспільности, а привілеєм і звільненєм від законного поступуваня. Не диво, що в таких часах і прості та низькі люди, задивляючи ся на жарти своїх панів, позволяють і собі жартувати з ними таким самим способом.

Польська держава переживала такі часи в половині XVII в. перед Хмельнищиною, а ще тяжшу та непросвітнійшу добу пережила в першій половині XVIII в. під панованєм двох королів із саксонської династії, електорів нїмецького цїсарства, Августа II і Августа III. Те, що пізнїйші історики назвали

Принято на засїданню історичної секції 24 лютого 1912 р.

„польською анархією“, розвинуло ся і розгуляло ся в тих часах у всій повноті і довело до того, що польська держава, майже ціле XVIII століте не вилазячи з чужої кормиги — Німців, Шведів, Москалїв, Татар та Турків — нарештї стратила зовсїм свою полїтичну самостійність і була подїлена між три сусїдні держави.

Для характеристики того часу наведу тут деякі факти по тогочасним свідоцтвам. І так львівський епіскоп Йосиф Шумлянський писав д. 25 сїчня 1701 р. зі Львова до гетьмана Яна Яблоновского, каштеляна краківського і старости львівського, з повідомленєм ось про яку подію[1]) (подаю в перекладї з польської макаронїчної на нашу мову): „Доношу при тім про страшний злочин і насильство над моїм священиком унїятом, якого допустив ся вельм. пан Данилович, староста Борецький, у добрах своєї матери, в Малих Дїдушицях. В самі свята різдва Христового, в руський празник, з малої причини ображений в. пан староста Борецький на рідних братів священника Малих Дїдушиць післав людий своїх до церкви і велїв ухопити священника від вівтаря, перед яким той правив службу божу. Його вхоплено і приведено до двора, і тут пан староста велїв всипати йому сто кіїв. По тім крикнув: „А де-ж брати сего попа?“ Челядь відповіла, що лишили ся в церкві і замкнули ся. Тодї в. пан староста сам кинувши ся на коня зі своїми людьми рушив до церкви і велїв розбити двері сокирами. Ті небожата сховали ся до вівтаря і держачи ся божого престола благали помилуваня. Та свавільна челядь не шануючи дому божого впала царськими дверми до вівтаря, позкидала з нього всї святі тайни, розсипала на землю св. причасте (horrendum!) і не шануючи святої тайни волокла тих людий та топтала ногами. Витягнувши їх із церкви били їх так, що покинули їх мов мертвих, і на сьому скінчили сей злочин у присутности самого в. пана старости Борецького. Сусїдна шляхта станула по сторонї дїдича Малих Дїдушиць. Коли пошкодовані вдали ся до Жидачева задля обдукції та протестації, не велено урядови приймати анї протестації анї обдукції з тої причини, що таких учинків допустив ся вельможний пан. Тодї сего священника

---

[1]) А. С. Петрушевичъ, Сводная галичско-русская лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 года, часть I, Львовъ 1887, ст. 11—12, в покликом на Supplementa ad historiae Russiae Monumenta. Petropoli 1848, N. LXXX. Орігінал сего документу має бути в архіві львівського маґістрату під ч. 487.

привезено сюди до Львова. Заложивши поперед усього протест проти жидачівського уряду, я велїв зробити протестацію, списати обдукцію, і доношу про сю нещасливу подїю В. М., мойому милостивому добродїєви, як протекторови, пану і добродїєви святої унії, з запитом, що з тим чинити далї. Одні радять позивати пана старосту до трибуналу під закидом аріянства за таке насильство над священником-уніятом і святою церквою; инші радять просити, аби Й. М. отець архієпіскоп львівський велїв екскомунїкувати напасників. З усїм тим удаю ся до панської ради В. М. мойого милостивого пана добродїя і пишу також до Й. М. о. нунція. Змилуй ся, добродїю, бо гинемо до кінця. Чого в православію нїколи не терпіло духовенство, тепер мусить терпіти в святій унії. А менї серце крає ся і через такі беззаконности доведеть ся вмирати без часу“.

Се був не одинокий випадок, у якім руський єпіскоп Шумлянський удавав ся до польських достойників за радою та протекцією проти надужить польських панів; до нас дійшли деякі инші документи, які з руської мови на польську перекладав сам Шумлянський для того, аби про їх зміст повідомити гетьмана Яблоновского[1]).

Се певно не одинокий факт панського жарту з житєм та здоровлєм руських людий, тілько може виїмково пощастило йому дійти до нашої відомости в досить докладній формі. Як виглядало житє найбільшої части пануючої верстви в Польщі в перших роках XVIII в., про се дає нам досить добре понятє памятна книжка Криштофа Завіші, воєводи мінського, що жив у роках 1666—1721, тїшив ся ласкою короля Августа II, але без довшого ваганя перейшов на сторону Шведів і авантурував ся довгі лїта воюючи свою власну вітчину, а потім мов нїчого й не бувало, знов перейшов до польського табору і зробив ся сторонником невдалого короля Станїслава Лєщиньского. Спомини сего литовсько-польського пана видав Юлїян Бартошевич у Варшаві 1862 р.[2]), додавши до них досить простору свою працю про житє їх автора та історичну вартість його споминів. Для нас цікаві деякі уступи тих споминів, особливо про дворазовий побут їх автора на Вкраїні, про його особисті зносини з коро-

---

[1]) Див. Архивъ Юго-Западной Россіи, часть III, т. II, ч. CL, CLI (ст. 449—451).

[2]) Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojewody Mińskiego (1666—1721), wydane z oryginalnego rękopisu i zaopatrzone przypiskami przez Juliana Bartoszewicza. Warszawa 1862, ст. LXXIII+440.

лем Августом II та про його літературні праці. Як ілюстрацію житя пануючої верстви в перших роках XVIII в. я наведу далї в перекладї на нашу мову важнїйші уступи з його записок із р. 1702.

Про свої лїтературні працї автор згадує в коротких споминах п. з. „Wiek życia mojego“ під рр. 1687—8 по вичисленю ріжних своїх промов при ріжних нагодах ось що: „Te mowy, lubo niegodne pamięci, wpisane są w księgę moją pt. „Zebranie różnych mów“, a wpisane dla pokazania i dobrego przykładu potomności, że się w młodych leciech nie próżnowało i coraz brało się chciwie do perfekcyi. Disce quivis virtutem ex me verumque laborem!“ (ст. 22). Як бачимо, автор мав досить високе поняте про вартість своєї лїтературної працї. На тій самій сторонї читаємо далї: „W tych leciech dwóch także, od publiczniejszych zabaw wolny, dla niestracenia darmo czasu, pisałem historyą wierszem polskim „O Agnulfie i Floreście“ i do druku podałem“. Сей друкований твір Завіші, о скілько міг розвідати видавець його споминів, не дійшов до нашого часу. Була се мабуть віршована перерібка якогось італїйського оповіданя. В р. 1696 Завіша видав друком другу свою книжку, писану латинською мовою п. з. „Propositiones christiano-politicae“, яка також не дійшла до наших часів, і в якій видавець його споминів бачить не теольоґічний трактат, а полїтичний памфлет, писаний з метою спонукати християнські держави до війни з Турками. Живійшу лїтературну діяльність розвинув Завіша під конець свойого житя, і то більше в релїґійнім напрямі. Коло р. 1719 вийшла друком його книжка „Aryjamen“, про якої зміст невідомо нїчого. Тодїж, або може роком пізнїйше, автор видав твір писаний польською мовою п. з. „Xięga o męce Pańskiej“, якому так само не пощастило дійти до наших часів. У р. 1721, т. є в роцї своєї смерти, він розпочав друкувати польський переклад латинської книги єзуїта Станїгорста „Historya Boga nieśmiertelnego“, якої друк ледви чи був скінчений, і з якої також мабуть нїщо не доховало ся до нашого часу. Нарештї 1728 р., по його смерти, видана була в Варшаві в єзуїтській друкарнї його брошура „Odgłos słodkobrzmiącej melodyi“ на похвалу роду Завішів.

На Вкраїнї, де Завіша мав також просторі маєтности, він був два рази; перший раз 1695 р. в лютім, про що в його споминах читаємо ось що: „25 лютого виїхав я на Вкраїну з Чечерська до Бердичова. Дорога моя була на Хальч, де я два

дни забавив у старости Мозирського (Петра Кароля Котовського), і придивляв ся його підданим Москалям-Пилипонам. На Гомель, Лоїв, Чорнобиль, Димир та Межигори я заїхав до Київа, а відси на Фастів та Котельню до Бердичева. В Київі мене стрічали та приймали святочно, там я забавив 5 день і відвідав святі місця печерські. У Фастові Палій, полковник королівських військ запорожських, зустрів мене пів милї перед містом з хоругвами, трубачами та кітлами, приймав і гостив мене щедро та проводив із міста з великою дружиною; ми роз'їхали ся наділивши один одного дарунками. 12 марта я станув у Бердичеві; там забавив я два тижнї на гулянках та ловах, там же вбив я медведя в степах або диких полях. Підчас мойого побуту вмер там п. Старосельский, мій слуга і ґубернатор (завідатель дібр), якому я справив величнїй похорон, при якім стріляно з гармат, при зложеню тїла стріляли з рушниць драґони та козаки, а бердичівські міщани в процесії з хоругвами проводили тїло до гробу. 27 виїхав я з Бердичева серед гуку гармат і весь осмалений порохом; проводило мене козацтво все як один; подорож моя пішла на Пятку, Чуднів, Мирополе, Полонне, Межиріче, Березницю, Висїцк, Давидгородок, Сторобин, Яжевичі до Мінська, до якого я заїхав у велику суботу" (ст. 40—41).

Друга подорож Завіші на Вкраїну відбула ся в р. 1700 весною. Дня 8 марта Завіша зі своєї резиденції в Роготній виїхав на Вкраїну до Бердичева. Їхав на Слуцк, аби дістати гроший на задуману подорож до Риму. Станувши в Слуцку 10 марта „забавляв ся півтретя дня трактований ненастанно у пана Сенніцкого, стольника холмського і тамошнього ґубернатора, від якого за певним контрактом узяв 20.000 зол. пол. Відси виїхав 13 в разу при добрій погодї, але в Пінщинї, від Межиріча, під Полонним та коло Дубрівки між лїсами була дорога дуже погана, на якій поламали ся вози. В Бердичеві станув 21 серед гуку гармат та стріляня з рушниць. На зустріч менї вийшла моя хоругов з козаків і Волохів пів милї за Чуднів. Дай Боже промешкати тут якийсь часок щасливо та здорово! Великий тиждень і три дни свят провели ми без польського священника, але дуже побожно. Гріб божий був убраний гарно, при якім від 12-ої години в пятницю аж до 12-ої на неділю ми по черзї клячали день і ніч, а дождавши Воскресеня Христового заспівали „Te Deum laudamus", при чім стріляно з гармат. Свята провели ми на гулянках і мали нагоду в містї

досить надивити ся на козацькі штуки в танцях і забавах. По святах приїхав із Любара кс. Баєрский і замешкав у нас півтора тижня. Резіденція українська вся була в гуляню. Я часто їздив у дикі поля на звірів; 5 мая вбили ми лося і затровили кілька серн. Тогож дня вечером стрільцї принесли менї 6 серн, журавля і глухаря. Д. 7 я поїхав до Слободищ, де при менї вбито страшного птаха, величиною та пірем подібного до лебедя, з дзьобом довгим близько на локоть і з волем або підгорлем як пухир, у який влізло води доброї міри півтора горця. Д. 10 вбито медведя і чотири серни. Тогож дня їздив я з жінкою на гуляне, оглянути пустинї дібр Тишкевича, т. є. Бистрика, дуже гарної місцевости, замку мурованого Махнівки, Жижелева та Білополя. Тут забавив я кілька день об'їздячи сю пусту Арабію. В сам день Вознесеня божого при заходї сонця в диких полях зустріли ми дуже великого медведя, котрого в трійку гоначи без стріляня ми вбили списами. Мойого нага637нача Щавінського, що хотїв добити звіря, коли вже впав на землю, сей ухопив за ногу і погриз її шкідливо. Серн коло Білополя бачили ми богато, що не лякали ся людий як домашня худоба" (ст. 74—5).

Для характеристики домашнього житя сего пана наводжу один уступ із його записок під д. 15 падолиста 1698 р. „15-го справив я весїлє візникови Василеви з Ануською, нянькою моїх дїтий. В Роготнїй сїльські весїльні обряди ганебно смішні та дивоглядні велїв я відправляти перед собою в покою, з яких я насміяв ся й навтїшав ся. Виправляли правдиві інтермедії" (ст. 62).

Сего року розпочинають ся в записках Завіші його спомини про зносини з королем Августом II. Д. 5 мая 1698 р. він виїхав із своєї маєтности до Варшави на вибір короля. Елекція тягла ся шість неділь. „В ненастанних гуках і розрухах відбували ся засїданя, в яких найбільше суперечок було за зрівнанє прав великого князївства Литовського з польською короною, що особливо не в смак було панам Сапєгам. Я бував на ріжних трактаментах, і в мене бували. Протягом двох днїв не зсїдаючи з коний ми вибирали короля. При виборі пішло на незгоду. Я був по сторонї князя саксонського, і по доконанім виборі литовська шляхта виправила мене до нього з ознаймленем вибору. Я виїхав із Варшави 16 липня разом із п. Огінським, хорунжим великого князївства Литовського. Ми їхали кіньми і аж 20 станули в тарнівських горах; тут повитали ми

нашого короля; промовляв Яблоновский, воєвода волиньский, досить гідно і чемно, а від руської шляхти Дідушицький, староста жидачівський. Частував нас король того дня в шопі, що мала стіни, плетені з березового прутя; в ній заставлено три столи з богатими наїдками та напитками. По обіді король виїхав до свойого війська, що стояло табором, бігав на кони і скакав. Д. 27 рушили ми до Кракова; там на другий день король зложив прилюдне визнанє віри, сповідав ся і причащав ся і заприсяг умову (pacta conventa) з польською державою. Д. 29 в Славкові гостив сенаторів і з ними та з нами з рицарського стану напив ся до волї. Тогож дня король показував докази своєї сили, прим. стискаючи пальцями грубі срібні чарки і т. и. Д. 1 серпня через Лобзів впровадили ми короля, де ненастанна була його забава з рушницею та луком: з пістолєта він перетинав звішені нитки, вбивав кулю в кулю стріляючи правою або лївою рукою, трафляв у цїль обертаючи пістолєт у зад, трафляв на 1000 кроків із мушкету від рота, не прикладаючи до лиця, і т. и. Гостий приймав часто. Нарештї д. 6 серпня переїхав до Кракова, до якого в'їздив добре напивши ся. Під брамами і на замку гучно стріляли з гармат. В'їздячи до міста король скинув перуку мовлячи: „Нехай як Поляк і польський король в'їду до столиці, а не як чужоземець". Вступив до костела, де відспівано Te Deum. Коронація відбула ся аж 12 вересня в Варшаві. На коронаційнім соймі була велика конкуренція між литовськими послами задля маршалківської булави, яку деякі хотїли віддати князеви Вишневецькому. Полагодив усї тї дозволені та благородні амбіції конкурентів сам король, і всї пани згодили ся відступити булаву менї; сю функцію (провід коронаційному соймови) я відправив щасливо і з похвалою і довів сойм до кінця. Най буде великому ангелови нарад честь на віки!" (ст. 51—3).

В те панське житє, заповнене товариськими забавами, гостинами, піятиками та ловами, входять немов програмова часть події родинних та сусїдських сварів, інтриґ та нападів, що характеризували тодїшнї суспільні та полїтичні порядки в Польщі. В житю мінського воєводи власне 1702-й рік приносить цїлий ряд таких подій. Їх початком можна вважати д. 29 жовтня 1701 р., про який у записках Завіші читаємо: „На день св. Тереси справляв я іменини своїй жінцї, маючи на сей акт у себе моїх панів сусїдів. По іменинах швидко ми поїхали до Можейкова на заїзд. Пан Халецкий, староста мозирський, додав

мені людий, з якими я заїхав сю маєтність 29 жовтня" (ст. 103). „Заїхати маєтність" у тих часах значило забрати або обрабувати її несподіваним оружним нападом. Можейків належав до п. Яна Казимира Качановського, що мав за жінку природну сестру Завішиної жінки; вороговане Завіші проти сего свояка викликане було власне тим подружєм, яке Завіша вважав страшним мезаліянсом тому, що сестра його жінки Маріянна Текля з Нарушевичів була в разу жінкою Ходкевича, потім Паца, отже оба рази високих арістократів, а третїй раз, у стані близькім до божевілля та непочитальности, вийшла за Качановського, який узяв її головно задля її маєтку. Завіша незабаром відібрав жінку від її мужа, а при кінці 1701 р. заїздом захопив маєтність Качановського. Він жив у тій маєтности, як у своїй власній, до 12 грудня, та сего дня нотує в своїх записках: „Дійшла мене несподівана відомість, що Качановський з громадою людий іде не тілько на від'їхане Можейкова, але також на зроблене нам конфузії та насильної напасти. Поміркувавши, що не видержу перед переважною силою, бо всю свою дружину я віддалив був перед тим, лишаючи при собі лише десяток людий, я від'їхав із Можейкова в ночи, забравши всї свої річи. Паню Качановську взяли ми з собою і завезли до Роготної. Дня 6 січня 1702 р., в день Трьох королїв, Качановський прислав до мене приятелїв для перепросин і переговорів, а вбезпечивши нас, на другий день ранесенько наїхав насильно на неготових і ще сонних. Але Бог пощастив нам, що ми лише з кількома людьми вигнали його ватагу з роготенського двора, і на полях з поза паркану настріляли досить його коний та людий. Козаки стояли між оплотами міста і не могли дістати ся до двора. З моїх людий тілько одного гораля Гната пострілено, тай то зовсім нешкідливо. В день руських Трьох царів (12 день пізнїйше) я відплатив ся Качановському: зо мною пішло 80 коний, ріжних збираних людий, панів сусїдів і моїх слуг, а надто 40 піших козаків компутових полковника князя Вишневецького. О семій год. з рана щасливо підступив я під Можейків, і не забавило й пів години, як я примусив до втеки самого Качановського, його слуг та Волохів; на здогін за ним погнало наших зо 20 коний і по шляхах набили досить людий. Сам Качановський утїк до Жолудка; там я велїв узяти його зі склепу з поміж мерців. Його витягли, а другого дня відповідно візнавали свої вчинки. Він був у присутности п. Бурби засуджений і похований у церкві у Вязівці.

Нехай спочиває в спокою, бо я дарував йому всї урази. В тій перепалції тільки одного мойого козака постріляно. Я тілько переночував у Можейкові, а потім вернув до Роготної; четвертого дня я відправив людий, задовольнивши їх належно й справедливо" (ст. 104—106).

З приводу сеї події польський видавець споминів ось як осуджує її моральну вартість: „Богато гріхів допустив ся тут пан староста. Справедливий, а допустив ся насиллял; побожний, а спрофанував жолудківський костел, який задля сього випадку замкнено. Що гірше, був у своїй власній справі і стороною і судією. А хоча бажав Качановському спасенія, хоча сказав про нього: „Requiescat in pace", хоча простив йому всї його урази, — як можна при тім христіянськім настрою зрозуміти такий вислов у його записках: „Такий конець тим, що женять ся нерівно „et litigant cum superioribus". В иншім місцї Завіша так уболїває: „Качановська, сестра моеї жінки, „ultimi et nefandi thori". Як погодити після сього перехвалки старости, що Бог, справедливий свідок його чести, дав йому побіду? Але в ту пору в Польщі понятя були такі помішані наслїдком безладдя в головах, що й наш Завіша не почував, якого злочину допустив ся, коли ще й хвалив ся тим, що зробив" (ст. XXI).

Того самого року староста мінський допустив ся без намислу ще й другого, може ще більшого злочину, бо покинувши сторону польського короля, якому присягав на вірність, перейшов до Шведів. В липні, машеруючи з ними на південь до Берестя, він записує в своїх споминах ось яку подію: „В Білій, маєтности князя канцлера Радивила, спочивали ми дві недїлї не без значної руїни його дібр. Війську дано велику свободу поступати в тих добрах ad libitum. Бо той князь був причиною всього зла та замішаня. Худобу з фільварків і хлопську по селах позабирано, стави поспущано, звірів у звіринції повбивано, а в палатї і в покоях скрізь abominatio desolationis (біблїйний вислов „мерзость запустѣнія"), села деякі попалені Шведами" (ст. 109—110). А обік сього сцени пянства та веселих забав, як ось прим. 21 падолиста: „Був у Денгофа, ловчого В. К. Л. в Щекаревицях чотири днї. Була там панї Потоцка, старостина Черкаска, гарна і весела дама, яка анї одної ночи не давала нам спокою, так що ми раз у раз танцювали, гуляли та робили збитки" (в польськім текстї broili).

Для характеристики подій того самого часу подаю ще оповідане третього тогочасного свідка про т. зв. „литовську траґе-

дію“ 1701 р. яку також можна назвати „жартом непотребним“ у найповнійшім значіню тих слів. Найкомічнійшим у тій траґедії являєть ся те, що сам польський король не вважав невідповідним для свойого становища вмішати ся в фамілійні роздори литовських маґнатів та підюджувати одних аж до братовбійчої війни з другими. Подаю оповідане сего свідка, правдоподібно Еразма Отвіновского[1]), в перекладї на нашу мову: „Р. 1701. §. 2. Литва сего року за поводом Оґінського бурила ся проти Сапеґ; мала, що правда, справедливі причини, але коли би пан (король) був щиро провадив діло, міг би був инакше запобігти тим траґедіям. Але королеви треба було, аби піддані били ся між собою, і тому видав універсали на загальне ополчене, нїби то проти Шведів, що висїли над границями, і показував свою готовість. Коли вже литовська шляхта повсїдала на конї, Сапеги дорозумівши ся добре, що се на них вимірено замах, вивели також у поле не мало війська, найбільше чужоземного та литовських Татар, і так усе лїто зводили битви одна сторона з другою“. §. 3. Коронний гетьман Яблоновський в разу бажав залагодити маґнатську колотнечу в Литві, але бачучи, що сам король інтриґує проти Сапеґ, потайно вислав їм військову підмогу з посполитого рушеня, яке про око нїби то розпустив.

„§. 4. Отож посполите рушене, зібране проти Шведів, уже під осїнь у падолистї рушило проти Сапеґ, що стояли табором. Зійшли ся під Оль867никами. Там нещасливою фарсалїєю стали проти себе братнї ряди, і тою кровю, яку черпали обивательські правицї, окропили поля. Сапежинські війська знесено, а гетьманового сина, конюшого литовського, що був ґенералом у цїсарськім (австрійськім) війську, шляхта взяла в неволю і цїлу ніч держала в арештї. Князї Вишневецькі, хоч пострїляні гетьманським сином, заходили ся щиро, аби заховати при житю конюшого Сапеґу, але Оґіньский з Заранком і Котлом усю ніч навмисно підпоювали шляхту, куфами розносячи горілку по ольксницьких вулицях, аби вбити стольника. Рано шляхта кинула ся на дім, де був стольник, а коли варта оперла ся їй міцно не пускаючи, полїзли на верх дому, віддираючи

[1]) Pamiętniki do panowania Augusta II, napisane przez niewiadomego autora (podobno Erazma Otwinowskiego). Wydane z rękopismu przez Edwarda Raczyńskiego. W Poznaniu 1838. 8-ка, ст. VIII +384. Спомини обіймають роки 1696—1728.

ґонти, лати та крокви і кидаючи на долину, і через повалу почали спускати ся до кімнати. В тім кс. Білозор ускочив до кімнати вікном із заду. Конюший бачучи наглу смерть перед очима, просив ксьондза висповідати його, але Білозор ударивши його сильно в лице крикнув: „Ось маєш абсолюцію!“ Князї Вишневецькі бачучи грізну небезпеку хотїли вивезти конюшого з того заколоту, але коли взявши його між себе всїдали до карити, що стояла перед господою, в тій хвилї шляхтич Свідерський рубонув конюшого з заду в голову так, що той упав на землю, а князї ледво спасли ся втекою. Там тодї заїлість люду збиткувала ся над ним; тїло страшенно порубане на штуки три дни на вулицї лежало втоптане в болото. Коли король Август довідав ся про сю трансакцію, мав радість замісь переляку, бо стало ся все з волї короля, коли такий погром упав на дім Сапєжинський, упереджений ненавистю“ (ст. 33—34).

Як ілюстрація тих часів, а власне перших літ XVIII в. дійшла до нас вірша, зложена руською мовою, але правдоподібно якимось Поляком, прихильником шляхетського панованя на Руси, про бурливі події 1702 р., яких память у значній мірі затратила ся, і виступає лиш уривками в сучасних історичних жерелах, але які про те заслугують на спеціяльну увагу як перший обяв того людового руху в Правобережній Україні, яким характеризує ся її історія майже за весь XVIII вік і який прозвано гайдамацьким у протиставленю до козацьких рухів XVII в. Ті гайдамацькі рухи визначають ся поперед усього, так сказати, самосївним, вибуховим характером, браком тїснїйшої орґанїзації та ріжнородністю елементів, що беруть у них участь. На Правобережній Україні вони йдуть рівнобіжно з занепадом козацької орґанїзації, яка властиво лиш раз іще виразно проявляє себе в особі та діяльности Семена Палїя, коли натомісь на Лївобережній Україні ся козацька орґанїзація, не вважаючи на нївеляційну полїтику Москви, все таки витворює досить самостійне, суспільно-полїтичне тїло, т. зв. Гетьманщину, яка перебувши часи царського та бюрократичного автократизму, все таки зберегла найкращі козацькі традиції як підвалину нового національного розвою України.

Вірша, про яку тут мова, заховала ся в збірцї Якова Головацкого „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, часть I (Москва 1878, ст. 33—35) під не зовсім властивим титулом „Бунты козацкіи“. Відки взяв її Головацкий, не сказано у нього анї в передмові анї в увагах до історичних пі-

сень, і тілько з рукописного збірника пісень Ількевича, який не цілий дійшов до нас і належить тепер до рукописного відділу бібліотеки Народного Дому у Львові, знаємо напевно, що ся вірша, так само, як і инші історичні вірші, прим. вірша Шумлянського про похід Собєского на Відень 1683 р., була переписана Ількевичем із старшої рукописної збірки, що була в його посіданю. На жаль із копії Ількевича, писаної латинськими буквами, заховало ся в тих паперах тілько остатнїх 15 рядків, які можуть послужити до реконструкції тексту, переписаного Головацким на руське письмо та етімольоґічний правопис з пробами власної реконструкції.

Жарт непотребний в сїмсот втором стал ся:
Люд своєвольний[1]) до купи зобрал[2]) ся,
А через Іюду[3]) стали ся і бунти,
Позостали ся, ах, пустиї ґрунти.
Ах Україно, люд свивольний маєш,
Юж ляментуєш, трупи оглядаєш[4]) !
Глупство козаков, же ся збунтовали,
На своїх панов руки подіймали.
„Нуте ж, молодцї, будем Ляхов бити,
І їх за шиї на славу водити!“

До Немирова стали ся збирати[5])
По містах, селах, та панов рубати;
В Немиров місто стали ся впирати[6]),
Ляхи почали одпор їм давати.
Ко замку ближче Ляхи уступают,
О зраді міщан Немировских знают[7]),
Же мислят панов в замку добивати,
Потом добивши заровно рубати.
Ляхи із замку войска виглядают,
До Бога серцем жалостне волают,
Аби помощи в замку їм[8]) давано;
На радость огня (?) в труби заіграно.

В середу рано Ляхи о мир просят,
Високо к[9]) небу очи свої зносят;

---

[1]) Г. свивольный. [2]) Г. зебрался. [3]) Г. дод. и. [4]) Г. на трупы поглядаешь. [5]) Г. зберати. [6]) Г. вперати. [7]) Г. не знаютъ. [8]) Г. vас. [9]) Г. ку.

Всї юж заровно козакам[1]) здали ся,
А они кажут: „Ми то добили ся!“
Ах, виводячи стали їх рубати,
Кійми[2]), цїпами сродзе мордовати.
Панов великих много погубили,
Кров яко воду потоком пустили.
Вельми ся тїшат, же-смо звоєвали,
Польского войська [в] очи не видали.

Всї ся козаки письмом обсилают,
А под Бердичов на под'їзд всїдают.
Юж ся там Ляхи збирати[3]) почали,
Козаки в зрадї хутенько припали.
Стали ся Ляхи там з ними[4]) стирати,
А на піхоту міцне натирати.
І там богато Ляхов погубили,
Тілько же в зрадї козаки ся били;
А виводячи стали їх рубати, —
Мусїли Ляхи инші втїкати.

Тілько староста на полю Хмельницкий
Показал ся там до них по жолнїрски;
Там же пан Рущиц із ними ся стирал,
Гди на труп Ляхов жалосне позирал[5]).
Тілько поспольство на полю стояло,
Ратунку Ляхом щире не давало.

Утїшил єсь ся, козаче гультайський,
Жесь[6]) звоєвал люд увесь христіяньский,
Же стали через заслуги панами,
Коли-сте[7]) ся под Межибож зобрали[8]).
Под Межибожом щастє не панує,
За ваші бунти смерть ся вам готує.
Із Межибожа за неправду бито,
А неєдного под Синявою взято;
А за Зїньковом щастє сте згубили,
Бoсте піхоту всю свою позбили.

---

[1]) Г. козакомъ. [2]) Г. Кіями. [3]) Г. зберати. [4]) Г. тамъ Ляхи изъ ними. [5]) Г. поглядалъ. [6]) Г. Же. [7]) Г. есте. [8]) Г. собрали.

Не тїш ся, козаче, ксьонже наступає,
До Константинова Вишновецкий вїжджає[1]).
Козаки ближче взяли ся з Острухи[2]),
Под Констaнтиновом згинули як мухи.
Хотїли-есте врадою добути,
Від ксьонжента вам прийшло погинути.
В понедїлок рано козаки герцуют,
Ляхи із замков до них ся готуют.
Кажут козаки: „Ляхов небагато"[3]).
Стерши ся з ними, всїх под меч побрато.
Показал ся там ксьонже Вишновецкий[4]),
Ізбил[5]) ся з ними, ах, по молодецки.
Принципалове назад утїкают,
На невинних смерть нїчого не дбают.

Марс в сїмсот втором козаки почали,
А в сїмсот третом Ляшеньки скончали[6]).
Гетману[7]) слава Сенявскому завше,
Же ідет сміле жолнеров добравши[8]);
Іх Мосцьом паном Любомірским славно,
Юнаком польским і рицарству давно[9]).
Нехай же будет Богу од нас хвала,
А паном нашим ва[10]) то[11]) вічна слава!

Не все в тій віршї ясне; неясні особливо рядки 22, 40, 51, та се неясности переважно стилїстичні, які може вияснити давнїйша і докладнїйша копія, як би така знайшла ся. Що до історичного змісту віршї, то за її автором треба признати дуже малий епічний талант: він не вміє докладно оповісти анї одного факту, не дає в своїм представленю анї спеціяльних причин, анї розвою подій, а величаючи польських войовників, що так, чи сяк визначили ся в тій невеличкій війнї, він не дає нїякого понятя про те, хто були ті бунтівники, які були їх проводирі, яке число та який характер їх военної сили. Назва „козаки" в тих часах містила в собі дуже ріжнородний военний люд, а дїйсні козаки, чи то запорозькі чи реєстрові, як

1) Г. выѣжджає. 2) Г. въ отстрахи. 3) Так Ільк., Г. богато. 4) Г. Вишневецкій, Ільк. Wysznoweckyi. 5) В обох текстах: Збил ся. 6) Ільк. skończyły, Г. скончали. 7) Ільк. Hetmana, Г. Гетману. 8) Ільк. dobrałszy. 9) Ільк. i ryczyrstwo dano, Г. рыцарство дано. 10) Ільк. vac. 11) Г. і Ільк. vac.

побачимо далї, в тих подіях з кінця 1702 р. не брали майже ніякого уділу.

Бажаючи освітити історичні події, що лежать в основі сеї вірші, не зайвим буде заглянути поперед усього до найновійшої працї, яка моноґрафічно представляє історію гайдамацьких рухів XVIII в., а власне до двотомової книжки: „Fr. Rawita-Gawroński, Historya ruchów hajdamackich, We Lwowie 1901“, якої перший том присвячений гайдамацьким рухам до р. 1770, а другий спеціяльно т. зв. Коліївщинї, або докладнійше уманській різнї 1768 р. На жаль сей польський автор, хоч пише з великими претенсіями на правдомовність та вичерпане історичних жерел, у своїх історичних працях, що майже всї доторкають ся історії України, визначаєть ся з одного боку слїпою та завзятою україножерною тенденцією, а з другого дивоглядною безкритичністю в користуваню історичними жерелами, легковірністю до всяких, хоч би найабсурднїйших сплетень та вигадок, а рівночасно якоюсь фатальною слїпотою на такі жерела, що могли б освітити йому історичні події правдиво[1]). Оттому не диво, що події з р. 1702, про які згадує наша вірша, якось неначе зовсїм уйшли уваги польського історика, хоч пильнїйше роздивлене в жерелах, які він мав під рукою, могло би дати йому змогу освітити їх значно докладнїйше. Подаю тут фактичний скелет того, що крім пустого балаканя подає польський історик про ті події.

На його думку історія гайдамаччини починає ся з'їздом царя Петра Великого з польським королем Августом II. у Раві Руській д. 22 червня 1698 р., хоча фактично на тім з'їздї не обговорено і не рішено нїчого такого, що могло вплинути на

[1]) Яркий приклад такої справдї фатальної слїпоти вкажу зараз на першій картцї першого тому висше цитованої працї. Між рукописними жерелами для історії гайдамаччини, які містять ся в бібліотецї Оссолїнських у Львові, і які, можна би думати, він визискав у своїй працї, він цитує фундаментальний для історії уманської різнї рукопис 266 дословно ось як: „W końcu: pieśni ukraińskie współczesne szlacheckiej Muzy“. Автор не згадує про те, що сей рукопис містить спомини Кребсової з недрукованими доси додатками, Лїпомана та безіменного компілятора, який цитує Кребсову та Лїпомана, а нарештї польську поему бувшого студента уманської школи і очевидця різнї, поему, якої свідоцтво до самих основ перевертає все те, що понаписував д. Равіта-Ґавронський у другім томі своєї моноґрафії. Ся поема з історичним вступом опублїкована була мною в „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка, р. 1904, т. LXII, ст. 1—40 і окремою відбиткою.

вибухи гайдамацьких рухів. Що правда, польський історик, який гайдамаччину вважає „wynikiem nie tyle krzywd odczutych świadomie i żądań jasnych, ile następstwem dowolnych instynktów na pół dzikiego społeczeństwa“ (I, 55), рівночасно бачить головне жерело вибухів у тім, що московське військо війшло в границї Польщі і давало гайдамакам „pole bezkarnej swawoli“. В роздїлї 2, присвяченім початковим гайдамацьким рухам на Волинї, автор мішає ті рухи з акцією Семена Палїя в Київщинї, і не силкує ся представити їх окремо, хоч у вступнім роздїлї досить виразно зазначив, що акція Палїя мала характер більше козацький, як гайдамацький. Про розрухи в волинськім воєводстві згадуєть ся принагідно на ст. 58 словами: „Szastali się oni (сваві́льні полковники, recte ватажки), gdzie mogli po W—stwie Wołyńskiem, rabując i wsie paląc“. На ст. 59 знов згадано, що „Rebelia kozacka dotykała niejednokrotnie pogranicza W-stwa Wołyńskiego, zagrażając „krajom i fortunom“ szlachty“. На соймику волинського воєводства, що відбув ся невідомо де й коли в р. 1701, ухвалено орґанїзувати оборону проти бунтарів-селян та козаків із самої шляхти, не довіряючи Волохам, „którzy się pokazali fidefragi“. Ся ухвала мабуть не була виконана, коли на соймику тогож воєводства з 20 падолиста 1702 р. її повторено знов, а шляхта Лятичівського повіту постановила боронити ся власними силами, не чекаючи на ціле воєводство (ст. 60). Наслїдком ухвали волинської шляхти коронний підкоморій Юрій Домінїк Любомірський покликав шляхту до зброї для здушеня „хлопського бунту“, і велїв їй збирати ся до Полонного (ст. 60). Далї автор знов мішає київську Палїївщину з волинською гайдамаччиною і зазначує факт, що польний гетьман коронний Сєнявский стягав шляхетське ополчене до Бережан — в якій цїли, невідомо. І далї знов загальні фрази: „Wszędzie wrzało. Na Wołyniu, koło Międzyboża i Satanowa włóczyło się około 3000 hałastry, która wsie i miasteczka plondrowała, pasieki na zimę pochowane wybijała i szkody czyniła dokoła. Gdzie napotkano szlachcica albo Żyda, ścinano“ (ст. 61). Нарештї зібрало ся посполите рушене шляхти з хоругвами кварцяного війська з міцною постановою бороти ся „z rebelią kozacką“. Вони стали табором біля Бердичева, але тут стало ся щось подібне, як під Берестечком. Купка козаків злучивши ся з хлопами ріжних сїл і місточок напала на польський табор і погромила його так фатально, що навіть слїду по нім не лишило ся. Все пішло

в руки черні та козаків, а не один ледво в жупані уйшов із тої нещасливої оказії“ (ст. 61). Ось і все, що подає сей історик про події в Волинськім воєводстві з кінця 1702 р.

Одиноке жерело, на яке він покликає ся при тім, се відомий другий том третьої части „Архива Юго-западной Россіи“, присвячений козаччині на Правобережній Україні 1679—1716 рр., виданий під редакцією і з передмовою В. Антоновича. Заглянемо до сего жерела, може воно позволить нам кинути більше історичного світла на ті події, як се вчинив польський історик. Передмова Антоновича до сего тому обіймає 197 сторін друку і являєть ся основною моноґрафією про події тих часів і тої частини нашого краю, до якої відносять ся публичні та приватні акти, опубліковані в тім томі. Розуміє ть ся само собою, що автор передмови, визискуючи в ній актовий матеріял для представленя даної епохи, з одного боку не міг обмежити ся самим тілько тим матеріялом, але мусів користувати ся також посторонніми, головно друкованими свідоцтвами для того часу, а з другого боку, зосереджуючи свою увагу на визначвійших особах та подіях, що надавали тому часови його властиву характеристику, не міг вичерпувати всї подробиці, яких достарчає дуже богатий актовий матеріял, а навіть не потребував вичерпувати всїх подробиць посторонних друкованих жерел, що відносять ся до того часу. Тому не подивує нїхто, що я в отсїй розвідцї, займаючи ся спеціяльно віршею, в якій дуже недокладними натяками змальовано події несповна двох років (1702—3), держачи ся в основі оповіданя про них Антоновича, з покликами на його жерела, доповняю його подекуди ширшими цитатами з актів та посторонних жерел, відомих або невідомих нашому славному історикови.

З оповіданя, яке буде подане далї, бачимо, що головними героями подій, представлених у нашій вірші, були козацькі полковники Самусь, Іскра й Абазин. Відомости про них, які стрічаємо в тогочасних жерелах, сягають не далї, як 1683 рік, в якому вони, а надто також Палій, брали участь у поході козацької компанії під Відень, та вирушивши пізнїйше від армії короля Собеского, запізнили ся до битви під Віднем, а за те взяли участь у битві під Парканами[1]). Тодї вже король Собеский звернув на них увагу за їх хоробрість, і деякі з них не-

---

[1]) В. Антоновичъ, О козакахъ, передмова до названого висше тому „Архива Югозападной Россіи“, виданого в Київі в р. 1868, ст. 34.

забаром по повороті з походу одержали від короля т. зв. „приповідні листи“, в яких іменовано їх полковниками і дано їм повновласть вербувати охочих людий у козаки і вдержувати сформовані з них полки в певних означених місцевостях. Самусь (се було очевидно його хрестне імя Самуіл, по батькови він звав ся Іванович, а прозвище його лишило ся нам невідоме) зробив ся таким способом полковником богуславським і зі своїм полком кілька разів відбивав напади Татар. Про се під р. 1691 ось що оповідає Ріґельман[1]): „Сего 1691 р. після гетманів Могили та Драгинича король польський Собеский поставив якогось Самуся із козаків, і дав йому гетьманські клейноди, а війську плату, при чім потвердив також козацькі привілеї. А резиденцію мав сей гетьман Самусь у Винниці над Дністром, і в наддністрянських (у друку мб. через помилку „Поднѣпровскихъ“) містах збирав до себе охочих козаків, також Запорожців і инших гулящих людий, а також і містових козаків, і творячи многі ватаги, самовільно без королівського наказу ставив над ними полковників задля оборони від бусурманських нападів на християн і для захисту границь. Бо по обох боках ріки Бога степами Татари нападали на Польщу та Росію, брали в неволю польський та руський народ, і туди ж зі здобичею вертали назад. Отсих Татар розбивав Самусь, відбиваючи у них коні, зброю та всяку здобичу для себе, а полонених християн відпускав у їх вітчину, за те многих Татар часто брав у неволю і відсилав або в Москву або в Польщу, і за се одержував від дворів похвалу та нагороди“.

Далеко вчаснійше і подекуди докладнійше те, що оповідає про „Самусево гетманство на Задніпру“ Грабянка, хоч і він, живучи на лівім березі Дніпра, богато дечого подає недокладно про події та відносини правобережної України. Подаю тут із його оповіданя тілько те, що говорить ся про початок гетьманованя Самуся. „По Могилї — читаємо у Грабянки, — за Дніпром гетьмані король Собецкий поставив гетьманом Задніпрським Самуся і дав йому привілеї на гетьманство і вольности та клейноди військові — бунчук і булаву, і плату війську з папського скарбу; бо папа намовивши християнських монархів на Турка затягав військо своїм скарбом. І Самусь орудуючи своїм гетьманством резидував у місті Винниці на Подні-

[1]) Александръ Ригельманъ, Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи, Москва 1847, часть III, ст. 13.

строваю"[1]). Ся відомість про удержуване Самусевої оружної сили коштом папського фонду, коли би справдила ся з инших жерел, була би дуже важним причинком для історії того часу і вияснила би в значній мірі ту незвичайну обставину, що король Собеский сам на власну руку іменував на Вкраїні полковників і навіть наказного гетьмана.

Коло р. 1693 польський король іменував Самуся наказним ґетьманом; у р. 1694 він стоїть іще під дозором польського реґіментаря Вільґи, але в р. 1696 він уже являєть ся самостійним козацьким начальником, якому коронний гетьман безпосередно присилає свої накази для козацьких полків. І так під датою 20 лютого 1696 р. читаємо гетьманський наказ: „Jan na Jabłonowie Jabłonowski, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, daję ten mój ordynans do imci pana Samusia, hetmana nakaznego i wszystkich półkowników i setników wojska jego król. mości i rzeczy pospolitej zaporowskiego" і т. д., наказ про відкликане козацького постою з маєтности луцького епіскопа[2]), Обік Самуся в опустошеній Брацлавщині появляєть ся коло р. 1690 подільський полковник Абазин, про якого воєнну діяльність знаємо дуже мало понад такі загальні звістки, що він зі своїм полком також відбивав татарські напади і подавав гетьманови Мазепі відомости про рухи Турків та кримської орди (В. Антонович, op. cit. ст. 60—61).

Серед ненастанних заколотів розпочали ся в серпні 1702 р. грізнійші козацькі рухи. Антонович представляє діло ось як: „В серпні 1702 р. до Богуслава, Корсуня та инших міст, занятих полками Іскри та Самуся, понаходили польські властителї, старости та їх завідателї з узброєними командами, і зажадали від козаків очистити міста та села або йти в підданство властителів і старост. У відповіди на се домагане Самусь, Іскра та пасерб Палія Семашко, що жив тодї в Богуславі, подали знак повстаня. Польські хоругви, шляхтичів та Жидів-арендарів, що наїхали з ними, побито в Богуславі, Корсуні, Лисянці[3]) та довколичних місточках і селах. Наказний гетьман Самусь

[1]) Григорій Грабянка, Дѣйствія превѣльной... брани Богдана Хмельницкого... съ розныхъ лѣтописцовъ въ градѣ Гадячу собранная року 1710. Издана Временною Коммиссіею для разбора древнихъ актовъ. Кіевъ 1854, ст. 241.

[2]) Архивъ Ю. З. Россіи, ч. III, т. II. Ч. CII, ст. 329—330.

[3]) Про Лисянку, що лежить у Київській ґубернії, недалеко Дніпра, в жерелах, що дотикають бунтів у подільській ґуб., нема ніякої згадки.

присяг на вірність „царю московському“, і обявив себе підкомендним Мазепи. Селянам оголошено вічну свободу та увільнене від панів“ (op. cit. ст. 120—1). Се оповідане не зовсім відповідає тому, що можна вичитати з цитованих до нього актів та сучасних посторонніх свідоцтв. В інструкції київської шляхти послам, висланим до короля 20 серпня 1702 р., читаємо між иншим: „У теперішніх замішанях Річи Посполитої повинна заважити також жорстокість Палїя, що зриває ся до бунту і не тілько не хоче слухати наказу короля та сойму, виданого минулого року, аби уступив із Хвастова і розпустив своє військо, але навпаки, день у день затягає козаків, що грозить ненастанною небезпекою нашому воєводству. З його намови збунтували ся також Самусь та Іскра і наробили богато руїни в Богуславі, Корсунї та инших містах“ (Архивъ, op. cit. ст. 442). В другій інструкції, виданій 31 серпня, читаємо: „Ось і тепер козацьке, доси пригашене вугле, розжеврюють ся через Самуся та Іскру в Корсунї та Богуславі і день у день вибухає полумям“. Послам поручаєть ся просити покірно гетьмана коронного, аби належним йому воєнним правом при помочи своїх ординансів випер Палїя з Хвастова і запобіг бунтам Самуся та Іскри, які пограничним містам нанесли не малу руїну“. (Тамже, ст. 445).

Вісти про козацький бунт дійшли в тих самих днях до великого гетьмана коронного, який 28 серпня писав до Андрія Залуского: „З України долягають менї ненастанно листами та домаганями здусити повстане Самуся, колишнього гетьмана запорожського, який уже захопив міста Богуслав та Корсунь і вигубив у них католиків та Жидів, а лишив при житю самих Русинів“[1]).

Як бачимо, в тих звістках нема мови про якийсь наглий наїзд польських властителїв та старостів на названі міста; се само собою зовсїм неправдоподібне, бож властителї, їх завідателї та королївські старости сидїли в своїх містах та маєтностях, а наглий напад був зроблений очевидно з боку козаків. Так само не згадуєть ся тут нічого про такий важний факт, як присяга Самуся, що ще недавно був наказним гетьманом із наданя польського короля, на вірність московському цареви, та

[1]) Andreae Chrysostomi Załuski, primo Kijoviensis, postea Plocensis et nunc Varmiensis episcopi... Epistolarum historico-familiarium tomus tertius (1701—10). Brunsbergae d. 3. MDCCXI, т. III, ст. 248.

перехід його під зверхність лївобережного гетьмана Мазепи, що також був підданим московського царя. Се був би факт державної зради, який певно були би зазначили сучасні свідки з польського боку. Оповідане Антоновича про сей факт опирає ся мабуть на листї Самуся із 7 вересня 1702 р. до козацьких ватажків Паллядія, Валазона та Ринґаша, в якім читаємо ось що: „Милостивий пане Паллядію, ротмістре гетманський! Милостивий пане Валазоне, бувший судіє Кумянський! Милостивий пане Стефане Ринґашу Ямпільський! Милостиві панове, ласкаві приятелї та добродїї! При найнизшім моїм поклонї через умисних Рашківцїв доводить ся менї писати вам і обізвати ся, що з ласки всемогучого Бога я всею душею присяг наймогутнїйшому пану і царю московському та ясновельможному панови гетьманови Мазепі не покидати до смерти і служити вірно на службі монаршій та реґіментарській за весь правовірний народ український. Оттак і стою при божій помочи зі всім військом українським під містом Білою Церквою, а чей би нам Бог поміг замок дістати і на дальший час, на відпір проти наших ворогів Поляків з військом запорожським одностайно ставати за козацькі свободи, як і перед тим бувало, аби від сего часу Ляшки з наших українських вітчин уступали і більше вже на Вкраїнї не розпростирали ся. Прошу вас, мої панове, доложіть усякого стараня і охотно зібравши давнього товариства з кілька сот, або й тисячу звербувавши, коло Днїстра, по всїх містах, збирайте ся і тягнїть до нас як найскорше. Маю в Бозї надїю, що для війська будемо мати здобич і найбільшу ласку реґіментарську, про що прошу (Бога). Скорож нам Бог дасть здобути Білоцерківський замок, то не будемо барити ся, але зараз підемо в гору до польських панів, противних нам, аби одностайно ставити їм опір. Коли хочете поступити по братерськи, то прошу, поки спровадите військо, давайте знати про себе кінно ким будь у день або в ночи, щоб я не мав на вас ошуки. Се предложивши бажаю вам від Бога доброго здоровля, як сам собі, і остаю ся вашим щирозичливим приятелем і слугою. Його пресвітлого Величества війська запорожського Самусь Іванович, гетьман український. Дано в таборі під Білою Церквою д. 7 вересня 1702 р.“ (Архивъ, ор. cit. ст. 449—450).

Сей лист у руськім оріґіналї дістав ся якимось способом у руки Йосифа Шумлянського, тодї вже уніятського епіскопа львівського, який у польськім перекладї переслав його великому гетьманови коронному польському.

На його автентичність дуже підозрене світло кидає ось який лист Палія до одного з тих самих ватажків, Паллядія, який виглядає немов скорочена копія листу Самуся, хоч має ту саму дату, що й попередній: „Мій пане ротмістре Паллядію, мій дуже зичливий приятелю! Пересилаю вашій милости добре здоровле від пана Бога, а при тім своє братерське поручене з просьбою, тому що ваша наддністрянська волость суплікувала до нас, аби ми були їм патроном, тож прошу вашу милость побратерськи, аби ви з нашим Лукіяном, що тепер находить ся в Рашкові, прибували до нас. Відомости, коли які будуть у вас, швидко давайте мені знати. Про що й повторно просячи вашу милость остаю зичливим приятелем і тепер — вашої милости всего доброго зичливий приятель Семен Палій, полковник його царського Величества війська запорожського“ (Архивъ, loc. cit. ст. 450—451).

Неавтентичність сего листу на мою думку виявляє кінцева титулятура, бо-ж Палій був полковником не з наданя московського царя, а тілько на основі декрету польського короля. Підозріне що до автентичности обох сих документів збільшає ще та обставина, що вони не заховали ся ні в якім урядовім архіві, але одержані були київською комісією від приватного чоловіка, д. Перльштайна. Що московський цар іще в груднї 1702 р. нічого не знав про те, що польські піддані Палій та Самусь присягли йому на вірність, довідуємо ся з листу Андрія Залуского до каштеляна краківського (В. гетьмана коронного) з д. 27 грудня, в якім читаємо: „Присягає посол московський тут присутний, чоловік зрештою понад вдачу того народу чесний, член старинної родини Долгоруких, що цар московський нічогісінько не знає про причину розрухів на Вкраїні. Навпаки, від чоловіка, який недавно був у посольстві у царя, він чув, що коли цар московський довідав ся про ті розрухи, і почув оповідане про успіхи Самуся, сказав до своїх присутних чиновників: „Яка-ж нещасна та Польща, коли її напастує, хто хоче! Адже ж про сего Самуся доси ніхто не чув нічого, а він тепер ось що доказує“ (Załuski, op. cit. III, ст. 338).

Далі оповідає Антонович про події з кінця серпня 1702 р.: „Самусь вирушив облягати Білу Церков, не бажаючи лишати по заду свойого війська і в близькім сусідстві козацьких осель сильної ворожої твердині. Білоцерківський „посад“ (мб. неукріплену часть міста) спалено, і Самусь обляг твердиню.

У початку вересня він розіслав листи до окремих козацьких відділів, розсипаних на просторі від Буга до Дністра, закликаючи їх прибувати до свого табору. Під Білою Церквою назначено також збірну точку для селян, покликаних до зброї" (op. cit. ст. 121). Се оповідане о стілько сумнївне, що про наміри Самуся та причини, які спонукали його облягти Білу Церков, не знаємо нічого певного, а листів до козацьких відділів невідомо більше крім одного, тай той по всякій правдоподібности треба вважати фальсіфікатом. Із ходу дальших подій знаємо, що під Білу Церков надтяг незабаром Палій, який фактично здобувши її замок осів у ньому на довший час, бажаючи мабуть зробити з неї собі столицю замісь Хвастова. Скоро надійшов Палій під Білу Церков, Самусь та Іскра відступили від облоги і подали ся на захід, до Немирова.

Продовжаю далї оповідане Антоновича: „Трівога між селянами була справді дуже сильна; при першім обявленю вічної свободи величезні юрби хлопів покидали міста та села й свої доми, збирали ся з жінками, дітьми, своїм добром та худобою, іноді палили свої оселї, та незлїченими таборами стягали ся до козацького обозу. Тут начальники вибирали людий здібних до зброї та творили з них полки" (op. cit. 121). Слова в знаках наведеня у тім цитатї взято зі споминів Отвіновського, але наведені не зовсїм докладно. У Отвіновського (op. cit. ст. 47), оповідане про розрухи в серпнї 1702 р. починаєть ся ось як: „Тим часом у тих труднощах та тяжких перепалках (мова про полїтичне безладдє в Польщі), Палїй, той вірний слуга Річи Посполитої в часї турецької війни, розпочав бунт на Вкраїні, вийшов із Хвастова, обляг Білу Церкву і здобув її, а потім опанував Корсунь і многі инші міста, повирубував польські залоги, хоч вони там і лихі були, і почав на Вкраїнї робити богато злого. Зараз кинули ся до Палїя величезні громади хлопства" — і далї йдуть наведені Антоновичем слова, яких кінцеве речене знов говорить про самого Палїя, що буцїм то „вибракувавши здібних до бою людий піших і кінних, поділив їх на три дівізії, вставивши в кожду по 30.000". Як бачимо, Отвіновський нічого не знає про те, що бунт і облогу Білої Церкви розпочав Самусь. На потверджене свойого оповіданя в сьому уступі Антонович покликає ся ще на два документи, поміщені в тімже томі „Архива" під чч. CXCI (ст. 529), і CLVI (ст. 458). Але в першім із тих документів із дати 31 січня 1703 р. заприсяжений Тиміш, підданий села Лопавші зі-

знає, що „після давніх квітів у селї Лопавшах було більше димів (хат), як тепер, але почавши від р. 1700, а особливо минулої весни (1702) тамошнї селяни однї пішли на Поділє в часї спокою, чи то з недостатку, чи з власної волї, а инші погоріли". Другий документ, се інструкція шляхти подільського воєводства послам, висланим до коронного гетьмана з д. 20 вересня 1702 р., в якій шляхта жалуеть ся, що мавши 29 лїт спокою (від часу увільненя з під турецького панованя), тепер „чує себе in manifesto periculo, бо зухвале хлопство почавши від Богуслава забирає чим раз більше міст і сіл, заходить уже під сам Межибож, зміцнює свої ряди людьми чи то добровільно, чи силою взятими з під послуху дїдичам, і похваляеть ся, що скоро тілько набере сили, зверне ся на Каменець. І в околиці самого Каменця починають ся вже також бунти". З того видно, що розрухи лїтом 1702 р. почали ся від Богуслава, отже їх ініціятором був не хто инший, тілько Самусь.

Ось дальше оповідане Антоновича: „До табору Самуся перебігали козаки з лївого берега Днїпра та Молдавани зза Днїстра. Під Білу Церкву також Палїй прислав Самусеви 1500 козаків на підмогу. Доси він запевняв і Поляків і Мазепу, що повстане Самуся почало ся без його відома. Сим запевненем він старав ся мабуть виграти час і приспати увагу шляхти сусїдніх воєводств, що в тім часї поголовно збирала ся в похід проти Шведів. І справдї при першій відомости про повстане Самуся та Іскри шляхта глядїла на нього досить байдужно. Київський соймик, що зібрав ся 20 серпня, постановив покликати до зброї шляхетське посполите рушене і заявив, що воно готово виступити в похід проти Шведів на розказ короля. Шляхта звертала тілько увагу короля та гетьманів на конечність усмирити Самуся та Іскру, але не вважала сего дїла на стільки важним, щоб воно могло удержати її від походу. Палїя за участь у повстаню не підозрївали, тілько жалували ся, що він доси ще не опустив Хвастова і зневажив послів, висланих до нього від київського воєводства" (op. cit. ст. 122).

На потверджене сего оповіданя автор наводить поперед усього документ CXLVI (Архивъ, ст. 436—440), ухвалу шляхотського сеймика київського воєводства, що д. 20 серпня 1702 р. зібрав ся біля місточка Іскорости на урочищу Степанівцї і ухвалив скликати посполите рушене шляхти, якого провід мав обняти Яков Леміш, скарбник київський, а надто вислати послів до короля та до коронного гетьмана, Казимира Стецкого, Йосифа

Корчевського, Михайла Виговського та Александра Немирича, що мали бути речниками шляхетських потреб та зажалень київського воєводства. Шляхта заявляє, що готова одностайно стати в обороні королївства проти Шведів, „хоча що день доходять до нас відомости про розрухи та бунти козацькі“. Між зажаленями головне було на пана Шумлянського, чесника подільського, „буцїм то він на ново єднає ся з козацтвом, лигає ся з Палїєм на шкоду нашому воєводству, і відкриває їм усї наші тайни та наради“. Про Самуся та Іскру анї згадки. Дивним дивом у тій самій кременецькій ґродській книзї ч. 1611, того самого року і того самого дня записана на дальшій картцї після висше згаданої інструкції друга інструкція того самого сеймика і з тою самою датою, в якій згадано вже не тілько про упір Палїя в Хвастові, але також про бунти Самуся й Іскри, розпочаті буцїм то „ex fomento“ Палїя. В тій самій книзї на картцї перед першою інструкцією, але в друку під ч. CXLVIII (ст. 444—446) містить ся третій варіант тої самої інструкції, даної тим самим послам, де говорить ся про бунти козацькі в Корсунї та Богуславі, розпалені Самусем та Іскрою, і жадає ся, аби „dla zaszczytu (оборони) krajów naszych“ і для поскромленя хлопських бунтів посли просили гетьмана коронного, аби часть шляхетського війська, особливо з воєводств Білоцерківського, Корсунського, Богуславського та инших пограничних не йшла на війну зі Шведами, але лишила ся на місцї (ст. 446). Значить, коли вірити словам сеї інструкції, шляхта київського воєводства вже тодї не легковажила собі козацького повстаня. На потверджене сего самого оповіданя Антонович наводить іще в нотцї нецитований у текстї уступ із Залуского, т. III, ст. 279, але сей уступ походить із значно пізнїйшого часу (18 жовтня) і буде наведений у мене далї. З нього тільки взяв Антонович відомість, що Палїй удавав, буцїм то не сприяє козацькому повстаню, а потаємно допомагав йому.

Хід дальших подій Антонович описує ось як: „Тим часом сили козаків під Білою Церквою швидко росли через те, що до них збігали ся селяни. Коли вірити відомостям, правдоподібно значно прибільшеним, які доходили до Поляків, вони в початку жовтня дійшли до цифри 10.000. Мазепа потаємно допоміг Самусеви порохом і оловом, „аби його зовсїм не відігнати від свойого рейменту“ (ст. 122). Цитований до сего місця уступ Залуского (т. III, ст. 279) не говорить про се нїчого, а відомість про Мазепу взята з Соловьева (Исторія Россіи, т.

XV, ст. 16), якого оповідане буде розібране далї. Зазначу тут, що з польських жерел, доступних менї і цитованих також Антоновичем, тілько один Отвіновський подає цифру козаків, зібраних під Білою Церквою, і то далеко більшу від тої, яку подає Антонович. Після Отвіновського Палїй із селян та козаків, що збігали ся до нього, утворив три дівізії, кожду по 30.000; над одною обняв провід сам, над другою дав провід свойому пасербови Семашкови, а в третій ватажком був Абазин (Otwinowski, op. cit. ст. 47).

„Та про те — читаємо далї в оповіданю Антоновича, — білоцерківська твердиня не піддавала ся, а припущений Самусем штурм відперто. Треба було розпочати правильну облогу, а се вело за собою страту часу та охолоджене війська, свіжо зложеного з селян. При тім треба було покористувати ся з разу розрухом селян та безжурністю шляхти; не треба було пропускати догідного часу, аби захопити неготовими до оборони сусїдні воєводства і скористати з першого замішаня шляхти. Наслїдком такого міркуваня козацькі провідники змінили плян свойого діланя: Палїй сам обняв провід над частиною війська і лишив ся облягати Білу Церков, а Самусь із головним відділом рушив до границь Волинї та Поділя; нарештї третій відділ під проводом Семашка рушив у Брацлавщину та Побереже (над Днїстром), відки мешканцї присилали до Палїя послів з просьбою приняти їх під свою охорону та прислати козаків“ (ст. 123). Ся остатня відомість основана на наведенім висше листї Палїя до наддністрянського ротмістра Паллядія, і її можна признати неправдивою. Із Залуского, на якого в тім місцї покликаєть ся Антонович, можна бачити тілько ось який стан річий. В листї з дати 30 падолиста, писанім до брата Мартина Залуского, епіскопа Ростенського та суфраґана Плоцького, читаємо ось що: „З України доходять пусті і день за днем неоднакові поголоски; що одного дня твérджено, те другого перечить ся; та що тим часом бунт змагаєть ся, то з того ніякого сподївати ся добра. Палїй розширив своє пановане над звиш 20 містами над Богом, окрім сїл; селяни входячи в його наміри та повбивавши Жидів дають йому добровільно десятини (в оріґ. illum dominum fecerunt decimarum). Позавчора одержав я письмо, що Мазепа, ґетьман заднїпрянський, поставив на брамах сторожу, яка пропускає козаків, що з обох сторін Бога переходять на сторону бунтівників. Тепер пишуть, що один полк уже перейшов ріку, а инші підуть за ним для облоги Бі-

лої Церкви. Сему одначе менї не хочеть ся вірити (в оріґ. minime ausim affirmare). Наші, нерівні числом і силами, не важуть ся нї на який рішучий крок“ (Załuski, op. cit. ст. 333).

Тут місце подати оповідане Соловйова, який на основі рукописної книги архіва Мінїстерства Юстіції „Малороссійскаго приказа“ з 1702 р. подає оповідане про весь сей епізод в однім уступі: „До великого непорядку в обох народах (польськім і шведськім) прилучило ся козацьке повстане на Вкраїнї. Коронний гетьман Яблоновський поставив над козаками польської України наказним гетьманом Самуся, що жив у Винницї. Потім, коли заключено мир із Турками, польський уряд заборонив Самусеви називати ся не тілько гетьманом, але навіть полковником, велїв йому розпустити всїх козаків, яким призначено ріжні місця побуту, а самому Самусю велено жити в Богуславі, де його зроблено осадником з правом начальства над усїми людьми, яких він прикличе на поселене і осадить. Та коли Самусь осадив значне число людий у Богуславі, то коронний обозний Яблоновський, син покійного гетьмана, прислав від себе туди на староство Поляка і Жидів для збираня митових та инших данин, а від Самуся велїв відібрати військові клейноти — булаву, бунчук, печать і пять гармат. Самусь повбивав присланих старосту Поляка і Жидів, потім зі своїми людьми пішов до Корсуня, вбив тамошнього ґубернатора, вирізав усїх польських драґонів і Жидів, і зробив те саме також у Лисянцї. Повзявши намір рушити під Білу Церков він дня 24 липня написав ось яке письмо до наказного полковника Переяславського: „Дякувати всемилостивому Богу, що наші вороги не втїшили ся. Вони не тілько знапастували мене старого, але засудили під меч увесь народ христіянський і нахваляли ся напасти також на все Заднїпрове. Знаю, що розсердить ся на мене пан гетьман, що я без його відома зробив се все, але я був змушений за свою зневагу розбратати ся з Ляхами і прогнав їх не лише з Корсуня, але також і з усїх українських міст. Самі міщани повбивали невірних Жидів, зазнавши від них обтяжень, і склоняють ся під високовладну державу царського величества, готові навіть умерти за віру христіянську“. Сповіщаючи Ґоловіна про сї події Мазепа писав: „Здаєть ся менї, що ся війна нам не дуже противна, бо панове Поляки можуть переконати ся із поступків Самуся, що наш малоруський народ не може жити під їх ярмом, і перестануть упоминати ся за Київ та Україну. Міркую також і те: Самусь мабуть не посмів

би сам узяти ся за таке діло, бо він чоловік простий і неписьменний. Чи не підпустив його король повстати проти Яблоновських як ворогів королівських? Коли Самусь оберне ся до мене за підмогою, то що мені робити?"

„Мазепа — оповідає далї Соловйов, — кріж короля шукав іще того чоловіка, що підбурив Самуся. Він вислав до Палія післанця з запитом: „Скажи правду на християнське сумлїнє, чи за твоєю порадою і з твойого відома Самусь на тім боцї Днїпра зачав бунти проти Поляків?" Палій відповів під присягою, що Самусь розпочав се діло не з його поради, але за його відома, бо перед тим нераз писав йому зажаленя на утиски Поляків та Жидів. Мазепа дав знати в Москву, що на його думку Палій тут дорадник, а його пасинок був у Корсунї, коли там почали бити Жидів. Також його сват Іскра, полковник Богуславський, був помічником Самуся у всьому". Огонь, запалений Самусем, розгарав ся що раз сильнїйше. По вислову Мазепи „в цїлім краю від долїшнього Буга та Днїпра, по берегах Случі, по містах і селах побито старостів і Жидів, а инші зі страху тїкають у глуб Польщі кричачи, що наступила на них друга Хмельниччина. Палій виправив під Білу Церков на поміч Самусеви півтори тисячі свойого війська". Мазепа не помагав явно, не брав Самуся під свою власть, але посилав йому порох і кулї, щоб його до разу не відсувати від себе"[1]). Ся остатня відомість про таємну підмогу Мазепи Самусю очевидно або взята з якогось иншого жерела, а не з донесень гетьманської канцелярії, або була полїтичною комбінацією тих самих, що переписували ті донесеня в книгу, і для того можна сумнївати ся про її правдивість. Тай загалом цїла реляція Соловйова, передана тут у повнім текстї, являєть ся мішаниною дїйсних фактів і видумок, можливих у людий, необізнаних добре з місцевими обставинами правобережної України. До таких видумок треба зачислити відомість про те, що коронний гетьман польський іменував Самуся наказним гетьманом; се міг зробити тілько король, тай то по троха надуживаючи своєї власти. Помилкою в реляції Соловйова видаєть ся менї також дуже недокладне оповіданє про причину бунту Самуся. З польських жерел бачимо, що не Самусь, але Палій ухвалою сойму з р. 1699,

---

[1]) Сергѣй Михайловичь Соловьевъ, Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. С. Петербургъ. Книга третья. Томъ XI—XV, ст. 1283—4.

а потім королївськими наказами з р. 1700 і 1701 був позбавлений полковництва і одержав наказ розпустити свій полк і уступити з Хвастова. Розуміеть ся само собою, при польських державних порядках, що лїтом 1702 р. міг син коронного гетьмана Яблоновського на власну руку зробити з Самусем те саме, що 1647 р. син коронного гетьмана Конецпольського зробив із Богданом Хмельницьким, т. є відсудити його від полковництва, ограбити, увязнити або і вбити. Природно також, що й сим разом такий „жарт непотребний" викликав такі самі наслїдки, хоч у меншім розмірі.

(Кінець буде).

До історії Ґенеральної Військової Канцелярії.

Написав *Іван Джиджора.*

З усіх питань про устрій гетьманщини найменше дотепер оброблена справа адміністрації. Що йно останніми часами увага дослїдників звернула ся в сю сторону, завдяки чому маємо вже деякі проби розглянути ся в адміністраційнім устрою, як напр. недавно видана більша праця про український полк[1]). Та досї не маємо скільки небудь суцїльної роботи про центральні інституції гетьманської адміністрації, з яких без сумніву найважнїйшою була Ґенеральна військова канцелярія. Тимчасом власне тут сходили ся усї нитки управи обширного краю, тут остаточно розвязували ся усякі питання, яких розвязки домагали ся з долу, а з другого боку Ґенеральна канцелярія була тим маховим колесом, яке пускало в рух всю діяльність визвану з гори, і то не тільки по питанням в строгім значінню адміністраций-ної натури, але також і судовим.

В моїх руках находить ся кілька документів з 1720 і 1730-х рр., які дають змогу в значній мірі освітлити питаннє, щб саме таке була Ґенеральна канцелярія як інституція і як вело ся в нїй дїловодство.

Як уладжена була згадана канцелярія в самих початках гетьманщини — про се в браку даних не беремо ся говорити. Одначе напевно можемо сказати, що вже за перших гетьманів починаючи від Хмельницького, се була найлїпше зорґанізована інституція, бо в нїй, як в гетьманській канцеля-

Принято на засїданню історичної секції 27 лютого 1912 р.

[1]) М. Слабченко, Малорусскій полкъ въ административномъ отношеніи, Одесса, 1909.

рії, концентрувала ся уся управа, і вона мусіла відповідати всім вимогам, які до неї ставило формованнє нового устрою гетьманщини. В усякім разї поминувши, так сказати, чисто технїчну канцелярську сторону, ся інституція остала ся в своїм заснованню і прінціпі незміненою до XVIII ст., а власне кажучи до 1734 р., себто до смерти гетьмана Апостола в малою перервою в часах першої малоросийської колеґії (1722—1727 рр.).

Найранїйше і менш більш суцїльну характеристику Ґенеральної канцелярії і її персоналу дав відомий знавець української старовини В. Ломиковський в своїм т. зв. „Словарі малорусской старины“. По його словам Ґенеральна канцелярія була на Українї верховною і головною управою, залежною безпосередно від волї і впливу гетьмана. Вона подібно, як в инших місцях „верховні сенати“, заправляла цїлим краєм і творила рід ради гетьмана і перед нїким, крім його, не була відповідальна. В часї неприсутности гетьмана, напр. в часї походу сього останнього або з яких инших причин, вона правила цїлою землею гетьманською властю. Тільки в судових справах — цивільних спорах вона по більшій части полишала дефінїтивне рішеннє ґенеральному судді. Одначе і в сїм випадку карні і полїтичні справи брала до себе на ревізію. В ній засїдала звичайно вся ґенеральна старшина (крім ґенеральних суддїв), а від гетьмана залежало, кого призначати для присутности, одначе тільки з поміж ґенеральної старшини. Найчастїйше засїдали тут обозний і осаули. Невідмінним членом, що зрештою само собою зрозуміле, був ґенеральний писар[1]). Крім того Ломиковський знає ще й иншу канцелярію, а се „канцелярію воєнну і військову“ установлену указом Петра 17 листопада 1720 р. з причини нїби то хороби і неприсутности гетьмана Скоропадського. В ній був предсїдателем ґенеральний писар і вона приймала скарги від усїх і на всї суди. З відсїля йшла апеляція до гетьмана, а на сього останнього до самого царя. По словам автора словаря, ся канцелярія перестала істнувати з смертю Скоропадського, коли знова виступила Ґенеральна канцелярія[2]).

Стільки Ломиковський. Другий дослїдник, ґенеральний судія Сулима, говорить в своїй „записцї“ вже не про ґенеральну канцелярію як таку, а про малоросийську колеґію, яка повстала на

---

[1]) В. Ломиковскій, Словарь малорусской старины, Кіевъ, 1894, с. 12—13.

[2]) ibid. c. 13.

місце Ґенеральної канцелярії, що в своїм питомім характері істнувала тільки в часах гетьманів.

Головною недостачею поданої Ломиковським характеристики те, що вона написана при кінци XVIII ст. і то очевидно не на підставі документів, а устної традиції, що правда дуже ще живої, та все таки тоді, коли український автономічний устрій, а з ним очевидно і адміністрацийні інституції були вже скасовані. Таким чином вийшов опис схематичний, в якім говорило ся про Ґенеральну канцелярію як однакову для всього часу її істновання, тимчасом коли в XVIII ст. вона перебула не одну зміну, так що до свого значіння, як складу і компетенції. І так з одного боку виходить з того опису, що Ґенеральна канцелярія була орґаном гетьмана, з другого-ж боку на підставі сказаного про неї, як раду при гетьмані і постійну присутність в ній ґенеральної старшини, можнаб собі її уявляти, як інституцію колеґіяльну. Значить, вона повинна була мати певний обсяг ділання і компетенції попри, а навіть і мимо гетьмана. Тимчасом перед тим і очевидно в тій порі, про яку саме говоримо — вивявши час першої малоросийської колеґії (1722—1727 рр.), канцелярія була дійсно орґаном самого гетьмана чи того, хто сидів на його місци. Колеґією-ж ставала в самій річи тільки в часї неприсутности гетьмана, коли сей управу передавав ґенеральній старшині. Се видно найкраще по тім, як вело ся діловодство і як рішали ся справи в Ґенеральній канцелярії.

І так на підставі реферату ґенерального писаря Турковського, предложеного кн. Шаховскому зараз по смерти гетьмана Данила Апостола (1734 р.) Ґенеральна військова канцелярія як інституція і діловодство в ній представляли так. Канцелярія приймала і рішала або доручала рішати всякі „приключаючіє ся... дѣла государственніє, войсковіє и челобытчиковіє“. Наперед всякі такі впливи (на скільки не були віддані самому гетьманови) попадали в руки ґенерального писаря, який зараз же приносив їх гетьманови. Тут гетьман або сам знайомив ся зі змістом тих письм, або казав писареви собі їх читати. Се була так сказати гетьманська контроля над впливами, бо в сїй стадії, маючи діло з сировим матеріялом, гетьман нічого не рішав, тільки звертав усе назад ґенеральному писареви, який на верху кожного письма давав поміту такого роду: напр. „1734 году января 4 д. записавъ въ книгу, доложить“, а на рапортах записав „отдати в повѣтє“, себто до дотичного, сказатиб по теперішньому, департаменту, до якого належав дотичний

полк, з відки прийшов рапорт. А вся та поміта означала, що письмо належало записати в подавчий протокол (приходна протоколная книга) а потім віддати до відповідного департаменту чи там „повытьа“. Тут на підставі трохи не ясної фрази документу („По записки же в приходной протоколной книги взявъ онъ, писар войсковий єнералний всѣ писма к докладу надлѣжащіє), треба думати, наступало сортованнє впливів менше важних і пильних від важнійших і пильнійших і підготовлюваннє їх до реферовання. Після чого писар з сими останніми йшов знова до гетьмана, який сим разом давав на кожде з них „резолюцію“, себ то вказував, яким способом належить дотичну справу полагодити чи якій їй дати напрям. Тепер же вертав ґенеральний писар з тими резолюціями назад до канцелярії в так звану „столову“ і тут передав письма старшому канцеляристови, а сей знова, або коли його не було, то таки сам ґенеральний військовий писар — розділював справи „повѣтчикамъ, что до кого надлежит... для произвожденія по тѣмъ писмамъ по надлѣжащому дѣла“, себто для виладження відповідних рефератів і на їх підставі проєктів відповіди гетьмана (універсалу, указу, листа і и.) на кожду з тих справ. По перегляді і справленню таких „чорних отпусковъ“ писарем або старшим канцеляристом, ті чорновики переписувалися „на бѣло“ і ґенеральний писар відносив їх до гетьмана „для подпису руки гетманской“. Такі підписані вже гетьманом письма вандрували „в отпускную протоколную книгу для записки и положенія на оних нумеровъ“, почім в присутности ґенерального писаря їх печатано і відсилано, куди належало. Щож до судових чолобитень, котрі присилано до Ґенеральної канцелярії, а які повинні були бути подані в відповідній судовій інстанції, значить в ґенеральнім, полковім або сотеннім суді, то з наказу гетьмана ґенеральний писар давав за своїм підписом „поміту“, в якій вказував, куди дану чолобитню чи суплїку належить відіслати „для надлежащаго по ней разсмотренія и рѣшенія по указамъ є. і. в. и малороссійскимъ правамъ“ [1]).

І так ми на підставі згаданого документу прослідили весь хід діловодства в щоденнім занятю Ґенеральної канцелярії, прослідили хід залагоджуваних тут справ від хвилї впливу їх до Ґенеральної канцелярії до того моменту, коли рішення і постанови що до них висилано до місць чи до осіб,

[1]) Х. И. А. Д. М. К. № 17347.

котрих ті постанови дотикали. Тут ми бачимо поза чисто канцелярським персоналом властиво дві активні особи, коли не числити сюди старшого канцеляриста: а то гетьмана і ґенерального військового писаря. Одиноким жерелом сили і власти Ґенеральної канцелярії являєть ся гетьман, який особисто і ні від кого незалежно рішає всі справи своїми резолюціями, а писар при помочи канцеляристів тільки виконує гетьманські резолюції. За те тут ані сліду якої небудь інґеренції чи то колеґії, чи поодиноких ґенеральних урядників, очевидно інґеренції офіціяльної, бо розуміється ся, що на такий чи инший спосіб полагодження даної справи могли впливати і на певно впливали посторонні чинники, напр. старшини — одначе все таки не офіціяльно. Значить, що компетенція Ґенеральної канцелярії вповні покривала ся з компетенцією гетьмана, тоб то мала свою власть і силу в гетьмані, не стаючи одначе тим самим приватною гетьманською канцелярією, а навпаки задержуючи свій характер „військової" інституції.

Що правда, в часї, про котрий говоримо, власть Ґенеральної військової канцелярії вже значно стратила, коли, сказатиб, не на інтензивности, то на крузї ділання, з якого вийнято по Скоропадськім такі першорядної ваги і значіння справи, як управа фінансами і суд. Причиною такого обмеження Ґенеральної канцелярії був власне її характер інституції вповні залежної від волї гетьмана — гетьманського орґану. А власть гетьмана по 1708 р. була сілю в оці російського уряду. Тимчасом поки канцелярія, куди сходили ся усї нитки управи гетьманщиною, була в руках гетьмана, для російського уряду було дуже трудно або майже неможливо контролювати гетьмана, на що постійно скаржили додані російським урядом спеціяльно для контролї над гетьманом російські резиденти. Такий напр. стольник Протасєв, резидент при Скоропадськім кілька разів скаржив, що гетьман роздає, кому хоче, маєтности, в тім числї навіть людям з погляду російського уряду підозрілим, а він, Протасєв, не має ніякої змоги тому перешкодити, дізнаючи ся звичайно про все вже по доконанім факті[1]). Через те Петро під претекстом „непорядків", які панують в ґенеральній канцелярії указом з 17 листопада 1720 р. повтореним потім в 1721 р. хотів зреформувати ґенеральну канцелярію, ставлячи її попри гетьмана, даючи

[1]) М. А. М. Ю. Дѣла правит. сен. по малоросс. эксп. кн. № 79/1806.

її окремого шефа в особі ґенерального писаря, що мав бути відповідальним за рішення в канцелярії. За те гетьман, що перед тим сам рішав в канцелярії, мав бути інстанцією апеляцийною для постанов, що запали в ґенеральній канцелярії[1]). Ся реформа, проти котрої українська управа робила рід пасивної резістенції за Скоропадського, мабуть і не ввійшла в житє. Одначе згаданий указ послужив підставою Ломиковському, а за ним і видавцеви його праці А. Лазаревському до твердження про утвореннє і істнованнє через якийсь час окремої інституції названої Ломиковським „канцеляріею военною і військовою"[2]).

По приверненню гетьманства в 1727 р. російське правительство не зважаючи на ласкавий тон, який воно взяло супроти України, в прінціпі не вирекло ся напряму російської політики заініціованої Петром І. Тут знова на першім місци стояла справа власти гетьмана з його Ґенеральною канцеляріею, на котру зразу-ж почав слати неприхильні донесення новий резидент при гетьмані Апостолї Наумов. Наумову особливо неподобало ся вмішуваннє, а навіть рішаннє ґенеральною канцеляріею судових справ з поминеннем нераз не тільки низших судових інстанцій але навіть ґенерального суду[3]). Тимчасом з погляду дотеперішньої української практики се не було жадною новиною чи надужитем, але самозрозумілою річею, бо хоч т. зв. ґенеральний суд на Україні істнував здавна, одначе не як інституція зовсім окрема від Ґенеральної канцелярії, але вповні вміщував ся в понятю Ґенеральної канцелярії, як центральної управи всеї України, маючи з того погляду так сказати круг ділання per delegationem. Мало того: Ґенеральна канцелярія могла доручити суд колеґії зложеній навіть не з ґенеральних урядників, як се напр. стало ся в 1722 р., коли то Полуботок з старшиною віддав „всякіе дѣла, до суду приключаючіе ся, рѣшить панамъ Пѣроцкому, Тарасевичу, Уманцю и Чуйкевичовѣ"[4]).

Розуміеть ся, що для російського правительства міродайним були не „права і привілеї" гетьманщини, а його власний політичний напрям. Через те в рішительних пунктах даних но-

---

[1]) Бантышъ-Каменскій, Источники малоросс. истор. т. II, с. 297.

[2]) Ломиковскій, op. cit. с. 13.

[3]) М. А. М. Ю. Дѣла прав. сен. по малоросс. эксп. кн. № 53/1780, л. 281.

[4]) Журналъ, си есть, насущная записка дѣлъ, въ войсковой енералной канцеляріи приключаючихся... Чтенія въ Истор. Обществѣ Нестора Лѣтописца, кн. XII, Кіевъ, 1898, отд. III, с. 95.

вому гетьману 1728 р. 22 серпня, не тільки застережено, щоби гетьман управляв через Ґенеральну канцелярію „изъ совѣта генеральной старшины“ — ну і резидента, але при тій нагоді утворено окремий, цілком незалежний від Ґенеральної канцелярії ґенеральний суд зложений з шести осіб по половині з Великоросів і Українців, а якого гетьман був лише президентом. В тих же пунктах утворено окрему адміністрацію для управи фінансів гетьманщини зложену з двох підскарбіїв Великороса і Українця, з окремою канцеларією, званою „канцеларією зборів“. Ті дві колеґіяльні інституції, майже зовсім незалежні від гетьмана були сильним ударом для гетьманської власти і Ґенеральної канцелярії. Особливо треба се сказати про фактично зорґанізовану в 1729 р. канцелярію зборів, яка зараз же вступила в боротьбу з Ґенеральною канцеларією, себто з гетьманом, головно за право видавати низшій адміністрації — полковим і сотенним канцеляріям обовязуючі для них укази безпосередно, а не за посередництвом Ґенеральної канцелярії, що ся остання обстоювала. Боротьба ся велась до самої смерти Апостола[1]).

Одначе в тім обмеженім кругу ділання гетьман і Ґенеральна канцелярія удержали ся в давнім значінню. А значінне се все таки було дуже велике. Лишала ся управа військом, адміністрація, право затверджування, а то і просто іменовання низшої старшини, з виїмком полковників. А чого вже варто було право затверджування наданих і надавання нових маетностей, право т. зв. протекції, себто еманципації поодиноких осіб а навіть цілих корпорацій (напр. цехів) з під власти місцевої адміністрації і місцевого суду і увільнюванне від деяких податків, що все мало признаки атрибуцій найвищої власти.

Переходимо тепер до самої канцелярії в тіснім розумінню сього слова, себто до занятого в ній персоналу. Про першу особу Ґенеральної канцелярії ґенерального військового писаря вже перед тим говорено, як про референта усіх справ перед гетьманом. Щож до решти його діяльности то він, по словам Турковського, „чинит опредѣленіе по усмотренію и по дѣйствію и исправности канцелярист (!), кому якіе повѣтя и дѣла содержати и писати книги прихожих е. і. в. грамотъ и отпускних к е. і. в. доношеній, также во всяких дѣлахъ унѣ-

---

[1]) Про діяльність канц. зборів і боротьбу з гетьманом багато інтересного в протоколах згаданої канц. Х. И. А. Д. М. К. № 591 і „Діаріушъ“ і „Журналъ“ ґенер. канц. ibid. № 2622 і 591.

версаловъ и протоколних книгъ записку“ — одно слово розпоряжаєть ся всею канцелярийною машинерією. Нарешті він представляв гетьманови до авансу канцеляристів, кого з поміж уважав заслугуючим на такий аванс на старшого канцеляриста, яких звичайно бувало двох. Се були безпосередні начальники решти канцелярийного персоналу, званого військовими канцеляристами.

В тім рефераті ґенерального писаря Турковського в рядах канцелярийного персоналу не бачимо найважнійшої властиво особи, того spiritus movens канцелярії — реєнта Ґенеральної канцелярії. Сї власне реєнти, перші знавці права, відносин в гетьманщині і секретів адміністрації, фактично вели ціле діловодство надаючи такий чи инший оборот поодиноким справам, які ґенеральна канцелярія рішала. Таким реєнтом напр. за Самойловича був відомий Василь Кочубей, пізнійший ґенеральний судія, за Скоропадського Дмитро Володковський, потім знатний товариш військовий, уживаний Полуботком як посол до Москви з прошеннєм від цілого війська, щоби цар дозволив вибрати гетьмана і зніс нові податки наложені малоросийською колеґією[1]). По Скоропадськім в часах малоросийської колеґії і в початках гетьманованнЯ Апостола займав місце реєнта Петро Валькевич, відомий майстер свого діла, кандидат на ґенеральну старшину при орґанізації нової управи в часї привернення гетьманства Петром II.[2]). Але власне Валькевич був останнім реєнтом, бо як раз в початках гетьманування Апостола російське правительство скасувало сей уряд. Про причини скасовання уряду реєнта загалом ніяких безпосередних вказівок нема. Що до самої особи Валькевича, то йому напевно пошкодила представлена Верховному Тайному Совѣтови опінія, яку про його дав кн. Дмитро Михайлович Ґоліцин. Перед виготовленнєм рішительних пунктів і іменованнєм ґенеральної старшини, між кандидатами якої був і Валькевич, Ґоліцин запитаний про думку в ріжних українських справах і про кандидатів, зачислив Валькевича до осіб, яких „ни в какиеб чины генеральные недопускать, ібо не мочно ім вѣрить“[3]). Одначе реєнт міг бути загалом ненаручний

---

[1]) Див. напр. Журналъ... Чтенія въ И. Общ. Нестора лѣтоп. кн. XII, отд. III, с. 100 і др.

[2]) Про него див. А. Лазаревскій, Описаніе Старой Малороссіи, т. I. Стародубскій полкъ, Кіевъ 1888 ст. 103 і дальше.

[3]) Моск. Архивъ Министерства Юстиціи. Дѣла правит. сен. по малоросс. экспед. Кн. 79/1806, л. 188.

для российського правительства, як чоловік відданий вповні гетьманови, вповні від його залежний, бо гетьман міг його в кождій хвилї перемінити на когось иншого, чого вже в тих часах не міг зробити з ґенеральним писарем, високим урядником іменованим самим российським правительством.

Канцелярист військовий — перший ступінь служби на Українї для значнїйшого козацтва, по словам Ломиковського, який і подає дефінїцію служби канцеляриста — candidatus omnium dignitatum. З ґенеральної канцелярії такий candidatus дуже часто попадав на значні полкові уряди, як напр. за Апостола старший канцелярист Григорій Юркевич став від разу стародубським полковим писарем[1]), а особливо в XVIII в. новів ся звичай настановляти канцеляристів сотниками.

За теж трудно було попасти в канцеляристи Ґенеральної канцелярії, де крім знатности роду було вимагане ще й образованне. З тих причин, як говорить автор „Словаря", вони в надії на каріеру служили безплатно. Одначе се останнє твердженне не вірне, принаймнї для часу, про який говоримо. На підставі „віденія" гетьмана Апостола российському канцлерови в 1728 р. докладно можна означити скількість персоналу в ґенеральній канцелярії, як і платню тим персоналом побирану з військового скарбу. По словам того „вѣденія" склад Ґенеральної канцелярії і платня були такі: 1 реєнт, який діставав місячної платнї по 5 руб., що на рік виходило 60 руб., а крім того річно додаток 60 р. — разом 120 руб. 2 старших канцеляристів, місячної платнї кождому по 2 р., річно 48, річний додаток по 40 — разом 128 руб. 18 молодших канцеляристів, кождому на місяць по $1^1/_2$ руб., річно 324 р., а крім того річно на всіх 540 руб. 4 сторожі, кождому річно 10 руб., разом 40, а крім того муки московської пів чверти місячно і на мундур по 3 руб. кождому, що становило 12 руб. річно. Значить усього персоналу разом з сторожами було 25 осіб, а річна їх платня 1164 руб.[2]).

Щож дотичить діяльности самої Ґенеральної канцелярії, то не від річи буде подати скількість письм, виладжених і висланих Ґенеральною канцеляріею протягом року. І так напр. в 1732 р. за час 1. IV—31. XII (за перші три місяці висла-

---

[1]) Х. И. А. Д. М. К. 17347.

[2]) М. А. М. Ю. Дѣла правит. сен. по малоросс. эксп. Кн. 53/780, л. 224.

них письм не нумеровано) виладила канцелярія 2950 листів, указів, універсалів ітд., за час 1. I—28. XII 1733 р. (останніх карток бракує) — 3737. Кілько в тім часї могло вплинути письм до Ґенеральної канцелярії, задля браку „прихожих протоколів“ на жаль невідомо.

Нарештї кілька слів про протоколи, ведені в Ґенеральній канцелярії. Формальні протоколи з рішення справ в Ґенеральній канцелярії очевидно були тодї, коли нею управляв не сам гетьман, а старшинська колеґія. Так наказував робити Апостол, коли в 1733 р. з причини своєї слабости хотїв було передати управу старшинї[1]. О скільки управляв сам гетьман, то для перегляду дїяльности Ґенеральної канцелярії служать „прихожіє и отпускніє протоколныя книги“, себто книжки, куда записувано з поданєм доволї докладного змісту так впливи до Ґенеральної канцелярії, як і всї письма, що з відтіля виходили[2]. Крім того в часах Скоропадського і в першій половинї гетьманования Апостола — про другу половину не знаємо — ведено ще окремі „Діаріуші“, з характером записок, в які записувано все, що дїяло ся на гетьманськім дворі, а так само вписувано туди і зміст важнїйшої кореспонденції Ґенеральної канцелярії. Характеристично, що коли за Скоропадського і в початках гетьманования Апостола знаємо про „діаріуші“, а не знаємо „протоколних книг“, так за другу половину гетьманования Апостола навпаки: відомі „протоколні книги“ а нїчого не знати про „діаріуші“. Можливо, що з часом один рід протоколу був заступлений другим — більш бюрократичними протокольними книгами.

На таку заміну вказувалаб і ся обставина, що і першу, яку знаємо, протокольну книгу за 1732 р. спершу названо теж діяріюшем, а по трох місяцях перемінено назву на: „журналъ, или краткая записка отправляючих ся... листовъ... указовъ и всяких унѣверсаловъ, такожъ и пашпортовъ за рукою єго ясневелможности отправляючих ся“[3]. Очевидно спостережено, що назва діяріюша не відповідає теперішному характерови і змістови книжки, хоч фільольоґічно беручи діяріюш і журнал — те саме.

---

[1]) Х. И. А. Д. М. К. 12246.

[2]) З таких книг нам відомі два журнали — „отхожі протоколи“ за 1732 і 1733 р. Х. И. А. Д. М. К. № 2622 і 591, під останнїм числом є і протоколи канцелярії зборів за 1732 р.

[3]) Х. И. А. Д. М. К. № 2622, л. 72.

Так сї книги як і діяріюші, на скільки вони доховали ся, становлять першорядного значіння матеріял для внутрішної історії гетьманщини і можуть в значній мірі заступити оригінальні документи. Діяріюші були по словам Лазаревського повні дневники адміністрацийної діяльности управи гетьманщини[1]). Значінне їх ще тим більше, що се без сумнїву документи офіціяльні, ведені звичайно старшими канцеляристами з доручення гетьмана чи того, хто в даній хвилї займав його місце. Про їх офіціяльне походженне свідчить хочби сам титул. Напр. титул виданого Бодянським в 1858 р. діяріюша за першу половину 1722 р. такий: „Діаріушъ или журналъ, то есть повседневная записка случающихся при дворѣ Ясневельможного, его милости пана Іоанна Скоропадского, войскъ всепресвѣтлѣйшого его императорского величества запорожскихъ обоихъ сторонъ Днѣпра гетмана, окказій и церемоній, такожъ и въ канцеляріи войсковой отправуемыхъ дѣлъ, начеишійся 1722 году и оконченный въ томъ же году, ...войсковой канцеляріи старшимъ канцеляристомъ Николаемъ Ханенкомъ“ [2]). Дальше про офіціяльність діяріюшів свідчить також і сам зміст діяріюшів, де маємо звістки, про які канцелярист сам ніяк не міг знати а тим самим записати в своїм приватнім дневнику, на колиб ті звістки не були йому подиктовані гетьманом чи ким иншим з поміж старшини. Сюди напр. належать відомости про візити і переговори гетьмана або котрогось ґенерального урядника з ким небудь з поміж российських достойників або навіть з самим царем, при чім розуміє ть ся канцелярист не міг бути присутний. Тільки крайно рідко бували такі випадки, коли гетьман не вважав потрібним якісь відомости подавати до занотовання в діяріюші, як напр. Скоропадський своєї таємної розмови з царським секретарем Макаровим в Москві 4 мая 1722 р.[3]) а в 1723 р. Полуботок змісту листа, висланого 3 лютого до своїх післанців в Москві[4]). Та таке секретничанне не покажеть ся особливо дивним, коли представимо собі, що в першім випадку Скоропадському напевно розходило ся про те, щоби через улюбленого царського секретаря повалити постанову Петра завести ма-

[1]) Чтенія въ истор. Общ. Нестора лѣтописца, кн. XII, отд. 3, с. 90.

[2]) Чтенія въ Имп. Общ. Исторіи и древностей, 1858, кн. 1, V, с. 1—74.

[3]) Чтенія въ Имп. Общ. И. и д. 1858, 1, V, с. 58.

[4]) Чтенія въ Общ. Нест. лѣт. XII, 3, с. 116.

лоросийську колєґію, а в другім Полуботок давав тайні інструкції своїм післанцям, яких заходів вони повинні були уживати против тої-ж малоросийської колєґії. Нарешті про те, що діяріюш був не тільки офіціяльним документом, але міг мати навіть і правне значіннє, свідчить ще і ся обставина, що тут часами записувано навіть вимагані процесовою процедурою протестації[1]). Що в діяріюшах, а так само пізнійше в „протоколних книгах“ нотовано побіч публичних справ і кореспонденцій приватні гетьманські „окказіи“ і кореспонденції, то се вповні відповідало, як ми бачили, характерови Ґенеральної канцелярії, котрої діяріюш був дневником[2]).

Нарешті коли сї два роди дневників порівняти що до їх вартости як історичного матеріялу, то без сумніву першеньство прийдеть ся признати діяріюшам, які мають далеко більше значіннє від протокольних книг. Що правда, протокольні книги дуже повно і основно нотували діяльність Ґенеральної канцелярії, але лише діяльність чисто бюрократичну, письменну, і страту такої книги на відворот моглиб поповнити перeховані оригінальні документи, що вийшли з Ґенеральної канцелярії. Зате діяріюш подавав звістки, хоч може не так повно, не тільки про бюрократичну роботу Ґенеральної канцелярії, але живо і нераз дуже інтересно малював нам діяльність живих осіб, тодішної української правлячої верстви, що знова позволяє нам заглянути в закулісну сторону тодішної полїтики, а про се звичайно тільки з одного діяріюша можемо дізнати ся і якого страти ніякі инші документи не заступлять. Тимчасом,

[1]) Напр. в діяріюші з 1722 р. під 11. XI записано таке: „Сего числа Осипъ Яцковъ, житель борщевскій, говорилъ въ столовой на п. Василія Гамалѣю, что вы хочете такъ мене сколоти, якъ войта Чеховскаго скололи; о чомъ заразъ тогдажъ предъ всѣми будучими въ столовой п. Василь Гамалѣя протестовалъ ся голосно, жебы тое было записано въ енералной войсковой канцеляріи, и потому оную протестацію въ діаріушъ записано“, ibid. c. 104.

[2]) На скільки нам відомо, то дотепер крім цитованих висше діяріюшів: за першу половину 1722 виданого Бодянським в московських Чтеніях і за другу половину 1722 і за 1723 р. виданого в уривках Лазаревським в київських Чтеніях, знаний ще діяріюш чи журнал за час побуту гетьмана Апостола в Москві від 9. I—6. IX 1728 р. виданий О. Судієнком в „Матеріалахъ для отечественной исторіи“, т. I, с. 1—124, Кіевъ, 1853 і не видані за 1727—1731, 1750 рр., що находять ся в бібліотеці київського університету під № 19. Див. С. И. Масловъ, Обзоръ рукописей Имп. университета св. Владиміра, Кіевъ, 1910, с. 4.

як сказано, в протокольних книгах поза змістом висланих письм і що правда рідких сентенцій, або вірш знудженого канцеляриста в роді написаної по скінченню місяця: Laus tibi Domine, qui nos ad consumationem hujus mensis salvos perduxisti", або „Adsis inceptis, Virgo benigna, meis" нічого більше не знайдемо. Хиба такий виїмковий випадок, як параліж гетьмана, а що важнійше перехід його власти над Ґенеральною канцелярією до російського резидента, зробив на канцеляриста таке враження, що він раз під 28. IV 1733 між поодинокими позиціями занотував: „Гетманъ... Апостолъ заболѣзновалъ паралѣжемъ, которая болѣзнь єго ясн-и лѣвую руку и ногу отняла"[1]); а під датою 23 червня тогож року з тяжким серцем дав таку нотатку: „Ниже слѣдующіе отпуски от сего іюня 23 числа по високоповелителнѣйшой є. і. в. от государственной коллегіи иностранних дѣлъ грамотѣ ясневелможним господиномъ гетманомъ... полученой начали отправлятись за докладомъ и по резолюціи єго превосходителства г-на генерала и кавалєра Семена Григорієвича Наришкина[2]).

На закінчення не можемо не висказати бажання, щоби так досі не видані діяріюші як і протокольні книги як найскорше були друком опубліковані.

---

[1]) Х. И. А. Д. М. К. № 591, Журналъ.., л. 142.
[2]) ibid. л. 205.

Баталїон руських гірських стрільцїв.
1849—1850.

Написав **Іван Кревецький.**

I.

Формоване баталїону.

Відозва „Головної Руської Ради“ в справі полку охотників з дня 1 січня 1849 р. — Поучене для філїй „Ради“ й руських священників. — Непорозуміне. — Цїсарський дозвіл на баталїон руських стрільцїв з дня 10 марта 1849 р. — Письмо ґен. Гаммерштайна. — Вербоване охотників. — Формоване компанїй.

„ДО РУСЬКОГО НАРОДУ.

„Братя!

„Мир вам — від серця його бажаємо, мир як вам так і нам милий і пожаланий. Бо мир — природне бажане душі руської й приповідка народу руського каже: святий спокою, гаразд з тобою. Але кажуть також: хто хоче спокою, нехай бере збрую. Так і нам треба — хоч спокій потрібний для нас нинї більше, як коли инде. Та коли за стїною сусїдня хата горить, годї у своїй спати.

„Братя! ви певно чули, а хто не знає, той довідаєть ся з отсього письма, що за стїною, по тамтій сторонї гір, на Уграх — уперта, завзята, погубна війна. Її причина така:

„Бутнї Мадяри, розбираючи собі чим раз більше у своїм самолюбстві й зарозумілости, забажали нараз піднести ся коштом пониженя злучених з ними славянських народів. Тому не на руку й не в лад їм стало, коли добротливий Монарх постановив і сказав, щоби всї народи його держави користували ся однаковими правами і свободами, й один не підносив ся коштом другого. Всупереч сїй справедливій постанові Ма-

Принято на засїданню історичної секції 17 лютого 1912 р.

дяри з властивою собі заїлістю завзяли ся своїх самолюбних намірів дїпняти хоч би й на руїнах австрийської монархії; підняли бунт проти свойого Монарха, Царя нашого, й змусили його виступити збройною силою, щоби оборонити слабших, праву й свойому царському слову надати належну повагу й таким способом утримати й забезпечити цїлість і славу Австрийської Держави. З такої то причини розгоріла ся за нашою стїною ся страшна війна. А пожар той для нас тим небезпечнїйший, що і на нашім обійстю тлїє. Бо й у нас, як знаєте, є такі, що задумують подібний неспокій. Для них нїчо більше не могло бути на руку, як отся нещаслива війна на Уграх і коли тут їм не повело ся, багато з них пішло за гори — помагати Мадярам.

„Чого нам з того бояти ся — не тяжко згадати. Чи-ж гадаєте, що вони пішли, аби там лишити ся? Вони мають намір, чим голосно й хвалили ся, на випадок, коли-б — що неправдоподібне — перемогли, небавом вернути сюди назад і привести зі собою поміч. А щож тодї буде з нашим спокоєм?

„Але хоч їх, зовсїм певне, віиска цїсарські розібють, то все таки не буде їм куди втїкати, хиба в наші гори. Бо там у лїсах знайдуть захист, там мають своїх прихильників, які готові приняти їх з отвертими раменами. Зрештою иншого прибіжища не мають нїякого, бо всї границї сусїдні народи сильно пообсаджували, тільки наші гори всюди приступні.

„Але в горах і лїсах вони сидїти й камінє гризти не будуть. Чого їм буде треба, схочуть собі шукати, а при тім за свою недолю, спричинену їх власним нерозумом, на вас мстити ся. Що-ж тодї буде з вашими хатами, з вашими дорібками, що з родиною й вами самими? Чи матимете тодї так дуже бажаний вами спокій?

„Братя! треба нам завчасу подумати, як би від такої напасти охоронити ся. А коли в краю маємо так мало війска, треба нам конче, так як се зробили всї инші народи, які граничать з Уграми, поставити Полк охотників зі самих руських людий, щоби обсадити наші гори, не чекаючи, аж страшний огонь, який розгорів ся в наших сусїдів, обійме й наші хати; бо тодї буде запізно. Ще й про се не можемо не згадати, що було-би з нашого боку нелюдськи, коли-б ви тих синів і братів наших, які пішли на війну з Мадярами, полишили непевній судьбі війни серед лютих ворогів, коли, будучи так близько них, можемо поставити такий полк і забезпечити їм місце, о яке в прикрім положеню могли би оперти ся.

„Зі всего того виходить невідклична потреба такого полку. Та ми не маємо на стільки засобів, щоби таких охотників, так як инші народи, утримувати власними силами, а наші вельможі мають зовсїм инші думки. Тому порозуміли ся ми з тутешньою високою ц. к. Командою, щоби сї

охотники (які врештою мають засланяти наші гірські границї тільки так довго, поки війна ся на Уграх не покінчить ся й тим самим не відверне ть ся небезпека) були узброєні, одягнені й удержувані коштом державного скарбу. Кождий охотник дістане рушницю з баґнетом; одіжею буде гарно зроблений короткий гірський сірачок з русько-народнїми, синьо-жовтими вилогами, червоні або синї штани, ходачки і крисаня; до того ташка й ремінь з ладівницею. На удержанє буде визначена кождому щоденна платня, а зараз на вступі одержить кождий на руку кілька зол. рин. ср. м.

„Який же гарний буде сей полк зі самих синів руської матери! А коли в послуві для краю позискає яку небудь славу, вся його буде й ніхто вже її собі не присвоїть. Хто дослужить ся висшого офіцирського степеня, по розвязаню полку, коли схоче, буде приміщений в тім самім степенї при иншім полку; а краєвий урядник, коли-б хотів часово вступити до сього полку, поверне знов на свою давнїйшу посаду.

„Але Братя! Тут іде о щось більше, чим о особисті користи. Сього вимагає від нас добро цїлої австрийської монархії, а в її цїлости наше спасенє; сього жадає безпеченство хат і родин наших, честь руського імени. А на все те правдивий Русин, поминаючи власну користь, не може не звернути уваги.

„В такім переконаню взиваємо Вас! Виявіть конституційне житє, яке лежить у тім, що народ думає сам про себе, стереже і боронить своїх свобід. Не бороніть синам вашим приступити до сього полку. Ви сказали, що коли Монарх буде потребувати оборони, всї ви готові виступити й житє своє за нього положити. Отже-ж нинї пора слово се доказати дїлом й обявити світови, що в сім не була тільки пуста хвальба, але правдива, переконана вірність і прихильність до Монарха.

„Не жадаємо від Вас так богато, як Ви обіцяли. Не треба виступати всїм. Коли два-три хлопцї підуть зі села, край буде мати достаточну охорону, Ви будете могли спокійно в дома господарювати.

„Ну-те міщани, ну-те селяни, гірняки, подоляни! Справа се всїх нас однака. Бо вихор перенесе часом огонь через хаду сусїдну, й кине на далеку.

„Ви гарні й відважні молодцї! Покажіть Вашу охоту, покажіть, що де потрібно виступити в загальній справі, найдете ся там без силованя. Покажіть, що не лякаєте ся труду, де треба дїлати; не відтягайте ся від того, чого від вас вимагає слава народу. Ну-те хлопцї на охоту! Та-ж вам гори не чужі. Ви так любите буяти по них свобідно. Чеснїйше там послужити краєви й Монархови, як поневіряти ся на двірських услугах.

„І ти давна, хоч так, як усе руське, понижена шляхто руська, що густо й численно розсіла ся по під гори! Від давна твоє призначенє — боронити границь від ворожих нападів. Почуй ся до сього обовязку, покажи світови, що в жилах твоїх пливе кров тих, які заслужили собі те довірє, що їх визначній хоробрости була повірена оборона границь вітчини.

„Нехай світ видить, що дух, який оживляв предків, не погас і у внуках. А як батьки Ваші, виступаючи хоробро в народній справі, ушляхотнили й прославили свій рід, так і Ви нині, виступаючи в справі вітчини, прославіть цілу Русь, прославіть перед усіми народами руське імя.

„Вкінці тобі чесна руська молодїже трафляєть ся нинї нагода відзначити ся. Покажи, що не брак у тебе охоти до труду, анї нездібність не є причиною твоєї бездільности. Покажи, що й ти з охотою спішиш там, де кличе тебе віра й вітчина.

З такою відозвою звернула ся дня 1 січня 1849 р. „Головна Руська Рада“ до руського народу в Галичині. Відозва ся, зредаґована у двох паралельних текстах — руськім і нїмецькім, була видрукована на окремім аркуші паперу й розіслана за попередною згодою ц. к. Ґенеральної Команди разом з поученєм до усїх філїй „Г. Р. Ради“ в краю й до гр. к. духовенства на провінції. Філії сї й гр. к. духовенство мали подбати про се, щоби відозву сю одержала кожда громада й аби в кождій громадї оголошено її прилюдно — де можна, в присутности офіцира. Кожда громада по отриманю сеї відозви мала зараз зібрати ся на раду й візвати здатних до збруї, щоби вступали до проєктованого відділу охотників. Тих, що відкликнули-б ся на сє завізванє, мала громада списати по імени й списи сї передати священникам чи кому иншому, щоби як найскорше відіслати їх через філїяльні чи окружні Ради „Головній Руській Радї“ у Львові. Списи сї Гол. Р. Рада мала предложити ц. к. Ґенеральній Командї, яка знов мала визначити час і місце, коли й де охотники сї мають ставити ся, взагалї заняти ся дальшим їх з'орґанїзованєм.

„Дуже, чесні братя, просимо Вас — говорить ся у згаданім поученю — доложіть усього з'усиля, щоби намір сей закінчив ся успіхом. Поучуйте народ, що то важна загальна справа, й як нема більшої чести, як прийти в поміч свойому Монархови й вітчинї, так, навпаки, було би встидом для кождого мі-

ста й села, які не змогли-б виставити бодай кількох таких охотників[1]).

Та зараз у самих початках вийшло непорозуміне. Провінціяльні „Руські Ради“ й поодинокі священники, які заняли ся вербованем охотників до проєктованого відділу, не порозуміли, як слід, „Поученя“ Гол. Р. Ради в сій справі й замість списів стали написати до ц. к. Ґенеральної Команди у Львові й військових команд по окружних містах самих людий. Се спричинило згаданим військовим властям трохи клопоту й вони за посередництвом т. з. „Комісії для утвореня полку охотників“ й „Зорі Галицької“ звернули ся дня 29 січня т. р. до згаданих орґанізаторів на провінції з новим поученем в сій справі, згл. пригадкою того, що було в поученю з дня 4 січня[2]).

Рівночасно з сим, як на провінції відбувало ся вже вербоване, сам проєкт „Гол. Р. Ради“ переходив ще військові інстанції. Львівська Ґенеральна Команда предложила його Міністерству війни у Відні, Міністерство війни — цісарській канцелярії. Що йно дня 10 марта т. р. проєктований відділ руських охотників одержав найвисше затверджене, про що „Г. Р. Раду“ повідомлено офіціяльно дня 22 марта. Дослівний текст згаданого цісарського акту такий:

„Даю дозвіл виставити баталїон руських стрільців, зовсїм у такий самий спосіб, як минулого року орґанїзували ся баталїони охотників у долїшній Австрії й Стирії, — одначе з застереженєм обовязку військової служби. Даю дозвіл також на предложений народний стрій.

„Орґанїзованєм має кермувати Моє Мінїстерство війни Також має воно „Головній Руській Радї“ у Львові за той новий доказ Її патріотичної дїяльности виявити Моє признане й повне вдоволене.

„Оломунець дня 10 марта 1849.

Франц Йосиф[3]).

---

[1]) Поученіе для радъ филѣальних и честныхъ рускихъ священниковъ, якъ себѣ при оголошеню одозви до руского народа въ цѣли формованя полку охотниковъ маютъ поступати. — Зъ головной Руской Рады. Въ Львови дня 4 Стичня 1849. Кузьємскій р. в. (Ив. Е. Левицкій, Гал. р. библіографія Т. I, ст. 49 № 576; „Поученя“ сього є два виданя — одно з підписом Кузємского, друге без підпису).

[2]) Зоря Галицка, 1849 ч. 9, ст. 52.

[3]) Зоря Галицка, 1849 ч. 29, ст. 169.

„Вважаю собі особлившою честю — писав до „Г. Р. Ради“ дня 20 марта т. р., пересилаючи їй наведений висше цїсарський дозвіл, командант Галичини ґен. Гаммерштайн — згідно з порученим менї наказом Високого ц. к. Мінїстерства війни з дня 13 с. м. ч. $\frac{1500}{\text{м. к.}}$ g. повідомити Славну Головну Раду про згадане Найвисше признанє Його Величности, тим більше, що при сїм лучаєть ся менї бажана нагода висказати Славній Головній Радї за стільки разів доказане льояльне, щиро патріотичне думанє й за Її доброуспішне дїланє в інтересї правительства а особливо для добра й спасеня нашого краю мою глибоковідчуту, ревну подяку. — З огляду на се, що по наказу Високого Мінїстерства війни виставленє баталїону руських гірських стрільців повинно починати ся безпроволочно, маю честь просити рівночасно Славну Головну Раду, щоби зволила найласкавійше подати менї як найскорше окружні списи зголошених охотників[1]).

Саме вербованє охотників йшло досить гладко. Дня 16 лютого повідомлено Гол. Р. Раду, що „руська молодїж охочо приступає до руського нашого полку охотників (фрайкурів) й що зголосило ся її вже коло 1600“[2]). До дня 6 цвітня число се більш чим подвоїло ся й виносило загально 3460 людий[3]).

Формованєм баталїону заняла ся ц. к. Ґенеральна Команда. Вже наперед визначила вона для нього офіцирів, з яких більша половина належала до руської народности, й вислала їх для сформованя шести компанїй, з яких баталїон сей мав складати ся, до отсих окружних міст: Бережан, Коломиї, Станиславова, Стрия, Самбора; крім сього одну компанїю формовано у Львові. Вписані мали дня 12 цвітня ставити ся: з округів Бережанського і Тернопільського до Бережан, з округа Коломийського до Коломиї, з округа Станиславівського до Станиславова, з округа Стрийського до Стрия, з округів Самбірського, Сяніцького, Перемиського і Ряшівського до Самбора, з округів Львівського, Жовківського і Золочівського до Львова. Там мали переняти їх вислані офіцири.

Кождому охотникови місцевий священник мав дати на нестемпльованім папері його метрикальний випис — імя, назвиско, лїта, місце уродженя, округ і держава, стан, віра, професія. Кого офіцири признали здатним до військової служби, той дістав

---

[1]) ibid. [2]) ibid. 1849 ч. 15, ст. 88.
[3]) ibid. 1849 ч. 29, ст. 170.

зараз 3 ср. рин. т. зв. вступното, 6 кр. ср. денної платні, а крім того хліб і одіж.

Формоване компаній мали офіцири переводити в порозумінню з ц. к. окружними урядами й старати ся справити ся з ним можливо найскорше[1]). Помагати в сім мали їм окружні „Руські Ради“, до чого візвали їх „Гол. Р. Рада“ спеціяльним письмом із дня 6 цвітня т. р.

„Справа ся — писала „Г. Р. Рада“ у згаданім письмі — тепер уже дуже нагла, бо як нас доходять вісти, угорські ворохобники вже кілька разів впадали до нашої землї й кількох наших селян забрали у неволю[2]). Ціла річ залежить на чиннім співділаню окружних Рад, до чого усильно Вас взиваємо[3]).

З початком мая 1849 р. баталїон був уже у Львові.

II.

Баталїон у Львові.

Склад баталїону: старшина; число людий. — Ґреміяльне представлене офіцирів „Головній Руській Раді: — промова предсїдателя „Ради“ Кузємського; — предложенє офіцирів в справі хоругви й музики для баталїону; — відповідь предсїдателя. — Военні вправи охотників. — Справа хоругви й музики на засїданях „Г. Р. Ради“. — Розписанє публичної складки. — Архикнягиня Софія — Fahnenmutter баталїону. — Письмо Ю. Вислобоцького. — Лента до хоругви. — Панеґірик в честь архикнягинї. — Чи була горугов? — 500 зр. ср. на музичні інструменти. — Чи була музика? — Справа священника для баталїону. — Мундур руських гірських стрільцїв. — Жертви львівських Жидів на наших стрільцїв. — Контакт між „Г. Р. Радою“ й баталїоном. — Участь стрільцїв в руських національних обходах у Львові. — 7-ма компанія.

Склад баталїону у хвилї його формованя був такий:

Командант майор Ватерфліт; ад'ютант підпоручник Ляніґнер.

1. Компанія (львівська): капітан-поручник Бордольо; надпоручник Ґнїдий; 1. поручник — від полку стрільцїв; 2. поручник Штерер.

2. Компанія (бережанська): капітан Барусевич; надпоручник — від полку стрільцїв; 1. поручник Матникевич; 2. поручник Клестіль.

---

[1]) Зоря Галицка, 1849 ч. 29 ст. 170-171.

[2]) Мова про мадярські напади на пограничні села: дня 6 лютого т. р. на Жупане і Климець, дня 21 марта на Новоселицю й Торунь (див. Зоря Галицка, 1849 чч. 18 і 26).

[3]) ibid. ч. 29, ст. 171.

3. Компанїя (самбірська): капітан Дормус; надпоручник Кривоносюк; 1. поручник — від полку стрільцїв; 2. поручник Столярчук.

4. Компанїя (коломийська): капітан Бауер[1]); надпоручник — від полку стрільцїв; 1. поручник Ярмулевич; 2. поручник Білинський.

5. Компанїя (станиславівська): капітан Крайтнер; надпоручник — від полку стрільцїв; 1. поручник Обергаузер; 2. поручник Родакевич.

6. Компанїя (стрийська): капітан-поручник Бондяк; надпоручник Фельзенберґ; 1. поручник — від полку стрільцїв; 2. поручник Крон[2]).

---

[1]) Пізнїйший австрийський мінїстер війни.
[2]) Зоря Галицка, 1849 ч. 29 ст. 170.

Старшина баталїону в 1850 р.

Майор і командант баталїону (vacat).

Капітани 1. кляси.

Бауер Фердинанд.
Дормус Антін.
Крайтнер ф. Татенбурґ Рудольф.

Капітани 2. кляси.

Бондяк (Bondziak) Михайло.
Бордольо Едвард.
Мельцер ф. Тапфергайм Ігнат.

Поручники.
(Oberlieutenants).

Кривоносюк Ілля.
Гнїдий Ігнат.
Фельзенберґ Олександр.
Ляпґнер Юлїй.
Емперле Іван.
Матинкевич Дмитро.
Лозинський ф. Ярмулевич Порфірій.
Обергаузер Вільгельм.

Підпоручники 1. кляси.
(Unterlieutenants 1. Classe).

Крен (Kröhn) Іван.
Родакевич Ілля.
Штерер (Stöhrer) Лев.
Білинський ф. Стотито Олександр.
Клестіль Антін.
Сїкорський Вячеслав.
Мецґер Антін.

Підпоручники 2. кляси.
(Unterlieutenants 2. Classe).

Деллер (Döller) Антін.
Гладишевський Юлїй.
Гайнбах Мартин.
Габлїн Франц.
Дзбанський Фридрих.
Домбровський Кон.
Голованський (Glowacki) Іван.

При штабі.

Батал. ад'ютант. Ляпґнер Юлїй, поручник.

Старший шеф лїкар. (Ober-u. Chefarzt). Визїнський Рудольф, рицар ф., Др. медицини і хирурґії, маґістер положництва й окул.

Рахунковий дїловодчик. (Rechnungsf.) (Vacat).

(Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes. 1850. Ст. 357).

Кожда компанія числила 235 людий — цілий баталїон 1410 людий[1]). Із зголошених отже 3460 охотників принято тільки дещо більше, чим третину.

Дня 8 червня т. р. всї офіцири баталїону руських стрільцїв з майором Ватерфлїтом на чолї представили ся ґреміяльно „Головній Руській Радї“. Предсїдатель „Ради“ Куземський повитав їх такою промовою[2]):

„Всїм знані нещасні випадки минулого року. Ворохобники тонуть у своїй слїпотї чим раз глубше; стягнули вкінцї на престольний город руський бомбардоване, якого слїди видно до нинї. Втїкаючи перед пімстою справедливости на Угри, де однодумцї їх а почасти й одноплеменники підняли також ворохобне оруже — стали відгрожувати ся нам Русинам за те, що ми з ними не вязали ся й спільно против Його Величности милостивійшого нашого Монарха не підняли оружа. Розпустили чутку, що на Уграх не лишать ся, але в кождім разї, чи побідять, чи будуть побіджені, вернуть до Галичини. Коли на Уграх побідять, прийдуть з Уграми, щоби в Галичинї привернути назад свою державу і над Русинами, як перше, знов пановати. Коли-ж будуть побіджені й змушені до відступу — втїкаючи перед війсковою погонею, будуть з пімсти нищити руське населене у Галичинї огнем і мечем.

„Сї обставини склонили нас просити Його Величність нашого милостивійшого Монарха, щоби позволив нам поставити полк руських жовнїрів. Потрійний у сїм мали ми намір: 1) щоби оборонити й охоронити руський край від напастних угорських ворохобників і получених з ними польських еміґрантів; 2) щоби Його Величности дати доказ, що нарід руський вірність свою опирає не тільки на пустих словах, але готов доказати її кождої хвилї й чинами; 3) щоби забезпечити руське імя від зневаги, якої в минулім роцї у власнім своїм краю й престольнім своїм городї зазнавало.

„Як охочо поспішила руська молодіж на наш зазив затягнути ся під прапори вільних стрільцїв — вказує се, що в короткім часї зголосило ся її далеко більше число, чим було потрібне.

„Ви, поважані панове, покликані проводити сим полком руських охотників. Руський нарід надіє ся, що полк сей під

[1]) Зоря Галицка, 1849 ч. 47, ст. 282.
[2]) ibid. ч. 47, ст. 277—278.

Вашим проводом відповість належно ожиданям, які на нього покладає Його Величність, наш милостивійший Монарх, руський нарід і мила наша вітчина.

„При тім заявляю Вам, поважані Панове, що Головна Рада нинїшню Вашу присутність тут приймає дуже мило як знак поважаня для цїлого руського народу.

По сїм привитаню офіцири баталїону устами свойого майора зробили Руській Радї предложенє, щоби Рада внесла просьбу о хоругов а також причинила ся до їх складки на музику для баталїону. У відповідь на се предсїдатель Ради заявив, що дозвіл на хоругов для баталїону руських стрільців уже прийшов, про що на найблизшім засїданю будуть повідомлені Рада і команда баталїону і що внесенє офіцирів в справі музики Рада візьме під розвагу. По вислуханю многолїтя цїсареви Франц-Йосифови І і руським стрільцям офіцири відійшли.

Про сам баталїон руських стрільцїв читаємо в ч. 47 „Зорі Галицької“ з дня 13 червня 1848 р. отсю замітку: „Зі Львова. Полк наших руських стрільців уже цїлий стягнув ся до Львова. Военні вправи того полку відбувають ся що дня з всякою належністю; правила военного устрою, дякуючи полковій старшинї, яка так гарно зрозуміла своє завданє, викладають ся в руській мові, завдяки чому наші Русини, які й так усяку науку легко піймають, в науцї военній поступили так далеко, що кождий з них вивчив чисто усе, що звичайному жовнїрови треба знати. Й не дивно. Бо заки другий жовнїр розбере нїмецьку мову, наш стрілець, затямивши нїмецьку команду, яка тут і так буде самим тільки звуком стрілецької трубки, відразу переняв саму науку[1]). Пов. начальник полку, залюбившись у своїм дїлї, своєю ревністю зробив уже все можливе. Крім верхньої одїжи, яка полк сей буде так гарно вбирати, що, здаєть ся, не буде красшого полку в цїлій армії, все инше: оруже, білє, постїль — готове. Найдальше до кінця сього місяця стане полк готовий до служби. Обіцяно нам, що тодї цїлий полк в повнім строю відбуде на честь Головної Ради великі парадні вправи, яких радо чекаємо. Жалуеть ся старшина, що не прибули ще тут усї приділені офіцири й инша старшина з правильних стрілецьких полків, що

[1]) Гол. Р. Рада просила також о руську команду, одначе одержала відповідь, що просьбі сїй вволити не можна тому, що стрільцї належать до цїлости австрийської армії, в якій команда одна, нїмецька. Поясненя при муштрі одначе можуть подавати ся в руській мові (Зоря Галицка, 1849 ч. 47, ст. 279).

мають навчити ще полевої стрілецької муштри". Згадавши відтак коротко про описану висше візиту офіцирів „Руській Раді" й про їх бажане мати полкову хоругов і полкову музику, автор замітки говорить дальше таке: „Рада в надії оглядати в сім полку славу руського народу, дуже охотно підіпре просьбою і запомогою сей намір і причинить ся складкою, особливо, що тішить ся обіцянкою п. начальника, що в полку заведена буде руська школа й наука руського співу, так щоби крім музики були також полкові співаки".

І обома сими справами, справою полкової хоругви й полкової музики, заняла ся Гол. Р. Рада. Зараз на тім самім засіданю, на якім офіцири баталїону виявили своє бажане мати хоругов і музику, по їх відході перевела вона в справах сих оживлену дискусію.

Вже з відповіди Куземського на виявлене бажане офіцирів знаємо, що Гол. Р. Рада просила цїсаря о дозвіл на хоругов для баталїону руських стрільців. Знаємо також, що дозвіл такий одержала. Ходило тепер о се, як його зреалїзувати. Були ріжні проєкти. Одні промовляли за тим, щоби на справлене хоругви й музичних інструментів ужити гроший, зібраних з нагоди $^3/_{15}$ мая [знесенє панщини], инші, щоби візвати загал руський до складки на сю цїль, ще инші [Трещаківський], щоби для хоругви вибрати т. зв. Fahnenmutter, яка повинна-б мати собі за честь згадану хоругов дати від себе. Вкінцї стало на тім, що Гол. Руська Рада рішила на сї цїли розписати публичну складку, а поки що затягнути позичку із т. зв. фонду $^3/_{15}$ мая. Калькуляція Трещаківського із т. зв. Fahnenmutter відпала, коли один із членів Виділу Г. Р. Ради звернув увагу, що евентуальна Fahnenmutter дає тільки ленту до хоругви, а не саму хоругов.

Розуміє ся, сама думка вибрати для хоругви баталїону руських стрільців т. зв. Fahnenmutter через те не впала. Справою сею заняв ся горячо один із віденських Русинів, міністерський офіціял, пізнїйший редактор офіціяльного „Вістника", Ю. Вислобоцький, який і піддав думку просити на матїр для згаданої хоругви матїр цїсаря Франц-Йосифа I — архикнягиню Софію. Просьбу сю приняли в найвисших кругах прихильно і на 107-ім засїданю Гол. Руської Ради дня 10 грудня 1849 р. член Виділу Малиновський міг уже повідомити „Раду", що архикнягиня Софія згодила ся бути матїрю хоругви і прислала для неї величаву ленту, Ленту сю переслав з Відня Гол.

Р. Раді згаданий Вислобоцький, долучаючи від себе слідуюче письмо:

„Всечесні, Високоповажані заступники любого нашого Галицько-руського народу!

„Одну з найпамятнійших хвиль житя мого, дорогоцінну, милу і солодку пережив я нині, побачивши підняту мною думку приведену в житє для вікопомної слави вірного народу нашого!

„Нині мав я щастє відібрати дорогу ленту до хоругви славного баталіону галицько-руських стрільців, пожертвовану Її Цісарською Високістю Архикнягинею Софією, Високодостойною Матірю Його Величности цісаря нашого Франца Йосифа з долученєм многократних бажань — й спішу переслати Вам той так дорогий знак памяти і ласки високих наших покровителів! — Дар сей повинні ми о стільки більше приняти за знак високої, визначної почести для цілого народу, що, як загально відомо, ні один з охотних баталіонів не величаєть ся власною, а до того з так високої руки одержаною хоругвою.

„Нехай жиє наш любий Цїсар — Його високодостойна мати а заразом матїр нашої хоругви, нехай жиє честь і слава наших стрільців, а благодать Божа нехай спливає на Вас, Всечесні Отці народу, на многі літа!

Ваш
Юлій Вислобоцький.

„Відень 5 грудня 1849[1]).

По прочитаню сього письма члени Ради оглядали присланy ленту. Краска її родинна архикнягині, синьо-біла. Сама лента — шовкова, темно-синя; обрамованє срібне. На однім кінцї на золотім полї вигафтований родинний герб архикнягині, на другім кінці, також на золотім полї, числа 1849. Лента — перевязана, а до того перевязаня служить шовковий синьо-срібний шнурок з гарними срібними кутасами. На одній половині ленти срібними буквами вигафтовано: Sophie Erzherzogin von Oesterreich, на другій: Treue führt zum Sieg. Ленту сю постановила Рада в разї розвязаня баталіону заховати в „Народнім Домі" на памятку[2]). З нагоди приняття архикнягинею Софією материнства хоругви й присланє для неї ленти віденський руський парох С. Литвинович написав в німецкій мові одушевлений па-

[1]) Зоря Галицка. 1850 ч. 1, ст. 1.

[2]) Зоря Галицка, 1850 ч, 1, ст. 2; див. також табл. I. Лента ся переховуєть ся нині в музею „Народного Дому" у Львові.

неґірик. На внесенє Жуківського Рада поручила предсїдателеви свойому Куземському постарати ся до нїмецького тексту долучити ще руський переклад, як найскорше видрукувати його й предложити архикнягинї[1]). Вкінцї Рада відспівала архикнягинї Софії „многолїтє“.

Самої хоругви одначе, для якої була призначена прислана лента, стрільцї наші не одержали. Причина сьому та, що згадану ленту вислано з Відня що йно дня 5 грудня 1849 р., а до Львова прийшла вона коло 10 грудня т. р., тодї, коли баталїон вирушив зі Львова на Угорщину ще дня 6 вересня т. р. і від кількох місяців був уже на воєннім теренї. Незабаром дня 3 січня 1850 р. був уже в поворотї з воєнних операцій у Перемишлї й того дня наступило його формальне розвязанє.

Що тикаєть музики для баталїону руських стрільцїв то, як згадали ми вже висше, Рада ухвалила в засадї причинити ся до сеї цїли певною грошевою підмогою й розписати в сїй справі публичну складку. Дехто з членів Ради пропонував запросити до складки також архикнязїв, особливо архикнязя Івана, який у Галичинї мав добра, а також инших архикнязїв, які досвідчили вірности руського війска за пануючою династією. Поки одначе зберееть ся потрібна сума, позичити з фонду $^3/_{15}$ мая. Рівночасно ухвалено звернути ся до команди баталїону по близші

---

[1]) Заголовок панеґірка такий:

Єи Цѣсарскому Высочеству
Всесвѣтлѣйшой Госпожи Архікнягини
СОФІИ
матери прапору батайлона стрѣлцѣвъ Благодареніе отъ Русиновъ.

An Ihre kaiserliche Hoheit
die durchlauchtigste Frau Erzherzogin
SOPHIE
Fahnenmutter des ruthenischen Bergschützen-Bataillons der Ruthenen Dank.

Перша строфка:

Мáти вѣнецъ свóй съ небéсъ получáє,
Въ сéрдци же смéртникъ стрóитъ для ней двóръ;
Подвóйна, слáдость Тебé проницáє
Аѵстріи рáдостя и Цѣсаря взóръ.

Der Mutter gibt der Himmel ihre Krone,
Die Menschheit ihr im Herzen ihren Thron;
Dir, Mutter: gibt nun doppelt diese Wonne
Das Kaisers Blick und Oest'reichs Jubelton.

Панеґірик видано у Віднї 1850 р. у двох виданях, люксусовім і звичайнім. Люксусове виданє в шовковій оправі, накладане богато золотом і сріблом.



Табл. I.

Лента до хоругви руських гірських стрільців.

(Дар архикн. Софії).

інформації в сїй справі, чи ходить тільки о музичні інструменти, чи й удержане музикантів, яких, на думку декого з членів, можна би підібрати з поміж самих охотників. На 95-тім засїданю Ради з дня 29 червня т. р. була вже в сїй справі відповідь від майора. Музика баталїону повинна мати 12 людий і для стільки-ж голосів потрібно музичних інструментів. Інструменти сї будуть коштувати 500 ср. р. Суму сю Гол. Р. Рада зложила на руки команданта баталїону майора Ватерфлїта[1]), а на 100-тім засїданю Ради предсїдатель відчитав лист Ватерфлїта з потверджением і подякою за одержані гроші[2]).

Та, подібно як хоругви, стрільцї не діждали ся і власної музики. Принайменш на 108-ім засїданю Ради дня 8 лютого 1850 р. (отже в місяць по розвязаню баталїону) предсїдатель її закомунїкував таке: „Команда баталїону руських стрільців звертає нам 250 срб. р. з даних їй Радою 500 срб. р. на музичні інструменти; решта — 250 ср. р. видано на сю цїль, як свідчать рахунки, предложені згаданою командою". Рада ухвалила сї гроші влучити до складки на „Народний Дім"[3]).

Не одержав баталїон також і свойого власного руського священника, принайменш на час, коли був поза Галичиною. Вправдї Г. Р. Рада ухвалила поробити в сїй справі заходи в консисторії і Ґен. Командї, одначе ухвала така запала що йно дня 14 вересня 1849 р., отже як раз у тиждень, як баталїон відійшов зі Львова на Угорщину. В результатї стараня сї з огляду

[1]) Зоря Галицка, 1850 ч. 1, ст. 8: Справоздане з приходів і видатків на фестин 3 мая 1849 р.

[2]) „№ 299. До чесної Головної Руської Ради.

„Підписана команда баталїону спішить висловити Чеснїй Головнїй Радї за прислану баталїонови на музичні інструменти суму 500 зр. р. свою глибоко відчуту подяку, а також запевнене, що не буде зволїкати виказати ся вкінцї рахунком про з'ужитє сього чесного дару. Команда користає з сеї нагоди, щоби виявити свою честь і подив для пожертвованя і статочних з'усиль Чесної Головної Ради для справи достойного руського народу і з радістю запевняє, що не знайдеть нї один чоловік у баталїонї, якого-б серце не било з жаром за своїми руськими братами, й який не був би готовий для добра народу руського, яке свою найсильнїйшу підставу знаходить у добрі цїлої державі, кождої хвилї пожертвувати житє. На дорозї чести, в бою за монархію, за вітчину, память на сей дар збільшить нашу відвагу, наше одушевлене.

Львів дня 17 серпня 1849.

Ватерфліт, майор.

[Зоря Галицка, 1849 ч. 69, ст. 409].

[3]) Зоря Галицка, 1850 ч. 15, ст. 85.

на здавлене мадярського повстаня й недалекий поворот батальону до Галичини не увінчали ся успіхом[1]).

Як мав виглядати мундур руських гірських стрільців, про се читали ми вже у відозві „Гол. Р. Ради" з дня 1 січня 1849 р. В дійсности одначе виглядав він дещо инакше. І так крім сірої гуцульської крисані, прикрашеної по лївій стороні стрілецькими перами, одержали вони також сині складані шапки з великими дашками над чолом і з жовтим обрамованєм по краям. Кабат мали червоний (офіцири — бронзовий) зі стоячим ковнїром, зі синїм обрамованєм і зі синїми т. зв. роґальками на раменах (подібний до нинїшнього піхотного т. зв. Waffenrock-a); запинав ся він одним рядом золотих ґузиків. Штани — синї, з шнурковими жовтими лямпасами. До підперізуваня по верха служив широкий ремінь (нинїшня „купля"), а ременї, що переходили через рамена і на плечах перехрещували ся, були, на взір наших селянських ременїв, вибивані мосяжними бляшками. Плащ заступав короткий, зроблений зі сірої матерії сірак, зі синїм обрамованєм, синїми плетеними ґузиками і такими-ж петлями до запинаня. Обуве — звичайні черевики.

Узброєні були карабіном і довгим баґнетом; офіцири мали довгу білу шаблю[2]).

При самім обмундуровуваню замітну жертволюбність у користь наших стрільців виявили деякі члени львівської жидівської громади. „За старанєм пана ц. к. ґуберніяльного радника й начальника тутешнього маґістрату кавалєра de Hoepflingen'a — читаємо офіціяльний комунікат в урядовій „Gazet-ї Lwowsk-ій"[3]) — причинили ся до обмундурованя нововиставленого баталїону руських гірських стрільців члени львівської жидівської громади таким способом: прикравуванє шапок і штанів жидівські кравцї виконали по найбільшій части безплатно. Зробили безплатно також — братя Мойсей і Марко Еренпрайс 100 пар штанів, торговець сукна Мерер 100 пар штанів. Жидівський купець Герш Хамайдес в імени Жида Сокалєра, який виявив готовість до патріотичного дїланя, казав 600 штук відданих йому скроєних уже кабатів зробити безплатно. Декілька жидівських кравецьких майстрів покраяло й зробило 600 штук ка-

1) Зоря Галицка, 1849, чч. 75 і 85.

2) Див. табл. II (репродукція ручного малюнку з пол. м. ст., який нинї находить ся в музею Народного Дому у Львові).

3) Gazeta Lwowska, 1849 № 141.

батів за ціну по 30 кр. кон. м. від штуки, а Жид Сокалер заплатив згаданим кравецьким майстрам за роботу 400 штук кабатів по умовленій ціні 200 зр. к. м. з власної кишені". За се й подякував командант Галичини ґен. Гаммерштайн окремим письмом, висланим дня 8 серпня 1849 р. до виділу міста Львова й відчитанім на VIII. засїданю того-ж виділу дня 20 серпня т. р.[1]).

Як бачили ми висше, баталїон руських гірських стрільців з'орґанізовано виключно завдяки стараням Гол. Руської Ради. Гол. Руська Рада не випускала баталїону сего з під своеї уваги й дальше, за весь час його істнованя. В тій цїли установила вона зі свойого рамени навіть спеціяльну комісію, яка мала займати ся тільки справами згаданого баталїону[2]). З другого боку командант баталїону інформував Раду постійно про стан свойого відділу, про всякі зміни, які доконували ся в його складї (пр. на 93-ім засїданю Ради дня 15 червня 1849 р. відчитано рапорт майора Ватерфлїта про стан баталїону, про приняте Гладишовського, сина руського священника на поручника й ин.[3]), а навіть про военні операції, які баталїон переводив на Угорщинї[4]). Баталїон сей підчас побуту свойого у Львові брав також участь у національних руських обходах, орґанізованих Гол. Руською Радою, пр. в обходї 3(15) мая 1849 р., коли він виступив з музикою й співом і виставив на своїй касарнї, яка находила ся в околиці поезуїтського городу, відповідний транспарент[5]).

Побут його одначе у Львові не був довгий. По переведеню найконечнїйших приготовань, не чекаючи навіть на власну хоругов і власну музику, баталїон став збирати ся до походу. Вже перед самим походом, в другій половинї серпня 1849 р. додано баталїонови ще одну компанїю, з ряду сему, що приняла до відома „Гол. Руська Рада" на своїм 100-тім засїданю дня 23 серпня т. р.[6]).

Два тижнї пізнїйше, дня 6 вересня 1849 р., цїлий баталїон рушив на Угорщину.

---

[1]) Gazeta Lwowska, 1849 № 172.: Protokół VIII posiedzenia wydziału miasta Lwowa z dnia 20 sierpnia 1849.
[2]) Зоря Галицка, 1849 ч. 61.
[3]) ibid. 1849 ч. 49.
[4]) ibid. 1849 чч. 80, 81, 93, 99.
[5]) Зоря Галицка, 1849 ч. 56. ст. 335.
[6]) ibid. 1849 ч. 69, ст. 409.

III.

Похід на Угорщину.

Вимарш зі Львова. — Пращальна мова о. Лозинського. — Перехід через Перемишль. — Перший рапорт „Головній Р. Раді“ з Угорщини. — Попис стрільців перед російським ґенералом кавалєрії ґр. Рідіґером у Кошицях. — Новий лист команданта баталїону з Кошиць. — Чи брав участь баталїон у воєнних операціях? — Побут на Угорщині.

„Нинї (6 вересня) рушив баталїон наших руських стрільцїв зі Львова в похід — пише того самого дня кореспондент „Зорі Галицької“[1]). Дорога їм далека. Аж до Кошиць на Угорщину кличе їх служба вітчинї й слава імени руського народу, якої бажаючи доступити, легко приходило їм притлумити слезу в оцї за родиною, а навіть радо попращати ся з братами. Перед відходом зібрали ся стрільцї у вистроєнім порядку на площі великої касарнї на жовківськім передмістю, де їм вікарій успенської церкви о. Лозинський, відправивши молебен, покропивши св. водою й поблагословивши, сказав на прощанє останнє слово, яке кождого з них розпалило благородною жадобою пожертвувати себе на службі вітчинї, здобути славу руському імени. Тут згадував їм сей красномовний священник про прославлену хоробрість й удалість нашої австрийської армії, про славу наших руських полків, яку здобували на полях Італїї й Угорщини, про великі заслуги, які положили вони для високого цїсарського престола, для людскости й свободи, пригнїченої повстанєм і взагалї для держави, про славного воєнного вожда, улюбленого маршалка нашої армії — Радецкого й про инших вождів, які удачно проводили нашим війскам на славу, а на побіду ворогів. Свою замітну мову закінчив сердечним окликом: „Слава нашому великодержавному цїсареви і цареви“! І загреміло в рядах і серцях руських: „Цареви слава“! „Слава преславному маршалу Радецкому“! — „Слава“! відкликнули в полку. „Слава нашому командуючому баронови Гаммерштайнови“! — „Слава“! загомонїло між нашими жовнїрами. І поки не повернуть зі славою, буде нам звенїти, гомонїти се трикратнє, сердечне „слава“. — І так попращали ся ми з красою наших дїтий, виправили ми в світ перше насїнє нашої народньої слави. Нехай принесе воно великолїпні, богаті овочі!

[1]) Зоря Галицка, 1849 ч. 71, ст. 425—426.

В переходї через Перемишль повитав стрільцїв епископ Григорій Яхимович і поблагословив у дальшу дорогу.

Перший рапорт „Головній Руській Радї“ прислав командант баталїону дня 28 вересня з Кошиць на Угорщинї. Похід зі Львова до Кошиць відбув ся щасливо. Вправдї в дорозї захорувало було 38 людий на холеру й трьох навіть померло, одначе тепер усї здорові. Підчас походу і тепер на місци стрільцї вели себе чесно й нїхто на них не жалував ся. За се почуваєть ся Команда баталїону до особлившої вдячности еп. Яхимовичеви, який підчас переходу стрільцїв через Перемишль промовив їм до серця. По промові сїй стрільцї одноголосно крикнули „Гурра“! за цїсаря і вітчину. Тепер кождий стрілець бере денно 14 кр. срб., має отже за що поживити ся. В Кошицях пописували ся наші стрільцї перед российським ґенералом кавалєрії ґр. Рідіґером, який їх похвалив. Здаєть ся, кінчить рапорт, що баталїон перенесеть ся з Кошиць до гірських міст Шемнїцу і Кремнїцу[1]).

На 104-тім засїданю „Гол. Р. Ради“ дня 16 падолиста 1849 р. відчитано новий лист команданта баталїону з Кошиць. Командант доносить, що окружна військова команда в Кошицях похвалила стрільцїв за їх ревність у військовій службі і за їх строгу обичайність. Вістку про се приняла Рада окликом „славно!“, ухвалила опублїкувати її в „Зорі“, а командантови відписати, що вістка ся дуже її врадувала[2]).

Що тикаєть ся воєнних виступів баталїону на Угорщинї, то про виступи такі не маємо нїяких вісток. Причина сього стане нам ясною, коли пригадаємо собі з одного боку призначенє баталїону („аби гори наші обсадити“, як сказано у відозві Г. Р. Ради з дня 1. І. 1849 р.), а з другого — час, коли баталїон сей вибрав ся на Угоршину (баталїон вирушив зі Львова 6 вересня 1849 р., а вже два тижнї пізнїйше, 18 вересня т. р., помічні российські війска переходять через Львів у повороті з Угорщини[3]) — значить, у хвилї, коли наші стрільцї вибирали ся зі Львова побіджати Мадярів, мадярське повстанє було вже здавлене і в наших горах був уже спокій).

Не зважаючи одначе на се, баталїон пробув на Угорщинї аж до грудня. Бо хоч правильна мадярська армія була вже розбита і generalissimus мадярського повстаня Ґерґей ще дня 13

---

1) Зоря Галицка, 1849 ч. 81. 2) ibid. 1849 ч. 93.
3) Gazeta Lwowska, 1849 № 170 (з дня 25 вересня).

серпня 1849 р. скапітулював коло Віляґош, то повний порядок у краю не був іще приверненний і поодинокі мадярські міста вимагали сильної військової залоги. До повної пацифікації приведено Угорщину що йно з кінцем 1849 р. — і тільки тодї баталїон наших стрільцїв міг вертати домів.

IV.

Розвязане.

Поворот стрільцїв до Галичини. — Заходи „Г. Р. Ради" в цїли дальшого їх задержаня. — Неузгляднене заходів і розвязане баталїону в січни 1850 р. — Нагінка на б. стрільцїв в осени т. р.

„Дня 3 січня 1850 р. — читаємо в „Зорі Галицькій" кореспонденцію з Перемишля[1]) — прийшли стрільцї руські цїлим баталїоном до Перемишля, щоби тут розвязати ся. Хоч як велике зимно було того дня, одначе кожда компанїя тримала ся кріпко і справдї Русини могли бути гордими на своїх стрільцїв. Преосвященний епископ Яхимович і капітула руська в день празника Рiздва Христового поставили для цїлого баталїону 22 бочки пива.

Вправдї „Г. Р. Рада" вже заздалегідь підняла була в мінїстерстві війни заходи, щоби баталїону руських гірських стрільцїв по повороті його з Угорщини не розвязувано, але, вимінявши старших і жонатих його членів молодшими, полишено його і на дальше під оружем[2]). Та розвязаня се від нього не відвернуло. Заходи „Г. Р. Ради" не були узгляднені — і в січни 1850 р. баталїон перестав істнувати.

В ч. 8 „Зорі Галицької" з дня 26 січня 1850 р. читаємо такий короткий його некрольоґ:

„Баталїон руських гірських стрільцїв уже розпущений; кождий муж одержав одномісячну платню і мундур".

Одначе кілька місяцїв пізнїйше пригадали ся б. стрільцї ще раз.

З невідомої причини почала ся проти них в осени 1850 р. загальна нагінка, неначе в кару за те, що в 1849 р. стали добровільно в рядах оборонцїв держави. Б. руських стрільцїв стали насильно забирати у війско, не зважаючи на се, що бо-

[1]) Зоря Галицка 1850 ч. 5.
[2]) Зоря Галицка 1849 ч. 93.

гато з них було уже жонатими й по закону від військової служби вільними. При сїм поступали з ними безоглядно.

Про се читаємо в „Зорі Галицькій“ ось яку кореспонденцію зі Станиславівщини[1]):

„Безоглядне і мало що не загальне у нас забранє сими днями добровольців (руських стрільців) до рядового війска дало підставу противникам Австрії й вірного її народу руського, на наругу й поталу патріотичного діла, розсївати ріжні неправдиві вісти, при чім не без злобного наміру, щоби між народом викликати непорозумінє і невдоволенє до в. правительства і своїх священників. Одні говорять і плетуть, наче би правительство і руські священники нарід піддурили, взиваючи і записуючи в тяжких часах підчас угорської війни начеб то на охотників для оборони Австрії, а в дїйсности — на все до війска, їх, що по своїм лїтам і станови були від сего вільні, і ними заступити инших, що були обовязані до сего. Инші розпускають клевету, наче би руські священники піддурили їх були до Поляків, а тепер як гонведів і польських ґвардистів цїсар велїв забрати їх за кару до війска. Ся неправдива вістка тим більш приймаєть ся серед темного народу, що тепер місцеві уряди, мандатори і війти, без огляду на жінки, дрібні діти і сільське господарство (ходять чутки, що мають такий наказ), немилосерно їх перших відставляють і зле з ними обходять ся“.

Кореспондент взиває вкінцї „Г. Р. Раду“, аби звернула на се свою увагу і вставила ся за б. стрільцями до міністерства, щоби не нищити довіря селян до правительства і духовенства і покласти край клеветї, обманству і невдячности.

V.

Справа другого баталїону.

Просьба „Г. Р. Ради“ до цїсаря в справі сформованя другого баталїону руських стрільців. — Неприхильна опінїя ґр. А. Ґолуховского. — Відмова просьбі.

Дня 6 цвітня 1849 р. внесла Головна Рада Руська просьбу до цїсаря, щоби цїсар позволив сформувати другий такий баталїон з руською командою і руською хоругвою. Власником його (Proprietär) мав бути комендант Галичини ґен. Гаммерштайн. У просьбі сїй знаходить ся між ин. такий уступ: „В замішаних

[1]) Зоря Галицка 1851 ч. 2.

1848 р., коли польська революційна партія здобула перевагу й загрожувала поваленем правних уряджень, а краєві власти при доконаній зміні краєвого шефа не тамували надужить сеї партії, Русини в своїх національних змаганях виставлені були на самоволю польських демаґоґів. При кождій нагоді одначе дізнавали зі сторони ц. к. війска спеціяльної опіки, а давав її все командант Галичини бр. Гаммерштайн".

Згадка про краєвого шефа, який попирав 1848 р. польську революційну партію, відносила ся в однаковій мірі і до В. Залеского, який обняв був управу краю в жовтни 1848 р. й тримав її у своїх руках до січня 1849 р. — і до ґр. А. Ґолуховского, який стояв на чолї ґубернії від виїзду зі Львова ґр. Стадіона (червень 1848) аж до приїзду нового ґубернатора Залеского (жовтень 1848). Предкладаючи отже просьбу Ради міністрови вн. справ, ґр. Ґолуховский, який по резиґнації Залеского (січень 1849) обняв був знов керму краю, відплатив ся Радї за її опінію про нього такою своєю опінією про Русинів:

„Не можу поминути уваги — писав він дня 28 цвітня 1849 р., — що формоване дальших руських баталїонів належить признати з гори недопустимим, бо я довідав ся, що Русини носять ся з невиповідженим іще до тепер отверто наміром виєднати ступнево цісарський дозвіл на помноженє корпусу до 10.000 людий. Не заперечуючи льояльности Русинів, уважаю се кроком надто смілим а навіть небезпечним для держави, щоби позволяти без потреби помножувати корпус, оживлений національними, в остаточній консеквенції сепаратистичними змаганями, корпус, який був би неначе оружною репрезентацією народу".

Просьбі Ради, розуміє ся, відмовлено — без поданя навіть властивої причини[1]).



[1]) Dr. B. Łoziński, Agenor hr. Gołuchowski. We Lwowie, 1901. Ст. 153—154.



Табл. II.

Руські гірські стрільці.

(1849 р.).

З-за редакційних куліс віденського Вістника та Зорі Галицької.

Подав **Михайло Возняк.**

Мимо великої скількости опублікованих матеріялів до житя старої Руси в галицькій Україні для вияснення неодного, нераз дуже важного факту треба шукати за новими даними по бібліотеках, архівах і приватних кореспонденціях. Цікаво, що з часів такого важного перелому, яким булй 1850 і 1851 роки, маємо дуже мало вияснюючого матеріялу. Се факт, що перелом до пізнійшої розпаношеної закостенілости та гнили довершував ся в другій половині 1850 та найдальше в першій половині 1851 р. Але розвій сього перелому доси в богатьох напрямах неясний.

Під наведеним у горі заголовком подаю жмуток фактів з історії нашої тодішньої преси, який є заразом вияснюючим у дечім матеріялом важкого в наслідки для галицької України перелому самого кінця 40 рр. Сей матеріял добув я з редакційних паперів віденського „Вѣстника", які зберігають ся в архіві тов. Просвіта у Львові. Їх використовую у вступі і друкую під чч. 2—5. Всї инші документи добуті з паперів Лозинського, які переховують ся у проф. К. Студинського, що ласкаво уділив менї їх до перегляду й використання.

Редакційні папери „Вѣстника" вводять в деякі редакційні тайни й дають змогу доповнити, хоч скупо, тодїшню бібліоґрафію за роки 1850—1851. Зачну від останньої.

И. Б. = Бірецький Іван: О общемъ заведеніи народныхъ училищъ въ руской Галичинѣ. Йогож дописи з 1850 р. „Отъ Дубецка" д. 25/V і „Отъ Дынова" 7/XII.

Принято на засїданню історичної секції 13 липня 1911.

Емілія Горинович є авторкою дописи „Зубрецъ“ (1851).

Комарь = Василь Берлані, питомець мукачівської єпархії (Прошу подъ ныже зписаный Отпустъ Иистичоѵскый мое имня не подъ писати, но токмо Комарь).

К.......скій = Коростенський Іван, священник і ґімназияльний учитель зі Самбора. Йогож криптонїм: ...скій.

Левицький Осип — дописи з Перемишля 24/ІІІ і 26/VІІІ. Бібліоґрафічна звістка про друге видане граматики. Тут і приписка: „Прошꙋ ортографію подлѣнника строго заховати — противъ Геніѧ Галицко Рꙋского ꙗзыка ничого несрадимо = томꙋ чꙋжаѧ вымова одъ насъ непріймесѧ!!!“ Мимо того його дописи мають змінену мову. На иншім листї написав Левицький: „За сдѣланыи ниже на листѣ примѣчанія нежалійтесь, стремѣмъ къ чистотѣ ꙗзыка правдиво Галицко Рꙋского“. Тут і дописано иншою рукою: „во истину Іосифъ Лѣвицкій писалъ и замѣчалъ“.

М. К. (з Вишнїча) = Михайло Качковський.

Мазур = Іван Багринович, священик у Кречовичах.

Молотів, допись з 18/30 червня 1850 р. = Микола Васильківський. Йогож: Весна.

Мостинцї, допись (1850) = Михайло з Розвадова.

П. = Михайло Полянський. Допись з 15/ІV—2/V 1850 р.

Ш. = Гаврило Шолтись. Допись: Съ подъ Янковца дня 13/25 фебр. (купно желаніемъ моимъ естъ имена моего токмо началну лѣтеру на концу выложити).

Редакцію і експедицію „Вѣстника“ вело чотирох людий: Іван Головацький як відвічальний редактор, а крім нього Юліян Вислобоцький, Константинович і др. Антін Бек. Всї три останнї мали право контролї над Головацьким. Коли прим. Головацький не подав в „Вѣстнику“ вістки про атентат на пруського короля, яку принесли віденські ґазети о 8 год. рано, Бек дивував ся в листї до Головацького, чому він не використовує ранніх часописий, а коли так, чому не вийшов „Вѣстникъ“ попереднього дня вечером. Не то нема користи, але й поносить ся шкоду через те, що ґазета часто спізнюєть ся і не йде на почту того самого дня. Коли „Вѣстникъ“ стане подавати такі вістки, як про атентат, два-три днї по инших часописях, втратить скоро своїх передплатників. Тому Бек зажадав, аби Головацький не пересчував важних новинок.

Мимо вічних прошень і жалів не міг Бек довести до того, щоби „Вѣстникъ“ доставлювано йому правильно в полудне. 26 марта жалував ся друкар, що не міг доставити на час

„Вѣстника“, бо Головацький прийшов пізно робити коректу. Тому й Бек нарікав, що пізно дістав примірники ґазети й не міг полагодити експедиції і жадав, аби на трету годину мав що найменше 300 примірників. Друкаря Франца Ґрасберґера просив зайти до нього на тижні, щоби поговорити про деякі справи часописи. В листї з 16 цвітня Бек не в силї був зрозуміти причини, чому Головацький помимо поновної його просьби не помістив у „Вѣстнику“ малого пояснення з причини неповної висилки примірників. Попереднього дня не могла знову відбути ся експедиція задля спізнення, яке завинив, як сказав друкар, Головацький. „Wenn bei Herausgabe einer Zeitung, кінчив свій лист до Головацького Бек, die Stunden nicht genau eingehalten werden, so muss das Unternehmen bald zu Grunde gehen. Ich lehne die Verantwortung dafür von mir ab, mögen sie diejenigen übernehmen, welche die Schuld trifft“.

Висилка не була точна, здаєть ся, головно через неточне втягаиннє пренумераційних гроший. На невисиланнє заплаченої часописи жалували ся в 1850 р.: Андрій Шушкевич і Павликів у Бережанах, Юстин Желехівський і його брат у Перемишлї, Лаврецький, Брилїнський з Старого Села, Микола Заревич у Завалю, Іван Ціханський у Мхаві, „щирий русинъ“ Антін Шашкевич із Пешту, Яків Ґеровський, Іван Коростенський, Новаковський, Городиський і Лубаєвич (?), священики з Самбірщини, ученик Яворський, Михайло Козанович із Вільшаниці тай угорські Українцї. Инші діставали по два й більше примірників одного числа. В деякій рекламациї заблукала ся якась подробиця з тодїшнього нашого житя. І так писав Брилїнський з Старого Села 24 цвітня: „Но дуже ми непрыємно, что небогате число Свѧщенниковъ въ тутейшомъ Деканатѣ, а и з' тыхъ єсть два нечестныхъ: Іерей Іоаннъ Ванковичъ, Парохъ въ Цѣвковѣ — Купріанъ Ґрушкієвичъ, Парохъ въ Дахновѣ, другій горшій, ꙗкъ первій, бо єсть въ станѣ, а длѧ народовости жалує шелуга й о себе недбає, дабы поучивсѧ потребныхъ вѣдомости ново оустановлѧющыхъсѧ правилъ“. Сумнївав ся, щоби від перших чисел удержали предплатники ґазету. З рекламациї Михайла Козановича пробиваєть ся й іскра гумору: „Сумно, писав він — и дивно намъ! чому, пятый тиждень уже минає, а любезный „Вѣстникъ“ до насъ не вытаєтъ? — Сумно — босьмо навыкли до него порядочнимъ єго учащаніємъ, ꙗко до друга, а теперь такъ долго незримо милого лица єго! — Дивно

— босьмо и гроши послали, щобы нашъ другъ — з Видня до Галичины пѣхотою нетрудилъ ся. — Отъ бачте, чому тоска наша такъ велика за нимъ! — Надаремно що денно надѣемъся, надаремно выглядаемъ и довѣдуемъ ся въ урядѣ почтовомъ въ Тисьменици. — Нѣтъ тай нѣтъ! — Простѣтъ же намъ, если нетерпеливостію принужденни письмо за нимъ посилаемъ и просимо, щобы насъ нашъ другъ помянулъ и за текущій кварталъ, хотя не всѣми, то бодай послѣдующими числами нашивыти (? наживити) изволилъ!" — Осип Левицький виписав у формі реклямації цілу лекцію правописи, яку й друкую під ч. 3.

До великого неладу й неточности в експедиції віденського „Вѣстника" причинили ся непорозуміння в записуванню предплати й експедиції львівського „Галичо-руского Вѣстника". З тої причини й оправдував ся Микола Устиянович перед Іваном Коростенським зі Самбора в листї з 10 марта 1850 р.: „Прикро ми и дуже прикро, що въ послѣдныхъ часахъ существованія Вѣстника въ Львовѣ такъ много невдогодъ дôзнавали предплатители его; а тое тымъ бôльше чувствую я, бо жертвуючи съ великимъ ущербомъ для моего состоянія самъ себе для нашои справы, посвящавъ ямъ всѣ мои силы для письма, котрое мало отповѣсти всѣмъ желаніямъ всечестного его читательства. Тымъ часомъ не возможно ми было наветь и тôлько учинити, абы хоть отсилка поединокихъ оттискôвъ ишла порядочно, приналежно. Однакожъ могу сказати, же принаймѣ въ тôмъ не моя вина".

Як з одного боку вів Головацький редакцію недбало й нецікаво, так з другого старав ся усїми силами висмикнути ся зпід контролї і перечитування поодиноких чисел Вислобоцьким і Константиновичем. Не диво, що Бек написав йому 5 цвітня упімнення. „Verehrter Herr u. Freund! стояло в сїм немилім для Головацького письмі. Aus den gewichtigsten Ursachen muß ich Sie wiederholt und inständigst ersuchen, keine Nummer des Wiestnik in die Presse zu geben, bevor die einzelnen Numern nicht von H. Wyslobocki oder Konstantinowicz gelesen worden sind. Unsere Stellung ist eine viel zu delikate, als daß Ein Mann allein die Verantwortlichkeit übernehmen könnte. Sollten Sie dies nicht durchführen können, so würde ich es für meine Pflicht halten, mich von der Theilnahme an dem Wiestnik zurückzuziehen".

Головацький викликував непорозуміння в редакції навіть

з так маловажних причин, як зміст розписання предплати. З упливом чвертьроку уложив Вислобоцький запросини до предплати, а Головацький зі свойого боку й напер ся також друкувати свій концепт, який дав до перечитання Вислобоцькому. Коли знетерпеливив ся в ожиданню звороту своїх запросин, післав Вислобоцькому 1 мая отсей лист: „Понеже власне на дняхъ припадаютъ великодніи свята, где звычайно больше сообщеніе и охота бывае межи нашими читателями и на початку квартала конїруи больше грошей у нихъ знаходится, для того не возможно менѣ съ оголошеніемъ предплаты долше отягатися. Для того упрашаю покорно, если въ взглядѣ содержанія жадна не заходитъ перепона, возвратити менѣ рукопись „оглашенія предплаты“ — въ противномъ же разѣ буду принужденъ написати другое оглашеніе. Желаніямъ Вашимъ удоволити буде моимъ обовязкомъ“. На то дістав Головацький відповідь: „Оцѣненіе Вашого сочиненія — о передплатѣ позôставилъ емъ Г. Бекови и Константиновичови — они не соглашаютъ ся съ Вашимъ и велѣли перероблене мое печатати — що Г. Конст. съ Вами оуложити мавъ. Я отверто додаю, же Ваше сочиненіе могло бы съ перемѣнами за артикулъ оуйти — однакожъ жадною мѣрою яко оголошенье передплаты. Въ прочихъ то есть моя мисль — Вы можете коротенькими словы вспôмнути въ Вѣстнику и покликати ся на особенне оголошенье“.

По такій заяві Вислобоцького написав Головацький іще до Константиновича, що він говорив саме з Беком, який годить ся на се, щоби оголошенне Вислобоцького друкувало ся на осібнім аркуші, а Головацького з деякими змінами як розмова в наступаючім числї. Отже просив о пороблення змін і віділанне йому рукописи. Константинович відповів листом, характеристичним для взаїмних відносин у редакції „Вѣстника“: „Почтеннійшій Господине Редакторъ! Вашой рукописи не маю и Высте менѣ ей не дали. Мое мнѣніе есть, абы не печатати два оголошенія, только одно, Г. Выслобоцкимъ сочинене, на що и Бекъ и я вчера согласилисмося и ôтъ чого неотступаемъ. Що ся кассаетъ розговора або артикулу, о котрôмъ Г. Выслоб. споминае въ своêмъ листѣ, зъ Вашого оголошенія зробытися маючого — то мене не обходитъ, конципуйте, що хочете, но дайте попередъ до пересмотру. Г. Бекъ былъ у мене и сказалъ о Васъ: Wenn ihm mehr die persönl. Spannung als das Nationalinteresse im Herzen liegt, so kann freilich die Sache nicht gedeihen u. ich will mich v. allem zurück-

ziehen". Справа й покінчила ся тим, що оголошенне Вислобоцького вийшло осібно на пів аркуші як оголошенне предплати, підписане „Редакція Вѣстника", а з таким самим підписом без зазначення, що се оголошенне предплати, помістив Головацький своє оголошенне на титуловій стороні 31 числа.

Русофільські тенденції Головацького в редаґованню „Вѣстника" явні. Та Вислобоцький звернув йому тільки увагу, що не розрізнює г і ґ, і повторив закид Ґолуховского, що „Всячина" не друкує ся кирилицею, а гражданкою, як не в змісті і консеквентнім пропаґованню русофільських думок під усякими видами, а в мертвих буквах була би небезпека русофільства. „Всечестный Редакторы (sic)! писав Вислобоцький 3 мая 1850 р. до Головацького. Прошу конечне г, ґ за нѣмецкій и латиньскій звукъ (g) оупотребляти казати. Въ новыхъ черенкахъ єсть тая буква и причинитъ ся много до латвѣйшои вымовы чужихъ слôвъ. — Графъ Голуховскій закедалъ мени вчора вновъ гражданку въ всячинѣ, питаючи ся, чи ще не готове наше дрôбнѣйше писмо. Я Васъ оуважнымъ роблю на долучену пробу письма (petit) ôтъ Мехитаристôвъ, прошу го оупотребляти, а всѣмъ догодимо и сами не сопротивимо ся нашой со Зорою точеной полемици".

Систематична русофільська пропаґанда Головацького в „Вѣстнику" не могла вкінці уйти уваги уряду. В справу видавання „Вѣстника" вмішало ся мініcтерство, що з його порученння відбула ся нарада в сїй справі, а поодинокі постанови передано Головацькому на письмі. Сі ухвали в справі „Вѣстника" мають дату 26 червня 1850 р.; підпис під ними нечиткий, здає ся, Coumbacher. Списані вони на трьох сторінках аркуша звичайного формату. Ось їх зміст:

Da sich bei der Redaktion des Wiestnik mehrere Übelstände gezeigt haben, deren Beseitigung dringend nothwendig ist, wenn das Btatt gedeihen und seinem Zwecke entsprechen soll, so bin ich von dem Herrn Minister des Inneren beauftragt, Ihnen mit Beziehung auf die über die künftige Geschäftsordnung in meinem Bureau abgehaltene Berathung nachfolgende Normen zur genauen Beachtung bekannt zu geben:

1. Das Blatt steht unter der unmittelbaren Leitung des Herrn Ministerialkonzipisten von Wyslobocki. Er wird die Leitartikel für das Blatt schreiben und es darf durchaus nichts in das Blatt ohne seine Revision aufgenommen werden.

2. Sämmtliche für das Blatt bestimmte Korrespondenzen sind an

mein Bureau abzugeben, werden daselbst in Bezug auf Sprachreinheit und Tendenz geprüft, das dem Plane des Blattes nicht Angemessene ausgeschieden und das zur Aufnahme Geeignete Ihnen zugesendet.

3. Sie werden Namens der Redaktion den Briefwechsel mit den Korrespondenzen des Blattes besorgen. Da jedoch die Redaktion des Blattes nach Außen als ein geschlossenes Ganze zu erscheinen hat, so werden Sie auch in Bezug auf diesen Briefwechsel das Einvernehmen pflegen und über die inneren Verhältnisse und Einrichtungen der Redaktion die vollständigste Verschwiegenheit beobachten.

4. Das nöthige Manuscript wird Ihnen immer am Abende vorher, ehe es zum Satz bestimmt ist, zugesendet werden. Über die Stunden zur Übernahme und Übergabe von Manuscript wollen Sie sich mit Herrn von Wislobocki ins Einvernehmen setzen.

5. Sie haben sich vorzugsweise mit der Zusammenstellung des Blattes, mit der Auswahl und Übersetzung der Zeitungsnachrichten und den sonst erforderlichen Redaktionsarbeiten zu beschäftigen.

6. Das Blatt muß immer am Abend vorher, ehe es zum Druck bestimmt ist, zusammengestellt und korrigirt sein. Es ist nur ein Raum zur Aufnahme der neuesten Nachrichten aus den Morgenblättern frei zu lassen. Bei genauer Einhaltung dieser Anordnung kann es sich nicht ereignen, daß das Blatt zur festgesetzten Zeit nicht fertig sei. Es muß Ihre wesentliche Sorge sein, daß das Blatt regelmäßig und pünktlich erscheine.

Über die am 18-ten abermals vorgenommene Verspätung wird mit Berücksichtigung Ihrer Äußerung vom 20. d. M. für dieses Mal mit dem Bemerken hinausgegangen, daß in künftigen Fällen für eine Verspätung eines nur jeden zweiten Tag erscheinenden Blattes mäßiger Ausdehnung keine Entschuldigung mehr angenommen werden könnte.

7. In dem ganzen Satze sowohl geschichtlicher Theile, als Feuilleton ist sich durchaus nur der cirillischen Lettern zu bedienen und es hat die russische Schrift gänzlich wegzubleiben. In den Titel-Zierschriften ist keine Änderung vorzunehmen.

У своїх листах до брата Якова називав Іван Головацький Вислобоцького своїм страшним ворогом. Тимчасом Вислобоцький був противний тілько пропаґанді стремлїнь Головацького в „Вѣстнику“, хоч і супротив хитрости Головацького був безсильний, але поза тим піклував ся його долею, де тілько міг що зробити. Коли, як здаєть ся, задля дальшого неладу в редакції, неможности заінтересувати читачів змістом часописи й малого числа предплатників, а передусім без женади пропаґованого ру-

софільства Головацьким постановлено систимізувати нових редакторів, Вислобоцький радив Головацькому застановити ся, чи має вносити поданнє. В такім разї буде попирати його справу. „Гнѣвъ нашъ, писав до нього, за надто подрядный, не може ставати ся перепоною щастя и будучности Руссина. — Запôзнанымъ быти не єсть ницъ мени нового и не може мене встрымовати подати помощную руку и тымъ, котри мене запôзнаютѣ. — Предлогъ о сістемизованье новыхъ редакторôвъ оуже Єго Величеству предложенъ, ляда день позволенымъ буде. Я ще никому слова не писалъ емъ, дотрымуючи пôдъ инными обстоятельствами даного Вамъ слова, и завозываю Васъ роздумати собѣ, чи маєте намѣреніє подавати ся, где готовъ Васъ вспирати „по Вашому мнѣнію ворогъ", по мому другъ Вашъ. — Плата буде 600 р. 200 на мешканье — чинъ конципісты — авансъ до 1400 р. 200 (на мешканье). Въ правдѣ конкурсъ росписаный буде — но я бымъ Вамъ оудѣливъ, якъ запобѣгати, щобы до цѣли доступити". Як тілько прийшло цісарське рішеннє, Вислобоцький післав Головацькому записку такого змісту: „Передъ двома годинами получилисьмо всевысочайше рѣшеніє взглядомъ помноженія редакторôвъ. — Вы мусити (!) прошеніє Ваше въ сей часъ подавати, для того належалобы Вамъ порадити ся со мною, що ще до того потреба. — Свѣдоцтво, яко мы васъ до помощи уживалисьмо, было бы дуже важне, прошу — сли тôлько возможно — прысѣсти фалды и перетолкувати, що Вамъ ту посылаю, потôмъ ще якій кавалокъ, а я Вѣстникъ буду пôдкриплялъ". Що Іван Головацький мимо непридатности до порученої йому праці оставав так довго при редакції „Вѣстника", се без сумніву в великій мірі заслуга „страшного ворога" Вислобоцького.

А яким редактором був Головацький? До опублікованого матеріялу докину ще деякі факти. Передня статя 12 ч. Зорі Галицької в 1850 р. принесла рецензийну замітку на Перемишлянин на 1850 р. По зазначенню деяких неуваг у календарській части та поданню змісту накинув ся рецензент за поміщеннє статї „Торжество" з історії Хмельниччини, „бо такіи цѣли, якіи той самъ въ собѣ стоячій на розповсюдненье намѣреный артикулъ мати здаєся, стояло там, сутъ намъ цѣлкомъ чужіи". Не треба друкувати таких річий, бо вони викликують ворожнечу з боку тих, яких історія помішала поміж нас. Видавці Перемишлянина зладили живу відповідь, де й зазначили противенство межи цілями Перемишлянина в поміщуванню

статий з нашої історії і Зорі, „що ôтъ нѣякого часу має на цѣли спокôй, але спокôй, котрый спокоєви смертельному рôвнаєся“. Перемишляни побоювали ся „дуже, щобы зъ Зорѣ, котрая Русинамъ въ яроє солнце розсвѣтитися мала, не зробилася ракета, котра, выстрѣливши перше въ гору, потому темныхъ бридкимъ волочеся дымомъ“. Відповідь вислав директор перемиської друкарні Яків Досковський до редакції віденського „Вѣстника“ з просьбою о поміщеннє, але безуспішно. Обі часописі пропаґували однаковий спокій і побоюваннє що до будучности Зорі можна було приложити й до її віденського товариша.

Пізнійше, коли на стовпцях „Вѣстника“ розвинула ся дискусія за народньою мовою і проти неї, Головацький відкидав дописи прихильників народньої мови та фонетики. В кінцевих числах „Вѣстника“ за 1851 р. помістив Теофан Глинський гарну статю „Гадки о образованіи и развиваніи писменного русского языка“; редакція і перервала сю статю і не помістила „Гадок“ Лозинського до статї Глинського (і відповідь видавців „Перемишлянина“ тай, як здаєть ся, тільки початок статї Лозинського друкую під чч. 5 і 6). В „листоноші“ 4 ч. з 1852 р. відповіли Лозинському, що „прекрасно написано“, одначе його статї редакція не помістить, але буде щасливою, як Лозинський стане для неї „пречудеснымъ словомъ иніи предметы обрабяти“. Зачіплений Лозинський в рецензії на Лїрвака знад Сяна виготовив відповідь, якої знову не помістила редакція, не хотячи ніби зачинати нового року спорами „о букви і слова“ (ч. 98).[1] Статя Лозинського так і загирилась в редакції, а лист Лозинського на заяву „Вѣстника“ друкую під ч. 7.

Инші матеріяли, посередно й лист Брилїнського (ч. 2) до Головної Ради руської, звязані з Зорею. Нескінчена промова Лозинського о потребі народнїх рад написана гарно й живо, а не є друкована, як при нїй хибно зазначено, в 31 ч. Зорі Галицької за 1848 р. Має тільки спільні думки з відозвою Головної руської Ради „Миръ Вамъ Братя Русины“, надрукованою у 30 і 31 числах тоїж часописи.

Не безінтересними будуть також, думаю, думки Лозинського про те, якою має бути часопись „Матиці“, в справі якої роз-

[1]) Під нотаткою стоять ініціяли В. Зб. (Василь Зборовський = Юл. Вислобоцький). Одначе в 10 ч. з 1853 р. він уже обіцює відписати на „дорогоцѣнніи слова“ Лозинського, „съ котрыми ôтъ давна“ згоджував ся.

писала Матиця анкету в 1853 р. та йогож думки про „Слово къ нашимъ почт. читателямъ“ в 37 ч. Зорі за 1853 р. і тому друкую їх під чч. 9 і 10. Але що такі думки були для „Поґодінської кольонії“ і її головного коша св. Юра невигідними, що провідники її не перебирали в способах у боротьбі з народнім напрямом, способах, які часто не мали нічого спільного з честністю і характерністю, доказом того доля відповідий Лозинського на початок ніби дописи А. Івановича з Коломийщини (укладав їх сам редактор і винаходець одної мови з двома вимовами Богдан Дідицький) в чч. 38 і 39 з 1853 р., в яких накинув ся на честь Лозинського, називаючи біле чорним і на відворіт. Сих дописий не помістив Дідицький, бо не хотів ніби продовжати полеміки, як заявляв у 3 ч. 1853 р. Не помогла й просьба Лозинського до дирекції поліції, аби приневолила редакцію Зорі помістити його оборону. Друкую сі відповіди під ч. 11 і його просьбу під ч. 12, як також протест Лозинського проти мови Зубрицького з нагоди розписання предплати на історію, призначений для якоїсь заграничної німецької ґазети (не знаю, чи для „Slavische Central-Blätter“ чи для якої иншої) не тільки як інтересні причинки до історії нашої тодішньої преси, але передусім як причинки до житеписи такого ідейного борця за народню мову в тих часах, як Лозинський, коли й члени Маркіянового кружка пішли на службу чужим богам і ті, що присягали колись, що иншої цїли свойого житя, як праці для народу не узнають навіть, побільшили число „Поґодінської кольонії“, серед якої на характери була так велика посуха.

1. Бесѣда о потребѣ рад народных, читана в Перемышли в Майку 1848, печатана (sic?) в 31 Числѣ Зорѣ галицкои.

Честныи Панове!

По найвострѣйших морозах минувшои зимы присли в Марцю грубши леди на водах и вода освободжена с шумом понесла вязи свои на погибель до моря; разом с тов перемѣнов впало ꙗрмо неволѣ зо всѣх народив австрійскои державы, а соньце вόльности[1]) неврѣмов ꙗсностев блисло на небокрузѣ нашого Царства; ꙗрна ластόвка вилетѣла и принесла со собою Конституційну Уставу в 25-о Березня — былᵉ то дар

[1]) З технічних причин задля недостачі знаку, і накиненого на о, щоби зазначити перехід о в і, уживаю оксії над о, так само над е, а заміст в накиненого на л — в при л (лᵉ). В текстах справлюю тільки інтерпункцію.

неоцѣненый, а тим мильшій, же хоть пожаданый, еднако прійшолъ до нас в часѣ еще ненадѣяним. Що то е конституція, викладати Вам нетреба; Конституція кличе наро́д во́льный до нарады над добром краю, — наро́д бере участь в справах рядованя и связавшися милостев со своим Корольом, оукладае посполу с Ним права, покоит потреби краю, становит всьо, чого беспечно́сть и порядок сполечности вимагае, а виконованье того всього поручае свому Королю и поставленим чрез Него Урядникам. Так видите, мои Панове, же Лист (Устава, karta) конституційный не е рилею, в которой бысьмо споко́йно, без прикладаня сил власних, овоцов добра — покою и помысленности уживати могли; вона вимагае содѣланя народу, вона ено чрез сильное и ревнительное прикладаньеся народу може той ступе́нь досконалости осягнути, в которогобы истинное щастье народу виплинути могло. Кобы ми кто найжизнѣйшои землѣ такій обшар даровал, ꙗкій ено оком моим засягнути могу, а кобым руки заложивши за пояс, ждал готового хлѣба, тобым певнѣ на хлѣбодайно́й земли в голоду погибнути мусѣл. Така сама рѣч заходит и с Конституційов. Житье конституційное вимагае, абы наро́д сам радил о своих потребах и способах тим запобѣгати, бо если сами о собѣ радити не будемо, то ся найдут такіи, щося займут долев нашов (нами), але певнѣ ани по нашо́й мысли, ани для добра нашого — такіи обради зась инакшим не могут статися способом, ено через згромадженя народнии, ꙗкими сут тепер повсталыи Ради. Не думаймо, же через наших Депутатив в Вѣдни всьося, що потреба, стане, а нам досить ждати ко́нца их трудив — бо бильша часть наших Депутатив складаеся з ро́льникив, без вѣдомости ꙗзыка нѣмецкого и без потре́бнои здатности, без умственного образованя, которих прото с поруганьом глухонѣмими названо — бо наши Депутати сут без инструкцій и ꙗко поединчіи люди не совсѣм еще обознанныи с загальними и повсюдными потребами краю, — бо до того каждый день новыи родит потребы, о которих вони, далеко вѣд дому будучи, знати не можут. — И можемож мы с заложеними за пояс руками бездѣльно ждати на готовое дѣло? Наро́д потребуе в неустаючо́й во́ставати корреспонденціи со своими Депутатами, абы их увѣдомлял о своих потребах, досилал им потрибнии вѣдомости, грамоти и докази и вѣдберал взаимно вѣдомо́сть о дѣланю Собору. А ꙗкимже тое можеся стати способом, если наро́д, розсѣяний мѣстами и селами по свѣтѣ шероким, не сгромадится в едно мѣсце чрез своих заступникив на обради? Видите, мои Панове, же естество житя конституційного на громадженюся в товарѣства спочивае. Але такіи народныи Ради еще много инних и дуже важних користей народови приносят. Не можемо того закрити, же вибори на Депутатив Собору вѣденьского для нашого народу не по мисли нашой выпали —

Инакши былобы всьо ся стало, кобы позакладаныи густо Ради народныи на околичный нарóд были вплывали, кобы их были пѣд тим взглядом освѣчали, дораджали, упоминали — тим часом руских Рад, вынявши килька, еще нė было, лукавии люди люд наш побурѣли и побунтовали, люд, в своей простотѣ обманеный, стратил задуфанье до своих священникив, вѣдступил вѣд Виборив — так пóйшли вибори за тими, которіи зо слабости наших людій користати вмѣли. Алė на тим едним Соборѣ вѣденьским не конец, бо буде их бильши, бо будут и Собори провѣнційніи, чиж маемо знову допустити, абы справа наша без заступникив зостала? Мы повиннисьмо на прійдучость уникати того, чимесьмося раз вже попарѣли? Нам треба Ради тримати, бо инакши сами завинимо, если знову Вибори не по нашóй пóйдут мысли, не по нашому желаню. Врештѣ гдеж и колиж е лѣпша для народу спосóбнóсть пóзнати тих свѣтлих и грудьми своими права рускіи заступати готових Русинив, ѩк не в таких сгромадженях? Часом недалеко мешкае чоловѣк, щобы мóг крѣпостев для рускои справи быти, а найближшіи сосѣди ничого о Нéм не знают, а Ради народныи улацняют таку знаіомóсть, бо зближают Русинив до себе и дают зблизка пóзнати их голову и серце. Страченое завѣренье люду простого назад вѣдзискати мусимо и тое ено за помочев Рад народних статися може. Іак то красно для ока, а мило для серца мого было видѣти, ѩк на каждое посѣдженье Рады нашои горнулися Селяни, с ѩков вони цѣкавостев бесѣд наших слухали, ѩкся о всьо допитовали и в справах своих рады засягали — гей, гей, мои Панове! гдебыто мы были вже зайшли, ѩк глыбоко былибимися в завѣреню народу вкоренили, с ѩким богатим слѣдством былибисьмо на освѣченье наших простих людий вплынули, кобы Рада наша в своей початковóй ревности была не уставала и посѣдженя в порядку вѣдправляла? Ходѣмже дальши — Чимже был наш нарóд чрез уплынувших 500 лѣт? Невóльником, склявом, ѩк вóльныи Греки и Римляне называли завоіованиии чрез себе народы — была то мумѣя, в котору допѣро тепер дух вóльности житье дунул. Але теж тепер Австрія стала ся Монархіов демократичнов. Люд почул свои права, а слово рóвнóсть хоче в житье допровадити. А ѩким способом тота рóвнóсть правдою статися може, если не через народнии Ради? Ту посполу при собѣ сѣдит Пан и рóльник, що его был пѣдданим; ту при едним столѣ мают мѣсце священники и свѣтовіи, вчении и простаки, Урядники и пѣдручнии, богатіи и убогіи, всѣ посполу радят, обвязании докола вѣнцем народу, наставляе уха цѣкавости на кождое их слово. — Тое сгримадженье присувае близко себе тих, що давнѣйши далеко вѣд себе стояли — ту щезае гордóсть непристу(п)нои для люду арістокраціи разом с тов упадляючов чоловѣка покоров, с тим шапкованьом

з далека, а лизаньом ноги паньскои зб(л)изка — тот передѣл межи вижшими и нижшими ровнаеся и загладжае через Ради народнии. Ту всѣ, хоть рожныи одѣньом, але еднакіи серцем братаются поправдѣ — ту всѣ стани топлятся и сплывают іакбы в едну массу, бо едну всѣ мают справу перед собою: Добро народу цѣлого!

Тим способом стаются такіи ради найсильнѣйшим спряженьем цѣлого народа, — люд сбѣгае и концентруеся в своих радах, всѣ поединчіи Рады сплываются до еднои головнои Рады во Львовѣ, іак рѣки до моря, а так подаючи (м) взаимно руки, стае на ноги народ един, великій, сильний еднов мислев и еднов волев!

А на остатку, Панове, доставши готову Уставу Конституційну, чиж думаете, же іак ю в виконанье впроваджати будем, не натрафимо на жаднии перешкоди? Панове, мы не застаемо чистого и приготовлено(го) поля, бо на нашим грунтѣ сосѣди (гостѣ) господаровали, а мы о каждый куспик нашои власности боротися мусимо: мы о каждое наветь естественное право упоминатися, напротив кривд боронитися и протестовати, мы насильству опертися мусимо! И колиж бильша може быти потреба сгромаджатися в едну силу, іак не тепер? Гляньте, Панове, наветь тое бѣдное и погордженое имя Русина и тое хотѣли нам видерти, а — кто, братя наши! Мусѣлисьмо боротися о тое, чого нам еще жадна Гісторія аж досій заперечити не смѣла? Еще Gazeta narodowa з 9 Серпня с. р. (ч. 87) знову нас за Полякив тримае и іакуж можемо мати надѣю, же намся справедливость стане, іак наш іазык в школи и уряди вступати буде? Той ложний о нашом имени Судвѣдпер засадно еден з писателѣв наших — запущатися знову о то в писменну борбу былобы марнов стратов часу дорогого, мы им дѣлом покажемо, жесьмо Русинами все были тай все востанемо. Чого 500 лѣт утиску не затерло, того ани 5000 фолянтив Газеты народовои (польскои) зтерти не здолае.

О! нас чекают перешкоди тисячніи, а колиж и іак их поконаемо, іак не скупленьом сил наших в Радах народних? Мы маемо и Русинив, що через іакоесь облуканье напротив власнои воюют справы, але тимся не зражаймо, бо межи пшеницев и кукиль быти мусит, бо належит и згиршиням быти (Мат. 18. 7), казал Збавитель свѣта, бо чрез оппозицію грунтуеся и утверджаеся лѣпши справа наша так, іак реформація Лютра справу католѣкив твердши укрѣпила. Для того намся на бачности мати треба, мы потребуемо тепер очій Аргусових, абысьмо ся на всѣ сторони оглядати и права наши вѣд всякои напасти боронити могли. А дастжеся іака велика та загальна справа поединчим особам доконати? Видите, Панове, же нам Ради народныи коньчи утримовати належит. Що до перешкод, тихся не страхаймося, справедли-

во́сть справы нашои поконае всѣ брехнѣ и напасти противникив наших, — пятю вѣками загартована и жадними утисками не зломана терпливо́сть наша видолае каждо́й бѣдѣ; а твердо́сть наша, твердо́сть Русина, щося пригадкою стала, дотримае пляцу каждому ворогови. Мы мусимо наперéд, бо соньце вже високо, а им бильшіи перешкоди, тим славнѣйша чекае нас побѣда, тим солодшій буде вѣнец надгороды. Хотьбысьмо и не до́ждали сами овоцив нашои працы, то солодка нашому серцу буде тота свѣдомо́сть, жесьмо сумѣнно доповнили повинности нашои, а ıазик потомства, коштуючи овоцив працы нашои, нам вже замогильним робо́тникам с вдячностев благословити буде!

По тим всѣм, Панове, осудѣт, чи можемося обо́йти без Рад народних и чи дастся помислити житье конституційное без товарѣств народних? Јабым сказал, же допѣро чрез такіи товарѣства приходит наро́д до свѣдомости себе самого, до чувства своеи волности и годности! А тепер Перемышль, едно з найдавнѣйших мѣст руских, столиця и серце давного Княжества нашого, ше́стьвѣкова столиця Владыцтва руского — Перемышль со своим (згрибѣлим) замком на високо́й горѣ, которого башти своими грозьними очима колись сторожу над мѣстом тримали, а тепер зрѣниць позбавленнии, ıак жалобов приодѣта вдова, над чадами своими думают и плачут. Перемышль с тов вежов С. Ивана, що крестом в небо стремит и до всѣх так колись славних и для Русина дорогих домив того мѣсця[1]) сама една ıак сирота на вѣчный Помянник Славы рускои зо́стала — Перемышль со своим голосним Иваном, которій гремячи́м, перетяглим и цѣлый воздух втрясаючим звуком вѣрних Русинив до церкви скликуе о килька миль на Хвалу Божу — Перемышль над Сяном, тов дитинов з лона Карпатив виникшов (породженов), що килька округи́в землѣ рускои обмывае и ожизьняе, а на своим хребтѣ достатки нашои во́тчизны в далеку чужину провадит, — Перемышль, где так много найдавнѣйших и серцу Русина найсолодших Помянникив и вѣчнотрвалих свѣдкив Славы рускои ся находит, — той Перемышль не повинен же мати такои народнои Рады, которабы Его давнѣйшо́й и тепе-рѣшно́й Славѣ достойно вѣдповѣла? До блеску давнои Славы прикладатися е повинностев нашов и тутка повинна быти Рада руска недостаюча, щобы взором для цѣлои Епархіи быти могла. Панове! нашов витрвалостев и ревностев о добро нашого народу будьмо взо́ром нашо́й молодѣжи, тому красному цвѣтови руского народа, то́й любо́й надѣи нашои прійдучости — Бо никоторыи з неи дались вже звести сильками

[1]) Коло тои вежи была давнѣйши церков катедральна с обыством для крилошанив и с цминтаром, такжей палац Владыки, вѣдкій цѣла тота вулиця Владычимся зове.

нам нежичливих людий и збочили з дороги правои, напровадьмож их нашим прикладом завчасу на домашню ниву, абы вигодовании грудьми землѣ рускои не кидали своих овоцив с нашов шкодов на чуджій городец. О Панове Молодцѣ! не заведетеж Вы надѣи нашои? Дѣти землѣ рускои, будьте вѣрними вашо̂й матери! Не опущайте народу, которій раз вѣд своих Боярив опущеный мало не 500 лѣт в тяжко̂й стогнал недоли — инакши за тую зраду вѣдповѣсте тяжко и соромом перед (з)раженим народом и строгим судом гісторіи свѣта! Szczo w naszych syłach bude, toho my za pomoczew Boha dokazaty musymo — решта на вас спадае, розумѣеся, працы, бо той вам кусок найсмачвѣйшій буде, которій заробите власними руками. Кто правий Русин, той си не даст во̂рлам гнѣзда на головѣ вити, во̂н льву подаст руку, бо тот звѣр е стрижи (!) при святины народности руско̂й — Ja не воро̂г тому птахови, але ѩк честним вине знаком на Поляка груди, так на шапцѣ Русина ено облуду або що гиршое и зраду народности своей (власнои) означати може. Перезирайте листи гісторіи нашои, а пересвѣдчитеся, же вѣдтам для нас не вийде спасѣнье, где наших во̂тцѣв чрез бильши ѩк 4-ста лѣт утиском и погорджиньом частовано. Ецнакож в поступавуню (! поступованю) Вашим осторожними будьте... (На тім уривається ся текст сього інтересного відчиту-мови).

2. Лист Михайла Білїнського до Головної Руської Ради.

Ч. 37. До Всечестнѣйшой головной Руской Ради!

Въ слѣдствіе о̂дозви Всечестнѣйшой головной Ради зъ 8/20 Вресня с. р. Ч. 464. вспо̂мнувъ подписаный въ Недѣлю 1-о Октоврія н. ст. въ Церкви, що хочетъ въ слѣдующій Четверъ мовити о заведенію Руской Ґвардіи, але вѣс'ть о томъ намѣренію обурила противниковъ Руской справи, протестуютъ уже противъ заведенію руской коменди — Парафиане тутейши, доси оухиляющіи ся о̂тъ Ґвардіи, хотѣли скоро до ней приступити въ надѣи, що будетъ руска коменда, но зъ стороны заведенной оуже перше Ґвардіи съ польскою комендою повстали на тое и собраннимъ до впису о̂знаимили, що въ Тернополи не можетъ бути коменда руска, даби не було роздвоеніе, и же статутъ вимагае, аби въ мѣстѣ ёдна Ґвардія була. Ниже писаній зъ онаго (!) поводу до комісіи, въ томъ предметѣ собранной, во̂званій обявивъ содержаніе реченной о̂дозви и обстававъ при то̂мъ, би руска коменда була заведена, особливо, колися окаже, що бо̂лшое число будетъ Русиновъ, ѩкъ Поляко̂въ, до Ґвардіи належащихъ, но Комѣсія не уважала на таковое представленіе и при то̂мъ обстаетъ, же для едности въ командѣ коменда оуже запроваджена маетъ позо̂стати, врештѣ, же В. Ґу-

берніумъ той пунктъ спору маетъ рѣшити; пôдписаній тежъ и своимъ Парафианомъ (!) ознаймивъ, що до вписуванія до Ґвардіи по зданію коммісіи треба приступати, а щося тичитъ коменди, въ ꙗкомъ ꙗзыцѣ мается ôдбувати, то оставити подобаетъ разсужденію и разрѣшенію В. Ґуберниумъ. Видится однаковожъ, що руска коменда въ Тернополи ледви дас'тся запровадити, бо ту до Ґвардіи належатъ Поляки, Нѣмцѣ, Русини и Жиди, хотяй Русинôвъ будетъ найбôльше, бобися може тіи рускою командою осквернили. Противники Руской справи даются въ тимъ чути, що то не можетъ бути, даби рускій ꙗзикъ въ Оурядахъ бивъ оупотребленній, отже таки намъ Русиномъ ничо нехтятъ дозволити, тіи тобратя въ словѣ взиваютъ насъ до едности, до згоди, абис'мося ôдъ нихъ неôтлучали. При коммѣсіи реченной оучинивъ подписаній оувагу, ꙗко Русини оухилялися перше ôд Ґвардіи, бо видѣли, що некоторіи носили знамя пол'ского Орла, але на тое показали ми орла зъ мален'кимъ львомъ по серединѣ орла тогожъ, випадалоби то такъ толкувати, що орелъ пожерлъ льва, но чижъ го зможетъ стравити.

Що до Ґвардіи, вспôмнувъ еще пôдписаніи при коммѣсіи помянутой, що по Селахъ на певно надѣятися треба коменди Руской для Ґвардіи, но и того непризнаютъ доси. Про тое видится конечно потребнимъ, дабы Всече(с)тнѣйша головна Рада била ласкава вставлятися у В. Ґуберниумъ, даби въ томъ предметѣ видано Інструкцию до коммѣсій, до того дѣла призначитися маючихъ, бо всюди ꙗвлятся сопротивленія руской справѣ; а таковіи сопротивленія бываютъ силни, бо рôзніи служатъ ко тому средствія, а въ каждомъ случаю повстаютъ противъ Свѧщенникомъ ꙗкби противъ найболшимъ врагомъ. — Прилучается при тôмъ еще одинъ списъ приступаючихъ ко прошенію о подѣлъ Галиціи, но такъ опôзненній ледви зможетъ бити оупотребленнимъ.

Въ Тернополи 4-о Октоврія 1848.

Михаилъ Бѣлѣн'скій

Предсѣдатель Ради Тернопôлской.

Дописка Кузенського: подписи выняти до подан'я особного. Куз'іемскій.

2 стор. аркуша паперу звичайного формату.

3. Реклямація Ос. Левицького.

Пане Редакторе!

Тѣшꙋ сѧ Вами — но мꙋшꙋ Васъ остеречи — що декуды польонізꙋете — Вы хочете сѧ держати твердо старои Грамматики церковнои — то трꙋдно — дꙋже ошибаете сѧ, коли пишете множ. Число именитель. пад. именъ прилагательныхъ через -іи- загаломъ: добре есть мѧгкꙋ формꙋ такъ писати — на пр. сꙋхіи, великіи, нашіи, синіи, вче-

грашніи — но писати свѧтіи, котріи и т. д. то фалшъ, того небѫде — бо — і — не може рôвне бѫти — ы — двойственный падежъ — ѣ — не пасѫе до множественного числа — тимъ собѣ противити (!) сѧ — множ. число — єсть — и — ы — але то не по рѫсски — лѣпше — но, ино, добре пишете — ракѫсскій — отъ ракѫзъ — томѫ — рѫсскій отъ Рѫсь пише сѧ — Substantiva — на ѧ — женск. рода — маютъ въ 2. пад. ѣ, а 3. и — то єсть характеръ нашего ꙗзыка — а вы колотите и такъ и сѧкъ пишете — стр. 16. въ исторіи народôвъ — длѧ чого робити аномалію? Предлож. падежь мае — ѣ — томѫ правильно — — въ Исторіѣ, такъ и Ꙗковъ Головацкій оудержѫе — Подъ часъ — polonismus. — Въ часѣ — принесъ по нашомѫ: принѣсъ — съ всемъ а на сторонѣ 16. маєте — со всѣмъ, 25. передъ всѣмъ, и то дѫже добре — томѫ вышше неэдале — по немъ, лѣпше по нѣмъ — абы не по рѫсски — щобы нѫжно писати.

Єще пытанье. Въ Числахъ 69+70+71. Галичо-Рѫсского Вѣстника 1849 рокѫ былъ Артикѫлъ печатаный — Оуваги надъ образованьемъ ꙗзыка Галицко-Рѫсского ôтъ часѫ конститѫціи. — Но продолженіє, хотѧ было во числѣ 71. заповѣджене, однакожь въ причинъ смѣны Вѣстника Редакціи — было перерване — що дальшіи оуваги противъ Галичо Рѫсского Вѣстника вымѣренныи, рѫкопись менѣ вотъдослана — бо ꙗ скаржилъ Вѣстника, що ꙗкъ знаєте — неправда — Томѫ сли позволите таковыи прислати и выдрѫковати во Вѣстникѫ — то ꙗ дещо єще допишѫ и пришлю — Кобы — то ꙗ малъ веремѧ, то бы ꙗ и бôльше дописовалъ — лишь ходитъ о Почтѫ — чи не было бы добре, ꙗкъ що пôшлесь, написати Zeitungs Reclamation. — Моє поле єсть філологіѧ, но кто знае, чи схочете Вѣстника Вашого філологіею наполнѧти. Ꙗ Вамъ тамъ послалъ — Коменіѫшъ. — Чомѫ невозвѣстилисте, що вже скôнченный? О книгахъ нѣтъ оу Васъ извѣстій.

Zeitungs Reclamation № 49. An die löbliche Redaction der russinischen Zeitung Wiestnik in Wien.

4. *Лист Якова Геровського до Івана Головацького.*

Всечестный Господине! Іак вѣдомо, що ꙗ преподавалъ-емъ въ перешлôмъ роцѣ и того року нашимъ Пытомцямъ Еременитіку и Ехеґетику въ нашомъ языцѣ. — Отъ 21 с. м. уже зигнали насъ всѣхъ на Ратушъ, о що найбôльше старалися Тичиньскій и Криніцкій, абы ено рускій языкъ въ Богословія выгнати, и при тôмъ случаю дôсталъ и ꙗ отъ В. Міністерства Просвѣщенія указъ, що публичный Професоръ не смѣе самовольно отступати отъ приписаного до преподаванія языка — Противъ тому указови подалъ-емъ ꙗ просто до В. Міністерства мое представленіе,

въ котрôмъ доказаю (sic), щомъ не самовольно отступилъ отъ приписаного языка, але на возваніе бывшого Губернатора Залеского. При тôмъ ужалююся такожде на Тичиньского и Криніцкого, описую ще, ıaкіи они пôдступи рôблятъ, абы ено рускую справу звыхнути. — Прошу Васъ занятися тамъ тимъ, щобысте ся могли довѣдати, ıaкую Сензацію тое мое предложеніе въ Міністерствѣ зробитъ и ıaкій ужитокъ зъ него зроблятъ. — Предложеніе тое послалъ-емъ дня 24. с. м. пôдъ адрессою Г. Графа Туна. — Такожде прошу Васъ довѣдатися, длячого намъ не присилаютъ до Львова Спитôвъ законôвъ державныхъ и правительства въ нашôмъ языцѣ, але лише въ польскôмъ?

Простите, що Васъ затрудняю. — Поздоровте отъ мене сердечне нашихъ всѣхъ руссинôвъ: Всечестнѣйшого Г. Шашкевича, Літвіновича, Константиновича, Висловоцкого (!) и. (відірваний куеник листового паперу) нижайшій Слуга

Львагородъ $\frac{18/30}{1}$ 1850. Іаковъ Гѣеровскій.

5. Лист Як. Досковського до редакції „Вѣстника“.

Перемышль, дня 26 Лютого 1850.

Многопочтенна Редакціо! На крытику Зорѣ о Перемышлянинѣ нашôмъ, несправедливу и не найлучше написану, обдумалисмо доконче ôтповѣсти, щобы и Зоря на другій разъ лучше крытиковала або, если чого нерозумѣє, мовчала. — Для того прошу Многопочтенну Редакцію ласкаво приложенну ·/. нами ôтповѣдь на тую крытику Зорѣ, въ Ч. 12 умѣщену, съ пôдписомъ „Книгопечатня Перемыска“ въ Вѣстнику русскомъ напечатати — о чѣмъ тѣмъ менше сомнѣваемся, що мы въ тôмъ совершеніе видимо, если на крытику отповѣдаємо або кого крытикуємо.

Со всякимъ почтеніємъ и преданностію остаюся Іак. Doskowski, Настоятель книгопечатнѣ въ Перемышли.

Ôтповѣдь на уваги Зорѣ Галицкои, въ Ч. 12 умѣщенныи.

Що нашъ невинный „Молоденькій Перемышлянинъ“ не сподобаєся Зори Галицкôй, напередъ надѣялисмося того, знаючи, що мало котрый плодъ словесности рускои або може и жадного щирымъ не повитала сердцемъ. „Що другимъ, то и намъ“, гадковалисмо си, пускаючи въ свѣтъ нашого Перемышлянина. Однакоже, щобы „Зоря“ зъ того становиска и зъ тои стороны бѣдного уважала Перемышлянина, якъ тое въ Числѣ 12 учинила, о тôмъ не думалисмо николи. Лукава! А щобыся не видѣло, яко уваги ѣи за справедливыи узнаємо и до того, що намъ за-

мѣтує, молчаніємъ признаємося, замыслилисмо на быстро — остро — (2) и глибокоумныи (!) уваги ѣи где нѣщо сказати.

1) Що слово „Септемврій“ въ своємъ мѣстци опущено, а ажъ по Декемврію положено, сама „Зоря“ тоє нёувазѣ складчика приписує, непотребно было затомъ того и вспоминати; але що въ Зорѣ самôй єдно и тоє само слово на єднôй и тôй самôй сторонѣ два, три або и больше разы иначе писано находится, чи и тоє на щотъ складчика дастся положити? Певно нѣтъ, бо виною тому подобно сама „Зоря“, котрая на всѣ стороны за правописію шукає, але не маючи ѣи въ головѣ, найти не може. Видитъ „Зоря“ въ чужôмъ оцѣ трѣсочку, а въ своємъ полѣна видѣти нехоче... Лукава!

2) Хотьби „Зоря“ собѣ того и не жичила, однакоже запевнити ѣѣ смѣло можемо, що Перемышлянинъ каждого року, а уважаючи по засобахъ, якіи насъ зъ всѣхъ сторонъ уже теперь доходятъ, съ лѣпшимъ успѣхомъ и пожиткомъ подобно, нежъ „Зоря“, буде мôгъ выходити, и єсьмо при тôмъ певныи, що му „(о) чесноє негодованіє“ Зорѣ Галицкои не пошкодитъ, але взростови єго єще допоможе.

3) Каже „Зоря“, якобы лѣпше было, щобы выписка (! выписки) зъ иныхъ дѣлъ не въ оригиналѣ, ино въ переводѣ русскôмъ умѣщати. Мы знову зъ нашои стороны радимо, щобы „Зоря“ лучше далеко собѣ поступила, єслибы выписки зъ чужихъ газетъ въ оригиналѣ — умѣщала, бо каждый зрозумѣлбы легче, а въ переводѣ нема ни початку ни кôнъця и „Лукава“ немалабы тôлько ганьбы, якъ недавно тому за перевôдъ зъ Льойда ôтъ Вѣстника утерпѣти мусѣла. Нашъ Перемышлянинъ єсть призначеный для высшои клясcы Русинôвъ, нежъ Зоря, котрыи не тôлько по русски, але и по нѣмецки и по польски (3) умѣютъ. Не єсть протоє для Перемышлянина жаднымъ безчестіємъ, що въ собѣ артикулы въ трохъ языкахъ замыкає, ино власне єсть то єго и русскою честію, бо доказує тымъ, що всѣ Русины просвѣщенныи всѣ три языки понимаютъ. Можноже то самоє сказати о Нѣмцахъ або Полякахъ?

Чибы Г. Домбчаньскій перевôдъ русскій зъ Ротека хотѣлъ або чибы го умѣлъ читати и зрозумѣти? Або немôгбы сказати, що оригиналъ въ переводѣ єсть скаженный? А такъ маючи слова автора, на котрôмъ вь брошурцѣ своєй такъ много покладає, передъ очима, мусить признати, що неконче правду написалъ, мовячи, яко селянинови нигде лѣпше не было, якъ пôдъ рядомъ польскимъ. На конецъ хиба и два пѣнія церкви нашои, переведеныи на нѣмецкоє пасторомъ протестантскимъ, треба было по желанію Зорѣ назадъ перевести на рускоє? Risum teneatis, amici! То ино Поляки зъ перевода роблятъ переводы: слово „Русинъ, рускій перевели въ латиньскомъ „Rutheni, ruthenicus“, а теперь зъ того перевода латиньского чинятъ знову перевoдъ польскій,

мовячи: Ruteny, ruteński. Великои доказали штуки! Русины не хочуть за ихъ ити прикладомъ, бо мусѣлибы сказати: Польоны, польоньскій. А що бы на тое Поляки повѣли? (То ино intra parenthesim).

4) Найбôлше повстае „Зоря“ на артикулъ: „Торжество“, выписаный зъ Костомарова, але для чого и защо, мы не розумѣемо. Говорить, що она цѣли (! цѣль), въ якôй тотъ (4) артикулъ выписаный, есть чужа; а мы додаемо смѣло, що ѣи такой цѣлкомъ не знае. Для того хочемо ѣи цѣль тую выяснити: Каждый немаль вѣкъ въ исторіи мае свою цѣху, котрою ôтъ иныхъ вѣкôвъ розличаеся, якъ розличаеся человѣкъ ôтъ человѣка. Цѣху каждого вѣка исторіи своей отечественнои пôзнати и знати есть обовязкомъ каждого просвѣщенного человѣка, бо ино тогды сказати може, що исторію свою умѣе. Цѣль Перемышлянина есть обзнакомити Русинôвъ съ исторіею ихъ краю и церкви, а въ тôмъ роцѣ (1850) съ исторіею вѣка Хмѣльницкого, къ чому не тôлько „торжество“, але и другіи артикулы служатъ. И що же виненъ Перемышлянинъ тому, що напалъ на вѣкъ, котрого цѣхою есть вражда межи Русиномъ и Полякомъ, посунена до найвисшого степеня, на вѣкъ, кажемо, котрому, не знаемо, зъ якой причины „Зоря“ не спріяе?... Чи можи(!) „Зоря“, поступаючи, якъ ся сама величае, семомильовыми шагами на передъ, думае затерети всьо минувшое, запропастити исторію? Але питаемося, що значитъ всякій поступъ, если не дѣеся на основѣ исторіи? Найлѣпшій прикладъ такого поступу мае „Зоря“ сама на своей зарозумѣлости, що пустопае (!), а она стоитъ на мѣстци; ба, кобы то стояла, коли подобно „назадгусь“ иде. Кто ино съ легкою увагою читалъ (5) Зорю отъ самого початку до теперь, признати муситъ, що правду повѣдаемо. А якъ она Перемышлянынови замѣтуе, якобы малъ на цѣли вражду розширяти, такбы ѣи закинути можно, що ôтъ нѣякого часу мае на цѣли спокôй, але спокôй, котрый спокоеви смертельному рôвнаеся, и боимося дуже, щобы зъ Зорѣ, котрая Русинамъ въ ярое солнце розсвѣтитися мала, не зробилася ракета, котра выстрѣливши перше въ гору, потому темнымъ бридкимъ волочеся дымомъ.

Зъ того всього выплывае:

а) Щобы „Зоря“, хотячи другихъ поправляти, сама себе поправила, а называючи кого „лукавымъ“, сама до жадного лукавства не почувалася“.

б) Що Перемышлянинъ выходити буде, всякіи справедливыи уваги съ подякою прійме, а на ощепливыи ôтповѣсти потрафитъ.

в) Выписки зъ иныхъ дѣлъ, касающихся исторіи краю и церкви, въ оригиналѣ умѣщати буде, а

г) Цѣли тои, яку си заложилъ: Русинôвъ съ ихъ исторіею обзнакомити, не ôгступитъ, а (6) инои цѣли не знае и знати не хоче.

Єслибы „Зоря“ еще съ якими увагами выступила, запевняємо урочисто, що не маючи часу въ долшіи и дал'шіи вдаватися споры, ôтповѣдевъ нашовъ буде... молчаніє.

6 стор. 4⁰. Печатня Перемыска.

6. Додаткова статейка Лозинського до статї Теоф. Глинського: Гадки о образованіи и розвиваніи писменного русского языка.

Додаток до Гадок Госп. Ѳ. Г.[1])

Писати можна в церковним[2]), россійским, польским и в иних нарѣчіях и в ꙗзыках, ꙗкся кому подобае; но кому о просвѣщеніе народа руского ходитъ, той лише в руско-народним ꙗзыцѣ писати повинен, бо лише той ꙗзык ест народови зрозумѣлый и лише той ꙗко живый образоватися може. Таже лиш живый рускій ꙗзык здôбный єст ко розвиваню, взбогачованю, очищеню и нагинаню, але не мертвый старословеньскій. Поки Римляне латиньским говорѣли ꙗзыком, потися вôн образовав, але скоро не стало народа, ним говорячого, уже укôнчилося и его дальшое образованье и, хоть латина школи и уряди по цѣлôй Европѣ залила и через килька вѣкив во своей власти держала, еднако ꙗзык в совершеньствѣ ани на крок не поступив и словесности кляссичнои глядаємо в дѣлах з тамтих еще часов, коли латина живим была ꙗзыком.

Але если в руско-народним ꙗзыцѣ писати хочемо, то довжнисьмо характер его, которимся вѣд иних словеньских нарѣчій вѣдличае, ꙗк (в) бесѣдѣ, так и в писмѣ удержати — инакши не буде правдивим руско-народним ꙗзыком. Характер его того вимагае, абысьмо лише тих слôв и форм уживали, которіи му сут свойскими; з того еднако не випливае, абымуся не годило в потребѣ запожичити в церковщинѣ або иних нарѣчіях и ꙗзыках, але дух ꙗзыка вимагае, абы и на тих пожичених по возможности пятно свого характеру витиснул и форму свойску им надав, инакши такіи слова в народѣся не прійmут. Мы прото не повстаемо на церковщину, але лише на злый з ней ужиток т. е. если кто без потребы впроваджае до руского ꙗзыка еи слова и форми або теж тіи слова живцем бере.[3]) Так на примѣр уживаются слова

[1]) Статіи такіи так довго будут потрѣбними, ꙗк довго правда с педантизмом боротися буде мусѣла — и сут для любителя писменности далеко цѣкавшіи и корѣстнѣйшіи, ꙗк статія о физической обсерваторіи въ Петроградѣ або много иних, по Часописях умѣщаних.

[2]) Іакъ н. п. Мѣсяцословъ Львôвскій на г. 1852.

[3]) И каждый ужиток с розвагою дѣлати належит, так н. п. ꙗк славолюбіе значит любов славы, а на вѣдворот любославіе

и форми: аще, сице, ибо, иже, кое, быхом, какій, рожденный, между, главный, подобает (належит), наблюдает, единокій (хибабы значило с едним оком, але не поединчій), розпоряженіе (хоть вѣд розпорядити, але не розпоразити походит) и тысячу инних — чиж нарôд не мае своих власних? чиж тамти слова и форми сут лѣпшіи або краснѣйшіи отъ народних? Но в чіиже залежит тая красота або доброта? Јака корѣсть з того ужитку? На то тра положительно вѣдповѣсти, абысьмо знали, для чого нарôд свое власное покинути, а чуджое и невразумѣлое пріяти мае. Або чи то щось лѣпшого, если корѣнну букву опущу и скажу: суженый вмѣсто судженый (суджу, судиш)? або если ж перед д поставлю, а не по нѣм, и скажу сужденый! О ıакже нам жаль того численного народа, которій, не маючи так нѣжного вкуса, все по своему суджу и судженый говорѣт и свого всеобщого виговору ведля ıакихсь там ґрамматик змѣнити не мислит!

Никоторіи ґраматики хотят насиліем именам свойств (adjectivis) в числѣ множественним для женьского и ніякого рода розличныи кôнчики додавати и кажут писати: красныя повѣсти, високія дерева! А прецѣ ıазык латиньскій, хоть быв троха образованьшій вѣд нашого, не взбився до того степене совершеньства, абы всѣ свои adjectiva cum una et duab(us) terminationibus поперерабляв на троякіи закôнченя. И не пануеж у нас педантизмус?

Мы не повстаемо на всякій ужиток церковного нарѣчія, але лише на злый, бо мы хочемо, абы не уживати его слôв и форм, коли маемо свои, а то певнѣ не ест нападом на той релѣґійним обрядком и исторіею усвященый ıазык. Мы лиш хочемо, абы через мѣшанину, ıакои тепер никоторіи уживают, не впроваджати макаронѣзмив нового роду, абы не творѣти ıакогось нового не бывавшого и не будучого ıазыка т. е. ıазыка перекиньчяка; мы хочемо, абы ıазык наш писменный не быв воздушним, мав пѣдставу в народѣ, быв для него ни ено зрозумѣлим, але его власним, з уст его взятим, що и россійскіи писателѣ нам найбильши завидуют и вихваляют. Протое инакшого правила для правописи мати не можемо над тое: Пиши так, ıакся всеобще (allgemein) або ıак больша часть народа говорѣт. Одже не ıак поединчіи люде, села або мѣстцевости, але ıак весь нарôд або бôльшôсть его говорѣт.[1]) Такого виговору не можна называти ани гру-

значилобы славу любви, так и вираз любомудріе, ıак гося живцем уживае, значит мудрôсть любви, але не любов мудрости (мудролюбіе), що виразити хочемо. На марґінесї: гластолюбіе, грошолюбіе, чадолюбіе, боголюбіе.

[1]) До того ест великою потѣхою для нас, же жаден ıазык так мало и так незначних розличій в собѣ не мѣстит, ıак наш, а протое всеобщій виговор (або большости) не трудно винайти.

бим ани простим так, ꙗк жадного з розличних виговорив (ꙗзыков): вѣд, од, ab, von & грубим назвати не можна, бо то его (каждого) звук натуральный, Божеством наданый!

А если кто той виговор грубим и простим називае, то и церковный не ест инакшій, бо заледво букви уложено, зараз и книги з греческого на ꙗзык словеньскій толковано, а понеже тогды еще не было ани грамматики для него ани лѣтератури ани жадного инного образованого нарѣчія словенско(го), з которогобы образованье черпати можна было, протое писателѣ простого и грубого виговору держатися мусѣли.

Але чулисьмо еще и тіи слова: Еслися виговору держати, то по щож ґрамматики? Јакто ꙗзык ест для ґрамматики, а не ґрамматика для ꙗзыка? То ґрамматика може цѣлому народови пакинути через свого Сочинителя видуманыи, хотьбы и неузасадненыи, правила? (Тут урываеть ся рукопись).

7. Відповідь Лозинського на заяву в листоноші віденського Вістника з 1852 р. ч. 98.

На Вашу допис(ь) в Ч. 98 умѣщену довженем вѣдповѣсти. Нѣде ту борба о букви и слова, ꙗк Вамся видит, але о principia — бо если Крітік ставит за общое правило, що ним не ест, то ошукати хоче читателѣв и до Часописи належит викрити лжу и перестеречи читателѣв. Впрочим ꙗ не зачинаю борбы, але бывши зачипленим, хочу вѣдповѣсти. — Если Доп. написав, же Лѣрвак хоче церковщину совсѣм витиснути, а то ест ложію, чиж не повиненем ся боронити —, а ни ено справедливôсть в сумѣню, але и право вимагало, абысьте мôе прошеніе умѣстили. А если хотѣлисьте уникнути борбы, то не тра было и зачипного Артикулу пріймати — но скоросьте го умѣстиле(!), а мой вѣдкидуете, дѣлаете односторонно, несправедливо и неправнѣ. Ја не пишу, абым противникив переконав, але абыся перед публѣкум вияснило, ꙗк тое правило разумѣти треба и абы в блуд не впало, абы правда на верх вийшла. — Борбы не повинесьтеся бояти, бо без борбы не вияснится правда так, ꙗк без тѣней не буде свѣтла в образѣ, ꙗк сама уцтивôсть залежит на борбѣ, а ꙗк и хрістіяніѕм не укрѣпився аж через борбу с ґерезіями. Не спускаймося на тое, бо о чим не будемо говорѣли и писали, того час не вияснит и не укрѣпит. Протое борбы, где иде о добро словесности нашои, не повинисьтеся бояти и они былибы моим мнѣніем далеко корѣстнѣйшіи и занемательнѣйшіи, ꙗк казка о старим вовку.

Борбы тіи не належат також до Граматик, бо на збиванье едного ошибочного або ложного правила никто цѣлои Граматики писати не буде — то ест власнѣ рѣч Часописма.

Того лиш належит перестерегати, абы борба (! борбы) в приналежних границях, без ублиЖенія особам и читаючему публікум проваджени были, — но уникаючи их, позбавляете свое часописмо едного з найважнѣйших и найпотребнѣйших предметов. Не берѣт ми моей отвертости за злое и будьте пересвѣдчени, же лише в потребѣ для общого добра беру за перу (!) — и же мое щирое почтеніе для Вас не уменьшилося, хотьесьте пару моих статій вѣдкинули. Ваш пр. слуга.

26/I 1853.

8. Протест Лозинського проти мови Ден. Зубрицького.

Ost-Galizien.

Das Stauropigianische Institut zu Lemberg hat in der Zeitschrift Zorja hałycka N. 9 v. J. 1852 die Herausgabe der von Dionis Zubrycki verfaßten Geschichte des galizisch-ruthenischen Fürstenthums angekündiget und zur Praenumeration eingeladen, dabey ausdrücklich gesagt, daß diese Geschichte in ruthenischer (ruskim) Sprache erscheinen werde und daß das Institut die ungeheueren Auslagen lediglich zu dem Zwecke übernommen habe, um den Liebhabern der Wissenschaft und der Nationalität einen Dienst erweisen zu können; unterdessen erschien das Werk in großrussischer Sprache, deren der größte Theil der galiz: Leser unkundig ist. Wir können nicht glauben, daß das ehrwürdige Institut das Publikum täuschen wollte, aber eine um desto größere Verantwor(t)lichkeit liegt auf dem Verfasser, daß Er diesen Ir(r)thum zu berichtigen unterließ, wenn er das Vorhaben hatte sein Werk in großrussischer Sprache zu drucken. Es steht zwar jedem Verfasser frey, für sein Werk jede beliebige Sprache zu wählen, auch könnten großrussische Titel u. Belohnungen ein hinlänglicher Grund für den Verfaßer gewesen seyn, großrussisch zu schreiben, aber eine Geschichte für die galizischen Leser (wie der Verfasser es im I Bande S. 76, 81, 97, 113, 123, 141, 193 II B. 10, 47, 58, 132, 133 sehr oft selbst sagt) in einer Sprache zu schreiben, die in Galizien weder im Gebrauche ist, noch in Schulen gelehrt wird, somit dem größten Theile der Leser fremd ist, in eine Ungereimtheit (absurd), ja sogar ein gemeiner Betrug. Der mit groben Sarkasmen aber überfüllte Hohn, mit welchem der Verfasser über die von der H. Regierung anerkannte, in Schulen und Gerichten eingeführte ruthenische Nationalsprache (болтовня, областное нарѣчіе галицкой черни), ihre gegenwärtige Literatur und ihre Anhänger öffentlich (I B. S. 141 II B. S. 47 Anmerkung) spottet, ist ein unzweifelhafter Beweis seines eingebildeten Hochmuths, seiner Leidenschaftlich-

keit und Mangels an wahrer Bildung. Während es die Pfllicht eines jeden Menschen ist in der Geistesbildung fortzuschreiten, während sich die H. Regierung mit väterlicher Sorge um die Volksaufklärung kümmert, trit ein aufgeblasener Gelehrter auf und fertiget die Nation mit einem Gebethbuche, einem Katechismus und dem Psalter ab. O unglückliche Nation! über diese drey Bücher darfst du nicht weiter gehen, du mußt in Finsternissen taumeln, denn die Sonne scheint nur den großrussischen Gelehrten. Aber doch Glück für dich, daß du auch von deiner Vaterlandsgeschichte nichts wissen darfst, denn sonst müßtest du nach der neuesten Methode einen ganzen Band anderer Geschichten als Einleitung durchstudieren.

Nach der Ansicht des Verfassers ist nur derjenige in Galizien gebildet, welcher großrussisch kennt, kennt er aber diese Sprache nicht, so helfen ihm alle Kenntnisse nicht, er muß ungebildet bleiben. Diese Bildung muß der Verfasser wahrscheinlich erst nicht vor gar langer Zeit erreicht haben, weil seine früheren Werke polnisch geschrieben waren. Der Verfasser treibt seine Entnationalisierung bis zu der Lächerlichkeit, daß er sich auf der genealogischen Karte der russischen Fürsten nach großrussischer Art (Dionys Iwanowicz Zubryckij) unterschrieb — dieß kann ihm schon verzeihen werden, aber die Unverschämtheit über seine Nationalsprache u. ihre Pfleger zu spotten, erregt allgemeine(n) (Unwillen) Mißbilligung und verdient eine strenge Rüge.

9. Брулїон проґрами часописи для Матиції.

Маючи честь быти возваним до здѣланя Проґраму для часового писма, а не бывши ближши обзнакомленим с намѣреніями Всеч. Выдѣлу Галицко-рускои матицы, предлагаю Вашôй Пресвѣтлости лише мое мнѣніе, еслися на що придати може.

Уваги, на которіи при выдаваню часового писма бачитибы належало.

Рускіи часописи держат (с малим винятком) лише са[ми] Свящ[енники] — состояніе маеткове не дозволяе Клирови ани бôльше над двѣ часописи, ани по [до]ро[жшôй] цѣнѣ, як до нынѣ было, держати. Протое Вѣстник и Зоря (если пѣд тим именем знову виходити буде) повинни нам заступити всѣ инныи ґазети и обзнакомити нас со всѣми потрêбними и занимательними вѣдомостями наших часив. Межи тими держат 1-ое мѣстце вѣдомости политичныи — ест то История наших часив и матеріял для будучности — без тих вѣдомостей в жадним вижшим товарѣствѣ до бесѣдыся вмѣшати, ани теж розсѣваних

в нижших товарѣствах ложних вѣстей спростовати не возможемо. Полѣтика ест в наших часах мѣрилом просвѣщенія. На нещастя обѣ часописи наши так скупо нам тих вѣстей удѣляли, же едно число нѣмецкои ґазеты, котора щодень два разы виходит, бильше замикае занимательних вѣстей в собѣ, ꙗк 4 числа обоих наших писм в цѣлого тыждня!... По політицѣ, котора всегда переважное мѣстце в наших часописах занемати повинна, наступати довжни вѣдомости зо всѣх гилей (отраслей) умственностей и искуства, н. п. в Богословія, Мудролюбія, Исторіи, Фізики, Словесности, рѣзбы, малярства и пр. Но тутка належит виберати тое, що(е) есть пожиточное и занемательним — бо о чим всѣ знают або що непожитечне, нема що писати, але тое, що ест новим, або в забвенія добытим, або хоть забавляючим. Тутка певних границь становити не можна. Такое содержаніе вимагае, абы писмо на тыждень найменьши два рази и то по цѣлим аркушу виходило! Тилько що до содержанія.

Другою важною рѣчею есть ꙗзык — на Соборѣ Учених (1848) цѣлое сгромаджинье (винявши кильких) освѣдчилося за ꙗзыком руским просто-народним. Но нынѣ Зоря сотворѣла собѣ по части ꙗзык новый, мѣшанец, по части писала церковним, а по части российским ꙗзыком — тое противилося желаніям и потребам народа — Зоря пострадала совсѣмъ симпатію у народа — а кто еще пренумеровав, дѣлав лише жертву на рѣч чуджу, бо не на свой ꙗзык, але на той рôк былобы много, ꙗк ми вѣдомо, перестало платити, бо на щож грôшми, которих и мало маемо (и) сами потребуемо, жертвовати на чуджій ꙗзык? Зоря так про свое содержаніе, ꙗк еще бильше про ненародный ꙗзык, мусѣла была стратити своих предплатителей и упасти. Покидованье народного або, ꙗк го звут, просто-народного ꙗзыка грозит винародовленьом! Давнѣйша шляхта наша не так через покиненье (вѣдступленье) словеньского обряда, ꙗк через покиненье народного ꙗзыка, злящила ся. Сочинитель исторіи галиц. княжества пише ꙗзыком российским, пѣдписуеся також российским способом, узнае той ꙗзык за свой — и не естже то перекиньчик российскій. Говорено ми, же в Самборѣ ꙗкійсь учитель Мерунович ругаеся над кляссичним дѣлом нашои словесности (Скит Манявскій) и запроваджае ꙗкійсь новый ꙗзык и ꙗкаж чекае нас будучнôсть при так дивних обстоятельствах? З того досвѣдченя няй Матица корѣстае.

Не меньши залежит на Редакціи — абы была безсторонно и на всьо бачна. Вѣдомо ми, же давнѣйшіи Редакціи про стороннічôсть вѣдмѣтовали Артикули найлѣпших Дописователѣв — а утративши тих, зубожили. Редакція довжна всьо пріймати, що ест пожиточное, хоть-

бысся с ей мнѣнієм не сгаджало — блуды виясняют правду, а борба мнѣній и (с)крѣпляе правду. До того Редакція и з присланих Артикулив повинна (порозумѣвшися с Дописователем) щось опустити або змѣнити, бо часто и рѣч ва(жну), але так роввлечно написану мусѣлисьмо читати, жеся знудило (накучило), и реклисьмо aqua, aqua et nulli pisces — чиж не повинна Редакція порозумѣтися с Сочинителем (и) рѣч коротонько зôбрати? На остатку Редакція повинна заступати и боронити справы народныи. Зоря обвѣстила, же Історія галицкого княжества выйде в руским ıазыцѣ, а она выйшла в ıазыцѣ россійским, хоть ю Сочинитель для галицких Читателѣв призначив. Сочинитель ни ено ошукав публикум, але ганьбит руско (просто) — народный ıазык и его плекателѣв, а прозвѣщеніе народа ограничив на 3 книжочки (молитвослов, ѱалтир, катехизм)... чиж не належало до Редакціи ошуканьство викрити або ошибку оправдати, а Соч. скритиковати и зкартати?

На остатку думаю, же если Преч. Выдѣл найде человѣка на Редактора, которійбы тому дѣлу подолав, то не тра му и Проґрамму. Вôн си го сам виробит.

Бог няй сохранит наш нарôд вѣд всякого збоченя на дорозѣ просвѣщенія! А Вы Преч. и Пресв. мужу, будьте покровителем так народа, ıак и его ıазыка и средств просвѣщенія — при которих желаніях пріймѣт найглибшое почтеніе и [вираз] найщиршой приклонности свого най(ни)жшого слуги.

10. Гадки Лозинського про програму Зорі.

I.

Всеч. Редакція говорѣтъ, же цѣль ей временописи ест наукова (через науки розумѣет умственности), а в Проґрамѣ стоитъ: же Зоря галицка ıако морально-литературный и забавный листъ видаватися буде. Въ тимже проґрамѣ приречено, же статіи, в Зорѣ умѣщаемыи, въ родимомъ чистом словѣ до образованя ума и мовы нашои причинятися буде (sic, будут), а наконец, же по уплывѣ едного года можемо мати сборник всѣх недѣльних гомілій. Чи Всеч. Редакція слова додержала, няй публікум судит.

Бог мя няй судит, если в злим намѣренію мои артикули пишу — або чію честь нарушити хочу, а моим горячим желанієм естъ, абы Зоря мала тую саму повагу и участь у народа, ıаку мала (за щасливои и всехвалнои Редакціи Г. Павенцкого — тогды и о політицѣ и инних високих предметах писано, а громады, учителѣ школок, дяки так добрѣ, ıак и образованыи люде, за тим писмомся дерли (уганяли) — чому? бо го розумѣли) — а нынѣ, вѣрте ми, и больша часть Священников тими ıазыками, в ıаких розличныи статіи виходят, дуже невадо-

воленыи, — и моим мнѣніем Зоря про свôй ꙗзык предплатителѣв не мае! Чиж чуджіи слова або форми сут лучшіи от народних? и в чим? чи принималися до образованя ꙗзыка? изволѣт подумати! Чиж гоміліи для простого люда не повинни уникати слôв и форм чуджихъ? Впрочим еще никоторіи спостереженя.

Но мимо того, же наши мнѣнія не сгаджаются, будьте пересвѣдченыи так о моих доброжеланіях до писма Вашого, ꙗк и о истиним почитанію, с которим для Всеч. Редакціи перебывае най(нижшій) слуга І. Лоз.

II.

Ја не взивал Всеч. Редакціи „Зорѣ“ „къ публичному обявленію ей мнѣнія касательно употребляемого нею ꙗзыка“, бо тое мнѣніе вѣдоме было менѣ и кождому, кто лише Зорю читае, алем взивал в загалѣ, абы тыи, що сут противного мнѣнія, обвѣстили публично основы и доказы (argumenta) своего мнѣнія, но Всеч. Редакція вмѣсто доказôв розвинула лише свое мнѣніе через літературное исповѣданіе.

Мыбыся не много противили, еслибы Всеч. Редакція по своим исповѣданію лише недостаючіи слова и глибокооснованую словеньску правопись брала зо священного ꙗзыка, хоть в прочимъ тая николи не была одностайна, а букви о и ѡ, ы и и, и и і, ѧ и ꙗ, ѕ и з, ꙋ и оу, аа (писаах) уживалися без розличія мѣстця, допѣро позьнѣйшіи граматики поровсаджали их по розличних мѣстцях, але без всякои пѣдставы. Але мы видимо, же Всеч. Редакція сама не держится того правила и уживае слôв и форм чуджихъ нарѣчій и тогды, когда (хоть) нарôд свои мае, одже не лише недостаючіи, так н. п. в тим одним 37 числѣ Зорѣ находятся межи инними слѣдуючіи слова и форми чуджіи: долой, тѣ, дѣвой, — почти, болѣе вмѣсто больше, бóлѣе bolеје, входя, самыя сношенія, какъ, вмѣшиваясь, весьма, бракъ, древній, бѣдственное, глази, сосѣдніе короли, чуждый, доказываетъ, развились, каким, новыя книжки, работает, касательно, посуждаетъ, розвивает, раз, работати.[1]) Чиж наш нарôд не мае своих слôв и форм вмѣсто нынѣ приведених? Всеч. Редакція каже, же „соотвѣтно тому правилу (но с повижших примѣрив оказалося, же несоотвѣтно, бо го не заховують) розвивается наш ꙗзык по единомисленному желанію всѣх (?) образованних русинов и при пособіи и содѣйствіи в. Правительства“ — тутка при словѣ всѣх? волимо, будучи троха инного мнѣнія, позôстати в числѣ необразованих,

[1]) Не розличаемо статій, з которих тіи слова виняти, бо В. Р. сама каже, же то еден ꙗзык, а розличіе лише в правописи.

ѩк ублизжити чести хотьбы едного з тих всѣх, но думаю, же тутка на своим мѣстци буде слѣдуючій правдивый случай. Певный писатель перечитал с бачностев всѣ грамматики всѣх словеньских нарѣчій, видал насамперед розправу о ѩзыцѣ польским и его Ґрамматиках (сторонъ всѣх 234!) а на послѣдок саму Ґрамматику ѩзыка польского, грубшу над всѣ досеговременныи ґрамматики — и ктожбы му не признал образованя? Но понеже стремленіем тоиж Ґраматики было (цофнути) вернути ѩзык до слôв и форм 16-о столѣтія, погребано ю, ледво свѣт узрѣла, пѣд каменем вѣчнои непамяти — и лише ѩ еден нынѣ еще о нѣй споминаю! Errare humanum est! А що до пособія и содѣйствія в. Правительства, то лише скажемо, же В. Мѣнѣстеріюм приказало, абы всѣ урядовыи и школьныи книги держалися и ѩзыка и правописи Вѣстника, в чим еднако иныи Временописи не згаджаются. Жебы розличіе межи „Вѣстником, Ладою, Зорою" и иными писмами не въ ѩзыцѣ, но въ весьма малозначительной отмѣнѣ их правописей и в частшим или рѣдшим употребленіи слов из областних руских нарѣчій или нѣкоторих слов чисто-польских ся заключало — в тим не соглашаемося. Если едни пишут: волкъ, тіи, ѩко, былъ, конь, отъ, творитъ, выли, на томъ, русскій — а другіи — вовкъ, тыи, ѧко, бывъ, кôнь, ôдъ, творит (без ъ), вили, на тимъ и д. то розличіе заходитъ лише в правописи. Но если едныи уживаютъ слôвъ: глас, храбрій, страна, раз, разум, работа, как, разрушать, созидать, хозяин, семья, древный, глави, подобаетъ, або формы: новыя книжки, собой, котораго, самаго, ходя, посуждает — а другіи: голос, хоробрій, сторона, розъ, розумъ, робота, ѩкъ, розваляти, будовати, господар, родина, давный, очи, належит, — чито сут чисто-польскіи слова або провѣнціоналѣзмы рускіи? (а що до формы) новыи книжки, собою, которого, самого, ходячи, посуджае (без тъ и дж, а не жд), то не ест розличіе еще весьма малозначительне в правописи, але в словах и формах ґрамматичних, а тим лише розличаются словеньскіи нарѣчія и на тим спочивае их характер — ѩкся тіи цѣхи затрут, уже нема розличія. И еслибы кто был в силѣ доказати основно, же ѩзык статіи: Обзоръ важнѣйшихъ политическихъ и церк. произшествій в галицком княжествѣ &, — ест малоруским, тобысьмо му мусѣли увѣрити, же всѣ нарѣчія словеньскіи не розличаются межи собою, але же всѣ сут unum idemque!

На послѣдок, если Зоря по своих читателях жадае познанія в народним и староруским или церковним ѩзыцѣ — то чистос(т)ь (puritatem) руского ѩзыка, котора есть необходимою вимѣнкою образованя его, подае во велике подозрѣня. Не можемося дуже хвалити

таким народним ıазыком, которій абы розумѣги, тра еще перед инного діялекту учити!

О напечатанье тихъ увагъ (спостережень) в Зорѣ упрашае Всеч. Редакціи найнижш. слуга.

11. Лист Лозинського до редакції Зорі і дві статї у відповідь.

Всч. Редакціо!

О напечатанье приложеныхъ тутка двохъ статій ·/. въ найближших числахъ Зорѣ галицкои упрашаю нинѣйшым усильно и надѣюся по безсторонности и справедливости Всеч. Редакціи, же не отмовитъ в своем письмѣ мѣстця моей оборонѣ, коли пріяла статіи, повныи лжи и поругання моей особы. Ја шаную честь чуджу по можности и не пишу зо злоблывости, але для правды и добра словесности нашои, а протое в имени тоиж словесности, абыся правда на верх виколола, повтаряю просьбу повижшу и позôстаю Всеч. Редакціи униженым слугою.

Зъ Иворова. Допись.[1])

Discite sapientiam, quae mater est justitiae.

А. Ивановичь К.

Мудрôсть естъ даромъ Духа св., не каждому данымъ, але справедливôсть жадаеся отъ каждого. Если ми не дано дару мудрости, томъ и не виноватъ, але за несправедливôсть каждый отповѣсти муситъ; дивно ми лишъ, же г. Ивановичь, привлащаючи собѣ мудрôсть (matrem), не выдалъ справедливости (filiam), але до давнѣйшои несправедливости выступилъ съ новою. Мимо того, „же любитъ святый спокой"... „же пережилъ ребяческіи лѣта и не слушаетъ больше мгновенныхъ внушеній сердца, но радбы надъ всякимъ важнѣйшимъ дѣломъ застановитись съ хладнокровнымъ розумомъ", розсердился надъ мѣру, чого доказомъ цѣла допись его, въ Ч. 38 З. Г. умѣщена, (ту естъ противорѣчіе!), и хоть за „недостойно почиталъ съ такъ безсильнымъ литературнымъ противникомъ сражатися", запустился въ борбу со мною (знову противорѣчіе!), но здаеся, не „хладнокровно", але въ такôй горячцѣ, же читалъ слова и мнѣнія, которихъ въ моихъ статіяхъ нѣгде нема и не было. Плыткодумцами осудилъемъ тыхъ, которіи не маютъ для свого мнѣнія достаточнои и постояннои основы, але не тыхъ, „которіи только не соглашаются съ моимъ мнѣніемъ" — ıакъ каже г. Ивановичь, бо тое естъ що инного. Многото маемо спорôвъ бо-

[1]) Естто отповѣдь на Допись въ Коломыйского, въ 38 Ч. З. Г. въ р. 1853 умѣщену.

гословныхъ, съ которихъ кажда сторона, хоть собѣ суть противныи, крѣпкіи доказы для себе мае и прощо тіи спори по нынѣ не суть розсудженыи! Але головнымъ грѣхомъ моимъ маютъ быти „противорѣчія собѣ самому“, а „главнѣйшіи погрѣшенія и противорѣчія“ суть слѣдуючіи:

Что уживаючи самъ неумѣренно слôвъ староруских, „безусловно отвергаю всѣми русинами пріятое правило дополняти недостатки нашего ıазыка старорущиною“... Жебымъ ихъ неумѣренно уживалъ, до тогося не почуваю и не увѣрю, поки ми тая неумѣренность въ ихъ уживаню не буде доказана. Ja если кому що закидую, то не загально говорю, але окремѣшныи дѣла выказую. Ажебымъ коли безусловно откидовалъ повижше правило, то не естъ правда и того ми никто въ моихъ писмъ недокаже — а такъ упадае тое першое противорѣчіе! — Жебымъ „признавалъ потребу книжного ıазыка, розличного отъ простой бесѣды“, также не естъ правдою; сказалъемъ лишъ, въ ıакій способъ розличіе можеся утворити, „если розличіе по мнѣнію никоторихъ коньче до книжного ıазыка“ потрѣбне, но о потребѣ такого розличія не писалъемъ, анимъ ей не признавалъ. А такъ и тутка нема жадного противорѣчія! — Не сердилъемся также на дописователя изъ Будина за то, „что той упрекаетъ Вѣстникъ за кованье новыхъ слôвъ, которого кованя потребу узнаю, але за тое, що Вѣстнику закидуе кованье новыхъ слôвъ, а не выказуе му ихъ и мы такихъ слôвъ новыхъ въ нѣмъ не находимо, — и чижъ ту естъ противорѣчіе? — „Стишки“ Горація ıако мужа кляссичного могли пôдперти мое мнѣніе о кованю слôвъ новыхъ, але если кто выступае со стишками Рикерта, називаючого бôльшôсть глупцами, абы ними другихъ обругати, то тутка ани „такій самъ“ ани подôбный случай не заходитъ. — Г. Ивановичь помѣшалъ самъ не подôбныи случаи, а менѣ противорѣчіе задае! — Жебымся „радовалъ тому“, что нашому ıазыку прибываютъ формы новыи, н. п. боюсь, то не естъ правда — сказалъемъ лише поединчо, „же прибываютъ ıазыкови новыи формы“, а прикладъ: боюсь оказуе, жемъ розумѣлъ такіи формы, которіися хоть у єдной части народа уже пріяли и права обывательства набыли; але не о такихъ формахъ, ıакіи ученыи насильно впровадити сгараются, н. п. говоря, вижду, новыя книжки. И гдежту естъ радôсть або противорѣчіе? — Еслимъ въ потребѣ посполу со всѣми иными найобразованьшими ıазыками ужилъ слôвъ: манѣя, мелодія, тактъ и пр., ıакъ и самъ г. Ивановичь слôвъ: стишки, классы, статія, теорія, практическій, форма, історія, епока, скарбъ, властиво — которого недостатка по своимъ правилѣ зо староруского нарѣчія не доповнилъ — то мôгъэмъ упрекати Ладу за уживанье чуджихъ слôвъ, бо она

ихъ безъ потребы уживала; и не допустилъемся тутка жадного противорѣчія! Черезъ чистôсть ꙗзыка не розумѣю того, абы ꙗзыкъ жадного слова зъ чуджого ꙗзыка не посѣдалъ, бо то естъ рѣчь въ практицѣ не возможна и протое самъ въ потребѣ чуджіи слова уживаю, але тое, абы ꙗзыкъ не уживалъ чуджихъ слôвъ и формъ безъ потребы, т. е. поки мае свои власныи. Въ такомъ значиню берутъ тое слово вообще ꙗзыкослови и въ такôмъ значиню и ꙗ го уживаю. — Г. Ивановичь каже, „же ꙗ узнаю потребу слôвъ украиньского нарѣчія, а на прикладъ нѣбы противорѣчія мого приводитъ формы: ходить, собой, смѣеться, боюсь и пр., чижъ слово и форма всьо одно? — Давныи письменныи памятники держалися и слôвъ и формъ церковного нарѣчія и певна рѣчь, же такимъ ꙗзыкомъ ани князѣ рускіи ани королѣ польскіи не говорѣли такъ, ꙗкъ и г. Ивановичь не говорѣтъ тымъ ꙗзыкомъ, которимъ пише, але говорѣли ꙗзыкомъ народнымъ, которій — по своихъ предкахъ въ дорозѣ устнôй переяли, — чи той ꙗзыкъ былъ „точнѣсенько подôбный нашому народному“ або нѣ, то естъ рѣчь меньша, досить, же былъ то ꙗзыкъ народный и ꙗ въ тôмъ взглядѣ не противорѣчилъ собѣ! — Але ту кôнчатся тіи главнѣйшіи погрѣшенія и противорѣчія мои, засаджаючіися на тôмъ, же г. Ивановичь читалъ въ моихъ статіяхъ слова и мисли, которихъ тамъ нема и не было. — Але дальше зôйшолъ мôй противникъ на инное поле, на правописъ, о которôй ꙗ въ моихъ двохъ статіяхъ ничого не споминалъ, и закидуе ми:

1) же тамъ пишу и, где всѣ ы пишутъ;

2) же уживаю в вмѣсто л: довженъ, виповнилъ;

3) жемъ разъ написалъ: лучше, писателей, чуджу, а другій разъ: вижши, писателѣвъ, отчуждилъ, также говорѣтъ вмѣсто говоритъ;

4) А на остатку, женъ „пополнилъ велику грамматическую ошибку“, написавши: въ каждимъ россійскимъ словарѣ!!!

Основы моей правописи обвѣщеныи были въ моей Ґрамматицѣ, въ „Пчолѣ“, а почасти во „Вѣстнику и Лѣрваку“, но абымъ и тутка не былъ довжникомъ г. Ивановича и абы мя нѣкто о безосновнôсть моей правописи не посуджовалъ, скажу коротко мое о правописи мнѣніе. Понеже писмо естъ образомъ бесѣды (такъ ꙗкъ бесѣда образомъ мислей), протое въ письмѣ хочемо тое очима видѣти, що въ бесѣдѣ ухами слышимо, а зъ того випливае правило писати такъ, ꙗкся вообще говорѣтъ, а еслибы тимъ способомъ писмо тратило на ꙗсности и зрозумѣлости, тогды ужити етимолоґійнôи правописи. На пôдставѣ сего правила:

1) не пишу тамъ ы, где устна бесѣда его не дае чути, а въ такôмъ случаю лучша мися выдае поединча буква и, ꙗкъ вложена въ

двохъ ы. Въ прочимъ на тое еще жадна грамматыка достаточно-основаныхъ правилъ не подала.

2) Якъ самъ г. Ивановичь пише: велѣвши, исправивши, а не велѣлши, исправилши, такъ не виджу жадной потребы писати: долженъ, выполнити, бо по повисшôмъ правилѣ ꙗсность писма тутка не жадае етимолоґійнои правописи.

3) Формы: писателей и писателѣвъ, вижши и лучше тутъ такъ добріи, ꙗкъ формы старорускіи: въ дарѣхъ и дарахъ, тѣхъ и тыхъ, въ мѣстѣ злачнѣ и злачнôмъ, ꙗкъ и самъ г. Ивановичь ужилъ формы: словы вмѣсто словами. Слово говорѣтъ для той самой причини пишу ѣ, для которои г. Ивановичь пише: говорю, говорятъ, а не: говору, говоратъ. Разъ ужитое слово: отчуждилъ естъ ошибкою або печатнѣ або рукописи.

4) Понеже слогъ имъ такъ въ 6-ôмъ, ꙗкъ и въ 7-ôмъ падежи, еднако звучитъ (н. п. великимъ возомъ и на великимъ возѣ), протое не виджу жадной причины писати го въ 7-ôмъ падежи черезъ ôмъ, що естъ лише педантеріею грамматичною. Говорятъ вправдѣ никоторіи, же тое для розличія отъ 6-о падежа дѣлаютъ, но той розличаеся ôтъ 7-ого уже предлогомъ, безъ которого николи не стоитъ. Але таку ошибку (по мнѣнію г. Ивановича) находжу и въ староруском̂ъ нарѣчію, где читаю: „Въ чистѣмъ свидѣтельствѣ, въ мѣстѣ злачнѣ, прохладнѣ". — И щожъ скаже на то г. Ивановичь?... Лише до временописей если що подаю, то примѣрую писмо мое до ихъ правописи. Жемъ выступилъ съ моимъ мнѣніемъ, протое не есьмъ „учителемъ всея руси австрійской" такъ, ꙗкъ и г. Ивановичь нѣмъ (!) не естъ, хоть выступилъ съ противнимъ мнѣніемъ. — Правда, же греческій ꙗзыкъ былъ найобразованьшій, бо ꙗко люде неученыи не черпали ничого въ Гомера и инныхъ клясcикôвъ и не могли ужити „высшого слога и научковыхъ словъ", бо до народôвъ говорѣли и для народôвъ писали. — Хоть ꙗ всегда ꙗвно обвѣщалъ, чого желаю, а напротивъ чого повстаю, то прецѣ г. Ивановичь выдобывати тое хоче, ꙗкбы що укритого, а на остатку еднако не отгадалъ. Ja желаю, абы всѣ (чито о научковыхъ або инныхъ предметахъ) писали тымъ ꙗзыкомъ т. е. тыми словами и въ тыхъ формахъ, которыхъ нашъ нарôдъ вообще уживае, а если где окажеся недостатокъ, тамъ можна и новыи слова ковати и зъ инныхъ нарѣчій (або ꙗзыкôвъ) черпати, но въ той способъ, абы тіи слова своимъ корѣннымъ складомъ, формою, значиньемъ ꙗкъ найлучше отповѣдали формамъ и духови нашого ꙗзыка.[1]) Такимъ способомъ новыи або чуджіи слова лише дуже рѣдко уживатися будутъ, а и тіи або про своѝ корѣнь лацно будутъ зрозумѣлими

---

[1]) Отже не отвергаю безусловно удаваньеся до инныхъ нарѣчій.

або полученье бесѣды (contextus) изявитъ ихъ значинье, ѩзыкъ не стратитъ на зрозумѣлости, удержитъ свôй характеръ и свое чисто народное тло. А повстаю на тое, если кто безъ потребы (т. е. поки нашъ нарôдъ мае свои) уживае слôвъ або формъ чуджихъ нарѣчій, прощо повстае сомѣшка, не маюча пôдставы въ практицѣ, и чимъ грѣшится напротивъ чистости ѩзыка, котора естъ вымѣнкою его образованя. Такимто способомъ затераеся характеръ и гине зрозумѣлôсть ѩзыка и ту естъ причина, для которои въ матернôй словесности не берутъ участія женщины и нижшіи верствы народа. Такъ гине такжей одностайнôсть ѩзыка, бо каждый писатель, не будучи ничимъ обмеженымъ, позваляе собѣ бôльше або меньше черпати въ чуджихъ нарѣчій. — Г. Ивановичь каже, „же дополняе недостатки" зо старорущини, но тое не совсѣмъ правда, бо уживае слôвъ и формъ нарѣчія церковного и при достатку, н. п. пособіе, древняго, обыкновенный, нѣкій, кую, ребяческій, ѩвственно, созидати, розрушати, совѣтуетъ, ползуется, наблюдати, подобаетъ, оказываетъ, замѣтили, оскудѣвшого, даже, откуду, почти, едва, розсуждавшихъ, думая, говоря и пр. Чижъ нарôдъ вмѣсто тыхъ не мае своихъ власныхъ слôвъ и формъ? И не естжето противорѣчіе тымъ большое, же дѣланое „съ свѣдѣніемъ, съ намѣреніемъ?"... Именованье церковного нарѣчія старорускимъ не поможе справѣ тôй ничого, все оно было и позôстане розличнымъ отъ нашого народного. Г. Ивановичь, „влюбившися въ церковнôмъ нарѣчію", уживае слôвъ и формъ его такожъ безъ потребы, ѩкъ вижши оказано; если другіи, влюбившися въ россійскôмъ ѩзыцѣ, тожъ самое здѣлаютъ, то при такимъ „дополнюваню" и „исправлюваню формъ" въ писмахъ ихъ загине ни (! не) ено характеръ, але и тло народного ѩзыка. Мы не думаемо такжей, абы общіи форми нашого ѩзыка были „изпорченныи" и „потребовали изправленія" — впрочимъ не оказано намъ еще тыхъ формъ изпорченыхъ, то не можемося надъ тымъ застанавляти. Жебы „единство літератури нашои съ церковною было самымъ Богомъ предназначеное", въ тое годѣй вѣрити, бо Богомъ здѣланое розродженьеся одного первоначального ѩзыка на больше ѩзыкôвъ, а каждого ѩзыка на розличныи діялекти доказуе, же не было Божіимъ намѣреніемъ и призначеніемъ, абыся тіи діялекты або ѩзыки „въ одно цѣлое единство" зливали.[1]) — Г. Ивановичь каже, „же всѣ наши писателѣ уживаютъ того самого ѩзыка съ малознач-

[1]) Es ist im Rathe der Vorsehung beschlossen, daß die Slaven nicht der einstämmigen Palme, sondern der vielästigen weithinschattenden Eiche gleich, in die größte Mannigfaltigkeit der Verzweigungen aufgelöst, vielgestaltig emporblühen und Früchte verschiedener Art tragen. Geschichte der slav. Sprache u. Literatur v. P. J. Schaffarik. S. 69.

ными отмѣнами въ правописи или нѣкоторихъ грамматическихъ формахъ", але тимъ розличаются нарѣчія; скоро не буде розличія въ формахъ, загине окремѣшный характеръ нарѣчій. — На остатку, еслибымъ такимже оружіемъ хотѣлъ сражатися, ꙗкого г. Ивановичь напротивъ моей особы уживае, уподлилъбымъ честь мою и честныхъ читателѣвъ, протое на поруганя моей особы скажу лише тое: На публичныи поруганя народного ꙗзыка и его писателѣвъ повсталъемъ — поруганя моей особы зтерплю и прощаю ихъ. І. Ло(зиньскій).

Зъ Ꙗворова.

Отповѣдь на Донисъ, въ 39 числѣ Зорѣ гал. зъ р. 1853 умѣщену.

Г. Ивановичь минаеся съ правдою и закидае ми, жемъ писателя галицкои исторіи назвалъ перекиньчикомъ. Ꙗ сказавши, же стремленія ко Московщинѣ грозятъ вынародовленьомъ, и доказавши того примѣромъ тыхъ, що покинувши ꙗзыкъ народный, сталися перекиньчиками польскими, додалъемъ, же нынѣ „будемо мали еще перекиньчиковъ инныхъ" — чижъ зъ тыхъ слôвъ, оказуючихъ на будучнôсть, можна вносити на теперѣшнôсть? або чи можна ми зъ тыхъ слôвъ доказати, жемъ тутка писателя галицкои исторіи назвалъ перекиньчикомъ? Примѣренье тыхъ слôвъ до его особы естъ лише дѣломъ и заслугою г. Ивановича. — Невдячпыми и вырodными сынами руси назвалъемъ въ загалѣ тыхъ, що покидуютъ матерный ꙗзыкъ, нимся ругаютъ и чуджогося чипаютъ, а г. Ивановичь, доходячи и выкриваючи особы, которихъ тіи въ загалѣ впреченыи слова обходитибы могли, собѣ лише заслугу такого примѣреня приписати мае. Такимъ способомъ жадевъ проповѣдникъ ани въ загалѣ не може картати тыхъ, що піяньству, злодѣйству и иннымъ грѣхамъ улѣгаютъ, бо слышателѣ по нитцѣ могли бы дôйти до клубка и выкрити тыхъ всѣхъ, которихъ тіи слова обходити могутъ. Але Хрістосъ карталъ также́й: Горе вамъ, книжники и фарісеи, лицемѣри, слѣпыи вожды, подобныи повапленымъ гробомъ!... Подѣлъ русинôвъ „на Болгаръ и не-Болгаръ, Москалей и не-Москалей и пр." естъ также́й не моимъ, але г. Ивановича дѣломъ. — Г. Ивановичь словами, жеся „поткнулъ", же „сказалъ нѣсколько горкихъ словъ противъ ꙗзыку нашого народа", же ужилъ „нелѣпыхъ выраженій", же „сама Лада прирекла нѣкоторіи грѣхи исправити" признае вину, но нагана здае муся быти за остра и „поучае всѣхъ рускихъ крітиковъ" о двоякôмъ родѣ крітики, которіи сутъ eine zerstörende und eine produktive Kritik, абы знали, чогося держати! Жебы мôй судъ былъ за острій, до тогося не почуваю. Бо если ꙗ боро-

нячій ıазыкъ народный и его писателей отъ публичного поруганя въ очахъ ґ. Ивановича виноватъ, то далеко виннѣйшій той, що черезъ публичныи поруганя былъ поводомъ до того. Если ıа человѣкъ молодшій, незаслуженый, „плытко думаючій и невѣдячій, что творю, безсильный противникъ, учитель недостойный уваженія"[1]), мимо тыхъ вину лагодячихъ обстоятельствъ въ очахъ г. Ивановича тяжко провинилъ, то больша буде вина, если черезъ поруганя далъ побудку до того „мужъ многозаслуженый, глыбокосвѣдущій историкъ, вѣковый человѣкъ". Если ıа за мнимое обруганье поединчихъ особъ черезъ загально выреченыи слова заслужилъ на ругательныи зо стороны г. Ивановича впростъ до моей особы вымѣреныи призвиска, а на ıакіижъ заслужилъ той, що честь не поединчихъ особ, але честь народного ıазыка, всѣхъ его писателѣвъ, а тимъ самимъ честь цѣлого народа обругалъ? Но однако той виннѣйшій судомъ г. Ивановича заслужилъ лишь на слова, „же долгу и велику тѣнь по за себе кинулъ", а ıа заслужилъ на публичное поруганье. Зтерплю и тое, але ми ся видитъ, же такій судія не тѣнь, но темну, ба чорну нôчь на свою славу кинулъ. — Г. Ивановичь пише, же повставши на мене и боронячи честь никоторихъ осôбъ, „боронитъ также народну справу", а чомже ей не боронилъ и не обсталъ за нею тогды, когда поруганый былъ ıазыкъ народный и всѣ его писателѣ, а тымсамымъ цѣлый нарôдъ? Гдежъ тогды былъ такъ великій ревнитель народнои справы?

12. Лозинський вдаєть ся до дирекції поліції в прошеннєм, аби приневолила Зорю надрукувати його статї у відповідь їй.

Die ruth. Zeitschrift Z. h. enthielt in den N-rn 38 u. 39 v. J. 1853 unter dem Titel S Kołomyjskoho Dopyś zwey Artikel voll von Lügen u. Schmähungen gegen die Person des Gefertigten. Im N-ro 38 werden Gefertigtem Widersprüche vorgeworfen, von denen nicht ein einziger in der Wahrheit gegründet ist, und zwar in der Absicht, um denselben eines oberflächlichen Denkens (płytkoho dumanja dokazatelstwo) beschuldigen zu können und sein Ansehen zu untergraben. Dabey wird Gefertigter auch mit Spottnamen geschmähet und zwar ironisch wird er „ein Lehrer des ganzen österreichischen

[1]) [При тыхъ не] загально, але впростъ до моей особы [примѣреныхъ слова]хъ няй мися годитъ запытати [г. Ивановича ıако уч]ителя всѣхъ рускихъ кріти[ковъ, котора]хъ повижши реченыхъ родовъ [крітики держался?]: Что [же] видиши сучецъ, иже въ оцѣ брата твоего, бервна [же], еже есть въ оцѣ твоемъ, не чуеши? (Мае. 7. 3.)

Rußlands, ein der Achtung unwürdiger Lehrer und ein kraftloser literarischer Widersacher" (predprynjał uczyty wsiu awstrijskuju Ruś — kto udostoit tak protyworiczaszczoho sebi uczytela uważenyjem i kto za dostojno pocztyt s tak bezsylnym łyteraturnym protywnykom zrażatysja) genannt. Im N-ro 39 werden seiner im Allgemeinen vorgebrachte Wörter auf einzelne Personen angewendet in der Absicht, um auf Grund dessen den Gefertigten der Verläumdung (kłeweta) beschuldigen zu können, endlich wird vom Gefertigten spottweise ausgesagt, daß er nicht wußte und er that (on ne widał, czto tworił). Die Berichtigung dieser Lügen und der öffentlichen direkt gegen seine Person gerichteten Schmähungen, wie auch der grundlosen Beschuldigung der Verläumdung, hat Gefertigter in zwey mit Anstand geschriebenen Artikeln der Redaktion der Z. h. am 31-ten 10-ber 1853 sammt Praenumerationsgeldern in einem Brief laut beyliegender ·/. PostRezepisse ·/. zugesandt und um die Einschaltung derselben in den nächstfolgenden N-rn dieser Zeitschrift ersucht. Da aber schon zwey 1. u. 2. Numern der Z. h. versandt u. in keiner derselben seine Antworten enthalten sind, so sieht sich Gefertigter genöthigt, in den Schutz Euer Hochl. k. k. Polizeydirektion hiemit anzusprechen u. unterthänigst zu ersuchen, damit die Redaction zur Aufnahme seiner berichtigenden Artikel durch gesetzliche Maßregeln verhalten werde.

14/I 1854.



Miscellanea.

Причинок до історії галицько-руського письменства XVIII в.

Остатні часи галицької Руси під пянованєм Польщі, особливо в другій половині XVIII в. уважають ся доси звичайно часом найбільшого занепаду руського елементу та руського національного почутя. Без сумніву є в тім богато правди, коли зважимо, що вся висша єрархія руська, до якої треба зачислити пануючий тоді в руській церкві закон Василіян, послугувала ся в щоденному житю, в урядованю та в письменстві польською, а деколи латинською мовою, що для просвіти низшого сільського духовенства польський уряд не робив зовсїм нїчого, а руська єрархія навіть у тій мінїмальній роботї, яку иноді розпочинала або задумувала, знаходила з боку ріжних ворожих сил великі перешкоди. Міщанство, хоч у значній мірі майже скрізь по містах та місточках держало ся ще руського обряду, все таки під впливом пануючої польщини польщило ся, а декуди латинщило ся, не знаходячи в руській народности нїчого такого, що могло би чи то економічно чи духово притягати його до рущини. Селянство держало ся тої рущини елєментарною силою своєї традиції та свойого суспільного становища, але при загально пануючій анархії в державі не могло з посеред себе продукувати таких і стілько інтелїґентних сил, які-б могли допомогти йому до поліпшеня його суспільного становища та до здобутя висшої освіти. Скрізь по селах та місточках були нїким не признані, не підпирані і не контрольовані т. зв. дяківські школи; майже в кождім селї було декілька родин, що при своїм

хліборобськім стані мали за собою попівську або дяківську традицію, а між собою членів, що вміли читати й писати. Сього було досить, аби народ не попав у крайню темноту, яка не раз привижаєть ся новійшим історикам нашого національного розвою; але все таки був се стан досить невідрадний, доки стояло польське пановане.

Не можна сказати, щоб серед тодїшнього руського духовенства не трафляли ся одиниці з більшою унїверситетською освітою, з більшими талантами та з більшим житєвим досвідом, який виробляв у них також яснїйше розуміне свойого положеня і давав їм можність брати ся до незвичайних у тих часах трудів і доконувати їх, розуміє ть ся, не без помочи окружаючої їх суспільности. Одним із таких людий був також Николай Шадурський, руський священик, якому поталанило в молодих лїтах пройти унїверситетську науку на правничім виділї краківської Академії, і який пізнїйше здобув собі своїми здібностями та своєю працею почесне становище апостольського протонотарія при львівськім епіскопстві греко-католицького обряду, а маючи собі з боку епіскопа поручену функцію візітатора дієцезії, доконав незвичайного як на ті часи дїла — опису значної части сільських та міських руських парафіяльних церков з їх інвентарями, парафіяльних забудовань та ґрунтів. Сї візитації Шадурського, роблені звичайно на місцї і дуже старанно, очевидно тямучим чоловіком і при помочи місцевих священиків та парафіян, містять у собі велику масу свідоцтв про цінні памятки нашої церковної старовини та нашого письменства, та ще більшу масу топоґрафічних відомостий про поодинокі місцевости нашого краю. Мавши нагоду в ріжних селах та місточках львівської дієцезії стрічати ті акти візитації Шадурського, я при нагоді опублїкую з них ті, які чи то в копіях чи в оригіналах дійшли до моїх рук, а тепер зверну увагу ще на одну памятку, яку лишив по собі Шадурський, памятку, що має деяке лїтературне значіне і при тім подає цінні відомости про його житє. Ся памятка, се передмова до книжечки „Іѳика їерополїтіка“, виданої у Львові в роцї 1761, написана церковно-славянською мовою в формі панеґірика львівському епіскопови Льву Шептицькому, з нагоди виданя книжечки, незвичайного та навчаючого змісту, що була передрукована з київського видання 1712 р. за благословенством епіскопа. Пишучи похвалу свойому епіскопу Шадурський пішов за слїдом тодїшньої польської моди, яка в нашім письменстві не відбила ся так сильно і не сплодила таких лї-

тературних чудовищ, як у польскій, але все таки не пройшла без сліду. Ось та передмова Шадурськово, яку подаю тут у докладній копії з наголосами, зміняючи хиба інтерпункцію друкованого тексту.

Ꙗ҆сне Вел'мо́жномꙋ и҆ Найпревелебнѣ́йшомꙋ Ку́ръ Леѡнꙋ Шептицкомꙋ Бж҃їею и҆ ст҃агѡ А҆п҃толскагѡ Престо́ла Бл҃года́тїю Лво́вскомꙋ, Га́лицкомꙋ, и҆ Ка́менца Подо́лскагѡ Е҆п҃пꙋ, А҆рхї́ма́ндритѣ Мѣле́цкомꙋ, Па́стыревѣ и҆ и҆зрѧднѣ́йшемꙋ защи́тникꙋ своемꙋ. При́снѡ помышлѧ́ющꙋ ми ѿ ꙋ҆се́рдномъ возблагодаре́нїи неи҆ще́тныхъ щедрѡ́тъ Твои́хъ, Ꙗ҆сне Велможный Па́стырю, бл҃гощастно ключисѧ трꙋдъ сей, а҆́ще и҆ чꙋ́ждый, и҆ногда̀ къ и҆ностранствѣ къ по́лзѣ ю҆ныхъ, нынѣ же в' о҃тчествѣ на́шомъ па́ки в' ми́ръ прини́кнꙋвшїй Ї҆ера́ршескомꙋ Ва́шегѡ Преосвѧще́нства лицꙋ̀, бл҃годѣтелеви моемꙋ милостивѣ́йшомꙋ восписа́ти, послѣдова́телно же понѐ сѣ́нь нѣ́кꙋю достодо́лжнагѡ воздаѧнїѧ ꙗ҆вѣ изобрази́ти. Не ѡ҆брѣтохъ по и҆́стинѣ є҆̑нагѡ, скꙋдоꙋменъ сїй, дарованїѧ, тѣмъ и непогꙋ́бленной коснꙋ́хъ сѧ дра́хми, послаблѧ́ѧ себѣ, ꙗ҆кѡ в' чи́нꙋ пра́веднагѡ довлетворенїѧ не ка́кѡ, ни́же ѿ когѡ̀ что̀ в' за́имъ взѧ́то, но є҆̑же прино́ситсѧ, бꙋ́детъ разсмотрѧ́емо. Ве́щїю бо дѣ́ло само́е (да наро́днѣ рекꙋ̀), бл҃гоискꙋ́сно єст, всѧ́чески же въ и҆справле́нїе нравовъ людскихъ потребно, тѣмъ и҆ па́че зла́та сокро́вищ' дража́йшое. Наипа́че єгда ѿ рꙋкъ Влади́чныхъ Ва́шїѧ Ст҃ыни ра́ди многомо́щнагѡ защищенїѧ и покрови́телства цѣнꙋ̀ воспрїи́метъ и превзѧщество. Понꙋди́ сѧ втори́цею тѷпогра́фскимъ ѡ҆бнавленїемъ зрѣ́ти свѣтъ, и҆ ꙋ҆зрѣ̀, въ свѣтѣ Тво́емъ, и҆҃же ѻ҃во приро́дными па́че со́лнечныхъ лꙋ́чъ сво́йствы ѡ҆зарѧ́емъ, ѻ҃ко безчи́сленныхъ соверше́нствъ ꙋ҆краше́нїемъ незаходи́мо блиста́ѧ сѧ, на превисоча́йшемъ свѣщницѣ Свѧти́телской Че́сти всѣмъ ѡ҆бще свѣ́титъ и҆ на сѧ̀ взира́ти ми́лостивно бл҃гоизволитъ.

А҆ что̀ рещи̑ ѿ пресвѣ́тломъ до́мꙋ и И҆́мени Твоемъ, под' И҆хъ'же покровъ книжица сїа и приносѧ́щъ ю҆̀ всесмире́ннѣ вмѣтает сѧ? Ѡ҆ коль мно́жественнаѧ и҆ бл҃гозра́чнаѧ, ѿ Шепти́цкихъ произше́дшаѧ, на тве́рдѣ Сарма́тскомъ Ꙗ҆сне Вел'мо́жными досто́инствы возсїѧ́ша свѣти́ла, ꙗ҆же дерза́ющемꙋ родесло́вїемъ заключи́ти сїѐ было̀ бы, є҆̑же ѕвѣ́зды нбс҃ныѧ в' число̀ привестѝ. Ѡ҆ставлю кра́ткости ра́ди про́чїихъ; є҆ди́наго Преѡ҃сще́ннаго Ку́ръ А҆ѳана́сїѧ, настоѧщихъ време́нъ Кїевскагѡ, Га́лицкагѡ и҆ всеѧ̀ Ро́ссїи Митропо́литꙋ, мꙋ́жа си́лна дѣ́йствїем', ве́рхъ цр҃ковнаго правленїѧ Ро́сскагѡ наро́да, сла́вꙋ, при́чта дꙋхо́внагѡ наро́читагѡ Храни́телѧ нѣсть ми мо́щно не воспомѧнꙋти. Занѐ что̀ ли бо єсмы̀, ѿ немъ

єсмы; ѿ не́мъ ѝсполни ся было въ бл҃гихъ жела́нїє на́ше, видѣхо́м свѣтъ ѝстинный. Но ѡле союзнаго щастїю на́шемꙋ бѣ́дствїя! Воско́рѣ, па́че же ѝ пред'ꙋспѣшнѡ къ немерца́ющемꙋ свѣтꙋ ѿи́де то свѣти́ло, єго́же лиши́ти ся ѹ҆́нѣ непщева́хомъ вся̀, просвѣща́ющомꙋ пога́снꙋти сло́нцꙋ, ѝ єго̀ сме́ртїю намъ не жи́ти. Но єщѐ ѝ в' сицѣво́м мятежѣ, ѝстиннѣ. рещи, въ ѹ҆жасно́м сѣтова́нїя мра́цѣ призрѣ на ны́ съ высоты̀ всемл҃сердїи Гд҇ь, самъ сїй Ясне Велможнагѡ ѝмени и п҇рсто́ла Єп҇спї́и Лвовской непресѣ́чно тре́тїягo в' мѣсто Варлаа́ма и Аѳана́сїя, Ва́ше Преѡс҇щенство то́чнагѡ и́хъ воздвигнꙋвъ наслѣ́дника. И та́кѡ скончавшей ся ско́рби приспѣ ра́дость, мимоше́дшей но́щи паки посѣти́ ны̀ востокъ с' вы́шше. Ны́нѣ, ны́нѣ бг҃оꙋго́дно-жела́емое предвари́вши́х Тя̀ двои́хъ Ст҃ителей наверша́ет ся ѿ на́съ предпрїя́тїе: по ся́къ де́нь бо́дреннагѡ Ва́шея Ст҃ыни тща́нїя ѝ подви́жной ре́вности посо́бїемъ иде́м ѿ си́ли в' си́лꙋ по мѣ́рѣ восхожде́нїй, є҆же в' се́рдцѣ своемъ поло́жѝ.

По́длинно свѣ́дꙋщъ твоя̀, вселюбезнѣ́йшїй Па́стырю, ѿ на́съ промышле́нїя, ѝзглал' бимъ а҆вїе вся̀ подро́бнꙋ, а҆ще не бы̀ врꙋче́нная ѹ҆ дво́рꙋ Твое́гѡ та́инства печа́ть простра́ннагѡ велерѣчїя возбрани́ла. Засвѣдительствꙋе́тъ ѻ҆ба́че с҇щенный Вели́кагѡ Васи́лїя чи́нъ, ємꙋ́ же ѝзоби́лно превы́шше всѣхъ похва́лъ возра́стшымъ Твои́мъ добродѣ́телемъ, премꙋ́дрости ѝ ра́зꙋма ѻ҆со́бенной красотѣ, дарова́нїям всегда̀ похва́лная, а҆ мно́жае поле́зная содѣ́ловати тща́щим ся, ѿ млады́х лѣтъ даде́ ся присмотрѣ́ти, ка́кѡ ѿ высокоро́днагѡ повели́телства в' зако́нное послꙋша́нїе, ѿ послꙋша́нїя не в' до́лзѣ на а҆рхїмандрї́ю и высо́кое правле́нїе Кїно́вїи Мѣле́цкой, та́же на сте́пень Архїере́йскагѡ достои́нства ѝли в' нача́ло Па́стыремъ со послѣ́дꙋющими Ти многопо́тными трꙋ́дами возше́лъ єси́. Исповѣ́сть тро́йственно сопресто́лна Лвовская, Га́лицкая и Камене́цкая є҆па́рхїя, ꙗ҆́кѡ бл҃гочи́нно ста́до є҆я̀ оуправля́я ѝ ѿ не́м ви́нꙋ печа́ ся всеще́дрое помноже́нїе прибѣга́ющи́м къ Твое́й Ст҃ыни по ѿческꙋ подава́еши. Не замолчи́тъ ся́къ предсѣда́лной Твое́й вла́сти подрꙋ́чнїй, ꙗ҆́кѡ состяза́телнꙋю ѝли ѿ извѣ́та похода́щꙋю прю в' сꙋ́дах' Твои́хъ ѝстинны́х разсꙋждая не то́кмѡ пра́вдꙋ храни́ши, но ѝ бл҃госе́рдїе ду́хомъ кро́тости є҆й присовокꙋпля́еши: сї же не то́чїю ви́ны ѿпꙋща́ющое, но и требꙋ́ющы́м ми́лость ꙗ҆вля́ющое.

Ѿ среди̂ ка́менїй даду́тъ гла́съ хра́ми ст҃ї́я ѝ пала́ты є҆п҇спїя на мно́ги́х мѣ́стехъ мно́гими иждиве́нми созыда́емыя; це́рковъ найпа́че каѳе́дри Га́лицкой Крило́ская, ѿ ѻ҆бветша́нїя чрез разоре́нїе самы́мъ вре́менемъ наноси́магo в па́ки бытї̀е воздви-

же́нна, вн8трны^м^ и҆ внѣшны^м^ бл҃голѣпїем' крас8ющаѧ сѧ, знамени́тое Ва́шего Преѡ҆с҃ще́нства добродѣѧ́нїе в' ро́ды родѡ́въ воспаматствѹ́етъ дивна въ пра́вдѣ. Слы́шанъ сотво́рит' гла́съ хвалй е҆гѡ̀ р8кополо́жный, всегда̀ моли́твенный и҆ присѧжнопосл8шный честный Клир, непрестанно гласѧ̀ рѣчь ꙗ҆зы́ковъ Оу҆чи́телѧ: „Тако́вый намъ подоба́ше А҆рхїерей!“

Про́чїи про́чаѧ возвѣстѧт и въ Ѿкрове́нїе произнес8тъ, а҆́зъ же то́чїю при гл8бочайшомъ молча́нїи та̀ не ѡ҆бин8ѧ сѧ из'ѧвити и҆мамъ, ꙗ҆же са́мъ на себѣ̀ блгостинно и҆ск8си́хъ, прѧмовѣща́телна и вино́вна къ возблгодаре́нїю. И҆бо в' нача́тцѣ е҆щѐ всера́достн8гѡ Ва́шеѧ Стыни на прто́лъ возше́ствїѧ изволи сѧ мнѣ̀, стителскимъ е҆гѡ̀ блгослове́нїем ѹ҆крѣпле́нн8, до́блественнымъ же предста́телством защище́нн8 Ѿ ѹ҆чи́лища Лво́вскагѡ, и҆дѣ́же бгосло́вїи тогда̀ прилѣжахъ и҆ дѣло то по́мощїю бжїею соверших̑ъ, в' Кра́ковск8ю А҆каде́мїю ѡ҆б8че́нїѧ ра́ди въ правос8дїи преселити сѧ, в' са́нъ мїрска́гѡ сщенствапро изведе́нн8 бы́ти, в' нем же е҆два̀ ꙗ҆ко́е ѡ҆брѧщет сѧ д8хо́вное строе́нїе, и҆мже бы по пра́ведномъ раздѣле́нїи коем8ждо не довлѣ̀, и҆ х8дость мою ѹ҆достоил е҆си: е҆ди́ною, сїе е҆сть а҃ѱна. лѣта, егоже прїѧ́хъ чинъ ї҆ере́йства, в' пи́сара Консисто́рїи и҆ Прок8ра́тора е҆нера́лнагѡ дїеце́зїи Тво́ей Каменецкой, к8пнѡ и҆ в' Протопресвѵ́тера та́можде при каѳе́дрѣ нача́лнагѡ, а по семъ шестолѣ́тно и Ска́лскагѡ, послѣ́ди в' мимоше́дшомъ го́д8 в' с8дїю задво́рнагѡ, ны́нѣ же в' Вѣзита́тора всецѣ́лой е҆па́рхїи Лвовской, и҆ли посѣти́телѧ на мѣ́стѣ своемъ полномо́щнагѡ ми́лостивнѡ воздви́же. Кото́рое ѹ҆правле́нїе, поне́же по ѹ҆вѣт8 в҃. Собора Замо́йскагѡ в' засѣда́нїи г҃. тїтлѣ ѕ҃. ѡ҆ е҆ппѣхъ „М8жа добродѣ́телные, ра́з8мом, ѹ҆че́нїемъ и҆ наказа́нїѧ церко́внагѡ дѣйствителным свѣдѣнїемъ и҆зобил8юща“ взиск8етъ; а҆́ще и҆ не ѡ҆брѣта́етсѧ (и҆стинн8 глю) то въ мнѣ, мно́зы ѡ҆ба́че вознепщ8ют мѧ в' сице́вом превосхожденїи, блгдтїю твоею цвѣт8ща ве́щїю всѧ та соверше́нно смыслѧ́ща, че́стно пожи́вша, и Ѿсюд8 по прили́честв8 блжима.

И҆злишеств8ет' ѹ҆бѡ за сїе, да срдцем' и҆ ѹ҆стьі Тебѣ̀, Па́стыремъ похва́ло, долголѣ́тнагѡ и҆ мирнагѡ с' полезны^м^ блгопол8чїемъ гсдьствова́нїѧ, па́дши колѣ́нми и главо́ю до землѝ ѹ҆ но́гъ влдчныхъ всеизрѧднѣйшагѡ моегѡ Добродѣ́ѧ возжела́ю, ꙗ҆кѡ

Вашегѡ Преѡ҆с҃щенства, ѻ҆ца, Па́на и҆ Па́стыра нижа́йшїй ра́бъ и҆ всегда́шный Бгомо́лецъ

Нїкола́й Шад8рскїй,
Протонота́рїй А҆по́столскїй.

З тої передмови довідуємо ся, що Шадурський в р. 1751 був рукоположений на світського священника, скінчивши перед тим богословські студії у Львові, і пробувши по тім ще два роки на правничім виділі краківської Академії. Принявши священниче рукоположенє, очевидно в безженнім стані, він був іменований писарем, т. є секретарем консисторії і ґенеральним прокуратором Камянецької дієцезії та протопресвітером катедральної церкви в Каменці Подільськім. На тім становищі він пробув шість літ, у роцї 1760 був іменований надворним судією при львіськім епіскопі, а в роцї 1761 візітатором львівської дієцезії. Се найважнійші біоґрафічні дані, які дає нам отся літературна памятка Николая Шадурського. Хоч як не високо ставили-б ми її літературну вартість, то все таки вона гідна уваги потомних, як памятка незвичайного в своїм часї чоловіка, що своїм талантом працею і характером зумів у тих тяжких часах привілеґій та клясові виключности здобути собі визначне та впливове становище серед руської й польської суспільности.

Подав *Іван Франко.*

Шкільні занятя Петра Білянського.

В біблїотецї Народного Дому у рукописи № 241 Catalogus Syntacticorum 1743—4 тернопільської школи маємо свідоцтво Петра Білянського.[1]) В б-ці Національного Музея (давнїйше Церковного Музея) у Львові находимо три инші причинки до шкільних занять Білянського в рр. 1745—1747. А се: Sexternio occupationum A. D. MDCCXLV—VI ркп. лат. 48. Q; Thesauri Polono-latino-graecis Gregorii Cnapii è S.J. Tomus primus seu Synonyma Magna adscripta anno qVo LVX jVstIClae In MeDIo stetIt saLVs aXIs Per Calamum Petri Bielański i Ordo recitandarum precum in singulos Hebdomadis dies distributa anno, quo Flos Nazaren' in Horto conclusus 1747. Ex libris Petri Bielański, ркп. лат. 3. S. Познакомитись з тим всїм інтересно, як з огляду на особу, так і з огляду на елементи загальної освіти передрозборової галицької Руси.

Перейдемо зміст Sexternionis Occupationum a. 1745 Ipsis Non. 7 br. ie Solis: Amplificatio hujus dicti: Haec dum incipias, gravia sunt, ubi cognoveris, facillima. Terentius. Слїдує польське оброблене:

---

[1]) гл. И. Свѣнцицкій — Описаніе... карпаторусскихъ рукописей б-ки Народ. Дома, Льв. 1905 ст. 20.

Rzadko się początki nauk bez okropnego maluią cienia, któremu gdy się przypatrzysz prędko cię ogarnie lustr fortunny. (Приміри з міфольоґії — Атлас, Велвкани і Зевс, Ясон). Dlaczego ieżeli kogo początki straszą niech odważnie lód pierwszy złamie, a tak łatwo przebrnie trudności wszystkie y potwierdzi Terenciusza zdanie, że nie ma przykrych początków, żeby ich szczęśliwy koniec kanarem nie słodził. Hoc ipsum latiné...

2) Labor omnia vincit. Virgilius. Prózno nie przebytemi strzaszysz Annibala Alpes, ktokolwiek za poety piszesz się zdaniem, ze praca zwycięża wszystko... dość grube przed orlęcym okiem słońce zasłaniaią chmury, przecież się póty ku Niebu wzbiia, póki ciekawey zrzenicy pieszczonym nie ukontentuie promieniem. Bogdayże y Polskie orlęta nie przerwaną w codziennym locie szybkością tak niezfatygowane były, żeby uztawicznym usiłowaniem wznosiły się w górę chwały, to sobie za cel założywszy, że chcącemu nic nie jest trudno. (H. i. latina.)

3) Nemo unquam ignavia immortalis factus est... Zatym komu miła niesmiertelna sława, niech się z tego letargu porwie, a wstydząc się gnusności swoiey, niech się iak mól zakopie w księgach. 4) Fortuna non omnibus una... iednym szydła golą, drugim brzytwi nie chcą. 5) Dilatatio hujus sensus per similia: Ardua sunt magnarum rerum principia. (тільки по латенї), 6) Amplificatio Ciceroniana, 7) Dilatatio hujus sensus: Donec eris felix multos numerabis amicos. Ovidius... 8) Descriptio Historica Caroli V, qui moriens Filio flagellum sanguine cruentum pro pignore donavit. 9) D io hist. Maiii Antonii, hic defendens Aquilegium, sagum ejus sfossum telis pro Patria et sanguine cruentum Judicibus praesentavit ut hos ad clementiam permovisset, 10) Epistola, qua amicus amico nuntiat dirupta esse comitiola, 11) Epla Responsoria, 12) (A-io) Ludimus et ludimur mortales, 12) (D-io) Literae sunt fortissima Regnorum praesidia... Perenni Elogio et memoria dignus noster sceptri gemma, orbis decus, splendor Sigismundus III. Poloniarum Rex, plus longe Minervae, quam Bellonae addictus, hic dicere solebat, posse se mille heroes una hora facere, non posse vero etiam unum sapientem quamvis mille horis. Eja literis te immola, quicunque felicem te Patriae profiteris et perquaevis ardua illum umbonem ac quirere, quo dilectam defendas Patriam... 19) 8-vo Calen. 9-br. ie solis A-io per similia hujus dicti: Sero medicina paratur cum mala perlongas invaluere moras... 20) 7-mo Cal. 9-br. ie lunae. Eadem sententia p r o p r i o idiomate. Już to nierychło lekarstwo dawać, kiedy choroba górę wzięła... 21) 6-to Cal. 9-br. ie Martiis. A io per enumerationem partium hujus dicti: Nulla voluptas svavior est libertate... 22) 4 to Cal. 9-bris ie Jovis. Eadem tententia proprio idiomate. Żadna

roskosz nie iest słodsza nad złotą wolność... 23) Imitatio Ciceronis Laudem sanctorum omnium a contrario exprimens... 27) A-io: Speciosa sunt crimina, quae in purpuris nutriuntur... 14 Cal. X-bris. Imitatio immediatae orationis in qua Patriota suadet pacem pro bello eligendam. (В низу поміта вчителя: LLq. n. d. 3)... Задачу 4-to Non, X-br. ie Jovis. Problema politicum. Quid regnis utilius est consilia, an arma?... кінчить: pax bello paratur. A zatym ktokolwiek Królewstwu życzysz y sprzyiasz dobrze, mieyze się do oręża, ten bowiem Rzeczypospolitey pożytek, Królewstwu pociechy y potomkom naszym szczęśliwe sukcessa obiecuie. (Вчитель клясифікує: Placet diligentia. n. d. 3.) В дальшім продовженю учень доказує, що потрібна і добра рада, тож кінчить: „szczęśliwe Panstwa, które się na tych dwóch filarach funduią, do których się WMPanowie zachęcić powinniście, ieżeli dobrze Oyczyznie życzycie. Слїдують ріжні листи: latine et proprio idioniate — sermone (scil. polono), Laudationes i Orationes з нотами: Llq. Nobilissime fol. 12, Excellenter fol. 4, Egregie.

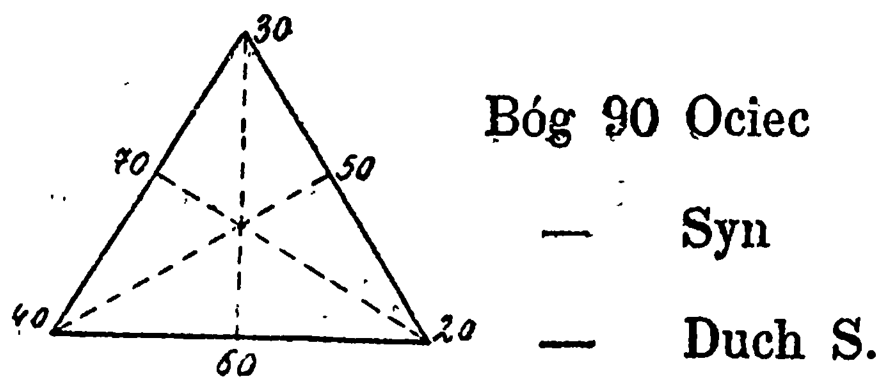
В зошитах 1746—7 рр. стрічаємо переповіданя казок прозою і віршами, листи, принагідні орації, вольні теми для ілюстрації ріжних мудрих висказів, антитетичні опрацьованя тем — з тими-ж помітами: egregie, nobilissime, excellenter, satis bene (!), praestat, praeclare. Стрічають ся і кілька віршових оброблень, як на кінці 3-го секстерніону великодні поздоровленя родичам Carmine per Protasim et Apodosim. Всї теми свідчать, що в тім часї Білянський був у риторицї, якою усердно займав ся.

За сей час 1745—7 заховались всї зошити Білянського, їх 13 з 94 лл. невеликої чвертки звичайного паперу. Почерк, само письмо і всї зошити чисто і акуратно ведені — свідчать про те, що епіскоп Білянський мусїв бути таким же акуратним і охайним у своїй зовнїшности, як його зображають на сучасних портретах. В своїй акуратности Білянський заховав сї зошити, а може нераз переглядав їх на старости лїт, бо на 38 об. на нижнїм полю читаємо його підпис, поставлений дрожачою рукою: Petrus Eppus Bielański.

В бібліотецї Нац. Муз. заховалось ще инше свідоцтво акуратности і пильности нашого учня. Се: Thesauri Polono-Latino-Graeci' Gregorii Cnapii è Societate Jesu. Tomus primus seu Synonyma Magna adscripta anno qVo LVX jVstICIae In MeDIo stetIt saLVs aXIs (= 1746). Per calamum Petri Bielański, з дописаними 22 початковими і 29 кінцевими сторонами великого формату.

З 1747-ого р. заховав ся ще невеликий зошит Modelusz Arytmetyki, 10 л. невеликої 4-ки дуже дбалого письма. З нього виходить, що занятя аритметикою в риторицї були дуже елементарні.

Отже: Pierwsza liczba nazywa się Denumeracya, która się od samego końca rachować zaczyna, druga liczba nazywa się Addycya... Subtrakcya, Multyplikacya, Dywizya; рівнораменний трикутник з аритметичною забавкою:



Liczba pospolita y Rzymska czyli Koscielna; Rewolucya roczna: od stworzenia swiata według sławnych Chronologów 5800, Narodził się XPan... 4053... Żył lat 33... mięsięcy... tygodni...

Як теми завдань, так і їх зміст дають нам досить ярку картину основ тодїшнього шкільного вихованя. Відвага, горделивий державний польський патріотизм, схоластична розсудочність (міркування на тему: якби — тоби; і се добре — і те не лихе: оба потрібні) і виправка в хитроплетенію, себ-то многословію при бідности змісту — от зміст і крайня мета схоластичного польського навчання в половині XVIII в. Коли-ж зважити, що славянорущина була потрібна тільки в церкві і її вчились тільки кандидати духовного стану у старших і виправкованих на ній дяків і попів, без почутя може, що ся проста і церковна мова як раз і єсть його учня proprium idïoma, sermo patrius, то нічого дивного, що мовою дїловодства епархіяльного і церковного у галицько-каменецькій епархії і инших стала вже з початку XVIII в. мова польська. Інтереси держави, властиво-ж пануючої верстви (не нації) стали загальними інтересами освічених і нехлопських верстов инших націй. Замітно се навіть в питаннях віри.

Між рукописями Національного Музея у Львові переховуєть ся невеличка по форматови книжечка: Ordo recitandarum precum in singulos Hebdomadis dies distributa Anno, quo Flos Nazaren' in Horto conclusus 1747. Ex libris Petri Bielański. Сих 37 лл. молитов оправлені враз з друкованим польсько-латинським молитвословом Palestra pietatis 1740, в якім находимо ще кілька доповнень рукою властителя. Отже: між ст. 141—3 вставлено штих Responsorium S. Andreae Avellini 2 л., між 187—8 вставлені 2 л. ркп. Litaniae Divinissimorum Selectorum et Menstruorum Patronorum sorte electorum, а на кінці 7 л. ркп. молитов do sw. Xawerego Ind. Apost., 4 л. Vademecum medicum Animae ad usum quotidianum P. Bielański confectum a. 1745 і 2 л. Nauky o skrusze. Се систематичне польщенє учнїв навіть в питаннях віри, бо-ж у греко-католиків сього часу

було вже чимало своїх молитвословів в дуже вигідних форматах малих і мінятюрних, були й богословські видання — але очивидно не для учнів греко-католицької віри в польській римо-католицькій школї. Подав *І. Свєнціцкий.*

Канонїчний огляд парохії Ріпник в коросняньскім деканатї в Галичинї в 1780 р.

В 1908 р. найшов я поміж старими деканальними і парохіяльними паперами в Команчи сяніцького пов. зошит з 12 карток списаний з нагоди канонїчного огляду парохії Ріпник.[1]) Заголовок його такий: „Visitatio ecclesiae parochialis in Rzepnik in decanatu Duclensi sitae vigore delegationis specialis ab Illmo et Rndissimo Domino Maximiliano Ryło, Dei et sedis apostolicae gratia episcopo chelmensi et bełzensi, administratore apostolico episcopatus premisliensis, abbate commendario dermanensi, dubnensi et s-ae crucis ordinis s. Stanislai equite, in personam mei infrascripti factae anno Domini 1780 die 2-da mensis novembris Vs expedita. Сей огляд перевів о. Іван Хризостом Бернакевич, апостольський і ґенеральний перемиського консистора нотар. З початку іде опис церкви і церковних приборів, судин, та богослужебних книг; сама церква ex materialibus ligneis ab immemorabilis tempore erecta, quae, ut est vetusta, jam in claustris et parietibus debilita, nova ex erigenda esset. Одначе в епар. шематизмі з 1910 р. подано, що церква побудована 1702, а відновлена 1887 р. Від 1702 до 1780 р. минуло тільки 78 літ, а в такім часї не повинна була церква так дуже постаріти ся. Можливе зрештою, що дата в шематизмі невірна і ся церков мабуть далеко скорше побудована.

По описї церкви вписана основна грамота для парохії в Ріпнику з 24 січня 1581 р., надана трема братами Камінецькими о. Дамяну Паньковському, якого мабуть наслїдники ще на початку XVIII віку, як се видно з поданого протоколу, були духовниками в Ріпнику. Д. Іван Верхратський в своїй розвідцї п. з.: „Говор Замішанців“, пише таке[2]):

[1]) Ріпник тепер в коросняньскім деканатї перемиської епархії з прилученими Петроша Воля, Братківська Вілька, Стодолина, Ленка і др., число гр. кат. 1687, див. Епар. Шематизм з 1911 р. стор. 185.

[2]) Записки Наук. Т. ім. Ш. т. III, с. 153.

Після переказу мають то бути потомки піймапців з часів воен козацьких, котрих тут яко осадників поселено. І дійсно стрічаємо тут між мущинами обличя козацькі, чорняві, довгоусі, та в говорі самім тепер ледве слабі сліди наріча українського (так н. п. кажуть „Маруся“, тимчасом в Галичині форма загально уживана „Марися“). До замішанців причислив д. Верхратський також мешканців Ріпника і Петрошої Волї, які і тепер творять одну парохію. Велика шкода, що шан. автор розвідки не записав того переказу і не подав до загальної відомости. Основна грамота для парохії видана 1581 р., а там вже було село, жили люди на вироблених ланах. В тім часі козаки не воювали еще з польською державою, то і піймапців не могло бути. Самі чорняві обличя і довгі вуси нічого не доказують, так само імя „Маруся“. Імя „Маруша“ і здрібніле „Маруся“ мабуть було загально уживане на цілій українській території і тепер ще уцілїло на тій західній окраїнї, наколи догадка д. Верх. правдива, що його деінде в Галичині не знають. Від тих імен походять загально знані в Галичині назви: „Марущак“ і „Марусяк“ побіч „Марисяк“.

Надане дідичів, трех братів Каменецьких, для парохії в Ріпнику подаю в латинськім оригіналї:

Pro sustentatione parochi secundum erectionem habetur unus laneus et 4-ta pars 2-di lanei, cujus erectionis tenor est hujusmodi:

Nos magnifici Albertus, Joannes, Stanislaus Kamienieccy, haeredes et domini in Olesco et cae. universis et singulis, quibus interest, notum facimus litteris nostris una manu propria fraternitatis nostrae conjunctis, praesertim ad quos scripta nostra praesentia pervenerint. Quia volentes nos omnes videre, atque semper conspicere ad ordinem emendatiorem in synagoga ruthenica, in villa nostra Rzepnik sic praefata in districtu sendemiriensi, nobis omnibus placitum est in hac synagoga ruthenica praefata constituere nobilem Damianum Bańkowski popatum ruthenicum ex bona benevolentia nostra, virtuose nobis commendatum, cui concedimus ac conferimus integrum laneum ad usus ipsius popatus circa fratrem suum Paulum, scultetum nostrum. Ipse vero scultetus frater vendidit prout fratri suo praefatum laneum tam late longe, prout solus tenuerat, non compulsus, sed ex bona sua voluntate, ac ejus successoribus, videlicet praefati Damiani Bańkowski et

ejus legitimis successoribus pro florenis triginta monetae et numeri polonicalis, triginta grossos camputando. Nos quoque prout fratres germani praefato Damiano Bańkowski et filio ejus proprio Thomae et successoribus ejus et vendidimus pro certa summa, nec non donavimus eam partem agri alias cwierć, quae ducit ad Wysoka propter sterilitatem agri et brevitatem. In alia vero parte integre laneum, incipiendo ab aedificio domus ejusdem usque ad fines Łączki minores et sylvam ad Łączki, quam eidem Damiano libere perfodere ad usum proprium, aut eam reservare propter usum suum et successoribus suis. Insuper confirmanus ac concedimus praefato Damiano Bankowski, popato ruthenico, libere uti fruere omnia proventa, ad synagogam ruthenicam quaecunque pertinent, sine quovis impedimento, hoc est ex agro superius annotato ad synagogam praefatam. Item quilibet subditus noster tenetur dare et persolvere praefato Damiano et filio ejus, nec non successoribus ipsius aeviterne ex medio laneo agri pro quolibet anno per aeviterna tempora siliginem pulcherrimam, ubi sibi assignaverit, manipulos sexaginta et de integro laneo duas cassulas siliginis pulcherrimae tam scultetus prout advocatus. Hi vero praefati subditi nostri tenentur adducere, alias przywieść, ad horreum praefati Damiani Bankowski quilibet ex suo agro sub gratia nostra pro servitio ejus spirituali et alia omnia proventa pertinentia ad synagogam nunc novo firmatam. Praefati subditi die dominica tenentur quilibet eorum visitare locum orationis ad vesperas, matutinas, ad missas, qui vero non audiverit, praefati ex tunc tenentur dare curam ad ecclesiam talentum unum et circa synagogam esse patientem. Item eidem vendidimus agrum medium laneum inferius agri, in quo debet esse synagoga, donavimus firmiter ac perpetualiter, tandem cum oportet appretiare Wanczy pro servitio ipsius, ex quo agro tenetur nihil dare, nec servitia exhibere, neque successoribus nostris. Insuper hac in villa quilibet inquilinus tenetur diem unam secare et diem unum metere et inquilina diem unum metere et diem alias grabać pro servitio ejus spirituali. Insuper eidem libere sub potestate sua habere inquilinos et hortulanos servare et filio ejus et successoribus ejus in agro praefato propter fructus usum suum propter summam ipsius datum et commissum. Item damus et concedimus sylvam liberam, alias wolne ad aedificandum domus ipsius et propter calores domus et successoribus ejus et pascua libera jumentis et pascua, alias żyr wieprzom na buczynie, et hortulanis ipsius. Item libere potest perfodere sylvam a finibus usque ad fines, prout ei pla-

citum erit. Et si quis violenter voluerit exsecare ligna in sylva ipsius sine licentia praefati, ex tunc succeditur Damiano haereditario marcas tres. Item eundem Damianum et filium et successores omnes liberum facimus ab omnibus datis, censibus, proventibus, aeviterne nec non cum communitate praestare nulla servitia, alias szarwarki, neque ulla data, alias podatki, ab his eos facimus liberos aeviterne in pace frui. Item ejusdem annotatis hanc inscriptionem nostram damus, concedimus, adscribimus praefato Damiano Bańkowski et filio ejus et omnibus successoribus tenere, uti fruere, vendere, donare et pro meliori et ampliori summa vendere, concedimus et promittimus fidem nostram et verbis nostris firmiter tenere et observare praefato Damiano et filio ejus Thomae et successoribus eorum. Item, si quis audaciter voluerit violentia verba proferre contra praefatam inscriptionem horum magnificorum contra Damianum Bańkowski et Thomam nec non successores ejus, ex tunc concedimus praefato Damiano adcitare ad castrum, pro poena pro tricentis marcis tenetur parere, respondere. Haec omnia firmiter nominata ac roborata et inscripta promittimus tenere in tempora aeviterna et filio et possessoribus ejus. Datt. in (!) Leopoli 24 mensis januarii anno domini millesimo quingentesimo octagesimo primo. Et propter melius testimonium sigilla nostra subexpensa curavimus. Woyciech Kamieniecki, Jan Kamieniecki. Stanislaus Kamieniecki ręką własną. Locus sigilli.

Hoc documentum est per oblatum porrectum ad acta castrensia becensia feria 6-ta, postridie festi S-ae Annae die 29-na julij anno domini 1640. Ex praefacto documento videntur adstrui tres lanei agri absque tantum una quarta parte lanei, vulgo bez ćwierci iedney, sed in actuali possessione moderni admodum reverendi rectoris duo tantum lanei sunt absque una quarta parte, vulgo bez ćwierci. Hi agri habent unum suum situm, quo ad longitudinem enim incipiunt a granicie villae Wysoka, alias a certa sorte ejusdem villae Stodolina dicta, ab oriente tendunt autem versus occidentem ad sylvam dictam Łączki. Exstant inter metas, quo ad latitudinem ex una cwierć Iwana Kaszyka, ex altera vero parte Jana Mentusa, in cursu horum agrorum ecclesiae erectionalium per planiciem campestrem nullum quidem detrimentum admodum reverendus rector patitur, ast ubi idem agri per torrentes excurrunt, vicini coloni, sive cmetones, in praefatum agrum ecclesiasticum sensim se inararunt. Hinc ex una parte videlicet laboriosus Iwan Kaszyk in loco torrentis ad mediam partem cwierci suo agri appropiavit. Jam vero ex altera parte Iwan Mentus in

eodem loco torrentis ad passus decem occupavit. Quorum avulsorum intuitu querelam instituit coram domino loci dictus adm. reverendus rector et quidem illustristris magnificus olim Pełka, castellanus, haeres villarum Łączki et Rzepnik judici et juratis communitatis praecomiserat, ut agros ecclesiae et vicinorum cmethonum reviderent. Qui mandatis domini sui parentes in eosdem agros cum fune exiverant et tam agrum ecclesiae, quam dictorum vicinorum cmethonum mensurabant. Ex qua demensuratione apparuerunt avulsa in saepedicto ecclesiastico agro, sed cum hanc rem retulissent curiae sive dominio, idem dominium in favorem cmethonum processit, alias ut agros suos ita colerent, quemadmodum collebant nihil detruncando de illorum agris, quanquam dicti judex et jurati signa granicierum, sive metarum jam possuissent.

Ad integritatem praefatorum agrorum ecclesiasticorum spectat ager Poremba dictus inter granicies villarum Wulka Bratkowska et Rzepnik et inter agros cwiertki dictos subditorum rzepnicensium situatus. Ex parte graniciei Wilka Wysoka, ubi supra fata sors Stodolina dicta ejusdem villae habetur in agro ecclesiastico fuit sylvula, quam modernus jam ecclesiae rector in omnino necessariam extructionem aedificiorum sui plebanalium excidi fecit. Cumque excisa lingua deveheret et jam prope ecclesiam sui cum iisdem esset, magnificus Grabkowski, dictae sortis Stodolina possessor, associatis famulis ac subditis suis, armata manu violenter adm. reverendum rectorem deducentem lingua agressus tumultum excitavit et ultiorem deductionem lignorum praepedivit. Cujus violentiae intuitu praefatus adm. reverendus rector processum coram excelso gubernio leopoliensi in assistentia fisci regni instituit, unde commissionem futuram sperat. Quae antequam effectuetur, saepedictus adm. reverendus curatus loci praesens enixe expetiit, ut in circumstantiis tam hujus modi violentiae, quam aliarum injuriarum sibi et ecclesiae loci praesentem indagationem ex testibus perficerem et quidem juxta articulos tenoris sequentis.

Слїдують зізнаня свідків Петра Жмінки, Прокопа Васика, Феця Пашковського і инших присутних. Присвідчують они, що шляхтич Ґрабковский, посесор части дідицтва в сусїднїй Стодолинї, насильно відобрав кусник лїса, що ріс між ораним полем, приналежним до ерекції вже за о. Василя Париловського, ріпницького пароха і дуклянського декана, за якого переведено висше поданий огляд. Ґрабковский вибіг з набитим оружем, пароха побив, до слуг велїв стріляти, три вози забрав силоміць до себе, а слуги з худобою поутїкали. Свідки селяни Семан

Макух і Лешко Каплун візнали, що пан Ґрабковский з Високої розповідав людем з Ріпника так: „Шкода, що я не зняв з попа одежі і не дав йому сто батогів так, як будучи на Руси давав попам по сто батогів“ і показував, як вони по ударах з болю вили ся. Дальші свідки візнали, що пан Ґрабковский не вдоволив ся тим, що привласнював собі парохіяльний ліс положений при граници села, але велів забрати сокири, коли парох післав рубати дерево в корчах, положених близько попівства. Парох переказав йому через людий, що він таки за далеко вганяєть ся в парохіяльне церковне добро; на се він відповів, що все то церков забере. Се посвідчили Семань Васик, Фецько Каплун і Максим Кобялка, війт. В дальшім уступі зазначено, що парохіяльне поле іде аж до границї села Лончки і до лїса. В тім лїсї мали право парохи рубати дерево на свою потребу. Одначе наслїдники Пелки не хотїли видавати дерева навіть за асиґнаціями, відсилаючи пароха до лонцкого лїса, де не було придатного дерева на будівлю, анї не можна було його звідтам звести. Тимчасом треба було як найскорше ставити нове попівство, бо в старім годї вже було сидїти. Сей спір рішила львівська ґубернїя в хосен пароха, як се видно з отсього уступу:

Respectu libertatis quoad incisionem sylvae ab excelso gubernio emanavit anno praesente sequens decretum, cujus tenor est hujus modi: Caesario regius in causis summi principis et commissorum delegatus concessus causam fisci regii parocho ecclesiae rzepnicensis reverendo Basilio Paryłowski assistensis contra successores olim illustris magnifici Adami (!) Pełka ratione liberae incisionis sylvarum promotam, ordinarie juris cursu perductam et in rotu latam in disjudicationem assumptam decidit: Quoniam pars actorea liberam incisionem erga assignationes dominicales praetendit, huicque praetensioni pars citata se non oponit, imo eodem praetenso modo offert, idcirco caesario regius hicce concessus stante hac partium utrarumque ligantium convenientia parocho rzepnicensi agenti liberam incisionem obviando devastationi, tamen erga assignationes dominicales pro illius commodo et ecclesiae reparatione non vero extra fundum erectione in sylvis rzepnicensibus eidem competentem adjudicat levatis ab utrinque et compesatis in litem errogatis expensis praesentis decreti vigore. Latum Leopoli die 13-tia aprilis 1780 anno. Josephus comes Brigido. Locus sigili. Ex consilio caesarei regii concessus. Joannes Spielman, secretarius publicationum die 27 aprilis 1780.

Виписано також зізнаня свідків, де і кілько церковного поля забрали найблизші сусіди. На просьбу пароха двір вислав війта і присяжних на місце до виміреня відорваного поля. Міряли шнуром церковне поле і сусідів, та знайшли, що вони попереорювали в кількох місцях. Зізнаня свідків списані по польськи, все инше писане по латиньски.

Для минувшини парохії в Ріпнику цікава отся записка:

Ante actis temporibus intuitu praetactorum agrorum ecclesiasticorum inter presbyteros et eorum filios variae subsecutae fuere contentiones, abusus et alienationes, hinc varia decreta non solum in curia episcopali premisliensi, verum etiam in jurisdictione dominicali prolata sunt. Inter alia, quod pro integritate agrorum ecclesiae rzepnicensis permaxime militat, est tenoris sequentis: Działo się w łąckim dworze, dnia szesnastego kwietnia roku tysiąc siedmsetnego pierwszego w sprawie między wielebnym oycem Janem Bankowskim, presbiterem rzepnickim, iako aktorem niegdy wielebnego oyca Mateusza Bankowskiego, antecessora y predecessora popowstwa całego rzepnickiego synem, a pozwanemi Hrycem i Janem Bankowskiemi, nieboszczyka oyca Stefana Bankowskiego dziedzicami, a synami (має бути: synowcami) oyca Jana Bankowskiego, teraznieyszego prezbytera rzepnickiego, o niżey poczynione excessa przez tychże popowiczow pozwanemi y według dekretu episkopskiego przed sąd teraznieyszy odesłanemi po dwa kroć odemnie przypozwanemi. Ponieważ przerzeczeni Hryc i Iwan Bankowscy, synowcy aktora, na żaden pozew stanąc nie chcieli przed sąd teraznieyszy y tylko matka ich Maruszka, żona Stefana Bankowskiego stawa, która już tę trzecią część tego popowstwa po mężu swoim, a oycu popowiczów Hrycowi i Iwanowi, synom swoim, ustąpiła, synowie zaś między sobą pogodzili się y starszy Hryć młodszemu Iwanowi tę część przedał nieoglądaiąc się; ciż obydway bracia między sobą Bankowscy na excessa przed tym w tey wsi Rzepniku popełnione, którzy dworu, ani cerkwi nieuspokoili, ale w przedaże y kupna między sobą powchodzili oyczyzny, jako to młodszy Iwan z Tanką Kapłunką, mężatką niecnoty płodził, o co stanął dekret w prawie rugowym rzepnickim roku 1694 dnia 10 grudnia, którym pańskiey winy grzywien dziesięć, cerkiewney winy grzywien pięćdziesiąt nakazano. Starszy także brat Iwanów Hryc w tychże dobrach w Rzepniku z Tańką Pasternaczką takowyż grzech popełnił y ieszcze dziecię teyże białogłowie stracić kazał, za co dziesięć grzywien dworskiey winy, a piędziesiąt cerkiewney

dać mu kazano przeszłym dekretem wyżey specifikowanym. Tenże Hryc Bankowski odmowiwszy żonę Romanowi Daszykowi w Węgrach, a potym w domu swoim z nią mieszkał czas niemały w oczach matki i brzemienną ją uczynił, tedy tenże kryminał przerzeczone prawo sądziwszy wyżey opisanym dekretem nakazało, aby pomieniony Hryc popowicz panskiey winy za ten exces dał grzywien pięndziesiąt, cerkiewnych grzywien sto, które excessa nietylko z inquizycyi na gruncie pokazały się, ale y przed Episkopem, iako dekret Imci X-a Episcopa świadczy niżey do aktu położony. Nie czyniąc mowie zadosyć temuż dekretowi, nie tylko lekce sobie ważyli, prawem y panem y sądem postponowali, ale co raz większe swawole, hałasy po wsi czynili, jako to Iwan Bankowski woytowi Michałowi Konieczkowi klacz umyslnie szablą przebił, na którey szkody złt. dwadziescia, Hryc jego brat woła karmnego przerzeczonemu stryjowi swoiemu kołem zabił rachuiąc sobie szkody złt. sto, potym pozwawszy się między sobą z wielebnym oycem Janem Bankowskim, prezbyterem rzepnickim Iwan Bankowski, synowiec jego, pretenduiącego duchowieństwa y święcenia na tę trzecią część popowstwa po oycu cerkwi rzepnickiey dla wielkich excessów iest odsądzony dekretem, że oyca bijał, krwawił, że z stryianką cielesne grzechy pełnił y inne excessa, co lepiey opiewa inquizycyi dekret episkopski de actu jego w Przemyslu we srodę trzeciey niedzieli postu, to iest dziewietnastego dnia marca roku 1701 ferowany. Sąd teraznieyszy illacyą wielebnego oyca Jana Bankowskiego konkluzyą proponowaną maiąc w reflexyi takowy daię y feruię dekret. Ponieważ niekontentuiąc się przeszłemi excessami przerzeczeni popowicze ieszcze y teraz przegrażaią się na stryia, zabić go obiecuią, tedy iako matkę Maruszkę, Stefana żonę, wszystkiego tego dzieciom pozwalaiącą, tak y synów przerzeczonych Bankowskich Hryca y Iwana od oyczyzny ich odsądza, która na wypłacenie dworskich y cerkiewnych win, iako dawnych, tak, któreby teraz za nowe excessa potkać ich miały, należycie nie wystarczy, tę trzecią część popowstwa z rąk gwałtowników y Matki ich nie karzącey dzieci władza dziedziczna pańska im bierze wiecznemi czasy y że to mało za ich takie nieznośne zbytki y kryminały na osobach ich dochodzić, łapać ich y do grodu na exekucyią, to iest głów ucięcia, sąd teraznieyszy oddawać każe, iako Boga, prawa niesłuchaiących. Tę zaś odiętą część po nieboszczyku oycu Hryca i Iwana Bankowskich łaskawość pana dziedzicznego w grzywnach dworskich cerkwi rzepnickiey przysądza wielebnemu oycu Bankowskiemu, teraznieyszemu prezbyterowi rzepnickiemu

ż tą iednak kondycyą, aby na potym on y iego sukcessorowie y ktokolwiek na toż popowstwo prezentowan dziedzicem Rzepnika będzie, nigdy dwóch osob nie podawał do święcenia, ani się ich nigdy dwoch na to popowstwo święcić nie ważyło pod wolnym odebraniem dworowi tey trzeciey części popowstwa, gdyż z tego wielka kłutnia między popowiczami bywała i bywa. Także aby dzieci swoich żaden dzielić gruntami temi nie ważył się pop pod nieważnością tego wszystkiego dzielenia, aby zawsze iedna była owczarnia y ieden pasterz, co y same dekreta synodalskie nakazuią między inszėmi dekret wielmożnego Imci oyca Jana Małachowskiego, episkopa unitā przemyskiego y samborskiego w Przemyslu dnia 31 10-bris anno 1677 ferowany, w którym punkt takowy: Na ostatek z tym się deklaruiemy, iz dwoch, daleko bardziey trzech do iedney cerkwi duchownych poświęcać, ani instituować nie będziemy etc. etc. Ktory to dekret przy niżey podpisanych ich mosci panach assessorach powagą i władzą dziedziczną moią przy pieczęci y podpisie moim utwierdzam y ratifikuie y dla wieczney pamiątki do ksiąg wpisać rzepnickich prawnych kazałem. Klemens z Unichowa na Ustrzykach Ustrzycki, stolnik zakroczyński. Xiądz Mateusz Jan Gołębski, kommendarz łęcki manu propria. Stanisław Jurkowski manu propria. Locus sigilli prelibati Ustrzycki.

До сеї парохії належали такі села: Ріпник, Воєводжа і Петрівка, одного дїдича, а Братківська Вілька другого. В Ріпнику, Воєводжій і Петрівцї було руських родин 134, а в Братківській Вільцї лиш девять. Ріпницькі парохіяне давали свому парохови десятину, кождий кметь давав копу снопів пшеницї, ті що давали мешне лат. парохови в Лончцї, давали руському по 40 снопів з кождої кметївської рілї. Всього побирав парох 51 копу. Крім сього кожда родина (unus quisque pater familiae) **робила по два днї в роцї, так само робили два днї люди з Братківської Вільки. Ріпницькі вірні давали по три і по два хлїби свому парохови; хто давав копу снопів пшеницї, приносив три хлїби, хто 40, давав два хлїби. В 1780 р. приступило до сповіди 615 осіб, а кожда з них зложила 1 польський гріш, або пів крайцара на вино до церкви. Відповідно до числа сповідавших ся повинно було бути всїх вірних в парохії до 1100 душ. Тепер має бути в сїй парохії 1687 душ, тож в протязї 131 лїт був би приріст 587 душ, а повинен би бути більший, більший. Можливе, що якась часть вірних перейшла на латиньский обряд.**

Парохом в Ріпнику був в 1780 р. о. Василь Париловський, тоді і декан дуклянський. В 1755 р. став парохом в Яблониці а 1775 р. прибув до Ріпника. Його попередник о. Стебницький не провадив господарки через весь час свого побуту в Ріпнику, винаймаючи поле за будь що, через що будинки понищили ся. Новий парох зате мав клопіт з дідичами, які нерадо дивили ся на його заходи поставити нові будинки, заперечували йому право до ліса не лиш дідицького, а навіть і до того, що ріс на парохіяльнім поли. По довгих заходах виграв процес з дідичами в ґубернії у Львові, одначе й потім пани йому докучали, не видаючи асиґнацій до ліса.

Школи не було при церкві в тім часї, був лишень учитель, якому громада не давала удержаня, тільки парох з доброї волї давав йому кусник поля до ужитку. Метрикальні книги заховали ся в трех томах; перший почали писати 1693 р. і довели до 1735, в другім від 1736 записувано охрещених до 1743 р., однак там не записовано всїх, деякі дїти поминено. В третїй книзї записувано від 1760 р. аж до 1780 р. охрещених, звінчаних і померших і по старій і новій формі.

По скінченю огляду о. візитатор списав і підписав протокол і лишив його при церкви в Ріпнику, де він і повинен був переховувати ся. А однак якимсь чудом се справоздане зайшло досить далеко, бо аж під Бескид коло Лупкова, до села Команчі, де спокійно собі лежало між старими паперами. Мабуть якийсь священик переходячи на иншу парохію забрав її з собою.

Подав *М. Зубрицький.*

Наукова хроніка.

Причинки до студій над нашою еміґрацією.

III.[1])

Dr. Karl Ritter von Englisch — Zu unserer Auswanderungsfrage. Bemerkungen (Statistische Monatschrift. Hrg. von der k. k. Statistischen Zentralkommission. N. F. XVI. Jahrgang (XXXVIII), Hft. II—III, 1911, стор. 89—120).

— Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1908 und 1909 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten (Ibidem, N. F. XV (XXXVII), 1910, стор. 721—733).

— Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik (Ibidem XXXVIII, N. F. XVI, 1911, Hft. VI, стор. 345—389+2 табл.).

Dr. Ernst Schultze — Die Analphabeten in den Vereinigten Staaten (Zeitschrift für das gesamte Staatswissenschaft hrg. von Bücher. Тібінґен 1907, том LXIII, стор. 28—53).

H. Fehlinger — Die Österreicher in den Vereinigten Staaten von Amerika (Statistische Monatsschrift 1907, N. F. XII, стор. 172—175).

L. Loydold — Die Ein- und Auswanderung durch den Hafen von New York im ersten Semester 1908 (Ibidem 1908, N. F. XIII, стор. 637—644).

Dr. Friedrich Schomerus — Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen (Jahrbücher für Nationalökonomie XXXI, III. F. Єна 1906, стор. 76—90).

Binn Max — Geographische Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Nordamerika. Jahresbericht des Staatsgymnasiums im VI Bezirke von Wien für das Schuljahr 1906/1907. 1907, стор. 3—26.

Принято на засіданню історичної секції 24 лютого 1912.

[1]) Гл. Записки Н. Т. ім. Шевченка том 101 і 105.

Dr. Ernst Schultze — Die Bevölkerungsbewegung im westlichen Kanada (Zeitschrift für Sozialwissenschaft 1910, стор. 515—524).

Eugen von Philippovich — Im Westen Kanadas (Österreichische Rundschau, том II, Відень 1905, стор. 485—501).

Dr. Karl Ritter von Englisch — Die Einwanderung nach Südamerika (Statistische Monatsschrift 1910, XXXVII, N. F. XV, стор. 771—784).[1]

В попередній статї ми обговорили докладнїйше працю дра Каро і статї Пфлїґля, Шульце, Гея і Сарторіюса, що її в дечім доповнюють, щоби дати загальний огляд стану і потреб австро-угорської, а з окрема української еміґрації. Тепер перейдемо до другої ґрупи праць, більше статистичної натури, а передовсім до розвідок і зіставлень К. Енґлїша, що в остатнїх часах взяв на себе оброблюванє консулярних справоздань і представленє заморської еміґрації.

Обговорюючи числа за 1908 і 1909 рік прийшов і Енґлїш до того заключеня, що і Каро, — що доти неможливо мати докладні дані про еміґрацію і зачинати охоронну акцію, доки не буде переведена докладна статистика еміґрантів. Через те в статї Zu unserer Auswanderungsfrage подає він проєкт статистики тих еміґрантів, що виселюють ся через австрийські пристани і обговорює її техніку. Щоби доказати потребу таких заходів, присвячує він кілька критичних уваг причинам і наслїдкам сучасної еміґрації. Спинимо ся над ними коротко і піднесемо ті моменти, які поминув або не підчеркнув належно др. Каро.

Давнїйше були переселенські рухи викликувані причинами релїґійними або полїтичними: нинї грають майже виключну ролю економічні причини. Перелюдненє, яке приймає теж Каро — істнує ще не всюди, але люди вивандровують, бо мають за мало землї. Се признав і Р. Шрофт на загальних зборах австро-угорських експортових товариств в сїчни 1909 року, приписуючи значну вину в еміґрації великим лятіфундіям і бракови промислу. Еміґрацийний наклін, викликаний аґрарними причинами змагає ся відтак через порівнанє із станом аґрарних і зарібкових

---

[1]) Не маючи змоги обговорити усїх видань, що дотикають усяких питань заморської і континентальної еміґрації, принотовую тут найважнїйшу лїтературу з новійших часів (особливо від 1905 р.), о скільки вона може придати ся для студий над нашою еміґрацією. Старші публїкації наведені в цитованій висше праци дра Каро, Auswanderung und Auswanderungspolitik і в статї Філїпповіча, Auswanderung в другім виданю збірки, Handwörterbuch der Staatswissenschaften.

Aldinger, Im Auswandererschiff (до Бразилії). Штутґардт 1909. — Alsina, Juan A., La immigracion europea en la republica argentina. Buenos Ayres 1910. Стор. 352. — Idem, Población, tierra

відносин в инших краях. Наш селянин переселюючись дивить ся тільки

sy producción. B. A. 1903. Ст. 208. — Idem, Inforne de la Immigración en el prime semestre de 1906. B. A. 1906. Ст. 22. — Altmann, S., Kanada. Land, Leute und wirtschaftliche Verhältnisse. (Kommerzielle Berichte herausgegeben vom österreichischen Handelsmuseum, 1). Відень, Манц, 1907. Ст. IX+121, 8°. — Idem, Wirtschaftsverhältnisse Kanadas im J. 1907. Ein kommerzieller Bericht. (Ibid., 11). Відень, 1908. Ст. 34, 8° (1 M 70). — André, Siegfried, The race question in Canada. London, Eveleigh Nash, 1907. Ст. VIII +343, 8°. — Arduino, Marcello, Emigrazione ed immigrazione. Milano, U. Hoepli, 1910. Ст. XI+248. — Arent, A., Argentinien, ein Land der Zukunft. Jubiläumsschrift. Липськ, Schönfelder, 1910. Ст. VIII+275 (3 M). — Auswanderer, Der Deutsche. (Нїм. еміґрац. часопись). — Auswanderung, Ungarische, und Rückwanderung. (Ungar. Statist. Jahrb. 1909, N. F. XV, стор. 65—78). — Auswanderungsproblem. II. Der Anteil der katholischen Völker Europas an der überseeischen Auswanderung. Freiburg i Br., Caritas-Verlag, 1911. Ст. 34. — Balch, Emily Greene, Sources of Slav Emigration. (Charities and the commons. New York & Chicago, 1906, III—VI: є й про укр. еміґрацію). — Eadem, Österreichische Fragen in amerikanischer Beleuchtung (Der Weg 1906, марець). — Barrett, R. J., Canada's Century. Progress and resources of the great dominion. London, Financler & Bullionist, 1907. Ст. 552, 8°. — Barszczewski, S., Polacy w Ameryce. Варшава, 1902. — Basiuk, A., Die Lage der ruthenischen Auswanderer jenseits des Ozeans. (Caritas, 1910, XV, стор. 245—248). — Boas, Franz, Race problems in America. Science, 1909, N. S. vol. XXIX, Nr. 752, ст. 839—849. — Bodenstein, Dr. B, Die Beschäftigung ausländischer Arbeiter in der Industrie. Essen, 1908. — Bodió, Notes sur la législation et la statistique comparées de l'émigration et de l'immigration. Roma 1905. — Boekh, Richard, The determination of racial stock among american immigrants. Boston 1906. — Bollettino dell' emigrazione 1901 і д. (італїйська еміґр. часопись). — Bosco, Auguste, Le correnti migratorie agricole. Roma, 1905. — Idem, L'emigrazione dal mezzogiorno. Roma, 1906. — Bradley, A. G., The making of Canada. London, A. Constable, 1908. Ст. 404. — Idem, Le Canada. Empire des bois et des blés. 2-e éd. Paris, Roger, 1910. Ст. 282. — Le Brésil. Les richesses naturelles, ses industries. I. Paris, Aillaud et Cie, 1909. Ст. 404. — Bujak, Galicya. I—II. Львів, 1908—1910. — Burnichon, J., Le Brésil d'aujourd'hui. Paris, Perrin, 1910. Ст. 340, 16°. — Burpee, Canada and the Jointh High Commission (North American Review 1905, X, 555—557). — Cabrini Angiolo, Manualetto per l' emigrante in Europa. (Bibl. del popolo, ч. 472). Milano, 1910. Ст. 61, 32°. — Canonico, Giovanni, Il Brasile, sue risorse agricole, industriali e commerciali: conferenza. Torino, 1908. Ст. 51 (L. 1). — Century, A., Of population growth from the first census of the United States to the twelfth 1790—1900 (Department of Commerce and Labor. Bureau of the Census). Washington, 1909.

на ціну землї і висоту платнї і на стрімголов втїкає за море, коли до-

Ст. X+303, 4⁰. — Commons, J. R., Races and immigrants in America. London, Macmillan & Co, 1907. — Contro l'immigrazione nel Brasile. Mantova, tip. dell. Univ. pop., 1907. Ст. 51. — Delgado de Carvalho, C. M., Le Brésil méridional. Santa-Catharina et Rio-Grande do Sul. Paris, Desfossés, 1910. Ст. 541, 16⁰. — Denis, Pierre, Le Brésil au XX-e siècle. Paris, Colin, 1909. Ст. 316. — Dettmann, E., Brasiliens Aufschwung in deutscher Beleuchtung. Берлїн, 1908. — Dewavrin, M. L., Le Canada économique au XX-e siècle. Paris, M. Rivière, 1909. Ст. 227. — Dowson, P. S., Emigrants in Canada (Charity Organis. Rev. 1910, I, ст. 61—72). — Dunker, Rud., Wirtschaftsstudien aus Südamerika, speziell über Chile. Leipzig, Duncker & Humblot, 1910. Ст. VI+202. — Eichbaum-Lange, W., Ferne Fahrten. Reisebilder aus Brasilien und Ostasien. Tübingen, Laupp, 1909. Ст. VIII+168, 8⁰. — Eidam, Walter, Die staatsrechtliche Stellung des Auswanderungsunternehmers. Ansbach 1905. — Eiffe, Carl Cesar, Früchte deutscher Arbeit. 13 Jahre Farmleben im fernen Westen Nordamerikas. Leipzig, Dieterich, 1910. Ст. X+225. — Elkington, E. Way, Canada, the land of lope. London, Black, 1910. Ст. 248. — Emigrazione e Colonie (офіціяльне виданє італїйського ґенерального еміґр. комісаріяту). Brasile, Roma 1908; Argentina, Roma 1908. — Export-Revue, Österreichisch-ungarische (часопись від 1895 р. далї). — Ezcurra, P., Exigencias nacionales. Buenos Ayres, Officina metereologica, 1910. Ст. 162, 189, 8⁰. — Facts on Immigration. Reports of Conferences of the National Civic Federation. New York 1907. — Faraggiano, L'emigrazione, studie econom. legisl. Empoli, 1905. — Fehlinger, H., Das Einwanderungsproblem in den Vereinigten Staaten. (Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie 1905, ст. 413—423). — Idem, Über amerikanische und britische Einwanderungsgesetze. (Politisch-anthropolog. Revue, 1905). — Idem, Die weisse Bevölkerung der Vereinigten Staaten von Amerika und ihre Zukunft (Ibid. 1906, IX/1, ст. 38—45). — Fischer von Rölserstamm, H., Bedeutung Argentiniens für den österreichischen industriellen Export. (Handelsmuseum 1909, XLVII, ст. 737—8). — Frescura, Bernardino, Argentinia: quida per i contandini e per gli opera. (Bibliotheca per l' emigraz. ital.). Milano, Agnelli, 1910. Ст. 141, 16⁰. — Frey, Karl v., Entwurf eines österreichischen Gesetzes betreffend die Auswanderung nach überseeischen Ländern. Видень, 1908. — Friedmann, Arthur, Arbeitermangel und Auswanderung. Видень, 1907. — Gargas, Z., W sprawie ruchu pieniężnego między Ameryką a Galicyą, Краків, 1907. — Idem, Stosunki Polski z Ameryką. Львів, 1908. — Idem, Grundprobleme der Auswanderungspolitik (Schweizer. Blätter für Wirtschafts- und Sozialpolitik 1909, 22/3, ст. 717—731). — Garzon, Eugenio, L'Amerique latine. La République Argentine. Son histoire. Sa vie économique. Ses finances. 2-e éd. Paris, Conerd, 1911. Ст. X+200 (2 M 80). — Gerhardt, E., Kanada selbständig? Berlin, Puttkammer, 1910. 3 M 20. — Gervais, Alberto, La republica

відає ся, що в Канаді земля за дармо, а в Сполучених Державах можна

degli stati uniti del Brasile (America latina)... Milano, P. Carrara, 1908. Ст. 211. — Goltz, C. von der, Grossargentinien. Reiseeindrücke (Deutsche Rundschau, 1910, XXXVI, ст. 350—371). — Gonnard, René, L'emigration europeenne au 19-e siècle (Angleterre. Allemagne. Italie. Autriche-Hongrie. Russie). Paris, Colin, 1906, 12⁰. (3 F 50). — Greger, I, Die argentinische Republik. Tabellarische Übersicht über die Landpreise, Baukosten für Wohnhäuser. München 1905. Ст. 28. — Grey, F. W., Race and Religion in Canada. (Monthly 1910, ст. 153—164). — Griffith, W. L., The dominion of Canada. London, Pitman, 1911. Ст. 460. — Grossi, Vinc., Storia della colonizzacione europea al Brasile. Roma 1905. Ст. 592. — Hall, Prescott F., Immigration and its effects upon the United States. New York 1906. — Hannasch, R., Land und Leute von Rio Grande do Sul. Липськ 1905. — Hanicotte, R. i G., La vérité sur le Brésil. Paris 1909. Ст. 262 (3 F 50). — Harth, A. B., The Southern South. New York, Appleton, 1910. Ст. 445. — Hegedüs, Dr. Roland von, Internationale Regelung der Auswanderung (Vortrag gehalten am 17. V. 1909 auf der in Berlin stattgefundenen Konferenz der mitteleuropäischen Wirtschaftsvereine). — Hey, Friedrich, Österreichische Exportförderung mit besonderer Berücksichtigung des Exportes nach Argentina (Mährisch-schlesische Gewerbezeitung 16. III. 1907). — Idem, Argentinien und die österreichische Auswanderung (Volkswirtschaftliche Wochenschrift, грудень, 1907). — Hirst, W., Argentina. London, Unwinn, 1910. Ст. 336, 8⁰. — Hoyer, A., De polske Vandrearbejdere. Det ny Arhundrede. 1909 Juni. 568—77. — Immigración en le Anno 1908 (Argentinia) Bol. Dep. Nac. Trabe 1909, 11, ст. 520—527. — Immigration, The, Jew in America. New-York 1908. — Immigration laws and regulations of July 1, 1907. 9. ed. 1910. Washington, Govnt. Print. Off. 1910. — Immigration, The, Situation, in Canada. Presented by Dillingham. Washington, Govt. Printing Office. 1910. Ст. 218. — Ihering, R. v., Landeskunde der Republik Brasilien. Липськ, Sammlung Göschen, 1908. — Jovanović, Radoje, Die neueste Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Diss. Grüningen 1910. Ст. 118, 16⁰. — Junge, E., Einwanderung und Rassenproblem in den Vereinigten Staaten. (Am. Wirtschaftspolitik 1909, ст. 12—27). — Idem, Amerikanische Wirtschaftspolitik. Ihre ökonomische Grundlage, ihre soziale Wirkungen und ihre Lehren für die deutsche Volkswirtschaft. Берлін, Шпрінґер, 1910. Ст. VII+301. — Kasparek, Teodor, Bośnia a emigracya galicyjska. Львів, 1903. — Keller, Albert Galloway, Colonization: a study of the founding of new societies. Boston, Ginn & Co, (1908). Ст. XII+632. — Kertész, Gy, A kivándorlás szabályozása. [Управильнене еміґрації]. Budapest, Várnay, 1910. Ст. 362, 8⁰. 8 K. — Kieszkowski, W sprawie opieki kraju nad wychodźcami galicyjskimi w Ameryce. Сянік, 1908. — Klein, Friedrich, Nordamerika und Ostasien. Reiseerinnerungen mit besonderer Berücksichtigung der österreichischen Interessen. 1 Teil. Leipzig, K. Hiersemann, 1907. Ст.

заробити денно аж кілька ґульденів! Про инше йому звичайно байдуже.

285, 8⁰ (8 M). — Kłobukowski, Dr. Stanisław, Wspomnienia z podróży. Львів, ганд.-ґеоґр. товар., 1902. — Idem, Wycieczka do Parany (stanu Rzeczypospolitej Brazylii). Dziennik podróży. Львів, Ґубринович і син, 1909. Ст. 213 (4 K 50). — Knoke, Anton, Ausländische Wanderarbeiter in Deutschland. Leipzig, Deichert, 1911. Ст. III+108 (2 M). — Koebel, W. H., L'Argentine moderne. Paris, P. Roger, 1908 (4 Fr.). — Idem, Argentina, past and present. New York, Dodd, 1911. Ст. 455. — Koseritz' deutscher Volkskalender für Brasilien auf das Jahr 1910. 37 Jahrgang. Porto Alegre, Krahl. Ст. 536, 8°. — Koseritz-Dörffel-Sellin, Ratschläge für Auswanderer nach Südbrasilien. Берлін, 1897. — Kozłowski, W. W., Jak jest za Oceanem? Варшава, 1902. — Красновъ, А. Н., Аргентинская республика. (Энциклопедич. словарь. Гранатъ, 1910, III, ст. 390—401). — Kruszka, Wacław, Historya polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie). Wydanie poprawione i illustrowane. Milwaukee, druk Spółki wydawniczej Kurjera. I—XIII. 1905—1908. T. XIII. Ст. 203 (3 K). — Książka dla wychodźców wydana przez Towarzystwo opieki nad wychodźcami „Opatrzność" w Krakowie. Nr. 1. Marzec, 1909. Краків, накл. Товариства „Opatrzność", 1909. Ст. 47, 8⁰ (20 сот.). — Kumaniecki, K. L., Oświata i emigracya w naszym kraju. (Przegląd powszechny, 1906, VIII). — Idem, O robotnikach sezonowych. (Tygodnik rolniczy, 1907). — Idem, Studya z zakresu statystyki wędrówek. (Czasopismo prawn. i ekonomiczne, 1909). — Idem, Die galizische Saisonwanderung im Lichte ausländischer Arbeitsverträge (Statistische Monatsschrift, 1909, XXXV, ст. 521—567). — Lamprecht, Karl, Amerikana. Freiburg i. Br. 1906. — Langenheim, Antonio Gomez, Colonizacion en la republica argentina. Buenos-Ayres, 1906. Ст. 462. — Lant, C. A., Canada, the empire of the North. London, 1909. — Lauhglin, J. L., Aus dem amerikanischen Wirtschaftsleben. Липськ, 1906. — Leroy-Beaulieu, La colonisation chez les peuples modernes. 6 видане, 2 томи. Paris, 1908. — Lionnet, J., Chez les Français du Canada. Paris, Plon, 1909. Ст. VI+284. F. 3·50. — Loir, A., Canada et Canadiens. Paris, Guilmots, 1908 (6 Fr.). — Lombroso, Ferrero Gina, Nell' America Meridionale (Brasile, Uruguay, Argentina): note e impressioni. Milano, Treves, 1908. Ст. XII+360. — Low, A. M., The American peoply. A study in national psychology. Boston, Mifflin, 1909. Ст. 8+446. — Luca Paolo Em. de, Dell' emigrazione europea ed in particolare di quella italiana. 4 томи. Torino, Bocca, 1910. — Mc. Master, J. B., A History of the People of the United Staates from the Revolution. New-York, 1910. — Mailath, L' émigration hongroise (Revue economiq. internat. 1905, ст. 486—511). — Martinez, Albert, Recensément général de la population. Buenos Ayres 1906. Ст. 557. — Idem i Lewandowski, Maur., L' Argentine au XX-e siècle. 3-e éd. Paris, A. Colin, 1909. Ст. 496 (5 Fr.). — Morkeberg, P. A., Om landokonomische Forhold in Kanada.

Важною причиною еміґрації є вкінци заохота з боку свояків і знайо-

Foredrag. Kobenhavn, Bang, 1910. Ст. 96. — Moore, A. Braniley, Canada and her colonies. London 1911. Ст. 185. — Moroni, P. Anna, Emigranti quattro anni al Canadá. 2-e éd. Milano 1907. Ст. 144. — Morris, H. C., The history of colonization from the earliest times to the present day. 2 томи. New York, Macmillan, 1908. XXIV+459 i XIII+383 (S 4). — Munzinger, Ludwig, Zukunftsländer am La Plata. Reise-Erinnerungen. 2 томи. 1: Land und Leute. 2: Reisebericht. Leipzig, W. Engelmann, 1907. Ст. XII+376 i VI+316, 8° (15 M). — Muro, William Bennett, The seigniorial system in Canada. New-York, Longmans, Grenn & Co, 1907. Ст. XIII+296 (= Harward hist. stud. XIII). — Oakenfull, J. C., Brazil in 1910. N. Y., Commission for the Econ. Expansion of Brazil, 1910. Ст. 279 (для безплатної розсилки). — Parisi, G., Storia degli Italiani nell' Argentina. Roma 1908. — Ponce, L. de, The Rise of the Argentine Republic. London, Laurie, 1910. Ст. 446, 8°. — Population, United States total. Comparative summary for 1910, 1900 and 1890. Independent, vol. 69. 3238, ст. 1297. — Porrith, Ed., Sixty years of protection in Canada 1846—1907. London 1908. — Precz z mafią emigracyjną. Краків (1909). — Preusse-Sperber, Wegweiser für Argentinien zur Orientierung der Auswanderer und Kapitalisten. 2 видане. Flöha 1905. Ст. 150. — Protokoll, Stenographisches, der Expertise über das Einwanderungswesen. Відень, 1905. — Przegląd, Polski, emigracyjny (часопись). — Przewodnik po Brazylii wraz ze słowniczkiem polsko-portugalskim i mapką Parany i Ameryki południowej. Краків, Польс. товариство еміґраційне, 1909. Ст. 64 (80 сот.). — Randon Jean, Le émigration et de l' immigration au point de vue du droit interne. Paris, Joure, 1909. Ст. 132. — Report, Nineteenth Annual, of the Commissioner of Labor: Wages and Hours of Labor. Washington, Governement Printing office, 1905. Ст. 976, 8°. — Ripley, W. Z., European population of the United States. (Journal anthrop. Instit. 1908, XXXVIII, ст. 221—240). — Robinson, Harry Perry, The twentieth century american: being a comparative study of the peoples of the two great Anglo-Saxon nations. New York, Putnam, 1908. Ст. XII+463, 8°. — Roja, Bol., Jak i gdzie szukać zarobku? Краків, 1908. — Royce Josiah, Race questions, provincialism and other American problems. New Jork, Macmillan, 1908. Ст. XIII+287. — Runge E, Wie wandere ich nach Süden aus? Ratgeber für Auswanderungslustige. 2 части. Berlin, Süsserott, 1908. I. Brasilien, II. Argentinien. — Salvy Ch., L' immigration aux Etats-Unis et les Lois fédérales. Paris, Larose, 1909. Ст. 220. — Santa-Coloma, Carlos de, La République Argentine, son présent et son avenir au point de vue économique. Conférénce. Bordeaux, G. Gounouilhou, 1908. Ст. 44. — Schroff H., Die Argentinische Einwanderung. (Süd- und Mittelamerika, 1909, XIX, 20, 21). — Schultze, E., Landpreise im westlichen Kanada (Zeitschrift für Kolonialpolitik 1910, ст. 65—68). — Idem, Menschenschmuggel und gelbe Gefahr in den Vereinigten Staaten. (Zeitschrift

них: американська статистика доказала, що 40—55% переселенців іде

für die gesamte Staatswissenschaft 1910, LXVI, ст. 135—144). — Idem, Veränderungen in der Einwanderung nach den Vereinigten Staaten. (Polit. antrop. Revue 1910, IX, 141—145). — Schulze F., Die polnische Zuwanderung im Ruhrrevier und ihre Wirkungen. München 1910. Ст. 102, 8⁰. — Schwegel, H., Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Nordamerika. (Zeitschrift für Volkswirtschaft, 1904). — Idem, Streifzüge durch das amerikanische Wirtschaftsleben. Halle, 1910. Ст. 228, 8⁰. — Shaw, Albert, Political problems of American development. New York, Macmillan, 1907. Ст. VII+268 (м. и. і про расове питане). — Siemiradzki, W sprawie emigracyi włościańskiej do Brazylii (Biblioteka warszawska 1910, I). — Siger Carl, Essai sur la colonisation. Paris, 1907. Ст. 190. — Sisson, H. D., La République Argentine. Description, étude sociale et histoire. Paris, Plon-Nourrit, 1910. Ст. 335, 16⁰. — Smith, Justin Harvey, Our strugle for the fourteenth colony: Canada and the American Revolution. 2 томи. New Jork, Putnam, 1907. Ст. XXV+638 і 17+635. — Sosnowski Paweł, Brazylia, jej przyroda i mieszkańcy. Wydanie 3 zmienione. Варшава, Сташиц, 1909. Ст. 64, 8⁰, 20 коп. — Spencer, Ewart J., The kingdom of Canada. Toronto 1908. — Stefczyk, Dr. Fr., Przesilenie ekonomiczne a sprawa ludowa w Galicyi. Львів, 1907. — Steiner, E. A., On the trail of the immigrant. New-York-Chicago-Toronto, 1906. — Idem, The immigrant tide: its ebband flow. New York, Revue (1909). Ст. 370. — Stephenson, G. T., Race Distinctions in American Law. New York, Appleton, 1910. Ст. 15+388, 8⁰. — Stone, Alfred Holt, Studies of the american race problem: with an introduction and three papers by Walter F. Willcox. New York, Doubleday, 1908. Ст. XXII+555. — Südamerika, herausgeg. von I. Gregor. München (часопись). — Studnicki W., Imigracya do Ameryki a ludność Europy. (Ekonomista, Варшава, 1911, I, ст. 127—143). — Sundermann, H., Der landwirtschaftliche Arbeitsnachweis. Берлїн, 1904. — Тизенко, П., Эмиграціонный вопросъ въ Россіи 1820—1910. Либава, 1909. — Torino, Dr. Damian M., Offizieller Bericht des Ackerbauministers — an den Nationalkongress. Buenos Ayres, 1905. Ст. 441 (ст. 3—141 про еміґрацію). — Trzciński, Russisch-polnische und galizische Wanderarbeiter im Grossherzogtum Posen. Stuttgart und Berlin, 1906. — Vallentin, W., Ein unerschlossenes Kulturland. Neuquén und Rio-Negro (Argentinien). 2 вид. Берлїн, Paetel, 1907. Ст. VI+229. — Idem, In Brasilien. Берлїн, Paetel, 1909. Ст. VIII+255. — Vay von Vaya und zu Luskod, Graf, Nach Amerika in einem Auswanderungsschiffe. Берлїн, Paetel, 1908. Ст. 318. 6 M. — Idem, Gross-Britannien jenseits des Ozeans. 1 Teil: Kanada und Indien. Берлїн, Paetel, 1910. Ст. VII+252. — Verhältnisse, Wirtschaftliche, in Sao Paulo. (Handelsmuseum 1910, VI, ст. 93—4). — Vignes, J. E., La verité sur le Canada. Paris, 1909. Ст. 319. — Wagner, Alexander, Schutz den Auswanderern. Берлїн, 1909. — Warne, Frank Julian, The Slaw Invasion and the mine

на кошт еміґрантів в Америці, 15—25% уживає знов на подорож громший присланих з Америки.

Еміґрація викликує важні наслідки і в краях, що тратять через виселене, і в тих нових просторах, до яких вона звертає ся.

Через страту людий в віці між 20 а 40 роком зміняє ся на некористь розклад людности що до віку, зменшає ся число вінчань, а збільшає ся процент недужих, калік і непридатних до роботи, вік подружий стає пізнійший тай плідність менша, бо жінки побирають ся в пізнійшім віці. Через еміґрацію фахових робітників підносить ся ціна тим, що полишили ся, одначе тільки в торговлї і промислї: хлїбороби тратять на еміґрації, бо не мають робітника і позбувають ся помочи малої селянської посїлости. Загалом беручи, більше страт поносить край, з якого еміґрують; користь слїдна тільки тодї, коли край дїйсно перелюднений.

В новім краю зайшлі робітники деклясують місцевих, роблять їм конкуренцію і можуть обнизити платню. Се було причиною, чому заборонено в Америцї прихід законтрактованим іміґрантам-робітникам і робить ся або приготовлює ся инші обмежения.

Щоби пізнати докладно еміґрацийні обставини, пропонує автор завести окреме еміґраційне бюро, що займало ся б збиранєм статистичних даних і дає ряд порад, якби добути дати і про тих еміґрантів, що не еміґрують через Трієст і Фіюме. Автор є за знесенєм усїх полїцийних обмежень, а радить за те докладно переводити статистику в самих громадах за посередництвом війтів. Вони потрафили би зібрати правдиві дати, що між иншим служили б і для контролї инших обчислень. До статистичних виказів були б далї зобовязані пристанні власти: в обох

---

workers. Philadelphia, 1904. — Weisl, Die letzjährige Auswanderung aus Österreich-Ungarn nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Vortrag. 1904. — Idem, Die Auswanderungsfrage. Берлїн 1905. — Whelpley, James Davenport, The problem of the immigrant. Льондон, 1905. — Wiener, Charles. Orientation économique de la République argentine. Paris, Office du Commerce extérieur, 1910. Ст. 175. — Wirtschaftsgebiet, Das argentinisch-brasilische, und die österreichische Schiffahrt. Відень, Манц, 1907. Ст. 45. — Windisch-Graetz, Emigration in Brasilien. — Włodek, L., Listy z Brazylii, 1908. — Idem, Polskie kolonie rolnicze w Paranie. Odb. z Ekonomista. Варшава, 1910. Ст. 16, 8°. — Wolff, Dr. Helmut, Die inneren Wanderungen (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, зош. 1). — Zdanowski, F. B., Przewodnik dla wyjeżdżających do Brazylii. Краків, Ґебетнер і Сп., 1907. Ст. 121, 8°, 2 К. — Yearbook, American, 1910. New York, Appleton, 1911. — Yearbook of Canada, 1910. — Yearbook, The Argentina, 1910.

випадках мусїли б бути заведені обширні статистичні формулярі, де треба би узглянднити усї навіть менш важні питаня. В таких разах богатість дат цїлком не шкодить, бо дає докладнїйший образ. Для контролї повинно правительство постарати ся о умову з тими державами, до яких удають ся наші еміґранти, в справі виміни дат і веденя одностайної статистики. Особливо було б се важне для Канади, Арґентини і Бразилїї, яких статистика недостаточна. Міністерство заграничних справ повинно видати нове розпоряджене до конзулятів в справі річних справоздань, що мали би обіймати: 1) статистику пристаний і країв, 2) звістки про нове еміґраційне законодавство і 3) загальні замітки про стан, положене і розвій кольоній та про економічні обставини в краю (про цїни, зарібки і т. и.). Належало б далї вести статистику повертаючих еміґрантів і сезонових робітників.

В статистицї мали б бути узглянені: назвище, становище в родинї, пол, релїґія, вік, державна приналежність, остатне місце побуту, грамотність, матїрна мова, занятє і цїль дороги. Для громадських статистиків прибули б ще дати про напрям дороги (через яку граничну місцевість або пристань), мотиви еміґрації, висоту забраної готівки і її жерело (з продажі ґрунту), і про поміч чужих держав або свояків.

Др. Енґліш переймив давну працю Пфлїґля і подає зіставленя статистичні про еміґраційний рух в Австро-Угорщинї[1]) в 1908 і 1909 р., використовуючи справоздання европейських пристанних властий і австро-угорських конзулятів.

Число еміґрантів уживаючих трієстинської і фіюманської пристани зросло в 1909 роцї і майже дорівнало станови з 1907 року. Через Австро-Амерікану і Лїнію Кунард виеміґрувало:

в р.	Австрійців	инших	разом
1905	8·750	5·343	14·093
1906	8·265	9·525	17·790
1907	8·893	12·751	21·644
1908	3·085	5·031	8·116
1909	7·773	8·341	16·114
разом	36·766	40·991	77·757,

з того 68·674 через Австро-Амерікану, а 8·083 через Лїнію Кунард.

[1]) Крім праць Пфлїґля австро-угорську еміґрацію обговорювали також Бузек (Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich в Zeitschrift für Volkswirtschaft, 1901, X, стор. 441—511 і 553—595) і Швеґель (Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten von Amerika. Mit besonderer Rücksicht auf die österreichisch-ungarische Auswanderung. Ibidem, 1904, XIII, стор. 161—207).

Найбільше переселенців дала Галичина, в 1906 р. 59·1%, 1907 32·7%, 1908 48·5% і 1909 50·2%.

Взагалі виеміґрувало в роках:

	1906	1907	1908	1909
з Галичини	4·888	2·902	1·497	3·907
з Буковини	254	361	218	137
з Австрії	8·265	8·893	3·085	7·773
з Австро-Угорщ.	13·007	16·846	4·948	13·114
з Росії	2·036	2·160	2·451	2·526

З загального числа еміґрантів було в роках:

	1906	1907	1908	1909
з Австрії	46·5%	42·1%	39·1%	48·2%
з Угорщини	20·4%	21·2%	22·8%	29 3%
з Заграниці	33·1%	36·7%	37·2%	18·5%

Через трієстинські аґенції виправлено зелізницею до чужих пристаний 4·305 еміґрантів в 1908, а 10·333 в 1909 році, найбільше до французької пристани Havre (1908: 2·655, 1909: 7·173), значно менше до німецьких пристаний (1908: 813, 1909: 2·187), і до Ґенуї (1908: 723 і 1909: 812).

Найбільший процент австро-угорських переселенців забрали німецькі пристани Гамбурґ і Бремен, виказуючи в 1909 р. число 86·285! Як сильно зросла австрійська еміґрація через німецькі пристани, показує отся табличка:

Пересічно	Виваидрувало					
	через		Разом	в процентах		
	Гамбурґ	Бремен				
	в абсолютних числах					
1891/95	10·159	14·122	24·281	5·1	5·6	5·4
1896/1900	11·821	16·994	28·815	6·0	6·8	6·4
1901/1905	27·341	41·599	68·940	13·8	16·6	15·4
1906/1909	147·295	177·195	324·490	75·0	70·9	72·6
1891/1909	196·616	249·910	446·526	100·0	100·0	100·0

Загалом на 390·249 австрійських еміґрантів в р. 1902/05 виеміґрувало через німецькі пристани 68·940 або 17·6%, але в 1906/09 на 449·493 вже 237·375 або 52·6% !

Що до віку, то виказують часи кріви зріст числа жінок і дітий. Між еміґрантами via Hamburg було Австрійців:

в віці	1908 р.			1909 р.		
	мущин	жінок	разом	мущин	жінок	разом
низше 15 літ	2·057	2·142	4·199	2·503	2·633	5·136
15—40	7·197	4·882	12·079	20·663	10·643	31·306
понад 40	1·321	662	1·983	3·209	846	4·055
разом	10·575	7·686	18·261	26·375	14·122	40·497
В процентах:						
низше 15 літ	49·0	51·0	100·0	48·7	51·3	100·0
15—40	59·6	40·4	100·0	66·1	33·9	100·0
понад 40	66·7	33·3	100·0	79·1	20·9	100·0
разом	57·9	42·1	100·0	65·1	34·9	100·0
В процентах кождої кляси віку:						
низше 15 літ	19·5	27·9	23·0	9·3	18·6	12·7
16—40	68·1	63·5	66·1	78·3	75·4	77·3
понад 40	12·4	8·6	10·9	12·4	6·0	10·0
разом	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0

Заняте австрійських еміґрантів via Гамбурґ представляло ся в цифрах як слідує:

1908

Зване	мущин	% у званю	жінок	% у званю	Разом	% мущ.	% жінок
I. Рільництво	7·043	66·6	2·511	32·7	9·554	73·7	26·3
II. Ремесло і промисл	1·548	14·6	699	9·1	2·244	68·9	31·0
III. Торговля і комунік.	806	7·6	123	1·6	929	86·8	13·2
IV. Вільні заводи	159	1·5	44	0·5	203	78·3	21·7
V. Без заняття	27	0·3	1·258	16·4	1·285	2·1	97·9
VI. Незнане	992	9·4	3·051	39·7	4·043	24·5	75·5
Разом	10·575	100·0	7·686	100·0	18·261	100·0	

1909

Зване	мущин	% у званю	жінок	% у званю	Разом	% мущ.	% жінок
I. Рільництво	20·085	76·2	3·214	22·8	23·299	86·3	13·7
II. Ремесло і промисл	2·789	10·6	1·355	9·6	4·144	67·3	32·7
III. Торговля і комунік.	1·658	6·3	211	1·5	1·869	88·7	11·3
IV. Вільні заводи	168	0·6	45	0·3	213	78·8	21·2
V. Без заняття	39	0·1	4·184	29·6	4·223	0·9	99·0
VI. Незнане	1·636	6·2	5·113	36·2	6·749	24·3	75·7
Разом	26·375	100·0	14·122	100·0	40·497	100·0	

Ціль подорожи після консулярних справоздань, що ріжнять ся трохи від німецьких пристанних:

	1908		1909	
Сполучені держави	13·559	74·25	35·990	88·88
Бразилїя	3.461	18·95	1·768	4·36
Канада	781	4·28	2·021	4·99
Арґентина	235	1·29	499	1·23
Британія	100	0·61	150	0·39
Инші	115	0·62	69	0·25
Разом	18·251	100·0	40·497	100·0

Еміґрація via Бремен має загально той самий характер і не виказує важних процентових ріжниць в віцї і званю. Лиш що до цїли подорожі видно перевагу еміґрантів до Сполучених Держав (1908: 90·15%, 1909: 96·47%) і Канади (1908: 5·08%, 1909: 1·50%) при значнім зменшеню числа еміґрантів до Бразилії.

Завернено до Австро-Угорщини в 1908 р. 455, а в 1909 р. 986 переселенців. Повернуло

	в р. 1908	1909
через Гамбурґ	68·453	48·873
через Бремен	60·648	38 065
разом	129 101	86 938,

одначе ті цифри в дійсности значно більші, бо після обчислень конзулятів через самий Гамбурґ вернуло в 1908 р. 97·354 еміґрантів. Австро-угорські переселенцї повернули 112 окремими потягами: між ними в 1908 р. було з білетами до Львова 129, Тарнова 180, Бродів 151, Тернополя 36, Підволочиск 16, Освенціма 1·120, Кракова 2·767, Чернівців 23 і до Одерберґу 26·689 еміґрантів.

Між австро-угорськими переселенцями via Антверпен було:

В роцї	з Галичини	%	з Буковини	%	разом в Австрії
1905	15·977	—	235	—	20 336
1906	17·363	87	1·071	—	22·005
1907	31·231	85	2·394	—	36·721
1908	10·039	77·7	1·604	12·4	12·898
1909	19 926	86·6	1·435	6·2	23·012
Разом	94·536		6·739		114·972

Загально беручи зросла австро-угорська еміґрація 1909 р. о $2\frac{1}{2}$ раза в порівнаню з роком 1908: при тім більший приріст проявила Угорщина (з 45·037 на 129·641, або 2·8 разів більше) мимо того, що в 1909 роцї вийшов новий еміґраційний закон. Кріза в 1907/8 року,

що зменшила число еміґрантів в 1908 р. на 102·723, не лишила довших наслідків, бо 1909 рік виказує знов високе число 258·213, найвисше по 1906 і 1907 роції.

Після пристаний була еміґрація в Австро-Угорщини розділена як слідує:

1908

	Трієст	Фіюме	Бремен	Гамбурґ	Антверпен	Ротердам і Амстердам	Франц. пристани	Італійс. пристани	Разом
Австрія . . .	3·085	126	17·469	18 261	12·408	2·584	2·335	1·418	57 686
Угорщина . .	839	13·734	16·246	6·436	4·384	1·874	333	191	45·037
Разом .	4·924	13·860	33·715	24·697	16·792	4·458	2·668	1·609	102·723
1909									
Австрія . . .	7·773	311	45·798	40 497	23 012	6·303	3·844	2·103	129·641
Угорщина . .	5·189	33 609	42·442	26·009	11·388	6·516	3·215	204	128 572
Разом .	12·962	33·920	88·240	66·506	34·400	12·819	7·059	2 307	258·213

В процентах сум вертікальних:

1908

Австрія . . .	62·7	0·9	51 8	73·9	73 9	57·9	87·5	88·1	56·1
Угорщина . .	37 3	99·1	48·2	26·1	26·1	42·1	12 5	11·9	43·9
Разом .	100·0	100·0	100·0	100·0	100 0	100·0	100 0	100·0	100·0
1909									
Австрія . . .	59·9	0 9	51·9	60 9	66·9	49·2	54 5	91·2	50 2
Угорщина . .	40·1	99 1	48·1	39 1	33·1	50·8	45 5	8 8	49·8
Разом .	100 0	100·0	100·0	100·0	100·0	100 0	100·0	100 0	100·0

В процентах сум поземих:

1908

Австрія . . .	5 3	0 2	30·3	31·7	21·5	4·5	4·0	2·5	100·0
Угорщина . .	4·0	30 5	36 1	14·3	9 7	4·2	0·8	0·4	100·0
Разом .	4 8	13·5	32·8	24·0	16 3	4·3	2·6	1·7	100·0
1909									
Австрія . . .	6·0	0 2	35·3	31·3	17·8	4·9	3 9	1·6	100·0
Угорщина . .	4 0	26·1	33·0	20·2	8·9	5 0	2 6	0·2	100·0
Разом .	5·0	13·1	34·2	25·8	13·3	5·0	2·7	0·9	100 0

Через які пристани і куди вибирали ся австро-угорські еміґранти, видно з отсего зіставленя:

ПРИСТАНЬ	1908 Сполучені Держави	1908 Канада і Анґлія	1908 Бразилія	1908 Арґентина	1908 Центр. Америка, Мехіко	1908 Азія й Африка	1908 Разом	1909 Сполучені Держави	1909 Канада й Анґлія	1909 Бразилія	1909 Арґентина	1909 Центр. Америка, Мехіко	1909 Азія й Африка	1909 Разом
Трієст	3·085	—	—	—	—	—	3 085	7·773	—	—	—	—	—	7·773
Фіюме	25	—	—	100	1	—	126	102	—	27	181	—	1	311
Австрийські пристани	3·110	—	—	100	1	—	3·211	7·875	—	27	181	—	1	8·084
Гамбурґ	13·559	881	3·461	258	33	69	18·261	35·990	2·171	1·768	512	21	35	40·497
Бремен	15 749	952	369	382	—	17	17·469	44·180	718	131	765	—	4	45·798
Німецькі пристани	29·308	1·833	3 830	640	33	86	35·730	80·170	2·889	1.899	1·277	21	39	86 245
Ротердам	1·115	1·453	—	—	—	—	2·568	2·931	3·352	—	—	—	—	6·283
Антверпен	7·965	4·418	25	—	—	—	12·408	17·435	5·560	7	—	—	10	23·012
Амстердам	16	—	—	—	—	—	16	18	—	—	—	—	—	18
Голяндські і бельґійські пристани	9·096	5·871	25	—	—	—	14·992	20·384	8·912	7	—	—	10	29 313
Французькі пристани	2·335	—	—	—	—	—	2·335	3·384	—	—	—	—	—	3 844
Італійські пристани	55	—	89	1·209	6	59	1·418	438	—	137	1·492	—	36	2·103

В процентах:

Пристани:	1908 Сполучені Держави	1908 Канада і Анґлія	1908 Бразилія	1908 Арґентина	1908 Центр. Америка, Мехіко	1908 Азія й Африка	1908 Разом	1909 Сполучені Держави	1909 Канада й Анґлія	1909 Бразилія	1909 Арґентина	1909 Центр. Америка, Мехіко	1909 Азія й Африка	1909 Разом
Австрийські	97·0	—	—	3·0	0 0	—	100·0	97·4	—	0·4	2·2	—	—	100 0
Німецькі	82·4	5·1	10·7	1·7	—	0 1	100·0	93·0	3 3	2·3	1·4	0·0	0 0	100·0
Голяндські і бельґійські	60 6	39·2	0·2	—	—	—	100·0	69·5	30·5	—	—	—	—	100·0
Французькі	100·0	—	—	—	—	—	100 0	100 0	—	—	—	—	—	100·0
Італійські	4·0	—	6·2	85 3	0·3	4·2	100·0	20 9	—	6·5	70·9	—	1·7	100·0

З тої табелї бачимо докладно зміни, що зайшли що до цїли подорожі. Австро-угорські пристани виказують приріст еміґрантів до Сполучених Держав і Бразилії, а упадок числа переселенців до Арґентини. Подібна поява що до Сполучених Держав слїдна і в нїмецьких, голяндсько-бельґійських і італїйських пристанях (93%, 69·5% і 20·9% в 1909 р. проту 82·4%, 60·6% і 4·0% в 1908 р.).

* * *

Досить ріжнородний білянс европейської еміґрації до Сполучених Держав в більшим увглядненем Австро-Угорщини, подає Енґліш в обширній статистичній студії: Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik, ілюструючи висновки 5 картоґрамами (загальної і національної еміґрації, еміґрації після рас і розділу австро-угорських переселенців в Сполучених Державах після народности). Постараю ся вибрати з неї найцїкавійші зіставленя і результати і доповнити їх своїми комбінаціями та матеріялом другнх авторів (Шульце, Фелїнґера, Льондольда і Шомеруса). Статистичні дані зачерпнені з офіціяльної американської публїкації Annual reports of the Commissioner General of Immigration. Роки 1905/6 і 1906/7 обговорені докладнїйше в моїм попереднім огляді.

Найбільший спад еміґрації показав ся з кінцем 1907/8 року і тривав через кілька місяців, так що засягнув і фіскальний рік 1908/9. Через те вийшло число еміґрантів за 1908/9 р. трохи менше від числа за 1907/8 р. (751·786 проти 782 870) і дає хибне поняте про інтензивність еміґраційного руху. Докладнїйший образ дадуть нам зіставленя після календарового року, 410·319 за 1908 і 927·739 за 1909 рік. Австро-угорська еміґрація збільшила ся від 1908 до 1909 року незначно, бо лише з 168·509 на 170·191 (з 21·5% на 22·6% загального числа усїх еміґрантів), а в Австрії навіть зменшила ся з 82·983 на 80·853. Загалом одначе австро-угорська еміґрація зростає рік-річно і виносила в 1879/80—1888/9 6·0%, в 1889/90—1898/99 14·0%, 1899/1900—1908/99 24·3%, а в 1904/5 і 1906/7 навіть 26·9% і 26·3% цїлої еміґрації. В остатнїх роках вона випередила усї держави, навіть Італїю в 22·6% і творить тепер четвертину усієї еміґрації до Сполучених Держав.

Поміж австро-угорськими еміґрантами переважають Славяни, що виказують за роки 1907/8 і 1908/9 54·5% і 61·0%. Цифрові і процентові переміни славянської еміґрації з Австро Угорщини видно буде найлїпше з отсеї таблички:

Народність	1906/07		1907/08		1908/09		1901/1909
	числами	%	числами	%	числами	%	числами
Німці	40·497	12·0	25·576	16·4	21·096	12·4	227·828
Чехи	13·363	4·0	9·899	5·9	6 609	3·9	84·869
Поляки	59·719	17·6	26·423	15·7	36·483	21·4	337 672
Українці	23 751	7·0	12·298	7·3	15·468	9·1	113·690
Серби	7·263	4·0	7·444	4·4	3·628	2·1	30·778
Італійці	1·506	0·4	1·121	0·7	1·151	0·7	15·426
Мадяри	59·593	17·6	23 826	14·1	27·941	16·4	287 962
Хорвати	47·125	13·9	19·782	11·7	19·473	11·4	266·504
Румуни	18·429	5·4	8·791	5·2	7·484	4·4	63 092
Словаки	41·815	12·4	15·979	9·5	22·374	13·2	297·479
Жиди	18·885	6·5	15·293	9·1	8·431	5·0	139 669
Инші	6·561	0·1	97	0·0	53	0·0	22·269
Разом	338·507	100·0	168·519	100·0	170·191	100·0	1,887·238

З порівнаня тих чисел видно, що підчас крізи найсильнійше реаґували Мадяри (—35·767), Поляки (—33·296), Хорвати (—27·343) і Словаки (—25·836) не лише цифрово але й релятивно (—3·5%, —1·9%, —2·2%, —2·9%). Вони проявили взагалі більшу вразливість на економічні події і зачали скорше повертати, ніж менше вразливі Німці (—12·921), Українці (—11·453), Румуни (—9·638), Жиди (—3·582), Чехи (—3·469) і Італійці (—385), що релятивно навіть зискали (Німці +4·4%, Жиди +2·6%, Чехи +1·9%, Українці і Італійці +0·3%).

У відношеню до числа людности перевисшає в роках 1902—1905 і 1908—1909 усі раси семітський елемент, і лиш між роками 1905—1907 уступає місце славянському, що дійшов в 1907 році до найвисшого до тепер стану (у Поляків з Галичини 59·719, у Українців 23·751).

Загалом стратила Монархія в користь Сполучених Держав в остатніх 9 роках 1,883·362 осіб, то є 4·7‰ свого населеня. Обертаючи сю страту на гроші після методи Енґля дістанемо великанську суму 3.766,724·000 К, до якої треба-б ще дочислити 363,341·200 К страти на перевозі і вивезену готівку, що виносила у Українців пересічно за 1901—1904 11·63, а за 1905—1908 12·66 долярів від особи. Еміґранти привозять з собою переважно що року більші суми і навіть у найбіднійших Українців показує ся +1·03 дол. (у Поляків +1·82, Словаків +2·98, Німців +3·81); виїмок становлять лише Італійці, Жиди і Хорвати. Українці вивезли в р. 1901—1904 372·660, в р. 1905—1908 837·826, а в 1909 р. 170.148 долярів.

З національно-політичного боку важні дані про грамотність, здо-

ровле, користоване з публичних фондів і кримінальність: на них звертає найбільшу увагу американське правительство і тому старає ся о докладні статистичні викази.

Характеристичний для остатніх років зріст неграмотности серед австро-угорських еміґрантів (у Українців з 46·7% в 1908 на 55·5% в 1909 р., то є о 8·8%, у Поляків 4·7%, у Німців 1·7%, а у Жидів навіть 18·6%!): се вказує рівночасно на те, що грамотні верстви волять вже лишати ся в краю, та що еміґрують радше менше культурні, але ліпше матеріяльно ситуовані одиниці. Зростає також майже у всїх народностий нахил користати з публичних фондів (у Українців з 0·22 на 0·83), і хиба здоровний стан не погіршаєсь з огляду на остру контролю. Відповідно до тих даних ґрупує автор поодинокі австро-угорські народности і приходить до висновку, що найбільше пожаданими еміґрантами з огляду на маєток, грамотність і здоровлє можуть бути Німцї, Чехи, Італійцї, Мадяри і Словаки, а найменше відповідають згаданим вимогам Жиди і Українцї (неграмотність 46·7% і 55·5%, недужих 0·90% і 0·16%, підмог з публичних фондів 0·22% і 0·83%): Хорвати і Поляки стоять по середині. Одначе обчисленя автора не усюди відповідають дійсности, а і самі висновки противорічать числам, наведеним у таблицях. Передовсїм між австрийськими Українцями і Поляками фіґурують також і їх закордонні земляки, що, як звісно, стоять гірше і що до грамотности і що до засібности. Далї порівнують ся тут прояви, які майже ніде (з виїмком лише Жидів) не дадуть ся підтягнути під один знаменник. Автор зачисляє приміром до пожаданих елементів Німців, хоть вони далеко більше уживають публичних фондів (1·56% і 1·21%) і пересічно менше здорові (0·76% і 0·47%) від Українців, а Українців спихає лише тому між менше вартні елементи, що у них більша неграмотність. Крім того між авторовими критеріями неузглядненно одної з дуже важних, кримінальности, що процвитає саме у „бажаних“ елементів, приміром у Італійців, а сходить до мінімум у Українців.

Автор надто велику вагу приписує грамотности і сходить ся тут з поглядами американських нативістів, яких арґументи збили не лише европейські учені (як Шульце і Каро), але і їх власні земляки. Як би грамотність була альфою і омеґою цїлого поступу в Америцї, то не було-б там взагалї неграмотности між автохтонною людністю. А тимчасом з виказів Шульце виходить сумна правда, що черв неграмотности гризе і американську людність і що характеристично: саме в полудневих Штатах, де еміґрантів як найменше. В Сполучених Державах є аж 6,303·836 анальфабетів (або 8%) і аж 18 Штатів з майже самими ав-

тохтонами виказує по більше як 100·000 неграмотних[1]). На 76 міл. усеї людности не уміло читати і писати 1,293·171 білих, уроджених за границею, але аж 1·916,434 автохтонних Американців білої раси. І ті неграмотні Американці двигали американську культуру і уважають ся мимо того піонїрами, коли тимчасом так само неграмотні еміґранти з чужих країв мають бути небажаним елєментом?

Коли вже мова про неграмотність, то варта навести кілька дат про число неграмотних поміж еміґрантами із висше згаданої розвідки Шульце.

Число усїх анальфабетів-еміґрантів в Сполучених Державах виносило в 1905 р. 239 091 на 1,026·499 усїх еміґрантів, то є 23·3%. Чисельно найбільше неграмотних у Італїйців (100·587), Поляків (36·686), Жидів (23·577) і Словаків (11·984). Як неграмотність розпадає ся між поодинокі народности, видно буде в отсеї табелї:

Народність	Число еміґрантів	Анальфабетів			Процент неграмотности в порівнаню до числа еміґрантів
		уміли лиш читати	не уміли анї читати анї писати	разом	
Українцї	14·473	139	8·513	8·652	59
Поляки	102·437	3·519	33·167	36·686	36
Румуни	7·818	14	2·194	2·208	29
Москалї	3·746	30	996	1·026	27
Словаки	52·368	430	11·554	11·984	23
Жиди	129·910	807	22·770	23·577	18
Мадяри	46·030	78	4·828	4·906	11
Чехи	11·757	8	147	115	1·3
Усї разом	1,026·499	8·209	230·882	239·091	22

Територіяльно ґрупують ся анальфабети-еміґранти головно в Ню-Йорку (318·000) і в прибережних Штатах.

Для близшого пізнаня причин еміґрації дуже важно знати, хто платить еміґрантам дорогу і до кого вони удають ся, вибираючи ся далеко за море. З того боку цікаві зіставленя Annual report і я наводжу їх тут в цїлости:

---

1) Процентово найбільше неграмотних в отсих Штатах: Alaska 36·6, Louisiana 27·6, Hawaii 27·5, South Carolina 25·2, New Mexiko 24·0, Arisona 22·2, Georgia 21·6, Missisipi 22·6, North Carolina 20·4, Virginia 16·8, Tennensee 15·1, Florida 15·9, Arkansas 14·4, Indian Territory (лише!) 13·2, Kentucky 12·2, Newada 10·9, Texas 10·3.

Народність еміґрантів	Кошти дороги заплатили						Удали ся до					
	в 1908 р.			в 1909 р.			в 1908 р.			в 1909 р.		
	самі еміґр.	їх своякн	инші	самі еміґр.	їх своякн	инші	свояків	знакомих	нікого	свояків	знакомих	нікого
Німці . .	43·565	28·381	1·092	36 290	21·176	1 068	55·318	13·510	4·370	43·827	10 840	3 867
Чехи . . .	5·519	4·595	50	3·923	2·891	36	8 524	1·438	202	5·586	1·155	109
Поляки . .	44·033	23·816	256	56·650	20·330	585	58·022	9·073	1·010	66·621	10·216	728
Українці .	10·105	2 204	52	13·384	2·396	28	8 865	3·107	389	11·562	4·009	237
Серби . .	3·535	199	13	1·696	190	2	1·960	1·435	342	1·444	382	62
Італійці . .	18·716	5·777	207	19·980	5·008	162	18 970	4·399	1 331	18·141	4·633	2·376
Мадяри . .	17 373	6 841	164	21·903	6·740	61	18·351	5·107	920	21·229	7·151	324
Хорвати .	16 921	3·432	119	17·160	2·927	94	12·592	6·874	1 006	12 611	7·034	486
Румуни . .	8·546	1.051	32	7·101	930	10	4·717	4·008	904	4·473	3·420	148
Словаки .	10 921	5·192	57	17 867	4·669	50	13·565	2·349	256	17·633	4·824	129
Жиди . .	39·542	63·492	353	22 537	34 702	312	96·510	4·934	1·943	53·973	2·829	749

В процентах:

Народність	1908			1909			1908			1909		
Німці . .	59 6	38·9	1.5	62·0	36·2	1·8	75·7	18·3	6 0	74·9	18 5	6·6
Чехи . . .	54·3	45 2	0 5	57·3	42·2	0·5	83·9	14·1	2·0	81·5	16·9	1·6
Поляки . .	64·6	35·0	0 4	73·0	26·2	0·8	85·2	13·3	1·5	85·9	13·2	0·9
Українці .	81·8	17·8	0·4	84·7	15·1	0·2	71·7	25·1	3·2	73·1	25·4	1·5
Серби . .	93·7	5·4	0·9	89·8	10·1	0·1	52·3	38 3	9·4	76·5	20·2	3·3
Італійці .	75·8	23·4	0·8	79·5	19·9	0·6	76·8	17·8	5·4	72·1	18·4	9 5
Мадяри . .	71 3	28·0	0 6	76 3	23·5	0·2	75·3	20·9	3·8	74·0	24 9	1·1
Хорвати .	82·6	16·8	0 7	85·0	14·5	0·5	61·5	33 6	4 9	62·5	35·1	2·4
Румуни . .	88·8	10·9	0·3	88 3	11·6	0 1	49 9	41 6	9·4	55·6	42·5	1·9
Словаки . .	67·8	32·2	0·0	79·1	20·7	0·2	83·9	14·5	1·6	78·1	21·3	0·6
Жиди . . .	38 2	61·4	0·4	39·2	60·3	0·5	93·3	4·8	1·9	93·8	4·9	1·3

Із тих зіставлень виходить ясно, що родина і знайомі причиняють ся в великій части до зросту еміґрації. Вони платять переселенцям дорогу і дають їм поміч по приході в новім краю. Чим старша і сильнійша еміґрація, тим частійші випадки помочи з боку родини і знакомих; так само чим більша ріжниця в звичаях, культурі і мові між еміґрантами а Американцями, тим скорше осїдають еміґранти побіч себе в окремих національних кольонїях або округах. Півн. американське правительство старає ся вправдї перешкодити тому і розселювати еміґрантів рівномірно по усїх просторах Сполучених Держав, одначе се не удає ся мимо заложеня окремих інформаційних бюр.

Роки 1908 і 1909 не принесли важнїйших змін в уґрупованю еміґрантів що до заводу. Як і передше найбільше інтелїґенції дали Німцї (1908: 2·4%, 1909: 2·5%), Італійцї (1·1% і 0·5%), Жиди (0·7%, 1·1%) і по части Чехи (0·8%, 0·8%), найбільше вивчених ремісників і робітників Жиди (35 0, 31·4%), Чехи (24·8%, 22·5%), Німцї (17·2%,

15·3%) і Італійці (13·8% і 14·7%), найбільше хліборобів Румуни (72·5%, 59·5%), Серби (63·6%, 82·3%) і Українці (50·9%, 51·4%), а найбільше зарібників Італійці (30·2%, 60·8%) і Хорвати (30·7%, 38·7%). Найбільше слуг доставляли Українці (17·8%, 13·1%) і Поляки (17·8%, 14·1%), а найбільше незанятих жінок і дітий привели з собою Поляки (43·4%, 46·7%), Німці (43·2%, 41·4%), Мадяри (32·1%, 29·6%) і Жиди (45·2%, 21·7%). Українці показують менше-більше те саме процентове відношене що до числа хліборобів і служби, зріст вільних заводів, вивчених робітників і ремісників та жінок без заняття і вкінци зменшене числа робітників. Розділ на занятя зачинає проте у Українців чим раз більше диференціювати ся і поліпшувати ся: небажаний зріст осіб без занятя, то є властиво жінок і дітий, викликаний більше економічними хвилевими причинами і загальний у еміґрантів усіх народностий. З того боку Українці стоять ще дуже добре і займають третє місце з ряду по Сербах (3·9%) і Румунах (10·6%) в 1908 р. (13·5%), а четверте в 1909 році (20·5%) по Сербах (7·0%), Італійцях (10·4%) і Хорватах (17·5%). Се краще видно з долученої таблички:

---

[1]) Деякі ріжниці що до числа робітників і хліборобів в 1908 і 1909 році пояснюють ся тим, що дуже часто несамостійних хліборобів вчисляє ся до робітників. Можемо одначе і тут прийти до однакових результатів, коли стягнемо разом обі позиції (хліборобів і зарібників). Так припадало на 100 еміґрантів хліборобів і зарібників між роками 1905—1909:

Народність	1905	1906	1907	1908	1909
Німці	21·5	21·8	24·3	21·2	26·6
Мадяри	61·9	58·0	61·2	46·7	61·8
Поляки	60·3	57·0	62·7	50·6	60·3
Чехи	16·3	15·8	19·8	14·3	16·1
Словаки	63·5	58·5	60·6	49·7	64·0
Українці	70·2	71·5	73·8	65·8	65·1
Хорвати й Словінці	76·8	78·8	76·6	65·6	72·8
Серби	83·4	83·0	89·9	91·4	84·7
Румуни	87·8	88·1	88·9	82·9	75·7
Італійці	60·6	58·4	58·8	45·4	63·3
Жиди	6·7	6·5	6·7	8·5	23·7
Усі еміґранти	41·9	42·3	47·8	36·0	53·7

Народність	Вільні заводи		Заводові робітники		Хліборобські робітники		Зарібники		Служба		Инші заводи		Без заводу		Разом	
	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909	1908	1909
Німці . . .	1·725	1·455	12·594	8·943	10·812	11·092	4·700	4·463	8·469	5·904	3·207	2·418	31·531	24·259	73·038	58·534
Чехи . . .	83	55	2·523	1·541	1·109	923	345	183	1·596	875	98	70	4·410	3·203	10·164	6·850
Поляки . .	186	66	4·529	2·458	21·514	31·436	12·947	15·314	12·102	10 954	199	109	16·628	17·178	68 105	77·565
Українці . .	25	14	320	179	6 294	8·120	1·838	2·172	2 202	2 067	18	12	1 664	3·244	12·361	15·808
Серби . . .	28	2	594	150	11·612	1 997	5·056	55	171	26	68	23	717	169	18·246	2 422
Італійці . .	276	83	3·411	2·455	3·756	927	7·449	10·123	2·309	465	477	880	7·022	1·725	24·700	16 658
Мадяри . .	172	55	2·351	933	8 568	14 144	2·814	3·585	2·458	1·415	184	73	7·831	8·499	24 378	28 704
Хорвати . .	31	11	1·052	481	7·146	6 884	6·278	7·810	2·000	1·404	61	58	3·904	3·533	20·472	20 181
Румуни . .	28	13	258	96	6·982	4·784	999	1·304	306	126	38	14	1·018	1·704	9·629	8·041
Словаки . .	18	4	607	481	6·757	12 779	1·279	1·908	2·721	1·572	26	19	4 762	5 823	16·170	22·586
Жиди . . .	713	66	36·193	1·914	1·977	39	6·824	1·409	7 463	609	3·495	742	46·722	1·326	103·387	6·105
Разом .	3·285	1·824	64·432	19·631	86·527	93·175	50·529	48·326	41·797	25·417	7·871	4·418	126209	70·663	380650	26344

В процентах горізонтальних сум:

Народність	Вільні заводи 1908	Вільні заводи 1909	Заводові робітники 1908	Заводові робітники 1909	Хліборобські робітники 1908	Хліборобські робітники 1909	Зарібники 1908	Зарібники 1909	Служба 1908	Служба 1909	Инші заводи 1908	Инші заводи 1909	Без заводу 1908	Без заводу 1909	Разом 1908	Разом 1909
Німці . . .	2·4	2·5	17·2	15·3	14·8	19·0	6·4	7·6	11·6	10·1	4·4	4·1	43 2	41·4	100·0	100 0
Чехи . . .	0·8	0·8	24 8	22·5	10 9	13·5	3·4	2·7	15·7	12·8	1·0	1·0	43·4	46·7	100 0	100·0
Поляки . .	0·3	0·1	6·6	3·2	31 6	40 6	19·0	19·8	17·8	14·1	0·3	0·1	24 4	22·2	100·0	100 0
Українці . .	0 2	0·1	2·6	1·1	50 9	51·4	14·9	13·7	17·8	13·1	0·1	0·1	13·5	20 5	100·0	100 0
Серби . . .	0·2	0·1	3·3	6·2	63·6	82·3	27·7	2·4	0·9	1·1	0 4	0·9	3 9	7 0	100·0	100 0
Італійці . .	1·1	0 5	13·8	14·7	15·2	5·5	30·2	60·8	9·4	2·8	1·9	5 3	28·4	10·4	100 0	100·0
Мадяри . .	0 7	0 2	9·6	3·3	35·2	49 3	11·5	12·5	10 1	4·9	0·8	0·2	32·1	29 6	100·0	100·0
Хорвати . .	0·1	0·0	5 1	2·4	34·9	34 1	30 7	38 7	9 8	7·0	0 3	0·3	19·1	17·5	100·0	100·0
Румуни . .	0·3	0·2	2·7	1·2	72·5	59·5	10·3	16·2	3·2	1·6	0 4	0 1	10·6	21·2	100·0	100·0
Словаки . .	0·1	0·0	3·8	2·1	41 8	56 6	7·9	8·4	16·8	7·0	0 2	0·1	29·4	25·8	100·0	100 0
Жиди . . .	0·7	1 1	35·0	31·4	1·9	0 6	6·6	23·1	7·2	10·0	3·4	12·2	45·2	21·7	100·0	100 0
Разом .	0·9	0·7	16·9	7 5	22 7	34 6	13·3	19·1	11 0	9 7	2 1	1 6	33 1	26·8	100 0	100·0

Австро-угорська еміґрація концентрує ся у східних промислових і богатих в копальні Штатах New-York, Pennsylvanien, Illinois i Ohio. Одначе в остатніх часах зачинають австро-угорські переселенції посувати ся чим раз більше на захід, де висші платнї, дешевше житє і спокійнійший побут. Українцї тримають ся при тім товариства Поляків і Словаків і удають ся найрадше до Michigan, Nord-Dakota і до инших північних Штатів. Се пояснять нам найлїпше отсї зіставленя[1]).

I. До Сполучених Держав вивандрувало Українців:

До Штату	1990/1—1904/5		1907/8		1908/9		1900/1—1908/9	
	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%	в абсол. числах	%
Pennsylvania .	26·508	56·7	5·229	42·3	6·364	40·3	58·123	50·5
New York . .	8·343	17·9	3·318	26·8	4·085	25·8	24·462	21·2
New Jersey . .	4·974	10·6	1·182	9·6	2·136	13·5	12·698	11·0
Ohio	1·778	3·8	396	3·2	435	2·8	3·832	3·3
Connecticut . .	1·157	2·5	218	1·8	433	2·7	2·999	2·6
Massachusetts .	1·014	2·2	342	2·8	516	3·3	2·789	2·4
Illinois . . .	879	1·9	374	3·0	525	3·3	2·786	2·4
Инші Штати .	2·064	4·4	1·302	10·5	1·314	8·3	7·535	6·6
Разом .	47·117	100·0	12·361	100·0	15·808	100·0	115·224	100·0

Українцї переселювали ся саме до Штатів, де гуртувала ся австро-угорська, а з окрема славянська, словацька і польська еміґрація. Між роками 1900—1909 було приміром в 3 Штатах, що творили 82·7% усеї української людности в Сполучених Державах, себто в Pennsylvani'ї, New York і New Jersey, 61·2% з Австро-Угорщини, 57·4% Поляків, 73·6% Словаків і 77·2% Жидів.

II. В часї між 1900/1 а 1908/9 було:

[1]) До тих зіставлень додає Енґліш дві кольоровані таблицї: процентове розділенє еміґрації австрійської по Штатах Сполучених Держав після національностий (на підставі пересїчної з р. 1901—1909) і розділ австро-угорської еміґрації 1900—1909 після національности. Таблицї сї говорять яснїйше як самі числа, тільки в другій таблици не зазначено виразно ріжницї між Українцями і Поляками.

В Штатах	з Австро-Угорщини	%	Німців	Чехів	Поляків	%	Мадярів	Словаків	%	Хорватів і Словінців	%	Жидів	%	Инших
Pennsylvania	854·480	24 4	15·1	9·1	200·476	26 9	31·8	155 341	51·8	114·305	42 3	92·354	10 4	22·2
New York .	1,063·574	30 4	25 3	17·3	162·308	21·8	19 1	37·934	12·7	21·377	7·9	568·386	63·7	11·4
New Jersey .	223·187	6·4	6·1	1·8	64 622	8·7	14 9	27 107	9 1	2·884	1·1	28·775	3·2	2·3
Ohio . . .	247·676	7·1	7·9	11·5	25·783	3·5	16·4	25·313	8·4	22·213	10·4	17·626	2 0	2·5
Connecticut .	80·270	2·3	1·5	—	34·304	4·6	3 8	7·739	2·6	—	—	13 718	1·5	—
Massachusetts	133·253	3·8	1·4	—	64·531	8·7	—	1·900	0 6	—	—	54·859	6·1	—
Illinois . .	315·863	9 0	9·7	26·9	95·690	12 8	4·2	21 671	7 2	34·590	12·8	42·663	4 8	12·6
Разом .	2,918·303	83 4	67·0	66·6	647·714	87·0	90·2	277·025	92·4	201·369	74·5	818·381	91·7	71·
Загальна сума емігрантів	3,502·672				745 322			300·108		270·205		892·003		

Після статистики[1]) в 1900 року було в Сполучених Державах 491·743 австрійських еміґрантів на 10,356·644 імміґрантів взагалї (= 4·8%); в тім 156·991 (31·9%) в Чех, 58·503 (11·9%) Поляків, а 276·249 (56·2%) в инших країв. Австро-угорських еміґрантів числила американська урядова статистика 657·896; до них належить додати 1,007·838 горожан австро-угорського походженя і 300·000 австрійських Поляків. Від 1900 до 1909 р. побільшило ся те число о що найменше 1,500·000 так, що можна-б приймити число 3,465·734 імміґрантів з Австро-Угорщини. Найбільший процент еміґрантів з Австро-Угорщини був в Штатах Pennsylvanien і Nebraska; найбільше що до числа було австро-угорських еміґрантів в Штатах New York (144·620), Pennsylvanien (137·515) і Illinois (76·891). По містах гуртували ся австро-угорські еміґранти в більшім числї лише в New York (90·477, 7·1%), Chicago (57·676, 9·8%), Cleveland (18·991, 15·2%), Philadelphia (6·394), St. Louis (5·475), Alleghany (4·760, 15·8%), Newark (6·7%), St. Paul (6·1%), Baltimore (5·6%) і Pittsburg (5%).

Більший інтерес представляють для нас звістки про поворот еміґрантів. Конець 1907 (місяцї жовтень-грудень) і початок 1908 року зазначили ся в наслїдок економічної кризи сильною еміґрацією в Спол. Держав. Американські власти слїдили пильно переселенський рух в тім критичнім часї і по раз перший постарали ся о докладну статистику по національностям. По її датам вернуло домів:

	В абсолютних числах	На 100 повертаючих було	В абсолютних числах	На 100 повертаючих було	Процентово (на 100 еміґрантів припало повертаючих)	
	1908		1909		1908	1909
Німцїв	7 058	5·4	4·278	8·6	25·6	20·3
Чехів	1·016	0·8	675	1·4	10·3	10·2
Поляків	28·048	21·5	10·292	20·8	106·1	28·2
Українцїв	3·966	3·0	1·762	3·6	32·2	11·4
Сербів	2·484	1·9	1·081	2·2	33·4	29·7
Італїйцїв	302	0·2	259	0·5	26·9	22·5
Мадярів	29·118	22·4	11·026	22·3	122·2	39·5
Хорватів	28·364	21·8	8·686	17·6	143·4	44·6
Румунів	4·294	3·3	928	1·9	48·8	12·4
Словаків	23·426	18·0	8·790	17·8	146·6	39·3
Жидів	1·758	1·4	1·398	2·8	11·5	16·6
Инших	363	0·3	238	0·5	374·2	—
Разом	130·197	100·0	49·413	100·0	77·3	29·0

[1]) Гляди цитовану статю Fehlinger'а.

В додатку до своєї праці подає Енґліш деякі звістки про ціну землї, висоту зарібків, нещасливі випадки і банки та товариства.

Зарібки еміґрантів в огляду на дешевість продуктів і невибагливість досить великі і виносять 30—35 долярів місячно, з чого можна по оплаті видатків заощадити 12—15 долярів (59—74 К). Особливо високі платні дістають служниці і кухарки, бо 50—60 долярів місячно, а далї фахові ремісники і робітники. Так приміром заробляють теслї і будівничі від 2—3 дол., мулярі 3—4 дол., гірники 2·75—4 дол., кітлярі 3·75 дол., робітники при електричних заведенях 3·50 дол., палячі по фабриках 1·20—2 дол., денні зарібники 1·10 (в New Mexico) — 2 (в Collorado), пекарі 2·20 дол., мельники 2·40 дол., столярі 2·15 дол., броварники 2·60 дол., ковалї 2—3 дол., а хлїборобські робітники 0·70—0·80 дол. денно. З огляду на великі зарібки в копальнях, австро-угорські еміґранти чим раз частїйше удають ся до Штатів, богатих в копальнї. Після статистики з 1908 р. було в Штатї Зах. Virginia на 60·484 робітників занятих при вуглянім промислї 8·065 з Австро-Угорщини (а в дїйсности далеко більше — около 17·000), між ними 1·901 Поляків і 851 Українців (214 в північній і 637 в полудневій частинї).

Як вже згадувало ся висше, житє людське виставлене в Сполучених Державах безнастанно на небезпеку. На зелїзницях і по копальнях гинуть люди як мухи. В Штатї Pennsylvanien припадає денно 3 убитих і 32 ранених на самі випадки при зелїзницях. Ще висші цифри показують випадки при роботї в копальнях і фабриках. Так після конзулярних справоздань за 1908 р.

в Штатах	на число робітників	згинуло	то є на 1000 роб.
Pennsylvanien . .	268·220	1.367	5·09
Illinois	60·122	158	2·62
Ohio	42·999	153	3·56
West-Virginien . .	44·147	324	7·34

Рік 1907/08 виказав для Зах. Вірґінії ще сумнїйші цифри, бо 599 смертельних випадків або 12·24%.

Великі нещастя спроваджують на еміґрантів також банкротства всїляких банків, в яких зложені тяжко зароблені гроші переселенців[1];

[1]) Так приміром в остатнїх місяцях, як доносить Дїло з 9/10 1911 р., оголосило банкротство кількох американських банкирів на загальну суму около 10 мілїонів корон, між и. Рованок і Сп. (1 міл.), Андреас Земани ($2^1/_2$ міл. К), Яков Кляйн (звиш мілїон), Ізидор Кляйн (425·000 К), М. Корлат (300·000 К), Арпад Ґечель (230·000 К), Йоган Беда (225·000 К) і М. Ґарбула (200·000 К).

Через те приняли ся в Америцї національні товариства обезпечень, що виплачують підпомоги на випадок смерти, калїцтва і т. д. Найбільші такі товариства мають Поляки: їх Polish National Alliance і Society of the sacred heart of Jesus мають звиш 100·000 членів (60·000+45·000) з більш як пів мілїоном приналежних членів родини. Найкраще зорґанїзовані Словаки в National Slavonic Society і First Catholic Slovac Union в Штатї Pennsylvanien: оба товариства числять по 40 000—45 000 членів. Найбільшим українським товариством числить автор Russian-Greek Cath. Union з 22·000 членів.

Ту саму тему, що Каро і Енґліш, оброблює і Шомерус в статї Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen, лише більшу увагу звертає на наслїдки чужої еміґрації в самих Сполучених Державах. Його висновки і арґументи, особливо в оборонї робітників, не ріжнять ся нїчим від висновків і арґументів обох авторів і тому можемо їх поминути.

Доповненем до статистичних дат Енґліша про 1908 рік в Сполучених Державах може також служити невелика статя Льойдольда про іміґрацію і еміґрацію через Ню-Йоркську пристань в 1908 р. Автор констатує, що конець 1907 і початок 1908 року зазначили ся сильною поворотною еміґрацією, що була в першім кварталї о 70% більша від еміґрації в попереднім роцї. Загалом виносила:

в третім	кварталї	1907	іміґрація	227·728,	еміґрація	66·104
в четвертім	„	1907	„	224·779,	„	112·686
в першім	„	1908	„	57·007,	„	83·978
в другім	„	1908	„	76·446,	„	91·631
			разом іміґрація	585·970,	еміґрація	354.399

Головний контінґент іміґрантів доставили Італїйцї, Нїмцї і Жиди; еміґрантів було найбільше між Італїйцями й Поляками. Замітно, що в остатнїх часах чим раз більше сезонових робітників: аж 82·5% припадає на іміґрантів, що в протягу 5 лїт повернули до рідного краю.

В I і II кварталї 1908 виваидрувало до Ню-Йорку:

		мущин	жінок	разом	в віці: низше 14 літ	в віці: 14—44	в віці: понад 44	висше 14 л. не уміли: писати	висше 14 л. не уміли: ані читати ані писати	було вже в Спол. Держ.	завернено	в першім кварталї 1907: мущин	в першім кварталї 1907: жінок	в першім кварталї 1907: разом
Українців	I	604	259	863	55	790	18	—	378	57	7	3.747	909	4.656
	II	444	328	772	92	648	32	4	330	69	28	5.699	1.778	7.477
		1·048	587	1.635	147	1.438	50	4	708	126	35	9.446	2.687	12.133
Поляків	I	2.185	1.432	3.617	484	3.042	91	67	1.095	134	48	17.011	4.979	21.990
	II	2·342	2.214	4.556	837	3 526	193	97	1.457	229	29	37.844	13.541	51.385
		4.527	3 646	8.173	1.321	6.568	284	164	2.552	363	77	54.855	18.520	73.375

За час від жовтня 1907 до кінця цвітня 1908 виеміґрувало з Ню-Йорку;

					в віці			було вже в Сполучених Держ.					
		мущин	жінок	разом	низше 14 літ	14—44	понад 44	перед 5 літами	5—10	10—15	15—20	пон. 20	виеміґрувало в 3 кварталї 1907
Українців	I	1·090	70	1.160	6	1.058	96	1.018	131	6	4	1	561
	II	707	62	769	6	703	60	658	98	8	5	—	—
		1·797	132	1.929	12	1·761	156	1.676	229	14	9	1	561
Поляків	I	13·254	1.537	14.791	284	13.370	777	12·959	1.677	86	57	12	8 474
	II	9 926	1.422	11.348	236	10.366	746	10.081	1.150	70	40	7	—
		23·180	2.959	36.139	520	23·736	1523	33 040	2.827	156	97	19	8.474

Про Канаду знаємо далеко менше чим про Сполучені Держави, хоть се — як загально говорять — край будучини. До Канади еміґрує наша хліборобська людність, щоб там на стало осїсти; там найкращі вигляди еміґрациї з матеріяльного і національного боку. Тому подам тут декілька статистичних дат, що відносять ся до території, заселеної в значній мірі еміґрантами з Австро-Угорщини, а з окрема Українцями.

Людність Канади зростає дуже скоро і піднесла ся з 4,324·810 в 1881 р. на ок. 6,440.000 в 1905 роцї. Особливож побільшила ся людність в північно-західних провінціях Манїтоба, Саскачеван і Альберта, бо за 5 літ подвоїла ся. Провінція

Манїтоба мала в 1901 р. 255.211, в 1906 р. 365.688
Саскачеван „ „ „ „ 91.279, „ „ „ 257.763
Альберта „ „ „ „ 73.022, „ „ „ 185.412

а разом було в 1901 р. 419.512[1]), в 1906 р. 808.863[2]) мешканців проти 118.706 в 1881 р.

Головною причиною того зросту є добра, плодовита земля без неужитків і каміня і легка справність, а від часу збудованя зелїзницї Canadian Pacific Railway в 1881 р. також лїпша комунікація і легкість збуту збіжа.

Що до походженя переважає людність анґлійсько-американська; 81·43% уродило ся в Анґлії, анґлійських кольоніях або в Сполучених Державах.

Приріст і походжене людности після зіставлень з 1901 і 1906 р. видно найлїпше з отсеї таблички:

---

1) В тім 228.954 мущин і 190.558 жінок.
2) В тім 466.257 мущин і 342.606 жінок.

	Манїтоба	Саскачеван	Альберта	Разом в 1906 р.	В 1901 р. було	Приріст 1901-1906
Брит. Півн. Америка	229·031	164 759	111·138	567 928	328 884	239·044
Велика Британія . .	61·736	35 518	23·809	122·063	50·440	71·623
Инші брит. кольонії .	626	362	511	1·449	689	810
Заграниця	73·173	92·188	73·669	239 030	89·182	149 848
в тім						
з Австро-Угорщини .	25·640	21·865	11·041	58·546	24·977	33·569
з Росії	11·730	16 551	5·823	34·104	23 439	10·665
з Сполучених Держав	12·023	35·464	43·251	90·738	20·799	69·939

Враз із збільшеним числом людности зростає число фарм і домашних звірят:

Було в провінціях	фарм 1901	1906	приріст
Манїтобі	31.812	36·141	4·329
Саскачеван	13·380	55·971	42·591
Альберті	9·433	30·286	20·853
Разом . .	54·625	122·398	67·773
Коний	340·329	682·919	342·590
Молочних коров . .	244·216	384·006	139·740
Иншої рогатої худоби	698·409	1.560·592	862·183
Овець	182·616	304·531	121·915
Свиней	200·375	439·048	238·048

Як звичайно в краях, де що йно зачинає ся кольонїзація, переважають усюди мущини. Від 1901—1906 р. зросло родин о 108%, мущин о 103%, а жінок лише о 80%. В 1901 р. було процентове віднощене між обома полами (жінками і мущинами) як 100 : 120, в 1906 ще гірше, бо як 100 : 136. Се показує цифрово отсе зіставлене:

	Манїтоба	Саскачев.	Альберта	1906	1901	Приріст
Нежонатих . . .	232·440	162 935	116·359	501·734	266·477	245·257
Жонатих . . .	124·164	88·875	64·655	277·694	141·875	135·819
Повдовілих . . .	9 029	5·867	4·282	19·178	11·079	8·081
Розведених . . .	55	86	116	257	63	194

Характеристично, що розводів у Канаді дуже мало (1 : 3147); в Сполучених Державах розводи на порядку дневнім (процентове відношене як 1 до 500). Що до віку переважають люди в силї віку: 87% людности стояло в віці низше 45 лїт.

Наслїдком опіки з боку правительства еміґрація до Канади зростає з кождим роком. Так прибуло в р.:

	1903	1904	1905	1906	1907
з Великої Британії	41·792	50·374	65·359	86·796	120·779
з Европи	37·099	34·785	37·255	44·349	56·652
з Сполуч. Держав	49·473	45·181	43·652	57·919	74·607
Разом	128·364	130·330	146·266	189·064	252·038

Найлїпший хлїборобський матеріял в Канадї представляють Галичани, себто Українцї, які там головно осїдають. Се констатує автор[1]) (на стор. 518) у згодї з иншими письменниками, що мали нагоду приглядати ся канадийській кольонїзації. Особливо гарне свідоцтво виставляють нашим переселенцям канадийські еміґраційні комісарі. „The Galicians" — каже барон Huysman de Deftal в Rosthern — „settled in this district have shovn great adaptability to the conditions of the country and have been very succesful. The village of Rosthern points with pride to its business soncerns as an evidence of its prosperity". Не менше похвально висказує ся і C. W. Sutter з Едмонтон: „The Galicians in this district have made remarkable progress and have become a considerable factor in the producing wealth of Northern Alberta". В справозданю з Саскачевану згадує ся теж про Галичан дуже прихильно: „The Galicians settlers in this district have progressed to a surprising extent and some of them own two ow three quarter sections of land besides their homesteads. The crops of the Galicians are excellent and will yield high, and their live stock is very creditable in point of numbers and quality"[2]).

Найбільшими похвалами обсипав канадийських Українцїв проф. Філїппович в статї Im Westen Kanadas, основуючи ся не лише на урядових і приватних справозданях і звістках, але й на власнім досвідї. Філїппович гавитав підчас свого побуту в Північній Америцї і до Канади, довідавши ся від одного професора в Торонто, що і там є австрийські еміґранти[3]), і розписує ся широко над кольонїзаційними прикметами Українців. Його замітки варті того, щоб їх навести в найважнїйших виїмках.

---

[1]) „Namentlich mit galizischen Bauern ist man in West Canada zufrieden, so dass man noch mehr von ihnen ins Land zu ziehen sucht".

[2]) Alex. Wagner, Schutz den Auswanderern. Берлїн 1909. Гл. Caro, Auswanderung und Auswanderungspolitik, стор. 85.

[3]) „Ich hatte von solchen vor meiner Reise nach Amerika nichts gewusst, und ich glaube, diese Unkenntnis war und ist eine sehr verbreitete" (стор. 487).

Українці творять в західних провінціях Канади значний процент людности: їх числять на 80·000 при загальнім числі людности 400 000: „Und was ihre Anwesenheit so besonders wichtig macht, ist ihre Bereitwilligkeit zu jenen Arbeiten, welche in neuem Lande, das für jedermann offen steht, am schwersten zu versorgen sind, die harte Arbeit des Taglöhners und die der persönlichen Dienstleistung. Die Ruthenenmädchen sind als häusliche Dienstboten im ganzen Westen gerühmt. Seit er keine Ruthenin mehr im Haushalte habe, sagte mir der Generalagent für Kolonisation in Winnipeg, fehlte es ihnen an persönlichem Komfort. Und die Ruthenenmänner bauen die Eisenbahnen und Strassen. Und wenn sie genug erworben haben, um sich auf einer Heimstätte niederlassen zu können, dann bearbeiten sie den schwierigsten Boden mit einem Fleiss und einer Ausdauer, die ihnen die grösste Hochachtung eintragen. Wir zählen sie zu unseren erfolgreichsten Ansiedlern, schrieb mir der stellvertretende Minister des Innern, und ich habe dieses Urteil aus dem Munde der englischen Beamten, wie unparteiischer Beobachter bestätigt erhalten. Unsere armen, verachteten oder doch geringgeschätzten Ruthenen[1]) sind dort zu Ehren gekommen. In der harten und entbehrungsreichen Arbeit des Kolonisten sind ihre Anspruchslosigkeit und physische Ausdauer wertvolle Garantien des Erfolges. Ich habe sie mit Chinesen und Japanern auf den Dielen der Warteräume in den Bahnhöfen übernachten gesehen, habe die berühmten galizischen Erdhütten im Thal des Saskatschewan wiedergefunden, habe von anderen gehört, die mit ihrer Hände Arbeit Ländereien urbar gemacht haben, die von den sicherlich nicht verwöhnten Isländern als unbrauchbar verlassen worden sind. Aber mit dem Erfolg wächst ihre Persönlichkeit. Dieselben Leute werden schliesslich Herren eines nach unseren Vorstellungen grossen Gutes, dass sie mit Maschinen bewirtschaften, auf dem sie Dutzente von Viehhäuptern ihr Eigen nennen. Sie wer-

---

[1]) Що слова проф. Філіпповіча щиро правдиві, на се вистарчить лише порівнати слова ученого польського статистика і національного економіста Бузека в 1901 р. Тодішний секретар статистичної комісії, оцїнюючи страти, які поносить Галичина, позволив собі представити українську еміграцію до Америки зиском для краю, бо робить місце здатнійшому польському елементови і зменшує відплив того вельми цінного матеріялу („die Abwanderung der letzteren [Русинів] schafft dagegen dem tüchtigeren polnischen Elemente im Lande mehr Raum und verringert auf diese Weise den Abfluss dieses wertvolleren Bevölkerungsmaterials"). Das Auswanderungsproblem und die Regelung des Auswanderungswesens in Österreich (Zeitschrift f. Volkswirtschaft, X, 1901, стор. 502).

den kluge Kaufleute und lernen, nicht nur wie ein Tier zu arbeiten, sondern auch wie ein überlegender Unternehmer zu wirtschaften"[1]). Дальше наводить Філіпповіч офіціяльні голоси еміґрац. бюр і аґентів, які хвалять Українців ва працьовитість, витревалість, моральність і добре поведене. Українські переселенці причинили ся головно до збудованя зелізниць і доріг. Вони — як каже один кольонізаційний аґент — не беруть ся до легкої або бюрової роботи, не противлять ся і не шкодять нікому, а проявляють велику пильність і культурні потреби. Зарібки обертають ся в них на користь краю так, що довкола їх осель процвитає торговля, а купці висказують ся з великою пошаною про їх чесність у веденю інтересів. Учать ся також пильно по анґлійськи і піддають ся радо місцевим законам і приписам. Українські кольоністи — підносить другий справоздавець — дістали дикий і запущений край, а зробили з нього жизну землю своєю працею, невибагливістю і старанністю. Вони теж звісні з управи городини і мають найкращі культури. І соціяльно розвивають ся Українці живо, приймаючи від сусідів звичаї і ідеї, та закладаючи усюди школи, де їх діти бистро і проворно учать ся.

В подібнім тоні оповідали Філіпповичеви і анґлійські урядники, німецькі кольоністи, журналісти і подорожні. Українці дійшли вже в Канаді до значної заможности, коли могли в 1900 р. вислати 5 міліонів корон до Галичини (після слів Ґеника). Автор стрічав їх не лише на фармах і при роботі, але навіть по містах, в склепах і торговлях. Від одного такого Українця, що умів по анґлійськи, довідав ся автор про його доходи: сталу платню 4500 К. і 6000 К. побічного доходу за заїзд. Українські кольонії в найліпшім стані, доми і господарські будинки як рідко де. „За десять літ — говорив зелізничий підприємець Mr. Talder — будуть вже гроші розпозичувати!"

Вкінци підчеркує автор товарискість українських кольоністів, що тримають ся разом у великих оселях і подає докладнійші звістки про видатність землі і збут збіжа.

Цілковиту незнайомість з Америкою, а з окрема з Сполученими Державами і Канадою констатує др. М. Бін у розвідці Geographische Beziehungen zwischen Österreich Ungarn und Nordamerika, і приписує се слушно нашим школам, які трактують Америку дуже побіжно. Молодіж не має часу пізнати обставин нового краю і виходить з ґімназії з дуже слабим поглядом на сю частину світа, що в неоднім вже перевисшила Европу. Автор подає проте проєкт реформи науки ґеоґрафії і наводить цікаві паралелі між Австро-

[1]) Стор. 489—490.

Угорщиною а Півн. Америкою. І у нас придало ся-б звернути більшу увагу на ті краї, що стали ся вітчиною соток тисяч нашої людности і відповідно поінформувати молодіж про географічні і демографічні обставини Спол. Держав, Канади, Бразилії і Арґентини. По наших читанках належало-б використати і український матеріял про Америку, а місто довгих уступів про Казимира Великого, Собеского і т. и., подати хоть один про стан і розміщене нашої кольонізації.

На конець ще кілька звісток про еміґрацію до полудневої Америки на підставі статї Енґліша.

Еміґрація до Бразилії зросла в 1908 р. о 40% і виносила 94·695 душ (в тім 43·592 хлїборобів): в 1909 р. зменшила ся на 85·410 (в тім 45·568 хлїборобів). По народностям було:

	в 1908 р.	в 1909 р.
Австрійців	5·317	4·008
Угрів	55	—
Росіян	5·781	5·663
Італійців	13·273	13·668
Еспанців	14·862	16·219
Портуґальців	37·628	30·577

Австрійська еміґрація займала в 1908 році пяте, а в 1909 р. шесте місце і звертала ся головно на полудне. Найсильнїйше заселювано Парану (в першій половинї 1908 р. 4959), Rio Grande do Sul (3·353) і Sao Paulo (2·506), далеко слабше провінції Minas Geraes (1·250), St. Catharina (299) і Rio de Janeiro (287). В провінції Rio de Janeiro, що числить з міським округом около 2,300 000 людности, дуже мало австро-угорських еміґрантів, а цїлком нема Українців і Поляків. Наші кольонїсти концентрують ся головно в Паранї.

За 1909 р. маємо по раз перший докладнїйші дані про іміґрацію і еміґрацію австроугорських переселенців:

В місяци	Іміґрувало			Еміґрувало		
	Родин	вільн	Разом	Родин	вільн.	Разом
Січень . . .	67	—	369	—	—	—
Лютий . . .	60	2	352	9	1	46
Марець . . .	59	4	330	3	1	15
Цвітень . . .	74	—	409	10	1	56
Май	98	—	532	—	—	—
Червень . . .	39	—	229	—	—	—
Липень . . .	18	1	92	—	—	—
Серпень . . .	20	—	111	—	—	—
Вересень . .	13	—	64	—	—	—
Жовтень . . .	17	—	87	—	—	—
Листопад . .	1	1	5	1	—	5
Грудень . . .	16	1	83	—	—	—
Разом .	482	9	2·663	23	3	122

Між тими 2663 іміґрантами було 2·550 приналежних до Галичини; 2389 осіб прибуло з инших країв (найбільше з Німеччини 1.152, Росії 674 і Голяндії 482). Паранські еміґранти були майже самі Галичани, бо на 122 121 належало до Галичини.

Економічні обставини в Парані сприяють лише хліборобам: при пильности і певнім засобі капіталу можна тут дійти до заможности. Наділи з 25 ha платять ся по 550—1.000 мільр., плата хліборобським робітникам виносить 1·5—3 мільр., зарібникам 3—4 мільр. денно. В останніх роках погіршили ся еміґрац. обставини: шаранча і морози знищили засїви і пашу так, що люди воліли шукати зарібків при зелїзници. Правительство теж завело еміґрантів, бо не додержало приписів еміґраційних що до 6-місячного підпомагання. Еміґранти дістають вправдї зворотні запомоги, але мусять 3 днї робити при дорогах і приймати місто гроший квіти до лїверантів кольонїзаційної комісії низше номінальної вартости. Серед старих еміґрантів є ще богато таких, що не здобули собі до тепер права власности, хоть жиють 15—20 лїт в Парані і дістають гроші з старого краю: за 1908 і 1909 рік виміняли в однїй лише фірмі 35.000 корон. В найкращій кольонії Ріо Кляро має мати лиш одна четвертина право власности, в Прудентополїс лиш 537 на 1.700 наділів, а і деінде, з виїмком Люцени, не лїпше.

В Sao Paulo (з 2,900.000 людности) було в 1908 р. 40·225, а в 1909 р. 38·238 еміґрантів, в тім 1908 р. 367 Австрійців і 5 Угрів, а в 1909 р. 926 Австрійців і 33 Угрів. Переважали Галичани. Поміж австро-угорськими еміґрантами 1908 р. було 146 вільних і 34 родини, 125 анальфабетів, 126 хліборобів і 49 ремісників-торговельників. В 1909 р. було 141 родин і 227 без родини, 687 в віцї понад 12 рік, 440 письменних, 519 неграмотних, 374 жонатих, 574 вільних і 11 повдовілих, 692 хліборобів, 66 ремісників, 207 инших заводів і 560, що привандрували на державний кошт. Дуже сильна була в обох роках поворотна еміґрація і виносила в 1908 р. 30·750 (між тим 165 Австрійців), в 1909 р. 34·512 (в тім 243 Австрійців): справдїшна еміґрац. надвишка виносила проте лише 9·475 і 3·762 душ. Поміж еміґруючими Австрійцями пішло по 37 до Північної Америки, а 20 зглядно 65 до Арґентини: угорські еміґранти в числї 12 (1908) і 17 (1909) вернули крім одного до рідного краю. Обставини в 1908 р. були і тут дуже невідрадні.

Rio Grande do Sul (з 1,400 000 людности) дістає більше число еміґрантів що йно від 1908 року. До 1907 року приходило пересїчно по 1·175 людий що року, в 1908 р. зросло се число на 4·117. Між еміґрантами було 259 з Австро-Угорщини (231 з Австрії і 18 з Угорщини). Статистика австрійських еміґрантів виказує далї 121 мущин і 110

жінок, 133 вільних, 90 жонатих і 6 повдовілих, 90 в віці понад 12 рік, 140 неграмотних, 199 хліборобів і лиш 25, що приїхали власним коштом. 212 прийшло впрост з Европи, 8 в Арґентини, 2 в Уруґваю і 9 з инших провінцій Бразилії: усї мали бути католиками.

Про инші провінції і краї полудневої Америки не подає автор звісток. Сподїємо ся, що появлять ся в кінцевих зошитах за 1911 рік. Було б дуже жалко, якби їх не опублїкувало ся і треба було задля цифр і дат удавати ся до архівів.

На тім кінчимо наш і так вже досить довгий огляд, але сподїємо ся ще раз вернути до тої теми, коли назбирає ся знов відповідне число лїтератури.

Зенон Кузеля.



Бібліоґрафія

(рецензії і справоздання).

Преісторія, антропольоґія, археольоґія, історія штуки.

Dr. Ilie Gherghel — Zur Frage der Urheimat der Romänen, Відень, 1910, стор. 63.

До цілого ряду праць в справі все ще не цілком прояснeного питаня про походжене і вітчину Румун прибула ще й розвідка д-ра Ґерґеля. Автор поклав собі за ціль переконтролювати цілий дотеперішний матеріял і відділити зерно від полови а заразом доказати, що справа румунської правітчини не конче мусить полишити ся без розвязки, коли приглянути ся ліпше жерелам. Автор сповнює совісно свою задачу і уважає ся в праві приймити північ за вітчину румунського народу. При тій нагоді критикує сильно дотеперішні висновки Өнчула і виказує тут і там цілковито переконуючо їх безосновність. Взагалї розбирає автор пильно дотеперішну лїтературу, еліминуючи особливо ті погляди, що не видержують критики. Автор дає нам через те більше неґативного чим позитивного матеріялу, одначе своїм скептицизмом не заслужив собі цілком на несправедливі рецензії, що появили ся в деяких румунських і нїмецьких часописах. Правда, авторови вирвали ся в кількох місцях (між иншим в перекладї одного французького тексту і в граматичній частинї) деякі помилки, одначе вони не такі страшні, щоби задля них наукова критика і полеміка мали переходити в лайку. Особливож дивує подвійний виступ проф. Вайґанда в Literarisches Zentralblatt в оборонї кількох закидів, які вповнї неслушні і полягають що найменше лише на непорозуміню.

Для нас має брошура Ґерґеля вартість через доволї часте узглядненуване українського і славянського матеріялу (між иншим про топоґра-

фічні назви на Буковині, в Молдавії і в Бесарабії, вплив рущини на румунську мову, румунські впливи у Гуцулів, про термінольоґію чорних та білих племен, міст і територій). *З. Кузеля.*

Charles Diehl — Manuel d' art byzantin, Париж, 1910, ст. XI+837.

Одна з тих рідких книжок, що найдеть ся як у спеціяліста, так і у любителя, бо служить дійсним підручником по історії візантійської штуки до XIV в. включно. Коли додати, що до багацтва змісту, ілюстрацій і бібліоґрафічних даних прилучаєть ся легкість, прозорість і ядреність викладу у парі з великою любовію предмета, то нічого дивного, що книжка читаєть ся без зучченя з великою користю для читача.

Праця ся розділена на чотири книжки: 1) Походжене і формоване візантійської штуки; 2) Перша золота доба розвою в. ш. (ст. 141); 3) Друга золота доба при Македонянах і Комненах (ст. 365); 4) Останній розвій візант. штуки з полов. XIII-ого до пол. XVI в. (ст. 691). Свої виводи зводить автор в кінцевім резюме до отсих головних точок: Візантийська штука родить ся в лоні побідоносного християнства на основах грецької клясичної штуки у злуці з малоазійськими первістками. Складаєть ся отже на зріст нової штуки і Сирія, і Египет, в М. Азії і через неї в Константинополі. От чому нова христіянська штука Сходу дістала назву візантійської. В VI-ім в. ся штука дає твір недостижимої красоти і розмаху — св. Софію у Царогороді. В сім памятнику чудової архітектури візант. штука виявила весь свій естетичний смак і свою декораційну умілість. Використовуючи для декораційних цілий всі звісні собі здобутки творчого людського духа, візант. штука перенесла римські мозаіки на стіни і в купол; розвинула мінятюру і різьбу в слоновій кости, та позістала вірна природі і житю, що дало їй можність розвою. Після побіди над іконоборцями візант. штука переживає між IX і XI-тим віками нову золоту добу, в якій зливають ся видимо штука антична і світська та декоративність і виставність Сходу. Плодом сеї доби єсть св. Марко в Венеції, в якім бачимо і його прообраз — св. Софію, та нове багацтво декорації — ярку золоту мозаіку, чудову красоту мраморів, та дорогоцінну емаль. Не зірвала ся нова золота доба і з житєвим реалїзмом, чому найкращі доказ чи то мінятюри рукописів, чи то мозаіки св. Марка і Кахріє-джамі. Після XI-ого в. починаєть ся петріфікація візант. штуки. Вона дає основу новій західній штуці у італїянських прімітивах та переходить у іконописний канон східної церкви. Правда, ся каменїюча штука дає ще киевські мозаіки і фрески, вона наділяє ще полуднево- і східнославянські церкви богацтвом фресок, але вже без сліду розмаху вольного творчого духа, без того бо-

гацтва творчої уяви, яке характеризувало твори VI-ого і IX—XI-ого віків. Замітний таки глубокий вплив каменіючої візантійської штуки на всій штуції Европи — отже староіталійській, та ґотицькій; але він треває тільки до певного часу, поки на його основі не витворило ся нове орігінальне житє творчого артизму. Виясняти і розслїдити всї ті первістки візантійської штуки у розвою західно европейської штуки, а не менше — додамо ми — розслїдити всю довголїтню тривкість і живучість візантійської штуки у візантійсько-славянських іконописях, мінятюрах, орнаментї, різьбі — от завданнє нинїшного і грядучих поколїнь. — Говорячи про славянську штуку дуже не багато, автор все таки звертає увагу як на киевську св. Софію, так і на Новгород і Нередицї східнославянської землї, а на Солунь, Раваницю, Манасію, Граджаницю, Скопле, Студеницю, Поганово — південої Славянщини. На жаль нї автор, нї ніхто взагалї не має ще вібраного матеріялу по історії болгарської і сербської церковної штуки, рахуючи вже сюда і працї Покришкіна про архитектуру сербських церквей і Кондакова про Македонїю. Між тим іконописне багацтво південного славянства таке давне і велике, що знайомість з ним дасть візантольоґам ще дуже багато по історії візантійської штуки, а само собою буде свідчити про довговічність її дійсної краси, т. є. естетичної правди. *І. Свєнціцкий.*

Е. Е. Тевяшовъ. — О назначеніи боковыхъ отверстій на втулкахъ бронзовыхъ наконечниковъ скиескихъ стрѣлъ („Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія", 1910 р., VII, стор. 66—79).

Переглядаючи знані досї гіпотези що-до призначеня загадкових очків на типових для теріторії України наконечниках стріл, автор зводить сї гіпотези до трьох: 1. Бічні очка призначувано було на те, щоб заповнювати їх отрутою. 2. Їх робили, щоб просилювати жилу, якою наконечник примоцовувано до стрілища. 3. Призначенєм їх було — робити посвист підчас лету („свистячі", стогнучі стріли, βάλεα στονόεντα). Жадного з сих домислів автор не поділяє. На підставі власноручних численних спроб пусканя стріл ріжних типів і систем, порівнань з иншими наконечниками і кельтами (що иноді мають такі самі очка) в богатого збору Е. Н. Тевяшова та льоґічних висновків — автор приходить до переконаня, що бічні очка на отворах бронзових наконечників скитських стріл пророблювано лиш на те, аби при потребі легше було здоймити наконечник з стрілища або при зломаню стріли — зручнїйше виняти застряглу деревину з отвору наконечника. Автор ілюструє свою замітку відповідними знимками. Принагідно спростовує твердженє проф. Н. І. Веселовського, ніби Скито-сармати не уживали затроєних стріл, на-

водячи на доказ своєї думки цитати з Арістотеля, Теофраста та Овідія. Домисл автора, здаєть ся, найбільше імовірний з усїх, досї висловлених; в кождім разї автор подає нову спробу правдоподібного поясненя сього, хоч і не маючого особливого значіня, але ще невиясненого археольоґічного питаня. *О. Назаріїв.*

Norblin, napisał Zygmunt Batowski (Nauka i sztuka, wyd. Towarz. naucz. szkół wyższych, XIII), Льв., 1911, с. 219.

Жан Петро Норблїн, призвищем La Gourdaine, другорядний французький маляр другої половини XVIII в. (роджений 1745, вмер 1830 р.), відограв визначну ролю в історії польської штуки, взагалї в культурній спадщинї Польщі: переїхавши до Польщі в 1774 р., на заклик кн. Адама Чарторийского, він прожив тут повних тридцять лїт (до р. 1804) — майже всї часи своєї сили і творчости — і як маляр незвичайно діяльний, рухливий і ріжносторонній, визначив ся чималим впливом в розвою польського малярства, а ще більше полишив по собі вдячну память величезною панорамою сучасного польського житя, яку зіставив в своїх несчисленних образах, ескізах, ґравюрах і т. и. Є де що в них інтересне і для нас — типи і костюми козацькі, українські і т. п., а головно імя його стало у нас голосним завдяки його ґравюрі „Мазепа". Особливо з того часу, як пок. Лазаревський (в Київській Старинї 1899 р.) проголосив Норблїнову ґравюру за найбільш певну — а властиво єдино певний портрет гетьмана Мазепи. Сею ґравюрою (аквафортою) зайняв ся і др. Батовский в своїй моноґрафії, і задля сих сторін (с. 43–5), присвячених Мазепиному портретови, вважаю потрібним принотувати його книжку на сторінках нашої часописи.

Судячи з слів д-ра Батовского, йому вдало ся зібрати, крім знаної досї аквафорти ще пять варіянтів її, які зазначають етапи в розвою сього твору Норблїна (з них три тільки, на жаль, публікує він в своїй книжцї). „На першій плитї, в пізнїйших стадиях скороченій майже о половину своєї довгости", пише він, — „бачимо тільки зариси постати: лице в никлих контурах, під низькою футряною шапкою, очевидно — лице старого Жида з довгою, просто розділеною бородою, з довгим волосем, що вють ся ззаду голови над плечима, зазначеними так легко, що одежі розпізнати не можна. Вона виступає доперва в дальшій стадії працї, де артист посуваєть ся з іглою на долину плити. Тут Норблїн убирає свою модель в рід жупана, на плечі кидає їй плащ з застїжками, на шию вішає медальон, а при тім заміняє шабасівку на вищу шапку, з верхом, що звисає як на козацьких шапках. На третій стадії — де бачимо постать так прибрану і де артист, задоволений результатом працї, кладе підпись — потім одначе затерту Norblin fc. 1775, — маємо вже фізіоно-

мію витіньовану... але останній контур вигляду усталюєть ся доперва на стадиї V черев нову вміну костюму“. Ся V стадія в головнім майже не ріжнить ся від звісної, публікованої ґравюри, що має підпись: Mazeppa aetat. 70. Др. Б. підчеркує, що при змінах костюма фізіономія вістаєть ся майже незмінною від першої стадії до кінця, і в тім бачить доказ, що Норблїн мав тут перед собою живу постать, тільки перебирав її в фантастичний костюм — „екзотичного достойника, або — що може скорше Норблїн мав на думці — рембрандтівського рабіна“. Щож то була за жива постать, яку мав перед собою Норблїн? Др. Батовский приймає звістку подану варшавським критиком Пьонтковским при нагоді норблїнівської вистави, що се був „Жид-арендар кн. Чарторийских, популярний в княжих добрах під призвищем Мазепи“. Сю звістку Пьонтковский подав зі слів В. Дмоховского, а той мав се чути від кн. Влад. Чарторийского.

Се, безсумнївно, дуже інтересно; історія Норблїнової акваформи — ті зміни, які вона переходила під його рукою, позбавляють його рисунок всякої авторитетности, котру йому признавав Лазаревський. Але все таки, треба признати, вся ся історія з його „Мазепою“ не стає ясною від того пояснення, яке дає їй др. Батовский. Традиція про Жида Мазепу, як бачимо, не дуже авторитетна, бо опираєть ся на устних переказах з третїх рук. Ідея переробити непоказну фіґуру княжого арендаря на якогось „екзотичного достойника“ була б дуже дивною, коли б тут не було якогось посереднього момента — напр. якогось портрета Мазепи-гетьмана, що міг чимсь нагадувати ту модель, яку мав перед собою Норблїн, і піддати йому гадку переробити сю модель на портрет гетьмана.

Рембрандтівського рабіна (Букінгемської палати) Норблїнів Мазепа в останнїх стадиях нагадує дуже мало, по правдї таки — не має нічого в ним спільного. Се очевидно якийсь „достойник“ дійсно — вожд, правитель. І коли прийняти, що рисуючи його, Норблїн зовсїм анї гадки не мав про Мазепу-гетьмана, а пізнїйші анальоґічні малюнки (як Делефлїзів, опублікований мною в Ілюстров. Історії України) були тільки копіями з Норблїнової акваформи і теж не мали нічого спільного з Мазепою-гетьманом, крім подібного імени, — се робить таку безвихідну заплутанину, з якою дуже тяжко погодити ся. Думаю, що з часом нові находки подадуть вихід з неї, і тому не будемо спішити пробувати новими здогадами розвязувати сю загадку Норблїнівського Мазепи.

М. Грушевський.

A. de Mortillet — L' industrie Acheuléenne en Galicie (L' homme préhistorique 1909. Année VII, № 8, ст. 240—242). Переглядаючи окази львівських музеїв автор знайшов між иншим оказ-

з Чистопадів, брідського повіту, що вважає можливим віднести до ашеленської епохи і говорить про палеоліт у східній Галичині.

Julius Stowik — Die Slawen, das älteste autochthone Volk Europas. Übersetzt aus dem Russischen vom Autor. I Teil, Турчанський св. Мартин, 1908, ст. 95. Здавало ся, що по острій критиці, яка стрінула автохтонські праці Боґуславского (в польській і німецькій мові) перестануть вже появляти ся баламутні і фантастичні мрії про походжене і розширене Славян. Що не так склало ся, як здавало ся, про те сьвідчать нові твори Жунковича і Стовика. „Славяни“ Жунковича дожили за кілька літ кількох видань, а праця Стовика переложена вже автором на німецьке. Для Стовика, що стоїть далеко нисше від Жунковича, не істнує ніяка література, а ціла Европа роїть ся від славянських предків. Очевидно, що головним коником автора стає нещасна фільольоґія, в якою уміє ся так мистецько обходити, що навіть Французів виводить із славянського vran cuz (= чужий ворон).

Dr. Emil Fischer — Neue Beiträge zur Beantwortung der Herkunftsfrage der Rumänen (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte XLI, 1910, стор. 30—32). Новий причинок до численних праць автора на тему Трако-романи + Славяни = Румуни. Автор дає тут передовсім огляд своїх дотеперішних праць і зіставлене виставлених до тепер арґументів на поперте своєї гадки, а далї наводить кілька нових дат на означене трацьких впливів між иншим з обсягу народнїх звичаїв, ономастики і т. д. Арґументи автора переважно цікаві, лише не всюди доказані.

Prince Wiazemsky — La coloration des cheveux, des yeux et de la peu chez les Serbes de la Serbie. (L' Antropologie 1909, XX, стор. 353—371). Стаття важна тим, що автор старає ся ствердити вигляд славянського типу що до краски волося, очий і брів. На його гадку, найчистїйший славяньский тип саме у Сербів, де переважає темна краска волося і очий (56%). Він змішав ся з слабшим ясним типом, в ясним волосем і ясними очима. Загалом найрідше подибують ся темні типи у Росіян, бо тільки 28%.

Dr. Witold Schreiber — Zur Anthropologie der Karaimkinder Galiziens (Archiv für Anthropologie XXXVII, N. F. IX, 1910, стор. 64—74). Автор перевів детайльні антропометричні досліди над дітьми галицьких Караїмів, яких число малїє з кождим роком і виносило після статистики в 1900 року лише 167. З результатів автора виходить, що караїмські діти пригадують більше тип християн-

ських дітий, ніж жидівських: у хлопців було аж 42·1% признак схожих з християнським типом, а лише 26·3%, що пригадували жидівський тип, 31·5% признак признає автор за питомо караїмські. *З. К.*

Theodor Schmit — Die Malereien des bulgarischen Klosters Poganovo. Einige Worht über mittelalterliche bulgarische Kunstdenkmäher (Byzant. Zeitschrift 1908, ст. 121—130).

Докладний опис, без ілюстрацій, стінописи церкви болгарського гірського монастиря св. Івана в Поганово недалеко Цариброду близько сербської границі. Фрески сї походять з 1500 і дальших рр. Розміщене їх, типічно візантійське, відповідає символіцї поодиноких частин церкви. З подробиць звертає нашу увагу голова Спаса на хлїбі та вітка винограду на столї в зображеню Евхаристії, чого нема в київських мозаїках св. Софії і Михайлівського м-ря. Єсть і оріґінальні по рисунку і замислу ікони, як — „Премудрость св. Григорія" з багатьома особами і добре вданим рухом, або по замислу — „Джерела премудрости св. Івана Златоуста", та болгарські і сербські святі — Іван Рильський, Йоаким Сарандапорський, Симеон і Сава сербські. — Автор відносить сю іконопись до болгарського раннього ренесансу, який характеризують: нахил до природного зображеня околиці, вдатний рух осіб без зайвих рухів (жестів), спроба перспективи, чиста і насичена краска. *І. С.*

В. Щ. — Старе українське мистецтво в Галичині („Рада" 1911, ч. 293). Автор в сїй статї хоче, як сам каже „сказати скілька слів про українське мистецтво в Галичинї давнїщого часу, про взаємні впливи скількох культур, що зустріли ся на ґрунтї східної української Галичини, та про той фон, на якому сучасні галицькі художники вишивають свої блїді вялі узори". *В. Д.*

Mitteilungen der Architektenvereinigung „Wiener Bauhütte", Відень 1905—1910, томи 27, 28, 22. Жаль, що се гарне видавництво, поминає реґулярно українські памятники, хоть приносить образи з польського, боснїйського, чеського і заграничного будівництва. Наші деревляні церкви і дзвіницї дають не менше цїкавого матеріялу, як деревляні доми горішної і дол. Австрії, Тиролю і Шлезка.

Dyr. Jan Kamiński — Wycieczka do południowo-wschodniej Galicyi (Gazeta Polska 1910, ч. 80). Побіжний опис подорожі до Іваня Пустого, Окопів, Кудривців і Скали з історичними згадками. Між иншим згадують ся тут руїни замку в Скалї і робить ся закид оо. Василіянам в Кудринцях, що не дбають про заховане історичних памяток. Тай инші історичні памятки представляють „obraz zniszczenia". *З. К.*

Історія політична і культурна.

М. Халанскій — Отношеніе былинъ объ Ильѣ Муромцѣ къ сказаніямъ объ Олегѣ Вѣщемъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1911, IX ст. 40—62).

Се посмертна праця автора — вона служить продовженнем його давнійших статей: Къ исторіи поэтическихъ сказаній объ Олегѣ Вѣщемъ, Ilias von Russen und Ilja Muromec. В отсїй статї він головно арґументує тези: Олег = Іля, муромський = мурманський (норманський); підстава для сього одначе зістаеть ся хисткою як і в попереднїх працях (див. Записки т. LIX); ширше застановляеть ся пок. автор над билїнними маршрутами Ілї до Київа, зводячи їх в лїтописними походами Олега — одначе сї порівнання досить натягнені, як отсе що увільнене дороги від Соловя-розбійника відповідае „увільненню Київа Олегом від Аскольда“ (знов фіґурує тут оповіданне Йоакимівської лїтописи, де Олег іде на Аскольда „слыша отъ Кіевлянъ жалобы на Осколда и позавидовавъ области его“). Так само дуже поверховні й далекі ті анальоґії, які автор шукає між Гельґі Едди і Ілею, між Ілею і Тетлейфом Тідрек-саґі, ставлячи таким чином отсей ланцюх зрівнань: Олег = Helgi = Іля = Тетлейф, як ідеали гуманного, людяного лицаря-Нормана — характеристика яка для Олега має знов одиноку підставу в деяких ідеальних рисах Йоакимового оповідання!

За всім тим не можна відмовити дотепности деяким поміченням і порівнанням пок. дослїдника, розсипаним в ріжних місцях його посмертної працї — і приходить ся пожалувати, що передчасна смерть так безжалісно перервала нитку його робіт! *М. Грушевський.*

Teofil Emil Modelski — Czy Polacy walczyli na Sycylii w 1025 r.? (Przegląd historyczny 1911 р., т. XIII, стор. 257—267).

В неаполїтанській хронїцї Люпуса Протоспата 860—1102 рр. (Lupi Protospatae Rerum in regno neapolitano gestarum...) стрічаємо під 1027 р. таку записку: „1027. Despotus Nicus in Italiam descendit cum ingentibus copiis Russorum, Wandalorum, Turcorum, Bulgarorum, Brunchorum, Polonorum, Macedonum aliarumque nationum, ad Siciliam capiendam“. Ся звістка про участь Русів і Поляків в сицилїйській війнї звернула вже давно увагу словянських дослїдників; Русів вважали одні Варягами, инші Русею, про польськість „Поляків“ згадувано з сумнївами. Автор розвідки розглядає близше ту записку. Вона не заховала ся в старім текстї, тільки в виданю Ант. Карачіолї з 1626 р. і в деяких пізнїйших виданях, — і вповні не можна давати їй віри.

Коли розглянути сю записку в инших версіях (нпр. барських анналах), показусть ся, що там нема звістки про Поляків, але в вичислену народів замість „Poloni" стоять „Vlachi". П. Модельський доказує, що маємо і тут і там з тим самим жерелом, тільки в двох версіях. Версію „Vlachi" треба вважати старшою; „Poloni" явили ся пізнійше, — мабуть котрийсь компілятор чи видавець „Vlachi" зрозумів як „Lachi", і заступив сю назву через „Poloni". — Автор дав огляд рукописей і видань, де знаходить ся отся звістка, се мати-ме значінє і для освітленя участи тих „Русів", що згадують разом з Волохами в походї на Сицилію.

І. Крипякевич.

Ф. Лабенскій — Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ. Матеріялы по исторіи города Львова. (Оттискъ изъ „Вѣстника Народнаго Дома"), Львів, 1911, ст. 37.

Розвідка дає в першій частині пильно зложений реєстр львівських церков на передмістях з замітками про значінє передмість в житю Львова; звістки відносять ся переважно до XV і XVI в., бо дальше матеріял стає дуже скупий. В порівнаню з моїм реєстриком нарохій до до середини XVI в. в книжці „Львівська Русь в першій пол. XVI в." автор дає небогато нового; піднести треба важну замітку о. Лабенского, що церков Покрови, згадана вже 1539 р. як крилошанська — се церква не львівська, але в підльвівськім селї Голоську (ст. 11). З пізнійших часів інтересні дані про „юридики" при церквах св. Миколи і Юра. Для повноти звісток треба додати, що автор не завважив імен львівських парохів з 1583 р., підчас відомої нагінки арх. Соліковского на руські церкви у Львові; згадують ся тодї попи Сава і Іван в св. Юрі, Гавриїл в ц. Благовіщеня, Яков в ц. Миколая, і Семен в ц. Богоявленя (Акты Зап. Россіи т. III, ч. 140).

Друга частина присвячена історії передміських брацтв. Перечислено такі братські устави: благовіщенського братства з 1542 р., миколаївського 1544 р., федорівського 1589 р., богоявленського 1591 і 1602 р. і пятницького 1665 р. З неуваги мабуть подає автор давну хибну дату про початок міського братства 1439 р. замісь 1469 р., як вказують новійші дослїдники.

Роздїл про брацтва на передмістях дуже цінний, бо оснований на невикористанім дотепер рукописнім матеріялї. Сї братства проявляли живу культурну діяльність, про яку дотепер знали ми дуже небогато. Так нпр. були на передмістях аж три руські шпиталї: при ц. Богоявленя, Благовіщеня і Миколи. Близші звістки маємо про богоявленський шпиталь: складав ся він з шпитального дому, комірок, стайні чи хліва і мав власну керницю, та огород сбведений парканом. Удержував ся

шпиталь з малої торговлї полотном, подушками, кожухами, а також — домовинами.

Ще більш інтересні звістки про передміські руські школи. Дотепер маємо докладнійші дані про три школи: богоявленську, згадану ще 1546 р., а потім 1607—1645 р., благовіщенську 1667—1742 р., федорівську 1665—1689 р.; крім сього є ще короткі згадки з XVII в. про школи св. Пятниць, св. Миколи, Воскресеня і „на Тарнавцї", та про инші (на жаль не вичислені близше автором), так що разом було на передмістях 11 руських шкіл! Про сї школи зібрано всякі характеристичні подробицї.

Кінець розвідки розглядає економічний стан брацтв, їх відносини між собою, до Ставропіґії і духовенства. Дуже бажано булоб, щоби автор скорше опублїкував матеріяли, якими користував ся в своїй роботї.

На кінець мала замітка pro domo: автор мав нагоду познакомити ся з деякими львівськими матеріялами, зібраними мною, і цитує їх сумлїнно — за се йому подяка; але чому збірка цитована все під польським заголовком „Akta zebrane przez K. w Archiwum miejskiem lwowskiem" ?! *І. Крипякевич.*

Wołyniak — Bazylianie w Owruczu (Przewodnik naukowy i literacki. 1910 р. ст. 929—940, 1010—1029; 1911 р. ст. 63—70, 146—165, 269—278, 366—374, 445—454).

Василїянський монастир в Овручі згадуєть ся вперше з початком XVI в., але його початки сягають давнїйших часів; маєтности монастиря зростали від XVI в. і дійшли до кільканайцятьох сїл, не числячи менших посїлостей. Автор дає докладний перегляд того майна, дальше описує церкву і монастирські будинки, вкінци доходить до огляду монастирської старшини. З важнїйших осіб треба згадати Авраама Мишку Варковського, овруцького старосту, що держав монастир і 1598 р. заявив ся за унїєю; пізнїйше, 1630 р., дістав монастир митр. Рутський, але невдовзї відібрали його православні; з православних ігуменів визначнїйші Макарій Токаревський, признаний святим, Теофан Креховецький, сучасник Хмельниччини і прихильник Польщі і ин. Унїю приняв монастир 1695 р. і удержав ся при нїй до 1830 рр. — Найцїннїйше, що подає автор з житя Овруча, се розділи про овруцькі школи. Описано тут початки і розвиток єзуїтської колеґії 1686—1774 рр., а потім василиянські школи.

Овруцькі школи передала Василиянам Едукацийна Комісія по знесеню Єзуїтів, заходами Василиянина Йосифа Охоцького 1783 р.; школа істнувала до 1831 р. Префектами школи були отсї Василияне: 1786 р.

Панталеймон Малишкевич, 1789 р. Климентий Весоловський, 1798 р. Маркил Мазуркевич, 1803 р. Августин Пшибильський, 1806—1809 р. Александер Сіпіцький, 1809—1815 р. Атанавій Жолковський, 1815—1817 р. Константий Бражевський, 1817—1820 р. Ювеналїс Долголуський, 1821—1824 р. Андрій Александрович, 1824—1826 р. Ігнатій Башнянський, 1827—1831 р. Гервазій Цїхоцький. Автор збирав біоґрафічні дані про кождого з професорів; початкову освіту вони побирали звичайно в василиянських школах, але деякі кінчили й унїверситет у Вильнї або в Кракові; Башнянський мав навіть степень доктора фільософії за розправу „O cieplíku i jego fenomenach z dołączeniem uwag o skutkach elektrochemicznych“ (1825 р.). Василиянські професори рідко задержували ся довше в однім місцї, власти перекидали їх з місця на місце по цїлій Україні.

Овруцька школа мала тільки три кляси; в одну клясу стягали по дві кляси звичайної колеґії, так І кл. обіймала інфіму і граматику, II кл. синтаксу і піітику, III кл. реторику і фільософію. Учеників було в школї звичайно 150—200, найнизше число 117, найвисше 278. В 1784—92 рр. була в школї студентська содалїція, якою кермував професор реторики.

В розвідцї зібрано багато жерельного матеріялу і завдяки тому заслугує робота на близшу увагу. *І. Крипякевич.*

Проф. Д. И. Багалѣй — Очерки изъ русской исторіи. Т. I. Статьи по исторіи просвѣщенія, Харків, 1911, ст. III+624.

В сїм, першім томі заповідженого збірника статей, зібрав проф. Багалїй коло 40 статей і дрібних заміток, що так чи инакше звязані між собою спільністю теми: всї бо вони за парою винятків трактують про справи освітні, або з освітою злучені. Збірник проф. Багалїя для нас тим інтересний, що теми всїх статей його взяті з місцевої історії, з історії Слобідської України, а що не одна з сих статей друкована була свого часу в мало доступних виданнях (в роді „Харк. Губ. Вѣд.“), то збірне їх видання для нас тим більше інтересне. Не всї статї в рівній мірі цїкаві і важні, деякі з них не більше, як дрібні ґазетні замітки, або рецензії, принагідні промови і таке инше. Для науки вони майже нїчого не дають і передруковувати їх ледви чи була потреба (нпр. „Памяти А. Потебни“, „Рѣчь при открытіи харьковскаго Народнаго Дома“, „Привѣтствіе Саратовскому Университету“, „Разборъ медальных сочиненій о В. Каразинѣ“, „Журнальная историческая литература“ і таке инше). Але переважна більшість нарисів варта нашої уваги. В них автор знайомить нас головно з історією харківського унїверситету („Характеристика просвѣтительной дѣятельности Харьковскаго университета

в первое десятилѣтіе его существованіе“, ст. 129—154, „Изъ жизни Харьк. Унив. в началѣ XIX вѣка“, ст. 398—418, „Харьк. Университетъ в 30 годах текущаго столѣтія“, ст. 419—424, з приводу „Литературного наслѣдія“ Костомарова), оповідає про цілий ряд професорів (першого ректора Ів. Рижського, проф. Т. Осиповського, Пакі де Совіні, Г. Успенського, Е. Філомафитського, П. Гулака), про „Удаленіе проф. Шада из Харьк. Унив.“, (ст. 155—301) і т. и. Відмітим тут ще статї про В. Каразина („Просвѣтительная дѣятельность Вас. Наз. Каразина“, ст. 81—111, „Научная критика, памфлетъ или пасквиль“, ст. 584—599). Всї статї, які дотикають університету, використав автор в своїй двотомовій „Історії Харк. Унів.“. Безпосередний інтерес мають для нас три статї: „Гр. С. Сковорода“ (ст. 1—17), „П. П. Гулак-Артемовскій“ (359—395) і „Историческія повѣсти и статьи Гр. Ө. Квитки“ (454—478). Перша з них друкувала ся в Збірнику Харк. іст. філ. Общества, а решта в „Київській Старині“, отже знані і доступні нашим читачам. Передруковані вони тут без змін. Автор передрукував навіть при кінцї статї про Гулака-Артемовського „Неизданныя сочиненія“ останнього, хоч ледви чи було се потрібно робить у сім збірнику. Від часу написання статї — 1897 р. твори сї вже двічи видавали ся. В примітці до статї про Квітку варто би було згадати про новійшу бібліоґрафію творів Квітки, зладжену д. Баженовим.

Не відзначаючись особливими прикметами (всї вони написані досить примітивно), статї І-го тому цїнні головно фактичним матеріялом, зібраним в них. В 2 і 3 томах задумує автор („як що дозволять обставини“) дати статї по історії Гетьманщини та Слобожанщини, в 4 і 5 з нашої старинної й новійшої історії, а також статї по археоґрафії і археольоґії. Треба сподївати ся, що ніщо не стане на перешкодї появі і сих дальших томів. *В. Дорошенко.*

L. Niederle, professor česke university. Slovanské starožitnosti. Oddil kulturní. Život starých Slovanů, základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I, svazek 1, Прага 1911, ст. 389, 8°. Теріторія: фізичні прикмети славянської теріторії, ростинність і фавна; побут фізичний, уродини, весїле, культура тїла, їжа, хороби і смерть, похоронні обряди.

П. Г. Клепатскій — Очерки по исторіи Кіевской земли. Томъ I. Литовскій періодъ, Одеса, 1912, ст. XLIII+599. Огляд зверхньої історії Київської землї в литовську добу, її орґанізації, перегляд поодиноких повітів і волостей, їх теріторії і осад, вкінці загальні виводи про кольонїзацію, економіку і суспільні верстви.

Архивъ юго-западной Россіи, издаваемый коммиссіей для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генералъ-губернаторѣ. Часть восьмая. Томъ VI. Акты о землевладѣніи въ Юго-западной Россіи XV—XVIII вв. Київ, 1911, ст. 435+48+XXIV. Збірка документів головно волинських з 1550—70 рр., 143 №№. На вступі розвідка про заставне володіне на литовській Україні в XVI віці (без імени редактора і автора — проф. Владимирского-Буданова, див. одначе низше згаданий Сборникъ ст. 30).

Сборникъ статей и матеріяловъ по исторіи Юго-западной Россіи, издаваемый коммиссіей для разбора древнихъ актовъ состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генералъ-губернаторѣ, Выпускъ I-й, Київ, 1911, ст. 24+120+171+37. Нове видавництво київської археографічної комісії призначене для поменших статей і збірок матеріялу. Перший випуск містить розвідки проф. Владимірского-Буданова „Формы крестьянскаго землевладѣнія в Западной Россіи XVI вѣка“, А. Стороженка „Іосифъ Верещинскій, бискупъ кіевскій (1540—1598)“ в додатком писань Верещинського: Droga Pewna 1590, Excitarz 1592, Pobudka 1594, збірку матеріялів з часів Хмельниччини І. Каманїна, і справоздане з ревізії скарбниці київського Михайлівського монастиря 1683 року, вкінці короткий огляд діяльности комісії за весь час її істнованя.

И. М. Каманинъ — Документы эпохи Богдана Хмельницкаго 1656 и 1657 гг., извлеченные изъ Главнаго Московскаго Архива Министерства иностранныхъ дѣлъ. Київ, 1911, ст. 25—120. Відбитка з вище згаданого збірника, містять крім московських реляцій польські, українські і шведські документи пересилані московському правительству; по характеристиці самого видавця — другорядного значіння.

Tadeusz Korzon — Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Томи I—III. Краків 1912, ст. VII+387+532+456. Перший том доводить огляд військової орґанізації і історії воєн до кінця Ягайлової династії. Том другий і перша половина третього доводять сей огляд до кінця Польщі (1794). В другій половині третього тому статя Б. Ґембаржевського Uzbrojenie i rodzaje broni по столїтям, і йогож про польські війська XIX віку. 42 ілюстрації. *М. Г.*

Dr. A. Warschauer — Mitteilungen aus der Handschriftensammlung des Britischen Museums zu London, vornehmlich zur polnischen Geschichte. (Mitteilungen der k. Preussichen Archivverwaltung. Липськ, 1909. Т. XIII.)

По коротких звістках про британський музей (British Museum), про його уряджене, рукописи і спосіб їх переховуваня та катальоґізованя, подає автор огляд річевого катальоґу тамошних рукописий в зазначенем тих томів, в яких стрічають ся звістки про Польщу і Поляків. В другій частині вичислює і обговорює автор матеріяли, дотикаючі Польщі від 15 століття до тепер. Подибують ся тут матеріяли до часів панованя Жиґимонта I, Жиґимонта Августа, Генриха Валезія, Стефана Баторія, Жиґимонта III, Володислава IV, Яна Казиміра, Михайла Вишневецкого, Собеского, Лещиньского і обох Авґустів. Між иншим переховує ся там в анґлійськім перекладї справоздане голяндського резидента в Варшаві з 1/11 червня червня 1661 (Add. 4159, K. 38), в якім згадує ся про і козаків. В британськім музею зібрані також колектанеї W. Coxe, що знаний як подорожник по Польщі і Росії. До праці доданий показчик імен власних і хронольоґічний спис документів. *З. К.*

Adam Chmiel — Żródła do historyi sztuki i cywilizacyi w Polsce. Tom I (Wydawnictwo komisyi do badania historyi sztuki w Polsce Akademii Umiejętności), Краків, 1911, ст. IV+376. Містить рахунки королївського польського двора в рр. 1544—9 і 1552—1567, вкінці додані деякі поясненя (personalia ст. 305—316) і показчики. *М. Г.*

Ks J. Sygański T. J. — Skarga i Batory (Przegląd powszechny 1912, том 113, ст. 149—156). Z nieznanych listów Skargi (ibid. ст. 157—161). Сї статейки поміщені в книжцї Przeglądu призначеній памяти Скарґи, се виїмки з нових видань про славного Єзуїта: моноґрафії Сиґаньского про Скарґу і йогож виданя кореспонденції. Сї виданя безперечно принесуть нам богато інтересного матеріялу і про них мати мемо нагоду сказати ширше в Записках; тут нотуємо статї з бібліоґрафічного обовязку. В сїм же томі Przeglądu є три портрети Скарґи. *Кр—ч.*

К. И. — „Молебныя пѣнія о умиреніи св. церкви и о соединеніи православной вѣры. („Христіанское Чтеніе" 1910, декабрь, ст. 1544—1548). Невеличка бібліоґрафічна замітка, яка виясняє змисл чинопослїдуваня „о умиреніи св. церкви", надрукованого в Москві коло 1667 р.; автор вказує, що те чинопослїдуване взято з Требника митр. Петра Могили. *Ю. С.*

Б. Нольде — Автономія України з історичного погляду. „Діло" 1911, чч. 256—267 і окремо: Львів 1912, ст. (6)+53. Се переклад того розділу цїнної працї проф. барона Нольде „Очерки русскаго государственнаго права", в якій подає він огляд історії прав-

нодержавних відносин між Україною й Московщиною від переяславської умови до скасовання української автономії. Переклад зладив д. М. Залізняк. *В. Д.*

Очеркъ исторіи Переяславско-Бориспольской епархіи (1733—1785 гг.) въ связи съ общимъ ходомъ малороссійской жизни того времени. Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія Владиміра Пархоменко, изд. второе, переработанное, съ приложеніемъ новыхъ матеріаловъ, Полтава 1910, ст. V+182+XXXIII. По коротких загальних замітках про політичні і церковні відносини лївобічної України і орґанізацію переяславської епархії, огляд діяльности поодиноких переяславських владик, замітки про епархіяльну управу і церковне жите, про переяславську семинарію, в додатку кілька (12) документів.

Я. П. Новицкій — Описаніе границъ и городовъ бывшей Азовской губерніи (Лѣвобережная часть нынѣшней Екатеринославской) (1775—1783). Архивные источники. Александровскъ, 1910, ст. 38. „Описаніе границъ Азовской губерніи", „Описаніе городовъ Азовской губерніи" друковані уже в „Лѣтописи Екатеринославской архивной коммиссіи", видані в друге з огляду на помилки першого виданя. *М. Г.*

Tadeusz Zubrzycki — Rzeź w Horożanie. (Obrazek z czasów rabacyi. Gazeta Polska. Чернівцї 1010, ч. 74). Представлене різнї в Горожанї коло Дрогобича 21 лютого 1846.

М. Возняк — Перша українська читальня у Галичинї, „Письмо з Просьвіти" 1911, ч. 6—8, ст. 202—207. Про коломийську читальню, заложену 1848 р.

Scrierile lui N. Jorga. (Junimea literatură 1911, VIII, ст. 146—154). Бібліоґрафія творів проф. Йорґи, якого деякі праці дотикають також польської та української історії. *З. К.*

Лїтература.

Byzantinische Legenden. Deutsch von Hans Lietzmann, Єна, 1911, Verlegt bei Eugen Diederichs, ст. 4+100+4.

Отсе гарне видане являєть ся пробою популяризації грецьких християнсько-церковних леґенд для ширшої німецької публїки. Перекладач не зовсїм відповідно назвав ті леґенди византійськими, бо більша часть поміщених у його книжцї оповідань походить із Сирії та Малої Азії. Зміст книжки складаєть ся з двох самостійних частий. До першої части можна зачислити три довші леґенди, а власне: Св. Даниїл Стовпник (ст.

1—52), св. Мартінїян (ст. 53—62) і св. Симеон Юродивий Христа ради (ст. 63—81). Друга, далеко менша часть, обіймає збірку 21 коротких оповідань із житя аскетів, які перекладач обняв спільним титулом „Blumen von der geistlichen Wiese“ (Цвіти з духовного луга), і яких орігінали містять ся в збірцї Йоана Моска „Лїмонар“. Поміщене на ст. 100—1 короте́ньке послїсловo перекладача орієнтує читача про жерела, з яких узяті ті оповіданя, але не дає нїякого понятя про плян його вибору і мету його публїкації. Кому в сучасній Німеччинї може бути цїкаве пр. житє Данила Стовпника, написане досить кучерявим византійським стилем, повне дуже банальних чудес і перетикане історичними фактами, які для дійсної історії не мають майже нїякого значіня? Цїкаве воно хиба тим, що його грецький текст доси не був опублїкований і д. Ліцман потрудив ся перекласти сей твір із рукопису. Треба завважити, що грецький текст був давно перекладений на церковно-славянську мову. Переклад у своїм послїсловію очевидно переціню́є вартість сего оповіданя, називаючи його взірцем історіографії майже свобідної від усяких байок і дуже цінної з культурно-історичного погляду. На мою думку, яка врештою висловлена вже була не раз західно-европейськими вченими (пор. Theodor Nöldeke, Orientalische Skizzen, Berlin 1892, ст. 221 і д.) стовпництво, а тим більше юродство Христа ради треба вважати хоробливими вискоками християнської аскези і збоченями з тої дороги, якою християнство в своїм розвою ішло від реакції проти культури старинного світа до присвоєня деяких цінних здобутків тої культури ширшому загалови людськости.

Для характеристики культурно-історичного значіня стовпництва досить буде навести опис тїла помершого св. Данила, як воно виглядало зараз по його смерти. Читаємо (op. cit. ст. 50) ось що: „Коли його положено (бо вмер у сидячім станї, підкуливши колїна під груди), то тїло було зовсїм незіпсоване, тілько ноги зовсїм виснажені гнилизною і зїдені хробаками. Його величезне волосє збило ся в 12 ковтунів, із яких кождий мав 4 лікті довжини, і так само збила ся його борода в 2 ковтуни, кождий на 3 лікті довжини“.

Не можна згодити ся з д. Ліцманом, коли він у своїм послїсловю називає оповіданє про св. Мартінїяна „чистою новелею“. Се досить нестравне оповіданє про пустинника, який весь вік утїкає від зносин із людьми і особливо з жіноцтвом, а коли одна жінка підозреної кондуіти набиває ся йому в його келїї, він перемагаючи покусу свойого тїла недалеко своєї келїї розпалює огонь і стає в нього босими ногами, поки ті ноги не обгоріли так, що він опісля 7 місяців лежав недужий. Аби уйти дальших подібних покус, він при помочи корабельника перепливає на пусту скелю серед моря, та коли й там наслїдком розбитя корабля

дістаєть ся одинока вратована ним від смерти дївчина, він покидає її на тім острові, сам перепливає море і вертає на сушу з тою постановою мандрувати ненастанно від міста до міста і не оселювати ся ніде. Се без сумпіву зразок незвичайного аскетизму, який ми схарактеризували би як безплодне і без заслуги змарноване житє, але новелїстичного крім епізода з ледачою женщиною нема в нїм нїчо. Ще нестравнїйшим з естетичного погляду можна назвати житіє Симеона юродивого Христа ради. З лїтературного боку се житіє являєть ся збіркою гумористично-сатиричних анекдот, належних до типу старонїмецького Till Eulenspiegel-а, з неминучими в старохристіянській леґендї додатками божеського та ангельського вмішуваня в подїї иноді зовсїм безглуздї.

Із ґрупи дрібних оповідань на особливу увагу заслугує оповіданє „Der bekehrte Säulenheilige“ (ст. 86—7), в якім оповідаєть ся про навернене стовпника патріархом Єфремом Антіохійським (527—545) від єресї монофізітів на праву віру. Стовпник на намови патріарха відступити від своєї єресї подає йому ось який проєкт: „Запалїм огонь, отче патріархо, і війдїм у нього я й ти, а хто з нас вийде неушкоджений, на того віру згодимо ся оба“. Він думав сим настрашити патріарха, але сей велїв наносити дров, запалити їх і візвав стовпника, аби злїз і разом із ним вступив у огонь. Стовпник перелякав ся і не хотів злїзти, а на се патріарх помоливши ся зняв свій епітрахиль і положив його в огонь. Огонь горів три години, а коли все дерево згоріло, епітрахиль знайшли зовсїм неушкоджений. Тодї стовпник прокляв свою єресь і навернув ся на праву віру. Маємо тут старшу паралєлю до оповіданя біоґрафа імп. Василія про пригоду грецького епископа на Руси (пор. М. Грушевський, Історія України-Руси, т. I, ст. 360), а також корсунської леґенди про св. Капітона (пор. Ів. Франко, Святий Климент у Корсунї, окремої відбитки, ст. 150 і 157).

З фолькльорного боку цікаве оповіданє про монаха в пеклї (ст. 88), в якім один аскет упоминає свойого ученика, аби не віддавав ся зопсутю, бо инакше по смерти буде горіти в пеклї. Ученик не слухав його упімнень і вмер незабаром. По його смерти аскет у снї побачив його справдї в пеклї стоячого в огнї по шию. „Чиж я не впоминав тебе і не віщував тобі сю кару?“ — сказав аскет до грішника. На се монах відповів йому: „Отче, дякую Богу, що принаймнї моя голова свобідна від муки, а завдяки твоїм молитвам менї дано стояти на голові епископа“. Цікаву паралєлю до сього оповіданя чув я в Нагуєвичах. „Селянин по смерти стрічає свого священника в пеклї. „Єґомость, а ви що тут робите?“ — запитав він. „Мовчи, дурню!“ — відповів піп — „Я тут на біскуповій голові стою“. *Іван Франко.*

Р. Ф. Брандтъ, проф. — Лекціи по славянорусской палеографіи, читанныя въ Московскомъ Археологическомъ Институтѣ въ 1908, 1909 и 1910 гг. М—ва 1910, 70 ст. + XII табл.

Се очевидно дуже скорочений конспект, тільки для слухачів даного професора, без живих лекцій котрого — ілюстрованих, певно, рядом ґрафем на таблиці — він мало повчаючий. По сій книжці палеоґрафії годі навчитись, хоч по курсам палеоґрафії проф. Карского (Варшава 1901) і Соболевского (СПтб. 1908) з нею можна дуже основно познайомити ся. Фактичної неправди в лекціях сих нема, але нема найважнїйшого для всякого підручника, навіть дуже особистого і місцевого — як отсей, прозорости і якої-такої вичерпуючої повноти наглядного матеріяла. „Лекціи" сї читають ся легко знайомому з палеоґрафією і без всяких титулів і уступів на всім протягу 63-х сторінок; но для початкуючого, для т. зв. самоосвіти вони не замінять лекцій Срезневского, анї Карского, анї Соболевского. Також занадто конспективний (недоговорений) і оригінальний уступ автора про взаємини глаголиці і кирилиці (ст. 40—42), затемнений дуже одним словесним описом без одвітного ілюструючого матеріяла. — Придані таблиці рівнож дуже бідні змістом: I 7 початкових букв, II 3 заставки, III—VII богате зіставлене написів букв азбуки уставом, півуставом і скорописом, VIII устав Остромірова Евангелія, IX півустав Лаврентієвської літописи, X півустав XV в., XI—XII скоропис. Українська палеоґрафія, хочби тільки з граматичного боку (фонетики), та лїтература предмета зовсім не узгляднені. *І. Свєнціцкий.*

В. Н. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, XV—XVII (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. ИАН. 1910 г., кн. 4, ст. 151—190).

В першім роздїлї по вступі, де переповідає ся за працею Резанова „Къ исторіи русской драмы. Экскурсъ въ область театра іезуитовъ" історію західньо-европейського діяльоґу та доповнює ся звісний ряд польських діяльоґів новими рукописними в Імператорській Публичній бібліотецї в Петербурзї, збирає автор дані до історії українського діяльоґу. Найстаршим друкованим памятником того роду являють ся „Вѣршѣ" на Різдво Христа Беринди з 1616 р. Дальше відмічує проф. Перетц два діяльоґи, різдвяний і великодний, Кирила Транквіліона Ставровецького в „Перлї многоцїннім" з 1646 р. На мою думку треба сюди зачислити також два львівські друки з 1630 і 1631 р. Волковича, а саме „Вѣршѣ" з траґедії *Χριστὸς πάσχων* і книжечку „Розмышляне о муцѣ Христа Спасителя нашого", яке творить перехідне звено

межи властивим дiяльоґом i бiльше зложеною шкiльною драмою. „Розмышлянє“ Волковича заслугує на увагу ще й з иншого погляду. Стиль публiкованого тексту проф. Перетцом дуже зближений до стилю „Розмышляня“! Та про се на иншiм мiсцi сподiю ся поговорити, де й передрукую певно неприступний проф. Перетцови текст „Розмышляня“ i опублiкую дальшi зiбранi матерiяли до iсторiї української вiршi, яких перша частина надрукована в XCVI т. „Записок“ п. з. „Рiздвянi i великоднi вiршi-орацiї зi збiрника кiн. XVII поч. XVIII в.“ Там був опублiкований i текст дiяльоґу, який в друге опублiкував проф. Перетц[1]).

В другiм роздiлї публiкує проф. Перетц iнтермедiю „Воскресенскiе стихы“ зi списка П. Житецького, найденого в Полтавськiм Музею. Дiєвими особами виступають Жоврид, Онопрiй, його жiнка Педоря i його син Педь. Дiяльоґ можна подiлити на три части. Цiлий вiн вiдзначаєть ся грубо реалiстичним тоном. В першiй части наведена розмова Жоврида й Онопрiя про пiст i їх невдоволеннє i нарiканнє на священика з тих самих мотивiв, якi пiднесенi i в „Замислї на попа“ тай у Некрашевичевiм дiяльоґу „Сповiдь“. Друга частина се оповiданнє Педя про прихiд великодня, де гумористично змальований погром Аду та його сил воскресшим Христом; навязує та частина iдеєю до другої части Нiкодимового євангелiя i до українських вiрш 17—18 вв. i цiкава богатством побутових подробиць. В третiй части сварку Онопрiя з жiнкою задля припадкiв при приготовлюванню великодної їди стараєть ся Жоврид злагодити потiхою лiпше приготовити ся до великодня на будучий рiк. Iнтермедiю вiдносить проф. Перетц до пол. XVIII в.

В третiм роздiлї надрукованi з рукописи згаданого музею „Разговоры дꙋшѣ съ тѣломъ“, в яких проти зусиль укладчика вкрали ся деякi українiзми. *М. Возняк.*

---

[1]) Свою корректу робив я на вакацiї в часї замкнення бiблїотеки „Народного Дому“. Тому користаю з нагоди та, заким оголошу дальшi тексти, справлюю оттут i своï i друкарськi похибки: на ст. 132 стрiчка 38 з гори має бути „по(д)неслъ“ замiсць „понеслъ“, на ст. 135 стр. 12 з гори „ѾФрималъ“ зам. „Ѿтрималъ“, на ст. 136 стр. 21 з гори „мазони“ зам. „магони“, на ст. 138 стр. 18 з гори „ко(с)ми“ зам. „ко(с)ти“, а на стр. 140 стр. 17 з гори „ли(с)гками“ зам. „ли(с)тами“. В текстї проф. Перетца вкрали ся такi похибки: ст. 163 стр. 1 з гори зам. „Ѿ“ має бути „ѡд“, так само ст. 167 стр. 22 з гори, ст. 168 стр. 10 з гори має бути „ѡбваровалъ“ зам. „ѡбдаровалъ“, ст. 169 стр. 1 з гори має бути „тꙗ“ зам. „сꙗ“, ст. 170 стр. 9 з гори має бути „смерти тоеˋˋ“ зам. „смерти тое“, ст. 171 стр. 3 з гори має бути „Хд҃“ зам. „Хс҃“, ст. 174 стр. 8 з гори має бути „Радꙋймож сꙗ“ зам. „Радꙋймо сꙗ“, а стр. 28 з гори має бути „Жийтеж в свѣтѣ“ зам. „Жийте всѣ тꙋ“.

Е. Колтоновская — Критическiе этюды, Спб. 1912, ст. VI+292.

В сїм збірнику безпретенсіональних нарисів, які трактують про новійші й давнійші факти российської лїтератури, знаходимо пару статей, цікавих безпосередно і для нас. В нарисї „Наслѣдники Санина“ (ст. 69—83) спиняєть ся авторка між иншим і на найновійшій повісти Винниченка „Честность съ собой“, неґативно ставлячись до проповіди письменника, а в другім нарисї під заг. „Шевченко“ говорить про невмирущого Кобзаря з приводу 50 лїтнїх роковин смерти (ст. 144—158). „Ювілейна“ ся статя написана тепло, з великою симпатією до поета-мученика, але по за сим нїякими иншими чеснотами не визначаєть ся, не виходячи з ряду подібних ювілейних писань. До студій над Кобзарем нарис д. Колтоновської не докине розуміеть ся нїчого нового, навіть дрібненької цеголки. Авторка не мудрствуючи лукаво, коротенько характеризує твори Шевченка. В однім тільки місцї вилїзло шило з мішка. Хвалячи мову Кобзаря за її легкість, простоту і ясність і за те, що зостаючи ся чисто народною наближаєть ся вона до „общерусскаго литературнаго языка“ та робить завдяки сьому розуміннє Кобзаря приступним навіть для тих, хто не знає української мови, — говорить д. Колтоновська таке: „Завдяки своєму народньому походженню Шевченко уникнув болїзної траґедії „беззязичія“, котра часто випадає на долю письменників-українців („малороссов“). Мова його творів була дійсно для нього рідною. Він чув її від матери, балакав нею й мріяв. Ламати себе та відчувати роздвоєність, питати ся: котра ж з двох мов — моя? — йому не довело ся“ (153). Розуміеть ся ціла тірада характеристична лише для письменників-„малороссовъ“ à la сама д. Колтоновська: вони то не знають до-ладу, котра мова їх рідна, хоч на практицї розвязують свою душевну траґедію на користь „общерусскаго языка“, не спробувавши навіть нї разу, не вважаючи на всї „муки“ сеї траґедії, научити ся рідної мови. Сим показують вони як найкраще, як розуміють вони огненне слово поета, як цїнять його заповіти. Трохи погризе-погризе їх сумлїннє за зраду народови, але далї вони не йдуть, зостаючи ся на загальноросійськім ґрунтї: на що себе мовляв „ламати“? Сим „писатели-малороссы“ і відріжняють ся від свідомих українських письменників.

В. Дорошенко.

P. F. Krypiakiewicz — De hymni Acathisti auctore. (Byz. Ztschr. 1909, ст. 357—382). В девяти розділах автор розбирає питанє походженя акафіста і доходить до висновку, що акаф. пресв. Богородицї був зложений нїким иншим тільки св. Романом піснопівцем. Свідчать про се моменти богословські, внїшна форма і паралельні місця. — Розвідку кінчить Elenchus auctorum et litterarum quae spectant ad acathistum. *I. C.*

St. Romansky — Mahnreden des walachischen Wojwoden Nĕgoe Basarab an seinen Sohn Theodosios. (Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache XIII, 1908, ст. 113—194). Ширша студія про автора твору, в якій подано і обговорено бібліоґрафію видань і рукописий, час і мову та зміст і жерела сього памятника. *З. К.*

Ів. Франко — Нова історія українського письменства (Діло 1911, ч. 196—198). Се широка замітка про „Історію українського письменства“ д. Єфремова. Др. Франко переказує зміст книжки д. Єфремова, справляючи подекуди помилки. Від загальної оцінки автор одначе вдержуєть ся, а рівнож не подає ніяких уваг що до методольоґічної сторони праці. Тим часом праця ся — правда найліпша в усіх дотепер виданих по українськи — грішить за-великою публїцистичністю на шкоду науковости — се раз, а друге — в методольоґічної сторони — неувасаднена і хитка та суперечна через за-велику універсальність надто „ідеалїстичної“ методи її автора.

М. Данько — Нове письменство і стара критика (Діло 1911, ч. 280). Серед инших критичних оцїнок „Історії українського письменства“ д. Єфремова не можна поминути й гарної статї М. Данька. Між иншим автор справедливо і вірно відмічає неґативні сторони теорії „громадського слугування“, яку прикладає до творів літератури д. Єфремов, а також нерозуміннє і відповідно до сього недоцїнюваннє ним тих творів, які відбігають від того розуміння „реалїзму“ в літературі, яке виробив собі д. Єфремов. *В. Д.*

В. Барвинскій — Новый литературный памятникъ времени Мазепы. Харків, 1912, ст. 8. „Псалма новозданна, трубою названна“ — „измѣну гласяща а царя славяща“ по словам її анонїмного автора 1719 [1]) з московського архіва міністерства заграничних справ.

Н. И. Петровъ — Очерки изъ исторіи украинской литературы XVII и XVIII вѣковъ. Кіевская искуственная литература XVII—XVIII вв., преимущественно драматическая, Київ, 1911, ст. IV+532. Огляд київської шкільної драми в звязку з історією київської академії до кінця XVIII віку, шкільні діяльоґи і святочні вірші І. Некрашевича, вертеп і його варіянти. *Г.*

Г. Георгіевскій — Гоголь и Жуковскій въ 1846 году (Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія, 1910, IV, ст. 253—290). Статя містить матеріяли до біоґрафії Гоголя, добуті з записника, що подарував письменникови В. А. Жуковський в Франкфурті на Майні в 1846 р.

[1]) Мабуть піднесена в тім часї цареви.

Він переховуєть ся в відділї рукописів Московського Публичного і Румянцевського Музеїв (ч. 3226). Зміст його лише в невеликій части був опублікований Н. С. Тихомировим (та повторений В. І. Шенроком), але й то дуже непоправно. Отже матеріяли, подані автором, являють ся в більшій части ще ніде не друкованими. Крім нотаток, що мають вартість лише для біоґрафії і характеристики особи Гоголя (де-які з них свідчать про заінтересоване його історією і житєм рідного народа), тут уміщені й етноґрафічні замітки Гоголя про людові і хлїборобські свята („Крещеніе кукушекъ", „Семикъ", „Троицынъ день", „Вербная суббота", „Русалки и Русалія", „Иванъ Купало", „Ярило", „Петровки" і ин.). *О. Н.*

В. Правобережець — Богдан Залеский (Рада, 1911, ч. 292). В своїм гарно, з чутєм написанім рефераті, подає д. Правобережець характеристику житя й діяльности Богдана Залеского з нагоди 25-лїтя його смерти, справедливо бачучи в поеті — дитину України. Вкінці спиняєть ся на відношенню сучасних польських лїтератів на Україні до Залеского, в котрім вони бачать „останнього Поляка, котрий щиро, всім серцем кохав Україну".

М. Євшан — Юрій Федькович в світлї нових матеріялів (Л.-Н. В. 1911, кн. IX, ст. 279—290). На підставі нових матеріялів до житеписи буковинського Кобзаря (др. О. Маковея в „Укр.-р. бібліотеці" вид. нашим Товариством і статї Д. Лукіяновича в 104 т. „Записок") пробує автор начеркнути образ поетичної індівідуальности Федьковича.

Др. О. Маковей — Любов Федьковича (Руслан 1911, ч. 221—223). Автор подає нам епізод з житя славного поета, оповідаючи нам про його любов до Емілії Марошані. Фелєтон сей становить уступ з житеписи Федьковича, написаний др. Маковеєм і виданий нашим Товариством.

Студинський К. — Незвісні поезиї Осипа Юрія Федьковича (Руслан 1911, ч. 105). Автор подає враз з своїми замітками чотири досї незвісні німецькі поезії буковинського Кобзаря, віднайдені між паперами А. Вахнянина. В повнім зібранню творів Федковича їх нема.

А. Кулїш (Ганна Барвінок) — Спомини. „Українська хата" 1911, кн. 5—6 і 7—8). Се продовженнє споминів, розпочатих друком ще в покійній львівській „Будучности" 1909 р. В сїм (ІІ-ім) роздїлї покійна письменниця оповідає про перебуванне Кулїша в Петербурзї в 1846 роцї, про свої заручини з ним і весїлє, виїзд за границю і арешт у Варшаві.

Ів. Кревецький — М. Добролюбов й Україна (Літ.-Наук. Вістник, 1911, кн. 10, ст. 59—75). Продовжуючи свій огляд відносин „Корифеїв російської критики до українського письменства" дає нам д. Кревецький в статї під виписаним в горі заголовком другий з черги нарис (перший був про Белїнського) — про відношеннє до укр. письменства і взагалї до укр. справи М. Добролюбова. Статя писана з нагоди 50 лїття смерти сього рос. критика-публїциста. Вийшла вона також і осібно (К. 1911, ст. 19, ц. 25 коп.).

М. Евшан — Стефан Ковалїв („Українська хата", 1911, кн. 7—8). Коротенька характеристика письменника. Автор уважає його за письменника специфічно провінціяльного і вказує на певний брак у його творчої сили та на застій в творчости.

4—ка — Стефан Ковалїв („Руслан" 1911, ч. 91 і 92). З нагоди 30-лїтньої письменської дїяльности (1881—1911) Ковальова автор коротенько знайомить нас з лїтературною працею ювилята, підносячи заслуги Укр. р. Видавничої Спілки, котра не дала оповіданям його піти в забутє.

С. Єфремов — В боротьбі з забуттям („Рада" 1911, ч. 294). Фелєтон сей присвячений 3-й книжцї поезій Олеся. На думку д. Єфремова в поезіях нової збірки помітна справжня „траґедія серця", що силкуєть ся забути минуле й не може. Автор висловлює надії, що прийде слушний час і в поезій Олеся посиплють ся знову вогняні іскри. *В. Д.*

Етноґрафія.

Lubor Niederle — Slovanský Svět, zeměpisný a statistický obraz současného slovanstva. Прага, 1910.

Люборъ Нидерле — Географическо-статистическій обзоръ современнаго славянства, Петербургъ, 1909.

L. Niederle — La race Slave, statistique, démographie, anthropologie, traduit du tcheque et précédé d' une introduction par Louis Leger de l' Institut. Париж, 1911.

В 87 томі „Записок" ми дали рецензію на працю Т. Флорінского — „Славянское племя", властиво на ту частину її, яка говорить про український нарід. Тепер обговоримо анальоґічну працю професора празького університету Любора Нідерле, яка появила ся в „Энциклопедіи Славянской Филологіи" (вип. 2), видаваній петербурською Академією Наук, замість відкиненої академією праці Фльорінского.

На вступі до своєї працї подає д. Нідерле коротенькі уваги про розселеннє і розділ „прасловянського" племени, наскілько се позволяють

зробити даві археольоґії, а далї обговорює справу сучасного подїлу Словянства. Ріжні дослїдники, як відомо, неоднаково представляють собі сей поділ. Так наприклад Добровский в 1822 р. признавав 9 живих словянських народів і мов (руська, ілїрійська або сербська, хорватська, словінська, хорутанська, словацька, ческа, лужицька, польська); Шафарік в 1842 р. числив 6 мов з 13 нарічами (руська, болгарська, ілїрійська, лешська, ческа, лужицька); Срезневский в 1843 р. — 9 мов (великоруська, малоруська, болгарська, сербо-хорватська, хорутанська, польська, лужицька, ческа, словінська); Шляйхер в 1865 р. — 8 мов (польська, лужицька, ческа, великоруська, малоруська, словінська, сербська, болгарська); Мікльосіч — 9 мов (словінська, болгарська, сербо-хорватська, малоруська, руська, ческа, польська, верхнелужицька, нижнелужицька); Фльорінский в 1907 р. — 9 мов (руська, болгарська, сербо-хорватська, словінська, ческо-моравська, словацька, сербо-лужицька, польська, кашубська); Яґіч в 1898 р. — 8 мов (польська, лужицька, ческа, великоруська, малоруська, словінська, сербохорватська, болгарська). Але коли приглянути ся тепер до полїтичних стремлїнь і сепаратистичних тенденцій, каже Л. Нідерле, то число словянських народів зросте до 11—14, не рахуючих вже вимерлих. Що до нього самого, він подає таку схему:

„1. племя руське, в котрім одначе проявляєть ся тепер сильна тенденція до признаня самостійного істнованя двох народів: великоруського і малоруського (южно-руського, українського, русинського);

2. племя польське, суцїльне, так що з приводу відділеня кашубської галузи йде суперечка, чи є вона частиною Поляків, чи частиною вимерлої вже галузи балтійських Словян;

3. племя лужицько-сербське, котре дїлить ся на дві галузи: верхне-лужицьку й нижне-лужицьку;

4. племя ческе, котре в Чехах і на Мораві становить оден нарід, але від нього все більше й більше йдуть до самостійности, головно завдяки полїтичним обставинам, угорські Словаки;

5. племя словінське, без розділюючих тенденцій;

6. племя сербо-ховатське, в котрім полїтичне поріжнене й культурні ріжницї (головно релїґійні) поступили вже так далеко, що можна признати два окремі народи: сербський і хорватський;

7. племя болгарське, суцїльне. Тільки відносно Словян, що живуть в Македонії, йде спір, чи вони болгарські, чи сербські, чи треба їх признати окремою македонською народністю“.

Ми розглянемо ту частину праці, де говорить ся про племя руське, як його називає д. Нідерле, або східно-словянське, як

далеко краще називає його проф. М. Грушевський. Будемо тримати ся при сьому чеського виданя, бо як бачимо з передмови до нього автора, чеський текст мiстить в собi деякi уваги полiтичного характера, яких нема в росийськiм виданю.

В першiм параґрафi роздiлу про схiдно-словянськi племена, який має заголовок „historický rozvoj" подає автор загальний огляд iсторiї кольонiзацiї сими племенами терiторiї, заселеної тепер Росiянами, Українцями i Бiлорусами. Огляд сей, хоч i коротенький, подає головнi моменти з сеї iсторiї. Зауважимо мiж иншим, що автор за проф. Грушевським цiлком рацiонально вiдкидає, як неслушну й противну жерельним звiсткам теорiю деяких московських учених про те, що землї старинної Київщини цiлком обезлюднiли по татарськiм нападi й що йно в XIV—XV вв. були знову заселенi Українцями, якi мали прийти сюди з Галичини. Варта уваги також твердженє, що українська галузь схiдно-словянського племени язиково є найчистiйшою. В параґрафi другiм — „область i народнi границї" автор означує область розселеня й границї українського племени, користаючи головно з вiдповiдних праць українських учених, мiж иншим з докладної працї В. К. — „Нацiонально-терiторiяльнi межi України", друкованої в „Лiтературно-Науковiм Вiстнику" (1907 р) i „Очерка исторiи украинскаго народа" М. Грушевського. В параґрафi третiм подаєть ся з початку загальна статистика людности „руської", а потiм окремо статистика Росiян, Українцїв i Бiлорусiв. Подаючи статистику Українцїв, автор знову подає обчисленя, зробленi Українцями, бо уважає їх за вiрнiйшi з огляду на фальшованє в полiтичних цiлях статистики офiцiяльної. Говорячи в останнїх пятьох параґрафах про „внутрiшню дiференцiяцiю народу", дає автор на початку мiж иншим коротенький огляд подiлу українського народу на окремi ґрупи, а довше спиняєть ся на справi рiжниць, якi заходять мiж Росiянами й Українцями. На його думку сї рiжницї бiльшi, нiж мiж Росiянами й Бiлорусами, бо Українцї рiжнять ся вiд Росiян не тiльки пiд зглядом язиковим i антропольоґiчним, але й психiчним: мають вiдмiнну вдачу, пiснї, звичаї i т. д. Роздiл сей, на його думку, скрiплюєть ся як iсторичними споминами, так i сучасним полiтичним рухом української iнтелїґенцiї. Далї автор виказує, як розвивало ся вiдродженє українського народу в XIX в., починаючи вiд появи „Енеїди" Котляревського, й як се вiдродженє вiдбивало ся в лiтературних спорах мiж українськими й московськими ученими з приводу того, чи „русскiй" нарiд є єдиний, чи український нарiд становить окрему самостiйну одиницю, яка має всї права до всестороннього розвитку, й як нарештї дiйшло до того, що останнiми часами цiлком виразно прокинув ся й розвинув ся серед українського народу рух чисто полiтичний, i суперечки з поля

літературного і наукового перенесли ся на поле політичне. Тепер, каже д. Нідерле, спір між Москалями й Українцями дійшов до того, що українські інтеліґенти постійно й з переконанем уважають український нарід за самостійний словянський нарід і з сеї причини домагають ся всїх належних йому прав. А права сї тепер уже не обмежують ся на осягненю шкіл з українською викладовою мовою й свободи для розвою української літератури, лише містять у собі й право на політичну самостійність. „Умірккованїйші й реальнїйші патріоти, які числять ся з істнуючим станом річей, формулують тільки домагане автономії України в границях російської держави, а радикальні партії природно йдуть далї і покладаючи ся на неминучу зміну теперішньої орґанїзації російської держави, ставлять собі метою цїлковите відділене, витворене свобідної, самостійної України на соціяль-демократичних підставах". Так представляе автор сучасне становище відносин між обома народами, а кінчить чеське видане своєї працї гадкою, що політичне відділене непотрібне, що справу можна полагодити на підставі поважаня чужих прав і взаїмного порозуміня а не насильства.

Занадто загально звучить для нас сей заклик, щоб ми могли з приводу нього висловлювати свої думки, звернемо тут увагу тільки на те, що в російськім виданю своєї працї автор висловлюєть ся цїлий час про Українцїв в далеко більше „объединительнім" дусї, нїж у чеськім виданю. Насамперед вражає його мішана термінольоґія (Малоруси для російської України, Русини для австрийської), яку останніми часами кидають вже й визначні російські вчені. Далї, на ст. 11 російського виданя висловлює автор з цїлою рішучістю гіпотезу про „единство русскаго народа", зовсїм вже перестарілу, яку й досї висувають в Росії ріжні реакціонери, хотячи таким чином оправдати свою полїтику репресій проти „сепаратистів"-Українцїв, які мовляв штучними способами хотять сю „єдність" знищити. Каже автор: „названныя три группы (великоруська, малоруська й білоруська) были и остались вѣтвями одного народа. Онѣ остались близкими по языку, были слишкомъ тѣсно связаны историческими судьбами (напр. сначала борьбой съ татарскимъ игомъ, затѣмъ соединеніемъ подъ московскимъ скипетромъ), онѣ продолжительно и постоянно имѣли одно вѣроисповѣданіе и общую литературу, такъ что мы не можемъ не признавать всѣ группы вмѣстѣ взятыя единымъ русскимъ народомъ". Дуже плутка ся арґументація автора. Почати хочаб з того, що спільної боротьби проти Татарів не було, що злучене України з Московщиною наступило що йно по кількох столїтях самостійного розвитку кождої з них, який ішов зовсїм в инших напрямах і під ріжними впливами, що про спільну лїтературу можна говорити хиба для зовсїм пізнїйшого часу, коли російське правительство вже встигло систе-

мою заборон і репресій припинити свобідний культурний розвиток українського народу, що ся „спільність“ відразу була ослаблена новим відродженем українського руху і т. д. Зрештою й сам автор в другім місці признає, що „діфференціяція сѣверо-руссовъ и южно-руссовъ произошла давно и развивалась, правда, медленно, но безпрерывно. Даже политическіе раздоры и несогласія существуютъ издавна между Великою и Малою Русью, и вся жизнь ихъ въ печеніе многихъ вѣковъ была различною“. Одначе не зважаючи на се, автор знову твердить, що „въ прежнее время не было національнаго спора между велико- й малорусами въ нынѣшнемъ смыслѣ“. Говорити так, се значить цілковито не знати або умисно іґнорувати всю історію московсько-українських відносин від часу прилучення України до Москви аж до наших днів. Взагалї в усій частині праці автора, де говорить ся про Росіян і Українців, на кождім кроці стрічаємо суперечности, ваганя. Можна сказати, що ціла ся частина се одна велика суперечність. *М. Залїзняк.*

Dr. Erwin Hanslik — Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 1910, VIII, ст. 102—127, 445—475 з мапами).

Автор хоче змалювати найважнїйші ріжниці між ґермансько-романським, західно-европейським, а славянсько-грецько-фінським тобто східно-европейським культурним світом. Ріжниці сї надто яскраві, щоб на них не звернули уваги вчені дослїдники культури, одначе аж автор зібрав їх в одну цїлість, послугуючи ся головно статистичними даними.

Подавши число людности в обох культурних територіях (229·5 мілїонів західних і 167·4 міл. східних Европейців), описує автор доволї докладно головну границю і переходову полосу. Далї виказує, о скільки в язиковою границею годять ся або ріжнять ся появи з обсягу ґеольоґії, клїматольоґії, ботаніки і т. д. і знаходить навіть тут характеристичні ріжниці між обома світами. Далеко більші ріжниці в характері і культурі людности. Густота населеня рідша на Сході. Число родів перевисшає на Сході значно число родів на Заході (в Росії 49·7%, в Румунії 40·5% — в Австрії 38·1%, в Німеччині 36·9%), за те смертність на Заході значно менша. Що до господарського житя панує на Сході більша одностайність, між тим коли Захід значно зріжничкований. Доми належать на Заході до більшого типу, на Сході до меншого. Захід характеризує ся великим числом міст, на Сході міст не богато тай вони не мають міського характеру: на Україні живе приміром тільки 10% людности по містах, а Угорщина має міста, що в дійсности являють ся великанськими кількапацять або кількадесятьтисячними селами. В Галичині велике число міської людности займає ся хліборобством, що є характеристичним занятем східно-

европейської території. Обі області мають далї дві релїґії тай окрему азбуку. Схід Европи визначаєть ся вкінци значною неграмотністю. В Румунії на 1000 рекрутів припадає 890, в Росії 617, в Італії 329, в Австрії 238, в Бельґії 109, а в Німеччині 0·4 неграмотних.

Результати авторових студій зібрані і пояснені крім того на окремих картах. *З. Кузеля.*

Peasant art in Austria and Hungary, edited by Charles Holme, Льондон, 1911.

Се осібний осїнний нумер лондонського „The Studio" за 1911 р., присвячений людовій штуцї в Австро-Угорщині. Зложились на се статї A. S. Levetus про Австрію, д-ра М. Габерляндта директора Museum für die Volkskunde в Відні про австрийську людову штуку, та A. Kriesch-Körösfői про угорську і A. S. Levetus про Саксів і Румунів в Трансильванії та про Кроатів і Славонців. Текст статий обнимає всього 54 ст. вел. 8-ки, решту займають ілюстрації, яких у всїй книжцї 816, з чого 46 кольорованих. Наукового критичного значіня не має нї одна статя, хоч п. Levetus у вступі про Австрію, а п. Haberlandt у статї про австрийську людову штуку старають ся звязати ґенетично поодинокі прояви людової штуки ріжних народів Австрії. Відповідно сим їх старанням і розложено весь матеріял по провінціям ось в такім порядку: гор. і дол. Австрія, Зальцбурґ, Тироль і Форарльберґ, Стирія, Чехія, Моравія, Шлєзк, Галичина, Буковина, Каринтія, Істрія, Далматія, Босна, Герцеґовина; потім угорський відділ в порядку вище зазначенім. На перший погляд здавалось би, що єсть яка то звязь між Буковиною і иншими провінціями полудня австр. держави; про неї може й стануть думати читачі сего виданя, але в дійстности її нема, хоч п. Габерляндт і панї Леветюс про неї твердять. А все те, що вони говорять про людову штуку галицьких Русинів, на жаль мало умотивовано ілюстраціями, не тільки порівняними — але й сучасними. Говорять вони про вплив Византії (Levetus 11), Сходу і звязь з Єгиптом (Haberlandt 19), що проявив ся у наших сїльських плетених поясах, ґерданах, вишивках — не даючи для сего нїяких инших ілюстрацій, крім деревяного хрестика № 391, розкиненого в такій формі по всему православному Славянстві, № 402 дїточу ташку шкіряну (дзьобенку), 403 і 409 дві гуцульські порошницї. От і все, що автори зібрали гідного до ствердженя своїх думок. А знають вони, після нашого відома, і Музей Напрстка, і віденський Volkskunde, Наукового Т-ва, проф. Грушевського, Шухевича, Національний і инші збірки. Впрочім були-ж їм доступні № 374—429 із Закопаного, та 430—455 з Буковини; останнї зовсїм не характеристичні для людової штуки галицької України, тимбільше що воно в значній части шкільно-

ремісничого походженя. Ввиду всего того нам приходить ся зазначити, що нинїшнє видане богатьох людий не вдоволить: раз, зовсїм довільним нїчим не умотивованим ґеоґрафічним розміщенєм поодиноких людових штук Австрії; по друге механїчним розлученєм таких близких славяньских осередків як: Країна, Кроатія — Славонїя, Істрія, Далматія...; по третє повною нерівномірностю і припадковостю ілюстраційного матеріялу, який рідко в якім віддїлї стоїть в звязи з статею. — Що-ж до уступів про штуку австрийських Українцїв належить додати, що всї ті твердженя про її звязь з Византією і Сходом невеликої стійности, як довго не показано, що в нас є з арійського прапоходженя, з чого вложилась византійська штука, що в неї перейшло в народну творчість, а що народ дав свого власного, окремого від всїх инших. Всїм напрямі і мають піти всї дослїди, на основі яких можна буде сказати дещо певного про нашу і всяку людову штуку. *І. Свєнціцкий.*

M[oravec?] — Pravda o Rusínech (Česká Osvěta 1911, ч. 1, стор. 32—35). В 10 числї „Освети“ за попередній рік оголосив Я. Ґейрет статейку „Spolek Michaila Kačkovského“, що могла викликати невдоволенє серед українських кругів симпатіями до москвофільства. Щоби зазначити свою безсторонність в національних справах усїх славяньских народів, помістила редакція окрему статю п. з. „Правда про Русинів“, що безпечно причинить ся до яснїйшого розуміня українсько-московського питаня. Автор розглядає його з боку історичного, фільольоґічного, антропольоґічного, етноґрафічного і полїтичного і констатує повну самостійність української народности. Подає при тім короткі звістки про історію і число Українцїв і виступає на кінци против смішного арґументу, що Українцїв винайшов Стадіон. Статя робить дуже симпатичне вражінє і вказує на докладну знайомість автора з предметом.

Prof. Julius Koblischke — Lubor Niederles Stellung zum Deutschtum (Deutsche Erde 1910, IX, ст. 117—119). Свого часу зроблено менї закид в Česky Časopis historický, що в своїх оглядах зглядиню також такі орґани як приміром Deutsche Volkskunde aus dem östlichen Böhmen, себто звертаю увагу і на часописи, що не в усїм руководять ся обєктивністю в славяньских справах. Закид сей можна б менї зробити і тепер, коли згадую цитовану в горі статю проф. Коблїшке. Мимо того уважаю своїм обовязком поінформувати загал і про сю рецензію книжки Нїдерле Slovanský svět, бо обєктивний справоздавець повинен писати не лише про прихильні відзиви і не повинен руководити ся симпатіями або антипатіями. Проф. Коблїшке обговорює з книжки Нїдерле особливо ті місця, що мають полїтичний характер. Передовсїм противить ся автохтонности Чехів і виступає против

археольоґічних висновків. Далї займає ся — тут вже не конче обєктивно — Нідерлевою характеристикою німецької полїтики супроти Славян і кінчить кількома слушними замітками про Кашубів. У референта перемішані научні висновки з національно-полїтичними уподобанями, а статя служить висловом поглядів сучасних німецьких націоналїстичних кругів.

Adolf Müller—Eisenberg. Ein Ausflug in die Wald-Karpathen (Deutsches Volksblatt für Galizien 1911, ч. 139). Опис прогульки в околицї Печеніжина. Крім опису вражінь і природи стрічаємо тут і деякі етноґрафічні замітки про одїж, будову і розклад гуцульських домів, харч, домашні занятя, освітлене, гостинність Гуцулів і т. д. Маємо теж згадку про витреваліость гуцульських коней та про польоване на медведя.

Markwart — Eine Reise durch die deutschen Dörfer bei Munkacs (Deutsches Volksblatt für Galizien 1911, ч. 134, 135). Описана подорож до німецьких кольоній, розложених на українській теріторії коло Мункача. Між иншим константує автор, що в самім містї Мункачи лиш зверхна поволока мадярська, бо зрештою людність говорить по німецьки і українськи. Наводить також богато прикладів примусової мадяризації через школу і церкву, і підносить сю сумну появу, яку стрічаємо і серед угорських Українцїв, що цїлу мадяризацийну роботу ведуть німецькі ренеґати. *З. К.*

О. Осип Фацєвич — Що нарід говорить про чуму? („Руслан", 1911, ч. 80). Автор публїкує списаний від селянина з с. Репужинець Городецького пов. переказ про чуму. Запись сю передрукував американський „Душпастирь", 1911 р. ч. 5, ст. 7—8. *В. Д.*

Karl Knortz — Die Insekten in Sage, Sitte und Literatur. Annaberg, Glaser, 1910, ст. 151. По більшій праци про людське тїло дістаємо нову богату збірку про комахи в віруванях і звичаях всїляких народів. Обговорено тут між иншим і теми про пчоли, блохи, мухи, павуки, блощицї, молї, мурашки, саранчу і т. д.

R. Andree — Den Tod betrügen (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1909, XIX, ст. 203—4.) Автор дає кілька причинків до загально знаного звичаю зміняти імя дитини, щоби охоронити її перед смертю, або взагалї перед слабістю і нещастєм. Очевидно ряд паралель можна значно побільшити (приміром В. Л. Приклонскій, Три года въ Якутской области. Живая Старина 1890, I, отд. III, ст. 64; Lilientalowa, Dziecko żydowskie. Mater. antropol.-archeol. 1904, ст. 155; А. В., Обряды и обычаи по случаю рожденія дѣтей. Этногр.

Обозрѣніе 1896, XV, ст. 146—7; Мр. Г. — Кузеля, Дитина в звичаях і віруванях українського народа I, с. 54—55) і то навіть українськими матеріялом (Гринченко, Изъ устъ народа, 23). З другого боку належить замітити, що денекуди на Україні (у Харківщині) вистерігають ся сего звичаю, бо противно приписують йому всякі нещастя (Милорадович, Народная медицина въ лубенскомъ уѣздѣ. Кіевская Старина 1900, ст. 24).

Emil Schnippel — Leichenwasser und Geisterglaube in Ostpreussen (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde 1910, XX, ст. 394—398). Статейка замітна тим, що подає кілька нових обсервацій в німецько-польського етноґрафічного погранича, які подибуємо і у Українців. І тут чимало робить ся заходів, щоби задержати мерця на другім світї і відділити його від живих.

Theodor Zacharie — Einem Sterbenden das Kopfkissen wegziehen (Archiv für Religionswissenschaft 1908, XI, ст. 151—153).

Samuel Poznański — Einem Sterbenden das Kopfkissen wegziehen (Ibidem 1909, XII, 414—415). Оба автори подають нові ввістки про старий звичай витягати подушку з під голови умираючого, що тяжко умирає. Сей звичай згадує ся приміром в Mildheimer Noth- und Hülfsbüchlein (Würzburg 1790), в Jörg Wickrams Rollwagenbüchlein 1557, розд. 92 та в численних рабінських книгах в XV і XVI ст. Нинї він теж загально розповсюджений і знаний між иншим і в українськім похороннім обряді.

Richard Andree — Ratschen, Klappern und das Verstummen der Karfreitagsglocken (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1910, ст. 250—264.) З цілого ряду калатал, уживаних при всіляких нагодах і для всіляких цїлий, вибирає автор калаталка, що заступають дзвони в велику пятницю. На підставі доволї богатого німецького і романського матеріялу розслїджує автор історію, розповсюджене і форми сього звичаю та подає всілякі назви і види тарахкавок. Для ілюстрації уміщено 14 образків всіляких калатал між якими стрічаємо і форми уживані загально в Галичинї (обр. 2). Згагують ся також т. зв. Schallbretter (ἅγια ξύλα), що заступали колись дзвони і подибують ся спорадично і у нас (приміром в Прислопі коло Надвірної). *З. К.*

Видання й статї ширше обговорені в сїм томі:

Наукова хронїка.

Karl Ritter von Englisch — Zu unserer Auswanderungsfrage Bemerkungen, 1911.

— Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1908 und 1909 sowie die Einwanderungs- und sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten, 1910.

— Die Lehren der amerikanischen Einwanderungsstatistik, 1911.

Ernst Schultze — Die Analphabeten in den Vereinigten Staaten, 1907.

H. Fehlinger — Die Österreicher in den Vereinigten Staaten von Amerika, 1907.

L. Loydold — Die Ein- und Auswanderung durch den Hafen von New York im ersten Semester 1908, 1908.

Friedrich Schomerus — Die Einwanderung in die Vereinigten Staaten und ihre Folgen, 1096.

Binn Max — Geographische Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Nordamerika, 1907.

Ernst Schultze — Die Bevölkerungsbewegung im westlichen Kanada, 1907.

Eugen von Philippovich — Im Westen Kanadas, 1905.

Karl Ritter von Englisch — Cie Einwanderung nach Südamerika, 1910.

Преісторія, антропольоґія, археольоґія, історія штуки.

I. Gherghel — Zur Frage der Urheimat der Romänen, 1910.

Ch. Diehl — Manuel d' art byzantin, 1910.

Е. Тевяшовъ — О назначеніи боковыхъ отверстій на втулкахъ бронзовыхъ наконечниковъ скиѳскихъ стрѣлъ, 1910.

Z. Batowski — Norblin, 1911.

Історія полїтична і культурна.

М. Халанскій — Отношеніе былинъ объ Ильѣ Муромцѣ къ сказаніямъ объ Олегѣ Вѣщемъ, 1911.

T. Modelski — Czy Polacy walczyli na Sycylii w 1025 r.? 1911.

Ф. Лабенскій — Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ, 1911.

Wołyniak — Bazylianie w Owruczu, 1910.

Д. Багалѣй — Очерки изъ русской исторіи, I, 1911.

Лїтература.

H. Lietzmann — Byzantinische Legenden, 1911.

Р. Брандтъ — Лекціи по славянорусской палеографіи, 1910.

В. Перетцъ — Къ исторіи польскаго и русскаго народнаго театра, XV—XVII, 1910.

Е. Колтоновская — Критическіе этюды, 1912.

Етнографія.

L. Niederle — Slovanský Svět, 1910.
Л. Нидерле — Географическо-статистическій обзоръ современнаго славянства, 1909.
L. Niederle — La race Slave, 1911.
E. Hanslik — Kulturgeographie der deutsch-slawischen Sprachgrenze, 1910.
Ch. Holme — Peasant art in Austria and Hungary, 1911.

ПОКАЗЧИК

до тт. CI—CVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка [1]
(рік XX).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріяли.

[1] Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліоґрафія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Широцький Кость. „Сама собі в хаті господиня". (Картина Т. Шевченка). CI, c. 101—108.

Шпитковський Ів. „Proiekt konfederacyi chłopskiey". CII, Misc. c. 148—156.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка й Бібліографія) [1].

Аваліани С. Заслуги Ө. И. Леонтовича въ изученіи обычнаго права русскихъ инородцевъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, VI, c. 169—175). *Ол. Назаріїв.* CVI, Бібл. с. 211—213.

Авдикович Ор. Форма писань Маркіяна Шашкевича. (Звіт дирекциї ц. к. гімназиї в руским-викладовим язиком в Перемишли за рік шкільний 1910/1911. Перемишль, 1911, с. 3—22). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 217.

Адарюковъ — Добавленія и исправленія къ подробному словарю русскихъ гравированныхъ портретовъ Д. А. Ровинскаго. Спб., 1889, Спб. 1910. *К. Широцький.* CIV, Бібл. с. 203.

Акты относящіеся ко времени войны за Малороссію (1654—1667). (Акты издаваемые виленскою коммиссіею для разбора древнихъ актовъ, т. XXXIV). Вильна, 1909, c. LII+2 табл.+588. *Ів. Крипякевич.* CII, Бібл. с. 198—199.

Алферовъ А. и **Грузинскій** А. Допетровская литература и народная поэзія. Тексты, переводы, примѣчанія, словарь, вид. 4-е. Москва, 1910, c. VIII+479. *І. С.* CIV, Бібл. с. 234.

Алферовъ А. и **Грузинскій** А. Русская литература XVIII вѣка. Хрестоматія, вид. 3. Москва, 1910, c. VIII+507. *І. С.* CV, Бібл. с. 234.

Арцимовичъ Е. В. пор. **Указатель.**

Auhagen Otto. Die Zukunft der russischen Landwirtschaft. (Nach einem Vortrage). (Zeitschrift für Sozialwissenschaften, X, 1907). *З. К.* CII, Бібл. с. 236.

Baranowski Ign. Tad. Materyały do dziejów wsi polskiej. Zeszyt I (Prace Tow. Nauk. Warszawskiego, II, 2). *І. Крч.* CII, Бібл. с. 204.

Barwiński Bohdan Dr. Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku. Краків, 1909, с. 22. *Ів. Крч.* CVI, Бібл. с. 205.

Барвинскій В. Изъ исторіи козачества лѣвобережной Украины (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1910, кн. 1). *М. Залїзняк.* CII, Бібл. с. 199—200.

Barwiński Eugeniusz Dr. Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591—1592). Scriptores rerum polonicarum, t. XXI). Краків, 1911, c. XXX+458. *І. Крипякевич.* CIV, Бібл. с. 209—210.

Барвінський О. Маркіян Шашкевич яко перекладчик (Руслан, 1911, ч. 248—250). *В. Д.* ~~CIV~~, Бібл. с. 221.

Барвінський О. Перше видане Шевченкових творів у Галичині (Руслан, 1911, ч. 59). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 220.

Барвінський О. Спомини з мого

[1] Статї принотовані тільки, без обговорення, тут поминають ся.

in der slavischen kirchlichen Literatur (Nachrichten von der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften Göttingen. Philosoph.-historische Klasse, 1908, c. 581—607). *З. К.* CI, Бібл. c. 187.

Borchling Conrad, Dr. Aus der slavischen Mythologie (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, XL, 1909, c. 80—2). *З. К.* CI, Бібл. c. 165.

Bromberg A. Von den neuen Grundgesetzen des russischen Reiches (Zeitschrift für international. Privat und öffentl. Recht. Липськ, 1908, XVIII, c. 1—16). *З. К.* CIV, Бібл. c. 235.

Bugge Alexander, Prof. Dr. Novgorod som varjagisk by (Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, VIII, 1906, c. 573—88). *З. К.* CI, Бібл. c. 176.

Bugge Alexander. Die nordeuropäischen Verkehrswege im frühen Mittelalter und die Bedeutung der Wikinger für die Entwicklung des europäischen Handels und der europäischen Schiffahrt (Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, IV, 1906, c. 227—77). *З. К.* CI, Бібл. c. 176.

Будде Е. Ѳ. Основы синтаксиса русскаго языка (Рус. Филол. Вѣст. 1910, т. 64, c. 1—61). *І. Свенціцкий.* CII, Бібл. c. 210—211.

Будяк Ю. Записки учителя Л.-Н. В., 1911, кн. 1—6). *В. Д.* CIV, Бібл. c. 234.

Buschan Georg, Dr. Illustrierte Völkerkunde. Unter Mitwirkung von A. Byhan, W. Krickeberg, R. Lasch, Felix v. Luschan, W. Volz. Штутґарт, 1910, c. XIV + 464 + XVII таблиць. *З. Кузеля.* CI, Бібл. c. 188—189.

Białkowski Leon. Ziemia sandecka, stan jej społeczno-gospodarski w pierwszej połowie XVI wieku (Przegląd historyczny, 1911, т. XII, c. 89—114, 217—42, 353—84). *І. Крипякевич.* CV, Бібл. c. 211—213.

Wadler Arnold, Dr. Die politischen Verbrecher in Russland (Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft. Берлїн, 1909, XXIX, c. 33—73). *З. К.* CII, Бібл. c. 235.

Weber Max. Russlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, XXII, XXIII, 1906, c. 165—401 й окремо c. 237). *З. К.* CIII, Бібл. c. 233.

Weber Max. Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Russland (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, XXII, 1906, c. 234—353 й окремо c. 125). *З. К.* CIII, Бібл. c. 233.

Weiss (v.) Eduard. Berg- und Flurnamen der Karpathen (Karpathen, Кронштадт, 1908/09, II, т. 1, c. 122—5). *З. К.* CV, Бібл. c. 240.

Weissenberg S., Dr. Das neugeborene Kind bei den südrussischen Juden (Globus. Illustr. Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde. Брауншвайґ, 1908, I, т. XCIII, c. 85—8). *З. Кузеля.* CI, Бібл. c. 193—194.

Веселовскій Н. И. Алебастровыя и глиняныя статуэтки до-микенской культуры въ курганахъ Южной Россіи и на Кавказѣ (Извѣстія Имп. Археолог. ком. в. 35, 1910, c. 11 + 4 табл. + 11 мап). *М. Залїзняк.* CV, Бібл. c. 206—207.

Wiese Oskar, Prof. Dr. Unsere Muttersprache, ihr Werden und ihr Wesen, 7 вид. Липськ, 1909, с. VIII+278. *I. C.* CV, Бібл. с. 240.

Vizaknai Anton. Die ungarische Volkszählung am Ende des Jahres 1910 (Zeitschrift für Nationalökonomie, 1910, т. 94, с. 752—65), *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Wilke G. Spiral-Mäander Keramik und Gefässmalerei. Hellenen und Thraker (Darstellungen über früh- und vorgeschichtliche Kultur- Kunst- u. Völkerentwickelung, hrsg. von G. Kossinna. Вірцбурґ, 1910, с. 84). *М. Г.* CIII, Бібл. с. 217.

Windisch-Grätz (Prinz) Franz, Dr. Unsere Emigranten in Brasilien und der Aussenhandel. Vorschlag der Einführung des Kaffeemonopoles (Freistatt, 1910, II, с. 161—4). *З. К.* CIV, Бібл. с. 238.

Wirth Albrecht. Kasische Forschungen (Memnon, 1909, III, с. 1—48). *З. К.* CV, Бібл. с. 217—218.

Witte A. Die Gewerkschaftsbewegung in Russland (Volkswirtschaftliche Abhandlungen der Badischen Hochschulen, т. X; 3 додаток). Карльсруе, 1909, с. 83, м. 2. *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Wobly K. Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte Polens (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, 1909, XVIII, с. 355—89). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Woeijkof A. Le groupement de la population rurale en Russie (Annales de Géographie, Paris, 1909, XVIII, с. 13—23 і мапа). *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Возняк М. Великодні привіти пиворізів (Діло, 1911, чч. 90 і 91). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234.

Vondrák W., Dr. Kirchenslavische Chrestomatie. Göttingen, 1910, IV+232. *I. Свенціцкий.* CIII, Бібл. с. 234.

Воробкевич I. Комедия без автора (Руслан, 1911, чч. 241, 243—247, 250). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 221.

Воробкевич I. Мошул Николай Сучавский (Руслан, 1911, ч. 47—50). *В. Д—ко.* CVI, Бібл. с. 207.

Hajdecki Aleksander. Vestigia artificum Polonorum Viennensia (1590—1750) (Przewodnik naukowy i literacki, 1910, с. 431—45, 536—48, 612—24, 732—46, 833—48). *I. Крипякевич.* CIV, Бібл. с. 202—203.

Hauff Walter, Dr. Die Auswanderung der Schwaben nach Russland am Anfang des vorigen Jahrhunderts (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 107—111). *З. К.* CI, Бібл. с. 177.

Hecke Wilhelm, Dr. Die ungarische Volkszählung vom 31 Dezember 1900 (Statistische Monatschrift. Берно, 1910, XV (XXXVI), с. 861—76). *З. Кузеля.* CII, Бібл. с. 224—226.

Hellwig Albert, Dr. Eine gefährliche Körperverletzung infolge Hexenglaubens (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлїн, 1907, т. LIV, с. 132—46). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Hellwig Albert. Kriminalistische Aufsätze (Archiv für Kriminalanthropologie, 1908, XXXI, с. 67—113, 282—317; 1909, XXXIII, с. 11—38). *З. Кузеля.* CIII, Бібл. с. 230—231.

Hey Friedrich. Argentinien u. die österreichische Auswanderung.

Vortrag (Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung, XVII, 1908, c. 359—65). *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 194—201.

Гехтер М. Економічне житє України в 1910 р. (Л.-Н. В. 1911, кн. 3). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Гехтер М. З українського житя: Шевченківські дні (Л.-Н. В. 1911, кн. 4). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Гехтер М. Нова культура на Україні (Л. Н. В. 1911, кн. 5). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Гехтер М. Українське житє в Росії в 1910 р. (Л.-Н. В. 1911, кн. 1—2). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Гехтер М. У царстві „Зеленого Змія" (Л.-Н. В. 1911, кн. 6). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237.

Herz Hugo. Die Kriminalität der Jugendlichen nach den Ergebnissen der neuesten österreichischen Kriminalstatistik (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлін, 1909, т. LVI, с. 25—44). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213—214.

Гольмстенъ А. Семенъ Васильевичъ Пахманъ (Некрологъ) (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, III, с. 220—6). *О. Н.* CVI, Бібл. с. 214.

Гординський Я., Др. Автобіоґрафія Теодора Лисяка (Руслан, 1911, ч. 176—9). *В. Д—ко.* CVI, Бібл. с. 207.

Гординьский Ярослав, Др. Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича (Звіт дирекциї ц. к. ґімназиї з рускиж викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1910/11. Коломия, 1911, с. 5—22). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 216—217.

Городцовъ В. А. Первобытная археологія. Курсъ лекцій, читанныхъ въ Московскомъ Археологическомъ Институтѣ. Москва, 1908, с. 416+IX табл. *М. Залізняк.* CIV, Бібл. с. 200—201.

Horský Emíl. Čech Jan Prač, sběratel ruských písní 1790 (Časopis českého Muzea. V Praze, 1910, т. 84, с. 441—6). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Грабарь Игорь. Исторія русскаго искусства. Москва, 1910. *К. Широцький.* CI, Бібл. с. 162—163.

Гредескулъ Н. А. пор. **Указатель.**

H[rza]n. Die Bibliotheken im österreichisch. Stadtsvoranschlag für 1911 (Zeitschrift d. österr. Vereines f. Bibliothekswesen. Видень—Липськ, 1910, XIV, з. 3—4, с. 138—9). *З. К.* CII, Бібл. с. 224.

Гротъ К. Профессоръ В. В. Морфиль, англійскій славистъ (Ж. М. Н. Пр. 1910, V). *О. Н.* CV, Бібл. с. 240—241.

Грузинскій А. пор. **Алферовъ** А.

Грузинскій А. С. Пересопницкое Евангеліе, какъ памятникъ искусства эпохи Возрожденія въ южной Россіи въ XVI вѣкѣ (Искусство, Київ, 1911, N. 1, с. 1—48). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 163—164.

Грушевський М. На українські теми (Л.-Н. В., 1911, кн. 1, 2, 4, 7—8). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 237—238.

Hugelmann Karl. Das Alterspluralrecht und die österreichische Wahlreform (Archiv für öffentliches Recht. Тібінґен, 1907, XXII, с. 448—63). *З. К.* CIII, Бібл. с. 232.

Gargas Sigismund, Dr. Organisation der Statistik des Aussenhandels Galiziens (Statistische

Monatschrift. N. F. XIV (XXXV). Берно, 1909, с. 770—2). *З. К.* CII, Бібл. с. 234.

Gaertner Friedrich. Der österreichisch-ungarische Ausgleich (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik, 1907, XXV, c. 52—147, 338—444). *З. К.* CIII, Бібл. с. 233.

Gefährdete Holzkirchen in Ostgalizien (Mitteilungen der k. k. Zentralkommission f. Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Відень, 1909, VIII, c. 477—81, з 7 ілюстраціями). *З. Кузеля.* CIII, Бібл. с. 211—213.

Gerl (v.) G., Dr. Zur Fischereistatistik Österreichs (Statistische Monatschrift, 1908, т. 34, с. 490—519). *З. К.* CII, Бібл. с. 236.

Gleye Karl, Dr. Der Name der Deutschen bei den Russen und Madjaren (Deutsche Erde, 1909, VIII, c. 214—5). *З. К.* CII, Бібл. с. 211.

Goldstein I. Der gegenwärtige Stand der Kartellbewegung in Russland (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, XL, III, N. F. c. 162—8). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Grabowsky, Dr. Die Gesetzgebung in Russland im Jahre 1909 (Das öffentliche Recht der Gegenwart. Jahrbuch Bd. IV, 1910. Тібінґен, 1910, с. 561—5). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Даниловъ В. В. Изъ народной жизни въ Малороссіи (Живая Старина, 1909, I, с. 34—9, 1910, I—II, с. 18—21). *В. Г.* CIV, Бібл. с. 217—218.

Даниловъ В. Къ библіографіи драматическихъ передѣлокъ изъ Гоголя (Рус. Фил. Вѣстникъ, 1911, 2, с. 33—8). *М. В.* CIII, Бібл. с. 238—239.

Даниловъ Вл. „Кіевлянинъ“ М. А. Максимовича (Литературно-библіографическіе матеріалы (Извѣстія отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ 1909 г., кн. 3, с. 286—306). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 183—185.

Даниловъ Владиміръ. Красный трауръ въ малорусскомъ погребальномъ обрядѣ (Живая Старина, 1909, IV, с. 31—7). *В. Гнатюк.* CIV, Бібл. с. 218—219.

Даниловъ В. В. Малорусская легенда о трехъ братьяхъ, основателяхъ селъ (Живая Старина, 1910, I, с. 175). *В. Г.* CIV, Бібл. с. 223.

Даниловъ Вл. Малорусскія народныя пѣсни въ старыхъ и новыхъ лубочныхъ изданіяхъ (Рус. Филолог. Вѣстникъ, 1910, кн. 3—4, с. 222—42). *В. Гнатюк.* CI, Бібл. с. 192—193.

Данковская Р. С. Свадебные обряды у малороссовъ Грайворонскаго уѣзда въ 1870-хъ годахъ (Этногр. Обозр. 1909, кн. 81—2). *В. Г.* CI, Бібл. с. 194.

Dachler Anton. Zur Geschichte der Heizung im Bauernhause. Das Wort „Stube“ (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, c. 37—47). *З. К.* CIII, Бібл. с. 216—217.

Dvořák Max. Restaurierungsfragen. II. Das Königsschloß am Wawel (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und hist. Denkmale. Beiblatt zu Bd. II. 1908, c. 105—12). *З. К.* CI, Бібл. с. 166.

Dehn Paul. Die Völker Südeuropas und ihre politische Pro-

bleme (Angewandte Geographie. III. Serie. 8 Heft). Франкфурт, 1909, с. (8)+98+мапа. *З. Кузеля.* CVI, Бібл. с. 222—223.

Deniker J. Les races de l'Europe, II. La taille en Europe. Association franç. pour l'avancement des sciences. Congrès de Lyon 35-e session 1906. Париж, 1908, с. 143—1 мапа. *З. Кузеля.* CV, Бібл. с. 205.

Déchelette Joseph. Manuel d' archeologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par. т. I, с. I—XIX+747, 1908, т. II, с. I—XVIII+1-512+I—VII+1—191 (appendices). Париж, 1910. *М. Залізняк.* CVI, Н. хр. с. 192-199.

Dzieduszycki (Graf) Adalbert. Galizien unter Kaiser Franz Ioseph I. (Österreichische Rundschau, 1908, XVII, с. 356—8). *З. К.* CI, Бібл. с. 178.

Divéky Adorján. Magyar vonatkozású lengyel müvek. (Századok, 1909, с. 298—304). *С. Т.* CI, Бібл. с. 178.

Djoritsch S. Die strafrechtliche Gesamthaftung im slavischen Rechte (Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft. Штутґарт, 1910, т. XXIII, с. 261—75). *З. К.* CIII, Бібл. с. 232.

Dnistrjańskyj Stanislaus, Dr. Umgangssprache und Nationalität. Aus Anlass der Inaugurationsrede Hofrats Professor Bernatzik in Wien: „Ueber nationale Matriken" (Ukrainische Rundschau, 1910, ч. 7—8, с. 195-207). *З. К.* CII, Бібл. с. 233.

Донскія дѣла. Книга третья (Русская историческая Библіотека т. XXVI). Спб., 1909, с. IV+1022+83. *Ів. Крипякевич.* CIII, Бібл. с. 221-222.

Дорожинскій Діонисій, Д-ръ. Матеріялы до исторіи житя и смерти св. священномученика Іосафата Кунцевича, архіепископа Полоцкого. I. Катéхизмъ ѿ слꙋгѝ Бж҃аго ꙇѡсафáта сочетáнный. Львів, 1911, с. V+17. *М. Возняк.* CIII, Бібл. с. 220-221.

Дорошенко Вол. Російська Україна (Календар львів. „Просвіти" на р. 1911, с. 231—52). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Дорошенко В. Український науковий рух в 1910 р. (Л.-Н. В., 1911, кн. 2). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 233.

Dreves G. Haben wir Gregor den Grossen als Hymnendichter anzusehen? (Theologische Quartalschrift, 1907, LXXXIV, с. 548—62). *З. К.* CI, Бібл. с. 187.

Dukmeyer Friedrich. Korbs Diarium itineris in Moscoviam u. Quellen, die es ergänzen. Beiträge zur moskowitisch-russischen, österreichisch-kaiserlichen und brandenburgisch-preussischen Geschichte aus der Zeit Peters des Grossen. II Bd. (Historische Studien, т. 80). Берлїн, 1910, с. VIII+356. *З. К.* CI, Бібл. с. 176-177.

Дурново Н. и **Ушаковъ** Д. Хрестоматія по великорусской діалектологіи. Пособіе при преподаваніи русскаго языка въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ. Москва, 1910 (Ученыя Записки Импер. Московскаго Университета, отдѣлъ Историко-филологическій, выпускъ 40) 8+216+1 карта. *І. Свєнціцкий.* CV, Бібл. с. 238—239.

Євшан М. Грицько Чупринка (Л.-Н. В., 1911, кн. 6). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Ehrenzweig Armin, Dr. Die Scheinehe in den europäischen Hochzeitsbräuchen (Zeitschrift für

vergleichende Rechtswissenschaft 1908, XXI, c. 267—87). *З. К.* CI, Бібл. с. 165.

Englisch (Ritter von) Karl, Dr. Beitrag zur Kenntnis der Gutsgebiete Galiziens (Statistisehe Monatschrift. Берно, 1908, т. XXXIV, с. 525—63). *З. К.* CII, Бібл. с. 234.

Эрнъ В. Жизнь и личность Григорія Саввича Сковороды (Вопросы Философіи и Психологіи, 1911, кн. 107 (II), с. 126—66). *Вол. Дорошенко.* CVI, Бібл. с. 219.

Ettinger Paul. Polnische Exlibris (Ex Libris, Buchkunst und angewandte Graphik, XVIII, N. F. II, 1908, с. 41—52). *З. К.* CII, Бібл. с. 224.

Ефремовъ С. Апостолъ Правды (Къ пятидесятилѣтію смерти Т. Г. Шевченка) (Русское Богатство, 1911, кн. 2, с. 192—215). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234.

Жук А. Статистика українських бурс в Галичині (Наша Школа, 1911, кн. II—III, с. 35—50). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236.

Жуковичъ П., проф. Варшавскій сеймъ 1627 года и его значеніе въ исторіи борьби православныхъ съ уніей (Христіанское Чтеніе, 1910, II, с. 173—92, III, с. 334—50, V, с. 675—88). *Ю. С.* CVI, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Варшавскій сеймъ 1628 года и крушеніе уніональныхъ плановъ Мелетія Смотрицкаго (Христіанское Чтеніе. 1910, VII, с. 935—59). *Ю. С.* CVI, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Вопросы о примиреніи православныхъ съ уніатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года (Христіанское Чтеніе, 1910, IX, с. 1122—1135). CVI, Бібл. с. 203—204.

Жуковичъ П., проф. Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г. (Христіанское Чтеніе, 1910, I, с. 14—36). *Ю. С.* CVI, Бібл. с. 203—204.

Залізняк М. Українська популярна література в 1909 році (Л.-Н. В. 1910, ч. 4, 6, с. 11—12). *В. Д.* CI, Бібл. с. 188.

Зенбицкій П. Смѣхотворныя басни (Живая Старина, 1910, кн. I—II, с. 49—53). *В. Г.* CIV, Бібл. с. 217.

Знаменскій С. Ф. пор. **Указатель.**

Jeluk Izydor. Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiewycz. (W setną rocznicę urodzin M. Szaszkiewycza). (Відбитка зі „Sprawozdania Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szk. 1910/11". Бережани, 1911, с. 55). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 215—216.

Имшенецкая М. В. пор. **Указатель.**

Jokl N. Über „Etymologische Anarchie" und ihre Bekämpfung (Indogermanische Forschungen, 1910, т. XXVII, с. 297—324). *З. К.* CII, Бібл. с. 212.

Isaak Franz. Die Molotschnaer Mennoniten. Ein Beitrag zur Geschichte derselben. Aus Akten älterer und neuerer Zeit, wie auch auf Grund eigener Erlebnisse und Erfahrungen dargestellt. Halbstadt, Braun, 1908, с. 354. *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Качаровъ Евг. Современныя теоріи происхожденія религіи и миѳовъ (Лѣтопись историко филологическаго общества при Имп. Новорос. Унив. XVI, с. 1—22). *М. В.* CIV, Бібл. с. 204.

Kaindl Raimund Friedrich, Prof. Dr. Beiträge zur Geschichte

des deutschen Rechtes in Galizien. IX—XII. (Archiv für österreichische Geschichte, B. 100. Відень, 1909, с. 186. *Ів. Крипякевич.* CIII, Бібл. с. 229—230.

Kaindl R. F. Beiträge zur Volkskunde des Ostkarpathengebietes (Zeitschrift des Vereins für österreichische Volkskunde, 1908, XVIII, с. 92—98). *З. К.* CIV, Бібл. с. 223.

Kaindl R. F., Dr. Bericht über neue Arbeiten zur Vőlkerwissenschaft von Galizien, Russisch Polen und der Ukraine (Globus, 1909, I, т. XCV, с. 335—341, 365—8). *З. К.* CI, Бібл. с. 194—195.

Kaindl R. F., Dr. Das deutsche Ansiedlerhaus in Galizien u. sein Einfluss auf die einheimischen Bauernhäuser (Globus, 1910, XCVII, с. 104—10, 117—23). *З. Кузеля.* CIV, Бібл. с. 220—222.

Kaindl R. F. Das Deutschtum in den Karpathenländern (Karpathen, Кронштадт, 1907/8, I, т. 1, с. 141—4). *З. К.* CIII, Бібл. с. 223.

Kaindl R., Dr. Das Deutschtum in der Bukowina (Deutsche Erde, 1907, річник VI, с. 92—96). *З. Кузеля.* CIV, Бібл. с, 215—216.

Kaindl R. F. Münzfunde. 8. Bukowina (Jahrbuch für Altertumskunde, I, 1907, с. 136a—b). *З. К.* CI, Бібл, с. 165.

Kaindl Raimund Fr. Neolithische Funde mit bemalter Keramik in Koszyłowce (Ostgalizien) (Jahrbuch für Altertumskunde II, 1908, с. 144—150a). *З. Кузеля.* CI, Бібл. с. 160—161.

Kaindl Raimund, Prof. Dr. Neue Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Galizien (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 170—4). *З. К.* CI, Бібл. с. 177—178.

Kaindl R. F., Dr. Zur Geschichte der deutschen Siedlungen und des deutschen Rechts in Polen und Galizien (Deutsche Erde. 1915, IX, с. 226—32). *З. К.* CVI, Бібл. с. 205—206.

Kaindl Raimund, Prof Dr. Zur Geschichte des deutschen Rechts in Polen (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 91—2). *З. К.* CIII, Бібл. с. 232.

Капица О. І. пор. **Указатель.**

Каринскій Николай. Языкъ Пскова и его области въ XV в. Спб., 1909 (Записки ист.-филолог. факультета С.-Петербургскаго У-та, ч. XCIII). *І. Свєнціцкий.* CV, Бібл. с. 237—238.

Caro Leopold, Dr. Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich. Im Auftrag des Vereins für Sozialpolitik herausgegeben (Schriften des Vereins für Sozialpolitik, 131 Bd.). Липськ, 1909, с. VI+(2)+284. *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 176—192.

Caro Leopold, Dr. Die Statistik der österreichisch-ungarischen und polnischen Auswanderung nach den Vereinigten Staaten von Nordamerika (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Відень, 1907, XVI, с. 68—113). *З. Кузеля.* CI, Н. хр. с. 157—158.

Caro Leopold, Dr. Unsere Abwanderer (Österreichische Rundschau, 1908, XIV, с. 326—339). *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 176—192.

Caro Leopold, Dr. Unsere Auswanderer in Brasilien (Österreichische Rundschau. Відень, 1909, т. XVIII. с. 173—88). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235—236.

Карскій Е. Ѳ. Бѣлоруссы. Томъ II. Языкъ бѣлорусскаго пле-

мени. 1. Историческій очеркъ звуковъ бѣлорусскаго нарѣчія. Варшава, 1908, с. IV+XXIV+579. 2. Историческій очеркъ словообразованія и словоизмѣненія въ бѣлорусскомъ нарѣчіи. Варшава, 1911, с. XV+407. *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 235—237.

Картины церковной жизни Черниговской епархіи изъ IX-вѣковой ея исторіи. Київ, 1911, с. 207. *М. Грушевський.* CVI, Бібл. с. 201—202.

Каталогъ Шевченковской выставки въ Москвѣ по поводу пятидесятилѣтія со дня его смерти 1861 26/II 1911. Съ приложеніемъ 4 снимковъ съ его рисунковъ. Москва, 1911, с. (4 карти)+27. *Ів. Кревецький.* CIII, Бібл. с. 214—216.

Kaczmarczyk Kazimierz. Ciężary ludności wiejskiej i miejskiej na prawie niemieckiem w Polsce XIII—XIV w. (Przegląd historyczny, т. XI, с. 12—30, 144—60, 288—311). *І. Кр—ч.* CIV, Бібл. с. 216.

Keller Konrad. Die Beresaner deutschen Kolonien in Südrussland zu ihrem hundertjährigen Jubiläum 1809/10—1909/10 (Deutsche Erde, 1909, VIII, с. 206—12). *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Keller Konrad. Die Kutschurganer deutschen Kolonien in Südrussland zum hundertjährigen Jubiläum ihres Bestehens (Deutsche Erde, 1908, VII, с. 213—217). *З. К.* CII, Бібл. с. 237.

Keussler (v.) Friedrich. Die deutschen Vereine in Russland (Deutsche Erde, 1908, VII, с. 188—9). *З. К.* CII, Бібл. с. 238.

Kijoviensis. Діяльність Міністерства Просьвіти в Київськім Шкільнім Округї (Наша Школа, кн. 2—3 і 4). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236—237.

Kipa Emil. Fryderyk Gentz a Polska, 1794—1831 (Monografie w zakresie dziejów nowożytnych wyd. Sz. Askenazy, t. XV). Краків—Варшава, 1911, XV+166. *С. Томашівський.* CIII, Бібл. с. 222—223.

Claus, Dr. Die Rentabilität der russischen Aktiengesellschaften (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910. т. XCIV, III. F. XXXIX, с. 494—8). *З. К.* CV, Бібл. с. 238.

Кнатцъ Б. Г. і Е. Э. пор. **Указатель.**

Князьковъ С. А. пор. **Указатель.**

Колесса Філярет. Про віршову форму поезий Маркіяна Шашкевича (Відбитка зі „Звіту дирекциї ц. к. академічної гімназиї у Львові за шкільний рік 1910/11". Львів, 1911, с. 24). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 217—218.

Колчинъ М. Ссыльные и заточенные въ острогъ Соловецкаго монастыря въ XVI—XIX вв. Москва, 1908, с. XIII+176. *І. Джиджора.* CI, Бібл. с. 170.

Кондаковъ Н. В. Иконографія Богоматери. Связь греческой и русской иконописи съ итальянскою живописью ранняго Возрожденія (Иконописный Сборникъ, 1910, в. IV). *К. Широцький.* CI, Бібл. с. 161—162.

Корсаковъ Д. Четвертый областной историко-археологическій съѣздъ въ г. Костромѣ съ 20-го по 30-е іюня 1909 года (ЖМН. Пр. 1910, III). *О. Н.* CV, Бібл. с. 210.

Korzeniowski Józef. Zapiski z rękopisów Cesarskiej Biblioteki publicznej w Petersburgu i innych

bibliotek petersburskich (Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce, т. XI). Кракiв, 1910, с. XLII+408. *Iв. Крипякевич.* CI, Бiбл. с. 167—169.

Коршъ Ѳ. Владимiровы боги (Сборникъ харьков. ист. фил. общ. XVIII, с. 51—8). *М. Грушевський.* CV, Бiбл. с. 211.

Kosinna G. Der Ursprung der Urfinnen und Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach dem Osten (Mannus. Zeitschrift für Vorgeschichte, I. Würzburg, 1909, с. 17—52, 225—45+24 таблиць). *З. К.* CIII, Бiбл. с. 216.

Cotliarciuc Nico. Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht (Kirchenrechtliche Abhandlungen hrg. von U. Stutz, H. 47. Stuttgart, 1907, с. XVIII +203). *З. К.* CVI, Бiбл. с. 213.

Cotliarciuc N. Subjekt des Kirchenvermögens in der morgenländischen Kirche (Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht. Tübingen, 1909, с. 22). *З. К.* CVI, Бiбл. с. 213.

Краузэ-ван-дер-Копъ А. Какъ отнеслась Голландiя къ побѣдѣ русскихъ подъ Полтавой (ЖМН. Пр., 1910, май, с. 123—133). *О. Н.* CVI, Бiбл. с. 206.

Кревецький Iв. Наша мемуаристика (Недiля, 1911, чч. 6—9, 13—15). *В. Д.* CV, Бiбл. с. 219.

Кревецький Iв. З секретiв польської полiтики у Галичинї 60—70 рр. м. ст. (Л.-Н. В., 1911, кн. VII—VIII). *В. Д.* CV, Бiбл. с. 219—220.

Kriwtschenko G. Die ländlichen Kreditgenossenschaften in Russland (Münchener volkswirtschaftliche Studien, 100. Штутґарт, 1910, с. VIII+124). *З. К.* CIV, Бiбл. с. 235.

Крыжановскiй Е. М. Русское Забужье (Холмщина и Подляшье). Сборникъ статей... съ предисловiемъ И. П. Филевича. Спб., 1911, с. XLVI+434+IV. *М. Г.* CII, Бiбл. с. 203—204.

Крымскiй А. пор. **Михальчукъ** К.

Kuziela Zenon, Dr. Die Ausländer über die Ukrainer (Ukrainische Rundschau. Вiдень, 1909, ч. 1, с. 27—34, ч. 3, с. 124—8, ч. 4, с. 166—70, ч. 8/9, с. 333—6). *З. К.* CI, Бiбл. с. 177.

Кузеля З., Др. Bucovinica (Каменярi, 1910, ч. 23—24). *В. Д.* CI, Бiбл. с. 188.

Кузьминъ Е. Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (Искусство, 1911, кн. 2 i 3). *В. Д.* CV, Бiбл. с. 210.

Кузьминъ Е. М. Тарасъ Григорьевичъ Шевченко (Искусство, 1911, № 2—3, с. 54—67, 99—110). *М. Ф.* CIV, Бiбл. с. 206.

Кулачковський О. Б., Др. Згадка про першi установнi збори українського „Сокола“ (Руслан, 1911, ч. 201). *В. Д.* CVI, Бiбл. с. 237.

Kumaniecki Kasimir Ladislaus, Dr. Die galizische Saisonsauswanderung im Lichte ausländischer Arbeitsverträge (Statistische Monatschrift, 1909, т. XXXV, с. 521—67). *З. К.* CII, Бiбл. с. 234.

Куприцъ А. Н. О стеклянной и форфоровой промысленности Волынской губернiи. Київ, 1911. *М. Порш.* CVI, Бiбл. с. 224—227.

Kutrzeba Stanisław. Przegląd literatury z zakresu historyi prawa i gospodarczej Polski z lat 1904—1909 (Czasopismo Praw-

nicze i Ekonom., 1909, з. 1—3, с. 275—303). *О. Н.* CIII, Бібл. с. 231.

Kutschera (Freiherr v.) Hugo. Die Chasaren. Historische Studie von... Ein Nachlass. Відень, 1910, с. 271. *М. Грушевський.* CII, Бібл. с. 192—194.

Львовъ-Рогачевскій В. Первый народный поэтъ Т. Г. Шевченко (Современный міръ, 1911, 2, с. 263—75). *М. Ф.* CIII, Бібл. с. 239—240.

Леонтовичъ Ѳ. И. Судъ господарей и ихъ совѣтниковъ въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909, VI, с. 116—66, XI, с. 159—208). *Ол. Назаріїв.* CVI, Бібл. с. 209—211.

Леонтовичъ Ѳ. И. Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, II, с. 186—226). *Ол. Назаріїв.* CVI, Бібл. с. 209—211.

Lichtenberg (von). Kaukasische Völker in Europa (Memnon, 1909, III, с. 211—9). *З. К.* CV, Бібл. с. 217—218.

Łodyński Maryan, Dr. Dokument „Dagome iudex" a „kwestya sardyńska" w XI w. (Rozprawy Akademii Umiejętności wydz. hist.-filoz. сер. II, т. XXIX, с. 59—148). *І. Крипякевич.* CVI, Бібл. с. 200—201.

Лонгиновъ А. В. Каркинитъ, Калосъ—Лименъ, г. Успе и р. Пондъ (Записки одеські, XXVIII, с. 191—9). *М. Г.* CIII, Бібл. с. 223.

Loesche Georg, Prof. Dr. Von der Duldung zur Gleichberechtigung. Archivalische Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in Österreich von 1789-1861. Zur 50-jährigen Erinnerung an das Protestantenpatent (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Відень—Липськ, 1911, т. XXXII і XXXIII, с. LII+812). *З. К.* CVI, Бібл. с. 207.

Loewenstimm Aug. Aberglaube und Gesetz. Ein Kapitel aus der russischen Rechts- und Kulturgeschichte (Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik hrg. v. H. Gross. Липськ, 1906, XXV, с. 131—223). *З. К.* CIII, Бібл. с. 233—234.

Любавскій М., Проф. Къ вопросу объ ограниченіи политическихъ правъ православныхъ князей, пановъ и шляхты въ великомъ княжествѣ Литовскомъ до Люблинской уніи (Сборникъ статей, посвященныхъ Василію Осиповичу Ключевскому. Москва, 1909, с. 1—17). *О. Назаріїв.* CIII, Бібл. с. 226—229.

Lüttich Rudolf, Dr. Ungarnzüge in Europa im 10 Jahrhundert (Historische Studien von Ebering, т. 84). Берлін, 1910, 8°, с. 174. *З. К.* CII, Бібл. с. 203.

Мазуренко С. Два зїзди загально — российської Селянської Спілки (Діло, 1911, ч. 25—28). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Маковей О., Др. Заповіт Т. Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 219.

Маковей О. У 50-лїтні роковини смерти Тараса Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 220.

М. О. Як сьвяткували память Т. Шевченка в Чернівцях 1864 р. (Руслан, 1911, ч. 54). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 220.

Марковъ А. В. Данныя по говору Стародубскаго уѣзда, Черниговской губерніи (Извѣстія Отд. рус. языка и словесности, XV, 1910, I, с. 184—198). *I. Свєнціцкий.* CII, Бібл. с. 209—210.

Martell Paul. Die Arbeiterversicherungsgesetze in der russischen Montanindustrie (Zeitschrift für Sozialwissenschaften, X, 1907, c. 305—8). *З. К.* CIV, Бібл. c. 235.

Масловъ С. И. Обзоръ рукописей библіотеки Императорскаго Университета св. Владиміра. Київ, 1910, с. 42. *М. Возняк.* CIII, Бібл. с. 235—238.

Масловъ С. И. Отрывокъ Христинопольскаго Апостола принадлежащій библіотекѣ Университета св. Владимира (Изв. Отдѣл. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наукъ, 1910, кн. 4, с. 229—69). *I. С.* CIII, Бібл. с. 238.

Матвѣевъ В. А. В. Романовичъ—Славатинскій (Некрологъ) ЖМНПр. 1910, XI, с. 36—40), *О Н*, CVI, Бібл. с. 214.

Melich Johann. Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache (Arch. für slav. Phil., XXXI, c. 92—116). *I. Свєнціцкий.* CII, Бібл. с. 208—209.

Meringer Rudolf. Die Werkzeuge der pinsere — Reihe und ihre Namen (Keule, Stampfe, Hammer, Anke) (Wörter und Sachen, 1909, I, c. 3—28). *З. К.* CIII, Бібл. с. 216.

Meringer Rudolf. Wörter und Sachen (Germanisch-romanische Monatsschrift, 1910, I, в. X, c. 593—8). *З. К.* CI, Бібл. с. 165.

Mžik (v.) H. Beiträge zur Methode der Ortsnamenforschung (als Kritik der Methode in Albrecht Wirths „Kritischen Forschungen") (Memnon, 1909, III, c. 201—10). *З. К.* CV, Бібл. с. 217—218.

Milkowicz Wladimir. Die Ausgrabungen am Cecina (Czernowitzer Zeitung, 1909, ч. 122). *З. К.* CI, Бібл. с. 165.

Миллеръ А. А. Роскопки въ районѣ древняго Танаиса (Извѣстія арх. ком. XXXV, 1910, с. 86—130). *М. Грушевський.* CIII, Бібл. с. 210—211.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Hrg. v. Dr. Max Bauer. Відень. 1907—1909, томи VI, VII, VIII. *З. Кузеля.* CI, Бібл. с. 159—160. 1910, IX, CIII, Бібл. с. 217—218.

Михалевич О. Спомини про П. І. Ніщинського (Байду) (Неділя, 1911, ч. 13). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Михальчук К. і **Тимченко** Е. Проґрама для збирання діялектичних одмін української мови. Київ, 1910, с. 1—202+I—IV. *Іван Зілинський.* CIII, Н. хр. с. 205—208.

Михальчукъ К. и **Крымскій** А. Программа для собиранія особенностей малорусскихъ говоровъ. Спб., 1910, с. IV+163. *Іван Зілинський.* CIII, Н. хр. с. 205—8.

Московскій Публичный Румянцевскій Музей. Каталогъ картинной галлереіи. Москва, 1910. *К. Широцький.* CV, Бібл. с. 207—8.

Муретов Ів. Дещо про західньо-европейські переклади з Шевченка (Діло, 1911, ч. 54). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Муретов І. Клопоти Станового (Неділя, 1911, ч. 13). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 221.

Народныя пѣсни Холмской Руси. Випуск перший і другий. Холм, 1909—10, с. 36 і 40 (відбитка з „Холм. Народн. Календара“ на 1909 і 1910 р.). *В. Гнатюк*. CIV, Бібл. с. 219—220.

Nitsch Kazimierz, prof. Mowa ludu polskiego. Краків, 1911, с. 162. *I. C.* CV, Бібл. с. 239—40.

Новицький Ол. Т. Шевченко як маляр (Л.-Н. Вістник, 1911, кн. 4). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 206.

Norbert M. Aktion und Reaktion im nationalen Leben der österreichischen Völker (Freistaat, 1910, т. II, с. 71—3). *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Обозрѣніе трудовъ по славяновѣдѣнію, составляемое В. Н. Бенешевичемъ, Вс. И. Срезневскимъ, М. Р. Фасмеромъ и А. А. Шахматовымъ подъ редакціей В. Н. Бенешевича. Гг. 1908—10. (Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Спб., 1909, кн. 1—4; 1910, кн. 1—4). *Ів. Кревецький*. CII, Бібл. с. 212—216.

Ostaszewski — Barański, Dr. Pierwsze spory o alfabet na Rusi czerwonej (Ruś, 1911, z. 1). *I. K.* CII, Бібл. с. 204.

Ostgalizische Holzkirchen (Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1910, с. 390—4 з 7 ілюстр.). *З. К.* CIV, Бібл. с. 206.

Отчетъ о дѣятельности Библіотеки Императорской Академіи Наукъ за 1910 годъ. Спб. 1911, с. 17. *М. Возняк.* CII, Бібл. с. 223—224.

Österreichische Bibliographie des Bibliothekswesens 1909—10 (Zeitschrift des österreichischen Vereines für Bibliothekswesen...). Відень і Липськ, 1910, с. (2)+28. *З. Кузеля.* CII, Бібл. с. 222—223.

Павлуцкій Г., Проф. Орнаментъ Пересопницкаго евангелія (Искусство, 1911, II, с. 83—92). *М. Возняк.* CIII, Бібл. с. 213—14.

Пападимитріу С. Д. Древнія свѣдѣнія объ островѣ Березани (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 97—112). *М. Грушевський*. CIV, Бібл. с. 201—2.

Пападопуло-Керамевсъ А. Varia graeca sacra. Сборникъ греческихъ неизданныхъ богословскихъ текстовъ IV—XV вѣковъ. Спб., 1909 (Записки ист.-филолог. факультета Имп. С.-Пб. Университета, ч. XCV, с. 44+320). *I. Свєнціцкий*. CV, Бібл. с. 222.

Parteiungen unter den Ruthenen. Alt- und Jungruthenen (Freistatt, 1910, т. II, с. 168—70). *З. К.* CVI, Бібл. с. 235—6.

Петровъ Н. Коллекція старыхъ портретовъ и другихъ вещей, переданная въ 1909 году въ Церковно-Археологическій Музей (Труды Кіевской Духовной Академіи, 1910, кн. 7—8). *I. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 210.

Petrovay György. Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez (Történelmi Tár, 1909, с. 1—27, 358—78, 509—29). *С. Томашівський*. CII, Бібл. с. 195—6.

Повѣсть временныхъ лѣтъ по Лаврентіевскому списку, изданіе Имп. Археографической коммиссіи. Спб., 1910, с. XVI+274+24. *М. Г.* CIII, Бібл. с. 223.

Погодинъ А. Лингвистическія и историческія замѣтки о богахъ Владиміра Вел. (Збірник на честь ак. Соболевского, с. 78—96). *М. Грушевський*. CV, Бібл. с. 211.

Pokorny Hans, Dr. Die Deutschen an der Wolga (Deutsche Erde. 1908, VII, c. 138—42). *З. К.* СII, Бібл. с. 238.

Покровскій Н. В. Памятки христіанской архитектуры, особенно русскіе. Спб., 1910. *К. Ш.* CV, Бібл. с. 208—209.

Поливка Юрій, Проф. „Баба хуже черта". Этюдъ по сравнительному изученію сюжетовъ народной словесности (Відбитка з „Рус. Фил. Вѣстника"). Варшава, 1910, с. 26. *В. Гнатюк.* CI, Бібл. с. 189—190.

Polívka Jiři. Neue Arbeiten zur slavischen Volkskunde. 3. Russisch (Zeitschrift des Vereines für Volkskunde, 1908, XVIII, c. 318—31; 1909, XIX, c. 441—57). *З. К.* CIV, Бібл. с. 224.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное Имп. Археографическою коммиссіею, т. XIV, 1 половина. Спб. 1910, с. 1+154. *М. Грушевський.* CIV, Бібл. с. 207—208.

Полное собраніе лѣтописей, изд. археографическою коммиссіею, т. XX, 1 полов. — Львовская лѣтопись, ч. I, Спб., 1910, с. IV+418. *М. Грушевський.* CIII, Бібл. с. 218—219.

Полное собраніе русскихъ лѣтописей, изданное Имп. Археографическою коммиссіею, т. XXI, 1 пол. Спб., 1908, с. VII+342. *М. Грушевський.* CIV, Бібл. с. 207—208.

Поповъ М. С., священникъ. 1709—1909. Святитель Димитрій Ростовскій и его труды. Спб., 1910, с. (IV)+350+(2). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 181—182.

Pór Antal. Opuli László herzeg, Magyarország nádorispánja (Századok, 1909, c. 537—54, 642—55, 731—46). *С. Т.* CI, Бібл. с. 176.

Порш М. На повороті (Л.-Н. В., 1911, кн. 5). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 234.

Почаевская типографія и братство львовское въ XVIII вѣкѣ (Волынскія Епархіальныя Вѣдомости, 1909, N. 35—38). *Ю. С.* CI, Бібл. с. 169—170.

Prochaska Antoni. Bohater grundwaldzki. Charakterystyka Zbigniewa Oleśnickiego (Przegląd historyczny, t. XI, c. 1—11, 133—43). *І. Кр—ч.* CIV. Бібл. с. 216.

Pułaski Kazimierz. Trzy poselstwa Ławryna Piaseczyńskiego do Kari Gireja, hana Tatarów perekopskich (1601 — 1603) — (Przewodnik naukowy i literacki, 1911). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 218.

Pflügl (von) Richard. Die Bevölkerungsbewegung im Königreich Ungarn in den Jahren 1903 bis 1905 mit Beziehung auf Konfession und Muttersprache (Mit einem retrospektivem Vergleiche mit den Jahren 1900 bis 1902 (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, XXXIV, c. 575—81). *З. Кузеля.* CII, Бібл. с. 226—228.

Pflügl (v.) Richard. Die Geburten und Sterbefälle in den grösseren Städten und Gemeinden Österreichs in den Jahren 1904, 1905, 1906 und 1907 (Statistische Monatschrift, 1909, XXXV, c. 16—61, 75—120). *З. К.* CII, Бібл. с. 236.

Pflügl (von) Richard. Die Neuordnung des Einwanderungs- u. Kolonisationswesens in Brasilien (Statistische Monatschrift, 1908, N. F. XIII, c. 455—8). *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 192—3.

Pflügl (von) Richard. Die über-

seeische österreichische Wanderung in den Jahren 1904 und 1905 und die Einwanderungsverhältnisse in den wichtigsten überseeischen Staaten in diesen Jahren (Statistische Monatschrift, 1906, XXXII, N. F. XI, c. 495—509, 573 і д.). *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 192—3.

Pflügl (von) Richard. Die überseeische österreichische Wanderung in den Jahren 1906 und 1907 sowie die Einwanderung u. sonstigen Verhältnisse in den wichtigsten Einwanderungsstaaten (Statistische Monatschrift. Берно, 1909, т. XXXV). *З. Кузеля.* CI, Н. хр. с. 144—157.

Rawita Gawroński Fr. Bohdan Chmielnicki, т. II. Львів, 1909, с. 487+ілюстр. *І. Крипякевич.* CIV, Бібл. с. 210—215.

R. G. F. Z dziejów wsi wołyńskiej. Przyczynek do osadnictwa (Ruś, 1911, в. 2). *К.* CIII, Бібл. с. 223—224.

Rawita-Gawroński F. Koliszczyzna. Przyczynek do jej charakterystyki (Ruś, 1911, з. 2). *К.* CIII, Бібл. с. 224.

Rawita-Gawroński Fr. Nazwa Ukrainy, jej początek i charakter (Ruś, 1911, ч. 1). *І. К.* CII, Бібл. с. 204.

Радзикевич Володимир. Шашкевичева „Олена" (Відбитка зі „Звіту дирекциї приватної женьскої ґімназиї СС. Василиянок у Львові з рускою викладовою мовою... за шкільний рік 1910/11"). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 217.

Rainer L. Wahlreformstudien. Відень—Липськ, 1906. *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Рачинскій И. пор. **Указатель.**

Ревакович Т. Спомини про Николу Устіяновича (Діло, 1911, ч. 271). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 221.

Рыстенко А. В. Легенда о Св. Георгіи и драконѣ въ византійской и славянорусской литературахъ (Записки Новороссійскаго Университета, т. 112, 1909, с. 1—542). *Ол. Назаріїв.* CI, Бібл. с. 178—181.

Рыстенко А. В., прив. доц. Новогреческая обработка легенды о св. Георгіи и драконѣ (Записки И. Новороссійскаго Унив. т. 112, 1909, с. 1—28). *О. Назаріїв.* CI, Бібл. с. 181.

Рогозинскій А. „Кройника" Өеодосія Сафоновича и ея отношеніе къ „Кіевскому Сvнопсису" Иннокентія Гизеля (Изв. отд. рус. яз. и слов. акад. наукъ, 1910, 4, с. 270—86). *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 213—214.

Rosenfeld Siegfried, Dr. Die Sänglingssterblichkeit in Österreich (Statistische Monatschrift. Берно, 1909, т. XXXV, с. 638—45, 67—710). *З. Кузеля,* CII, Бібл. с. 228—230.

Rosenwerth (Baron von) Stanislaus. Entwickelung des Kleinbesitzes in Russisch Polen (Jahrbuch für Nationalökonomie, 1909, XXXVII, III. F., с. 686—7). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238—239.

Рубакинъ Н. А. Среди книгъ. Опытъ обзора русскихъ книжныхъ богатствъ въ связи съ исторіей научно-философскихъ и литературно-общественныхъ идей. Изд. 2, Томъ І. Языкознаніе, литература, искусство, публицистика, этика въ звязи съ ихъ исторіей. Москва, 1911, ст. XXIV+191+424+8 нен.+80+8 нен.+42. *Вол. Дорошенко.* CIV, Н. хр. с. 192—199.

Русалка Днїстрова. Вдруге видана з нагоди столїтних уродин Маркіяна Шашкевича (Ювилейна бібліотека, т. І. Тернопіль, 1910,

с. XXIII+95). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 218—219.

Sartorius A., Prof. Dr. Freiherr von Waltershausen. Die Wanderung ins Ausland als nationales Problem (Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1910, XIII, N. F. I, c. 133—47). *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 201—204.

Свѣнцицкій И. С. Матеріалы по исторіи возрожденія Карпатской Руси. Ч. II. а) Карпаторусское славянофильство. б) Угрорусское движеніе періода возрожденія (Научно - литературный Сборникъ Гал.-рус. Матицы, 1908, т. VI, кн. 3—4). Льв., 1909, с. 159+1. *Ів. Кревецький.* CI, Бібл. с. 171—175.

Swjatlowski (v.) W., Prof. Dr. Der Grundbesitzwechsel in Russland (1861—1901). Липськ, 1909, с. VIII+128. *З. К.* CII, Бібл. с. 235.

Святскій Д. Крестьянскіе костюмы въ области соприкосновенія Орловской, Курской и Черниговской губерній (Живая Старина, 1910, кн. I—II, с. 3—17). *В. Гнатюк.* CIV, Бібл. с. 220.

Семевскій В. Кирилло-Меѳодіевское Общество 1846—47 г. (Русское Богатство, 1911, кн. 5 і 6, с. 98—127 і 39—67). *В. Дорошенко.* CVI, Бібл. с. 204—5.

Середні школи в Чернівцях в шкільнім роцї 1910/11 (Народний Голос. 1911, ч. 41, с. 4—5). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 236.

Siegfried. Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany u. Nadwórna (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1912, IV, c. 137—54). *З. Кузеля.* CVI, Бібл. с. 223—224.

Siemieński Józef. O metodzie modernizacyi pisowni w wydawnictwach źródeł polskich XVI w. (Sprawozdania Tow. Nauk. Warszawskiego, 1910, кн. 6, с. 163—74). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 218.

Simmersbach Bruno. Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im diesseitigen Kaukasien (Asien, VI, 1906/7, Берлїн, 1907, с. 82—6). *З. К.* CIV, Бібл. с. 235.

Simmersbach Bruno. Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im jenseitigen Kaukasien (Asien, IX, 1911, с. 67—69, 103—106). *З. К.* CVI, Бібл. с. 239.

Симоновскій В. пор. **Соллогубъ** Б.

Сиповскій В. В. Очерки изъ исторіи русскаго романа. Томъ I, вып. 1—2 (XVIII-ый вѣкъ). Спб., 1909—10 (Записки Ист.-филолог. факультета Имп. С.-Пб. У-та часть XCVII—XCVIII), с. X+718, 4+951+1 діяґрама. *І. С.* CIII, Бібл. с. 239.

Сѣцинскій Е., проф. Музей Подольскаго Церковнаго Историко-Археологическаго Общества. 2. Опись предметовъ старины. Каменець Подільський, 1909, с. 105. *І. Кревецький.* CIV, Бібл. с. 203—204.

Scriban August. Etimologii. (Convorbiri literare, 1910, № 9, с. 1002—7). *З. К.* CV, Бібл. с. 240.

Славинскій М. Муза Шевченка и ея общественное служеніе („Вѣстникъ Европы", 1911, 2, с. 294—302). *М. Ф.* CIII, Бібл. с. 239.

Smolka Stanisław. Grunwald i Beresteczko. Краків, 1910, с. 20. *І. Крипякевич.* CIV, Бібл. с. 208—209.

Смулка Лев. Відроджене Га-

лицької України і Маркіян Шашкевич (II Звіт Дирекциї приватної ґімназиї з руською мовою викладовою філії Руського Товариства педаґоґічного в Рогатині з правом прилюдности за рік шк. 1910/11, Львів, 1911, с. 3—21). *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 215.

Снитко Андрей. Описаніе рукописей и старопечатныхъ книгъ въ Слуцкомъ (Минской губ.) Тройчанскомъ монастырѣ (Извѣстія отд. рус. языка и слов. 1911, т. XVI, кн. 1, с. 210—31). *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 219.

Соболевскій Л. М. Изъ церковно-славянской учительной литературы. I—III. (Изв. Отд. рус. яз. и слов. 1910, II, с. 41—61). *І. С.* CIII, Бібл. с. 238.

Sobolewskij A. Kyrills Sprüche (Притчи) (Arch. f. sl. Phil. XXXI, c. 443—7). *І. С.* CII, Бібл. с. 211.

Соболевскій А. И. Лингвистическія и археологическія наблюденія, I, Варшава, 1910. *І. Свєнціцкий.* CII, Бібл. с. 204—207.

Соболевскій А. И. Матеріалы и изслѣдованія въ области славянской филологіи и археологіи (Відбитка з „Сборника отд. рус. яз.", т. LXXXVIII). Спб., 1910, с. IV+286. *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 222—225.

Sodoffsky Gustav, Dr. Zum Stadtbegriff und zur Städtestatistik Russlands (Jahrbücher für Nationalökonomie, 1910, т. XCIV, III. F. XXXIX, c. 809—14). *З. К.* CVI, Бібл. с. 238.

Соколовъ Юрій. Весна и народный аскетическій идеалъ (Къ исторіи духовнаго стиха „Разговоръ Іоасафа съ пустыней") (Рус. Фил. Вѣстн. 1910, т. LXIV, с. 79—91). *І. С.* CIV, Бібл. с. 222.

Соловьевъ С. М. Г. Халанскій (Некрологъ) (ЖМНПр. 1910, X). *О. Н.* CV, Бібл. с. 241.

Соллогубъ Б. и **Симоновскій** В. Указатель лучшихъ, по отзывамъ печати, учебниковъ, наглядныхъ учебныхъ пособій и методическихъ руководствъ на русскомъ и украинскомъ языкахъ. Спб., 1909, с. XIX+420. *З. Кузеля.* CII, Бібл. с. 219—221.

Sökeland Hermann. Dunkelfarbige Marienbilder (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908, XVIII, c. 281—95). *З. К.* CIV, Бібл. с. 205.

Spaun. Zur griechisch-orientalischen Kirchenfrage in der Bukowina (Oesterreichische Zeitschrift für Verwaltung, 1909, c. 21—3, 25—6, 29—30, 33—5). *З. К.* CIV, Бібл. с. 234.

Сперанскій М. Малорусская пѣсня въ старинныхъ русскихъ печатныхъ пѣсенникахъ (Оттискъ изъ „Этнографическаго Обозрѣнія", 1909, кн. 81—82). Москва, 1909, с. 26. *В. Гнатюк.* CI, Бібл. с. 190—192.

Срезневскій Вс. И. пор. **Обозрѣніе.**

Stark Josef, Dr. Deutschböhmische Ansiedlungen in Ost-Oesterreich. Beiträge zur Geschichte der Deutschböhmen in der Bukowina. Липськ, 1910, с. 36+мапа. *З. Кузеля.* CIV, Бібл. с. 230—232.

Stecka M. Edward Dembowski. Львів, 1911 (з „Przeglądu historycznego", т. XII, в. 1—2, с. 53). *Іван Франко.* CV, Бібл. с. 214—217.

Strakosch-Grassmann G., Prof. Dr. Dass allgemeine Wahlrecht in Österreich seit 1848. Відень-Липськ, 1906. *З. К.* CVI, Бібл. с. 235.

Страхова М. И. пор. **Указатель.**

Strzygowski I. Bildende Kunst und Orientalistik (Memnon. Zeitschrift für die Kunst- und Kulturgeschichte des alten Orients, 1907, I, с. 1—18). *З. К.* CI, Бібл. с. 166.

Supan Alexander пор. **Die Bevölkerung.**

Тарановскій Ѳ. В. Норманская теорія въ исторіи русскаго права (Записки Общества Исторіи, Филологіи и Права при И. Варш. Ун. В. 4, 1809, с. 1—43). *О. Назарїв.* CIII, Бібл. с. 224—226.

Thót (v.) Ladislaus, Dr. Orientalische Strafrechtsstudien (Archiv für Kriminalanthropologie, 1909, т. XXXIV, с. 271—306). *З. К.* CVI, Бібл. с. 213.

Тимченко Е. пор. **Михальчук** К.

Титовъ Ан. Проповѣди Святителя Димитрія, Митрополита Ростовскаго на украинскомъ нарѣчіи. Москва, 1909, с. IX+134+(1). *М. Возняк.* CI, Бібл. с. 182—3.

Товстолѣсъ Н. Н. Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, № 1, с. 56—83). *Ол. Назарїв.* CVI, Бібл. с. 207—209.

Томашівський С. Етноґрафічна картина Угорської Руси. *Ол. Назарїв.* CII, Н. хр. с. 165—191.

Tomaschiwskyj Stephan, Dr. Połtawa zum 8 Juli 1709 (Österreichische Rundschau, 1909, с. 56—7). *З. К.* CI. Бібл. с. 177.

Tomkowicz (von) S. Neuentdeckte mittelalterliche Wandmalereien in Krakau (Kunstgeschichtliches Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und histor. Denkmale, 1908, с. 9—24). *З. К.* CI, Бібл. с. 165—6.

Toepfer H. Das Amurgebiet (Asien, Organ der Deutsch-Asiatischen Gesellschaft. Берлїн, 1908, VII, с. 81—3, 103—4, 116—8). *З. К.* CVI, Бібл. с. 239.

Tretiak Józef. Bohdan Zaleski do upadku powstania listopadowego, 1802—1831. Życie i poezya. Karta z dziejów romantyzmu polskiego. Краків, 1911, с. VIII+500. *М. Возняк.* CV, Бібл. с. 225—234.

Туб—ий. Проф. М. І. Петров (Рада, 1910, ч. 228). *В. Д.* CI, Бібл. с. 187.

Турчаниновъ Н. Итоги переселенческаго движенія за время съ 1896 по 1909 гг. (включительно). Спб., 1910, с. 86. *М. Порш.* CIV, Бібл. с. 224—230.

Указатель книгъ по исторіи и общественнымъ вопросамъ. Составленъ Е. В. Арциховичъ, М. В. Имшенецкой, О. І. Капица, Б. Г. Кнатцъ, Д. Э. Кнатцъ, М. И. Страховой. Подъ редакціей Н. А. Гредескула, С. Ф. Знаменскаго и С. А. Князькова. Приложенія: Обзоръ библіографическихъ указателей. Составила О. Капица. Указатель литературы по исторіи музыки. Составилъ И. Рачинскій. Спб. 1909, с. VIII+(1)+555+(2)+56+(2)+7+V. *З. Кузеля.* CII, Бібл. с. 216—218.

Ушаковъ Д. пор. **Дурново** Н.

Фасмеръ М. Р. пор. **Обозрѣніе.**

Фартусовъ Викторъ Д., академикъ. Руководство къ писанію иконъ св. угодниковъ божихъ въ порядкѣ дней года. Опытъ пособія для иконописцевъ. Москва, 1910. *К. Ш.* CV, Бібл. с. 209.

Faure A. Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Russland (Deutsche Erde. 1909, VIII, c. 53—56). *З. К.* CII, Бібл. c. 238.

Fedorowicz (de) Władysław. 1809 Campagne de Pologne, Volume I. Documents et matériaux français. Париж Plon, 1911, c. IV +447. *Іван Франко.* CII, Бібл. c. 200—202.

Voelker K., Dr. Die Anfänge der evangelischen Gemeinde zu Zaleszczyki in Galizien (Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich. Відень-Липськ. 1909, ч. XXX, c. 157—74). *З. Кузеля.* CI, Бібл. c. 170—171.

Völker Karl, Dr. Der Protestantismus in Polen auf Grund der einheimischen Geschichtsschreibung. Липськ, 1910, c. VIII +238+(2). *З. К.* CIV, Бібл. c. 216—217.

Филевичъ И. П. пор. **Крыжановскій.**

Finkel Ludwik. Elekcya Zygmunta I. Sprawy dynastyi Jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej, вид. Академії Наук у Кракові, 1910, c. VIII+296. *С. Томашівський.* CII, Бібл. c. 196—8.

Fischel Hartwig. Österreichische Volkskunst für österreichische Volkskunde. Відень, 1911, XVII, c. 1—7). *З. К.* CIII, Бібл. c. 217.

Fischer Emil, Dr. Die Haar- und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanbewohner (Archiv für Anthropologie. Брауншвайґ, 1909, XXXV, N. F. VII, c. 1—15). *З. К.* CIV, Бібл. c. 205.

Fischer Emil, Dr. Die Herkunft der Rumänen nach ihrer Sprache beurteilt (Korrespondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte, XL, 1909, c. 2—9). *З. К.* CIV, Бібл. c. 205.

Fischer Emil, Dr. Die deutschen Ritter und die „terra prodnicorum" (Deutsche Erde, VII, 1906, c. 122—9). *З. Кузеля.* CI, Бібл. c. 167.

Fischer Emil, Dr. Mir und Zadruga bei den Rumänen (Globus, 1908, II. т. XCIV, c. 252—6). *З. К.* CIII, Бібл. c. 232.

Fijałek Jan, X. Dr. Tarłowie. Znamienitego rodu początki i świetność. Część II. Tarłowie Zygmuntowscy (Przegląd historyczny, т. X, 34—65, 168—205, 310—50). *І. Крч.* CIII, Бібл. c. 223.

Forbes Nevill. The Position of the Slavonic Languages at the present day. An inaugural lecture delivered before the University of Oxford, November 29, 1910. Оксфорд, 1910. c. 32. *І. Свєнціцкий.* CII, Бібл. c. 207—8.

Forst- und Jagdstatistik für das Jahr 1906 (Statistische Monatschrift. Берно, 1908, XXXIV, c. 173—212). *З. Кузеля.* CII, Бібл. c. 230—233. 1910, N. F. XV, c. 149—89. CIV, Бібл. c. 232—233.

Forscher Hugo. Dr. Beiträge zur Statistik der Jagd (Statistische Monatschrift, 1910, N. F. XV, c. 201—413). *З. Кузеля.* CIV, Бібл. c. 232—233.

Фотъ Максиміліанъ. Къ вопросу о природѣ драмы (Вопросы Философіи и Психологіи, 1909, кн. 97, c. 170—91). *І. Свєнціцкий.* CV, Бібл. c. 220—221.

Förster Max. Adams Erschaffung und Namengebung. Ein la-

teinisches Fragment des s. g. slawischen Hennoch (Archiv für Religionswissenschaft. Липськ, 1908, XI, с. 477—529). *З. К.* CI, Бібл. с. 186.

Францевъ Вл. Проектъ Польско-Славянскаго Ученаго Общества С. Б. Линде (Рус. Фил. Вѣстникъ, 1911, 2, с. 420—32). *М. В.* CIII, Бібл. с. 224.

Цоневъ Б., проф. Описъ ржкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната Библиотека въ София. Софія, 1910, с. XXII+555 +18 знимок. *І. Свєнціцкий.* CV, Бібл. с. 225.

Чижевський П. Засланці Українці (Рада, 1911, чч. 287—289). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 238.

Czirbusz G. Das Wihorlatgebirge (Jahrbuch des ungarischen Karpathenvereines, 1907, XXXIV, с. 117—25). *З. К.* CII, Бібл. с. 211—212.

Czubek Jan. Rękopisy hr. Morstinów w Krakowie. Краків, 1911, с. VII+21. *І. Кр—ч.* CV, Бібл. с. 218—219.

Чуковскій К. Шевченко (Русская Мысль, 1911, кн. 4 і 5). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234—235.

Шк—о З. Українська література в Росії 1910 року (Рада, 1910, ч. 236). *В. Д.* CI, Бібл. с. 188.

Шахматовъ А. А. пор. **Обозрѣніе.**

Schachmatov A. Die gespannten (engen) Vokale ъ und ь im Urslavischen (Arch. f. slav. Phil. XXXI, с. 481—506). *І. С.* CII, Бібл. с. 211.

Schwalbe G. Der Schädel von Nowosiółka (Globus, 1908. II, т. XCIV, с. 35). *З. Кузеля.* CI, Бібл. с. 160.

Die Szevczenkogesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Bericht für das Jahr 1910 (Bukowinaer Post. Чернівці, 1911, ч. 2746). *З. К.* CVI, Бібл. 237.

Die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. Берлїн, 1911, I, с. 314—17). *З. К.* CVI, Бібл. с. 237.

Szelągowski A. Historyczne podstawy kwestyi ruskiej na ziemiach polskich (Przegląd Narodowy, 1910, № 9—10). *І. К.* CII, Бібл. с. 203.

Szelągowski A. Historyczne prawo Polski na Rusi (Przegląd Narodowy, 1910, № 5—6) *І. К.* CII, Бібл. с. 203.

Шестаковъ С. П. Очерки по исторіи Херсонеса въ VI - X вѣкахъ по Р. Хр. (Памятники христіанскаго Херсонеса, вип. III). Москва, 1908, с. 142. *М. Грушевський.* CII, Бібл. с. 194—5.

Широцький К. Шевченкова наречена. Спомини Ликери Полусмаківни-Яковлевої про Шевченка (Л.-Н. В. 1911, кн. 2). *В. Д.* CV, Бібл. с. 235.

Schmidt J. Aus der Geschichte des Deutschtums in Galizien bis zu Kaiser Josefs II Zeiten. Nach Geschichtsquellen zusammengefasst (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien für das Jahr 1909, I. Львів, с. 90—94). *З. К.* CVI, Бібл. с. 206.

Schmidt Josef. Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kalusz (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1911, с. 129—146). *З. Кузеля.* CVI, Бібл. с. 223—224.

Штернъ (фонъ) Э. Р. Къ вопросу объ эллинистической керамикѣ (і по німецьки: Ein Beitrag

zur hellenistischen Keramik) (Записки одеські XXVII, с. 158—190). *М. Г.* CIII, Бібл. с. 217.

Штернъ (фонъ) Э. Р. Краткій отчетъ о раскопкахъ на о. Березани въ 1908 г. (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 39—48). *М. Грушевський.* CIV, Бібл. с. 201—202.

Штернъ (фонъ) Э. Р. Отчетъ о раскопкахъ на островѣ Березани лѣтомъ 1909 года (Записки отд. общ. исторіи и др. XXVIII, с. 80—91). *М. Грушевський.* CIV, Бібл. с. 201—202.

Stieda L., Dr. Aus der russischen Literatur (Archiv für Anthropologie. Брауншвайґ, 1907, XXXIV, N. F. VI, с. 194—236, 310—24). *З. К.* CI, Бібл. с. 166.

Schultze Ernst, Dr. Die argentinische Einwanderung (Zeitschrift für Sozialwissenschaft, 1910, с. 672—5). *Зенон Кузеля.* CIV, Н. хр. с. 194—201.

Щеглова С. А. „Пчела“ по рукописямъ кіевскихъ библіотекъ. Опытъ изученія и тексты (Памятники древней письменности и искусства, CLXXV). Спб., 1910, с. 101 +83. *І. Свєнціцкий.* CIII, Бібл. с. 234—235.

Щурат В., др. Драма посвячена Мазепі (Неділя, Львів, 1911, ч. 1). *В. Д.* CV, Бібл. с. 234.

Щурат В., Др. Маркіян Шашкевич учеником львівської ґімназії (Діло, 1911, ч. 247). *В. Д.* CVI, Бібл. с. 221.

Явецький Клим. Галицький сойм перед 50 роками (Діло, 1911, чч. 91—3 і 95—7). *В. Д.* CIV, Бібл. с. 217.

Jagić V. Über den Dialekt der Kleinrussen in Bačka u. Banat Ungarns (Nach V. Hnatjuk) (Arch. f. slav. Phil. XXXI, с. 554—9). *І. Свєнціцкий.* CII, Бібл. с. 209.

Janiewitsch Orest. I. Der Mohn als Schutzmittel gegen die Toten und Vampire. II. Zu Friedrich v. Duhn Rot und Tot (Archiv IX, 1—24) (Archiv für Religionswissenschaft. Липськ, 1908, XI, с. 405—7). *З. К.* CIV, Бібл. с. 222—223.

Janko Josef. Über Berührungen der alten Slaven mit den Turkotataren und Germanen vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt (Wörter und Sachen, 1909, I, с. 94—109). *З. Кузеля.* CIII, Бібл. с. 209—210.

Ярема Яким. Маркіян Шашкевич як лірик-поет. Відбитка зі звіту ц. к. ґімназиї Франц Йосифа I в Тернополи. Тернопіль, 1911, с. 5—36. *М. Возняк.* CVI, Бібл. с. 217.

Скорочення авторських імен:

М. В. = Михайло Возняк; **В. Г.** = Володимир Гнатюк; **М. Г.** = Михайло Грушевський; **В. Д.** і **В. Д—ко** = Володимир Дорошенко; **М. З.** = Микола Залізняк; **І. К.** = Іван Кревецький; **І. Кр—ч** = Іван Крипякевич; **З. К.** = Зенон Кузеля; **О. Н.** = Олекса Назаріїв; **І. С.** = Іляріон Свєнціцкий; **С. Т.** = Стефан Томашівський; **М. Ф.** = М. Федюшка; **К. Ш.** = К. Широцький.

Inhalt der I—CVI Bände

DER MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XX.

BB. IC—C (Inhalts- und Namenregister) werden später erscheinen.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22: 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotockyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. C. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Sewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševškyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivškyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivškyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševškyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševškyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševškyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinškyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševškyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivškyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševškyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševškyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševškyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897. dargestellt von V. Budzynovškyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševškyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševškyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivškyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševškyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54: 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten", Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševškyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer", mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratškyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratškyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševškyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratškyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratškyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus" in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševškyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars", ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *'Αντίῤῥησις* (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hruševśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegenc von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657 -8, von D. Koreneć, 1—20; 3 *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomaśivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukididеischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accensvon J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie. S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, 1. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jah· 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinśkyj, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1-36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—śkyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—śkyj, von J. Romančuk, S. 25-34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung). S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S Tomašivśkyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinśkyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I-LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanca: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivśkyj und Iv. Krevećkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovśkyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovśkyj und M. Hruševśkyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dołęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger" ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens", ein Nachtrag von M. Hruševśkyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheitt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2 Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivškyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4 Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynškyj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielawicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivškyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S, 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševškyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševškyj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševškyj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Kreveckyj, I. Franko, I. Sozanškyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine litteratur-historische Studie von Dr I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševškyj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Kreveckyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryckyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krypjakevyč, I. Sozanškyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh,, von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryckyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S. 134—157; 7 Miscellanea, von M. Hruševškyj, F. Holijčuk, I. Kreveckyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegiels), mitgetheilt von M. Hruševškyj. S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80 - 111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanškyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyčkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krevečkyj, I. Krypjakevyč, S 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65 — 118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneć (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkyj, S. 119 - 124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanislau, von I. Krevečkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševškyj, B. Zaklynškyj, I. Sozanškyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydžora und I. Krevečkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238, 10. Annonce S. 239—244

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševškyj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovškyj (mit 2? Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševškyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneć im Alt Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovškyj, von Michael Hruševškyj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševškyj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727. mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkyj, Ig. Močulškyj. S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynškyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges 2er Mitteilungen der Ševčenko-Geselschaft der Wissenschaften (B. LXIX LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII. von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynśkyj, S. 117—142; 6. Aushilfstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypśkyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenchaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkün digung" und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5 Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevećkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryćkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M Hruševśkyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftiche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russichen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševśkyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyć, IV—V, S. 26 50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyćkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymśkyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H Svěncizkyj, I. Krevećkyj, M. Hruševśkyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Etnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypjakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševśkyj. S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Sviencizkyj, Al. Hruševśkyj, S. 155—164; 8 Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševśkyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscelanea, von B Januš, S. Tomašiwśkyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240.

Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle", ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyćkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmycykevyč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševśkyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, V. Barvynśkyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S. Tomašivśkyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševśkyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyroćkyj (mit Abbildungen), S. 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustration), S. 30—52; 6. Ivan Žukivśkyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten", mitg. von Michael Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynśkyj, Iv. Spytkovśkyj, B. Ščurat, S. 178—188; 9. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna", von Ivan Spytkovśkyj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj, 1. „Geschichte des ukrainischen Volkes", von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyćkyj, S. 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—198; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyćkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynśkyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svjencickyj, S. 98—110; 6 Die Autorschaft Marko Vovčok's, von Basil Domanyćkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peretz, M. Zubryćkyj, M. Hruševśkyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref. von B. Panejko, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynśkyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj. 2. „Ukraine" von P. Kuliš, S. 81—105; 6 Briefe des Ministers Florian Ziemiałkowski an den Bischof Ivan Stupnyćkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynśkyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, B. Domanyćkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—158; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1905, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des XCI Bandes 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Hetmanennest, Oertlichkeiten und Ueberlieferungen des Dorfes Subotiv, gesammelt in d. J. 1897—9 und mitgeteilt von Marko Hruševśkyj, S. 5—32; 3. Galizien in der 2. Hälfte des XVIII Jhrh. Eine Uebersicht der neuen Publikationen. von Ivan Krevećkyj, S. 33—94; 4. Ein Liederbuch der Familie Levyćkyj von Chocen, mitgeteilt von Vladimir Hnatjuk, S. 95—125; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak, VIII—IX (Fortsetzung folgt), S. 126—150; 6. Beiträge zur Geschichte des ruthenischen gr.-kat. Seminars in Lemberg in den J. 1837—1851, von Georg Kmit, S. 151—158; 7. Miscellanea, von I. Pelenśkyj, M. Voznjak, M. Zubryćkyj, S. 159—166; 8 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 (Schluss), S. 167—203; 9. Bibliographie, S. 204-237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des XCII Bandes. 1. Vorrede, S. 1; 2. Inhalt des Bandes, S. 3-4 3. Porträt Mazepas, S 5—6; 4. Schwedisch-ukrainischer Bund vom J. 1708, von Michael Hruševśkyj, S. 7—20; 5. Hluchiv und Łebedyn (1708—1709), von Alexander Hruševśkyj, S. 21-65; 6. Aus den schwedischen Memoiren über die J. 1708/9, von Stephan Tomaśivśkyj, 66—92; 7. Orlyk in Schweden, von Alfred Jensen, S. 93—169; 8 Die Familie Vojnarovśkyj in Schweden, von Alfred Jensen, S. 170—193; 9 Briefe Peters des Grossen an Adam Sieniawski, von Stephan Tomaśivśkyj, S. 194—238; 10. Miscellanea: Drei Briefe Mazepas an Siegmund Gałecki, mitget. von A. Jensen; ~~b)~~ Aus den Berichten des österreichischen Abgesandten Pleyer in Moskau in den J. 1708 und 1709, mitget. von S. Tomaśivśkyj; c) Mazepa und die Politik Österreichs, mitget. von S. Tomaśivśkyj, S 239—245; 11. Zu Mazepas Porträt, mitget. von M. Hruševśkyj, S. 246 248; 12. Annoncen, S. 249—254.

Inhalt des XCIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. Vladimir Peretz, S. 5—31; 3. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickyj, I—III, S. 32—53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevećkyj I—III, S. 54—69; 5. Vater und Tochter (aus dem Nachlass Ivan Fedorovyč's), von Ivan Franko, S. 70—89; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, X—XI, S 90—131; 7. Miscellanea, von M. Voznjak, I. Franko und J. Hordynśkyj, S. 132—157; 8. Wissenschaftliche Chronik: Eine polnische Arbeit über Jagiełło, von M. Spakovśkyj, S. 158—169; 9. Bibliographie, S. 170—208: 10. Inhaltsverzeichnis des XVIII Jahrganges der Mitteilungen (BB. LXXX—XCII), S. 209—231; 11. Inhalt der Bände I—LXXXVII der Mitteilungen (deutsch), S. 232—246; 12. Annoncen, S. 247—252.

Inhalt des XCIV Bandes. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur) von Ilarion Svjencickyj, IV—VI (Schluss), S. 5—39; 3 Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXVII—XXX, S. 40—57; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846-1850, von Ivan Krevećkyj, IV—VI, S. 58-83; 5. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveć I—V (Schluss folgt), S. 84—106; 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, XII—XV (Schluss folgt), S. 107—161; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, M. Voznjak und T. Revakovyč, S. 162—173; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Geschichte und Soziologie nationaler Kämpfe, von V. Panejko, S. 174—194; 9. Bibliographie, S. 195—249; 10. Annoncen, S. 250—252

Inhalt des XCV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak (Schluss folgt), S. 5—29; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko, XXXI, S. 30—53; 4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevećkyj, VII—VIII, S. 54—82; 5. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 83—106; 6. Bartholomäus Kopitar's Beziehungen zur galizisch-ukrainischen Literatur, von Michael Teršakoveć (Schluss), S. 107—154; 7. Miscellanea: Aus jüngster Vergan-

genheit, von Konstantin Syroćkyj, S. 155—169; 8. Wissenschaftliche Chronik: Der letzte Band der „Akta grodzkie i ziemskie", von Al. Nasarijiv, S. 170—190; 9. Bibliographie, S. 191—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des XCVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das byzantinische Kirchenlied u. das Lied vom Heereszuge Ihors, von Vladimir Byrčak, (Schluss), S. 5—32; 3. Zur Geschichte des ukrainischen achtsilbigen Verses, von Theodor Korš, S. 33—40; 4. Der Arianertag zu Kyselin in Volynien im M. Mai 1638 (Beitrag zur Geschichte der Arianer in der Ukraina), von Vjačeslav Lypynśkyj, S. 41—57; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki über die „Kolijivščyna", von Ivan Špytkovśkyj, S. 58—93; 6. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, IX+Karte, von Ivan Krevećkyj, S. 94—115; 7. Miscellanea, von I. Krypjakevyč, M. Voznjak u. V. Dorošenko, S. 116—150; 8. Wissenschaftliche Chronik: Denkmäler Makedoniens (N. P. Kondakov, Makedonien, Archäologische Reise) von Konstantin Syroćkyj, S. 151—161; 9. Bibliographie, S. 162—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVII Bandes. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanśkyj, I—II, S. 5—25; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768. VI. Memoiren des Dominik Zawrocki, von Ivan Špytkovśkyj (Schluss), S. 26—73; 4. Legende über die drei Frauennaturen (Ein Beitrag zur Geschichte der Wanderung von Folklore-Motiven), von Vladimir Hnatjuk, S. 74—85; 5. Die „Kolijivščyna" in der polnischen Literatur vor dem J. 1641, von Vassyl Ščurat, S. 86—104; 6 Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevećkyj, Anhang (Materialien), S. 105—154; 7. Miscellanea: Legende von der Zerstörung der Hölle, nach der Starunja-Handschrift aus dem XVIII Jahrh., von Jaroslav Hordynśkyj, S. 155—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das Referendar-Gericht u. seine Tätigkeit betreffend die ukrainischen Länder an der Wende des XVI—XVII Jahrh., von Ivan Krypjakevyč, S. 175—188; 9. Bibliographie, S. 189—238; 10. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des XCVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Frage über die Siedlungen der Vjatičen. Einige Bemerkungen aus Anlass neuerer Arbeiten, von Michael Hruševśkyj, S. 5—9; 3. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody, von Ivan Sozanśkyj, III, S. 10—30; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyćkyj's (Kobsaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse) (Fortsetzung folgt), S. 31—54; 5. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora (Fortsetzung folgt); 6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, Anhang, S. 75—146; 7. Miscellanea, von W. Ščerbakivśkyj, V. Hnatjuk u. Mich. Voznjak, S. 147—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Aus den neueren Publikationen der Bukovina, von Miron Korduba, S. 163—172; 9. Bibliographie, S. 173—239; 10. Annoncen, S. 240—244.

Inhalt des CI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die Sprachlehre des Laurentius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak, S. 5—38; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: XXXIII. Die Zeit Chmelnyćkyj's (Kobzaren-Sänge, sog. Dumy, Lieder u. Verse), S. 39—62; 4. Die wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraina gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora, S. 63—100; 5. „Im eigenen Heim" (Gemälde von T. Ševčenko), von Konstantin Šyroćkyj (mit einer Phototypie), S. 101—108; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimr Radzykevyč, I, S. 109—129; 7. Missellanea, von V. Peretz, I. Łynnyčenko und M. Hruševśkyj, S. 130—143; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über unsere Emigration, von Zeno Kuzela, S. 144—158; 9. Bibliographie, S. 159—196; 10 Inhaltsverzeichnis XIX Jahrganges der Mitteilungen (BB. CI—CVI), S. 197—222; 11. Inhalt der Bände I—XCVIII der Mitteilungen (deutsch), S. 223—238; 12. Annoncen, S. 239—244.

Inhalt des CII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Dem Andenken Paul Žytećkyj's, von Vladimir Peretz, S. 5—10; 3. Die Sprachlehre des Lauren-

tius Zyzanij aus dem J. 1596, von Michael Voznjak (Schluss), S. 11—87; 4. Aus der Vergangenheit der Stadt Brody (Beiträge zur Geschichte der Stadt im XVII Jahrh.), von Ivan Sozanškyj (Schluss), S. 88—115; 5. Unbegründete Vorwürfe. Ein Beitrag zur Geschichte des „Ruthenischen Instituts" (Studium ruthenum) an der Lemberger Universität, von Ivan Krevećkyj, S. 116-126; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, III—IV, S. 127—147; 7. Miscellanea, von Iv. Špytkovškyj, Al. Novyćkyj und S. Tomašivškyj, S. 148—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Das ethnographische Territorium der ungarischen Ukrainer, von Al. Nasarijiv, S. 165—191; 9. Bibliographie, S. 192—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des CIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3 4: 2. Neue Hypothesen über die Anfänge des slavischen und ukrainisch-ruthenischen Lebens. Kritische Bemerkungen des Michael Hruševškyj: Peisker's Theorie über die uralte Knechtschaft der Slaven und die dadurch hervorgerufene Diskussion, S. 5 27; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj's Zeit (Fortsetzung), S. 28—53; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora, S. 54—97; 5. Einiges über die schöpferische Tätigkeit des Malers Tropinjin auf ukrainischem Gebiete, von Konstantin Syroćkyj, S 98—112; 6. Paulin Swiencicki, seine publizistische, wissenschaftliche und literarische Tätigkeit, von Vladimir Radzykevyč, S. 113—190; 7. Miscellanea, von I. Krypjakevyč, Iv. Franko und P. Smoła, S. 191—204; 8. Wissenschaftliche Chronik: Programme zur Sammlung ukrainischer dialektologischer Eigentümlichkeiten, von Iv. Zilynškyj, S. 205—208; 9. Bibliographie, S. 209—241; 10. Annoncen, S. 242—244.

Inhalt des CIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S 3—4; 2. Die polemische Literatur des J. 1608, Studie von Cyrill Studynškyj (Schluss folgt), S. 5—37; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj, Čapliński und Barabaš, S. 38—72; 4. Ungarisch-ruthenische annalistische Notizen, von J. Biłeńkyj, S. 73—82; 5. Zur Biographie und Charakteristik des Mykoła Ustyjanovyč, von J. Hordynškyj, S. 83—122; 6. Streitige und dunkle Punkte im Leben des Ossyp Jurij Fedjkovyč, von Denys Łukijanovyč, S. 123—173; 7. Miscellanea, von K. Syroćkyj und M. Woznjak, S. 174—191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ukrainica in einer russischen Anleitung zur Selbstbildung, von V. Dorošenko, S. 192—199; 9. Bibliographie, S. 200—237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des CV. Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Evangelium von Bučač (paläographische Beschreibung), von Ilarion Svjencickyj, S. 5—17; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Schlacht bei Žovti Vody und Korsunj, S. 18—49; 4. Wirtschaftliche Politik der russischen Regierung der Ukraine gegenüber in den J. 1710—1730, von Ivan Džydžora (Schluss), S. 50—91; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveć, S. 92—115; 6. Über den Begriff der psychologischen Voraussetzung der Gefühle, von Stephan Balej, S. 116—147; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Woznjak und M. Hruševškyj, S 148—174; 8. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zu Studien über ukrainische Emigration, II, von Z Kusela, S. 175—204; 9. Bibliographie, S. 205—242; 10. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des CVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2 Fragment eines Psalters aus dem XIII—XIV Jahrh, von Jaroslav Hordynškyj, S. 5—24; 3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj, I—II, S. 25—40; 4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj's Aufenthalt bei Biła Cerkva und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648, S. 41—76; 5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveć (Schluss), S. 77—134; 6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstellungsgefühlen, von Stephan Balej, S. 135—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, M. Voznjak und I. Krevećkyj, S. 169-191; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der westeuropäischen Archäologie, von M. Zaliznjak, S. 192-199; 9. Bibliographie, S. 200-240; 10. Annoncen, S. 241—244.

